

กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน

วิทยานิพนธ์
ของ
พิทักษ์ น้อยวังคลัง

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโทศึกษา
พฤศจิกายน 2555
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน

วิทยานิพนธ์

ของ

พิทักษ์ น้อยวังคลัง

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโทศึกษา

พฤษภาคม 2555

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายพิทักษ์ น้อยวังคลัง
แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาคุณวุฒิปบัณฑิต สาขาวิชาโทศึกษา
ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

(ผศ.ดร.สมชัย ภัทรชนานันท์)

ประธานกรรมการ

(อาจารย์บัณฑิตศึกษาประจำคณะ)

.....

(รศ.ดร.จารุวรรณ ธรรมวัตร)

กรรมการ

(ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

.....

(อาจารย์ ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์)

กรรมการ

(กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

.....

(ผศ.ดร.เจริญชัย ชนไพโรจน์)

กรรมการ

(กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

.....

(ศ.พิเศษ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม)

กรรมการ

(ผู้ทรงคุณวุฒิ)

มหาวิทยาลัยขอนแก่นให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาคุณวุฒิปบัณฑิต สาขาวิชาโทศึกษา ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....

(ผศ.ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ)

.....

(รศ.ดร.ณฐนนท์ ตราชู)

ผู้รักษาการคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 28 เดือน พ.ย. พ.ศ. 2555

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับทุนการศึกษาของ สำนักงานการอุดมศึกษา
ปีการศึกษา 2547

และ

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ 2548

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความรู้และความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่ง
จาก รองศาสตราจารย์ ดร.จรรุวรรณ ธรรมวัตร ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
อาจารย์ ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เจริญชัย
ชนไพโรจน์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมชัย ภัทรธนานันท์
ประธานกรรมการสอบ ศาสตราจารย์พิเศษศรีศักร วัลลิโภดม กรรมการสอบ ผู้วิจัยขอกราบ
ขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ผู้สอนทุกท่านที่กรุณาถ่ายทอดองค์ความรู้ และคำแนะนำ
ในการแสวงหาความรู้ การศึกษาวิจัย ขอขอบคุณพี่ เพื่อน น้อง ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยน
มอบกำลังใจในการศึกษาอย่างเป็นกัลยาณมิตร ขอขอบคุณผู้ให้ความอนุเคราะห์ด้านการดำเนินการ
วิจัยที่มีได้กล่าวนามมา ณ ที่นี้ด้วย

คุณูปการจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณบิดามารดาที่เคารพรัก
อันหาที่เปรียบไม่ได้

พิทักษ์ น้อยวังคลัง

ชื่อเรื่อง กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน
ผู้วิจัย นายพิทักษ์ น้อยวังคลัง
กรรมการควบคุม รองศาสตราจารย์ ดร.จาวรธรรม ธรรมวัตร อาจารย์ ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์
และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เจริญชัย ชนไพโรจน์
ปริญญา ปริญญาตรี สาขาวิชา ศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่พิมพ์ 2555

บทคัดย่อ

กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสานมีการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องในชุมชนท้องถิ่น มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย รูปแบบเดิม และใหม่ การวิจัยเรื่องกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน มีความมุ่งหมายของการวิจัย 3 ประการ คือ เพื่อศึกษากระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยว รูปแบบสินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสาน และเพื่อศึกษาความหมายของสินค้าการท่องเที่ยวจากมุมมองของผู้ผลิต และจากมุมมองของชุมชน ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากแหล่งท่องเที่ยว และข้อมูลเอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ เกี่ยวกับการทำให้เป็นสินค้า รูปแบบและความหมายของสินค้าที่มีนัยทางวัฒนธรรม นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวศาสนา แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดี แหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวประเพณี ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษามีลักษณะเฉพาะทางด้านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และศักยภาพทางกายภาพ โดยมีสถาบันทางสังคม ได้แก่ รัฐวิสาหกิจการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) หน่วยงานและข้าราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน กลุ่มวัด ช่าง ผู้ผลิตสินค้าและบริการ ล้วนเป็นผู้มีความสัมพันธ์การผลิต การแบ่งหน้าที่ปฏิบัติงาน การร่วมแรงทำงานตามวิธีการผลิต การครอบครองปัจจัยการผลิต การแบ่งปันผลประโยชน์ และพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว เพื่อดึงดูดความสนใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าถึงและสัมผัสสินค้า

สินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสานจำแนกได้ 6 รูปแบบ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เช่น กลุ่มผู้ผลิตสินค้า และจำหน่ายในพิพิธภัณฑ์ใดโนเสาร์ภูเวียง และอุทยานแห่งชาติภูเวียง

อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น การท่องเที่ยวศาสนา เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวศาสนาของกลุ่ม พุทธศาสนิกชนในงานนมัสการพระธาตุพนม วัดพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม การให้เข้าบูชาวัตถุมงคล การท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวอุทยาน ประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ การจำหน่ายสินค้าที่ระลึก การท่องเที่ยวโบราณคดี เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรี ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี การจำหน่ายสินค้าที่ระลึก การท่องเที่ยววัฒนธรรม เป็นรูปแบบการท่องเที่ยววิถีชีวิตหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทบ้านโคกโก่ง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ การบริการนักท่องเที่ยว และการจำหน่ายสินค้าที่ระลึก และการท่องเที่ยวประเพณี เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวงานประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัด อุบลราชธานี โดยนำเสนอสินค้าขบวนแห่เทียน รูปขบวนแห่ การแสดง และสินค้าที่ระลึก และบริการ

สังคมอีสานในปัจจุบันมีวิธีการผลิตแตกต่างจากอดีตซึ่งมีวิธีการผลิตแบบยังชีพ ดังนั้น กระบวนการทางสังคมจึงเป็นผู้ให้ความหมายเพิ่มขึ้นในฐานะผู้ผลิตและผู้บริโภค กำหนดบทบาท หน้าที่สินค้าและบริการ ความหมายของตราประจำจังหวัด คำขวัญประจำจังหวัด รูปแบบ และความหมายใหม่ของหัตถกรรม อาหาร ประเพณี การฉลองสมโภช ล้วนถูกสร้างขึ้น เพื่อตอบสนองในชีวิตประจำวัน ดังนั้นคนกับวัตถุจึงมีความสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ ทางด้านจิตใจ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างความหมายปรนัย กับความหมายเชิงสังคม อนึ่งสินค้าและบริการ ในแหล่งท่องเที่ยวถูกผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคส่วนที่เป็นความแตกต่างเชิงหน้าที่ ของการใช้ การแลกเปลี่ยน ความแตกต่าง และค่าการแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์

โดยสรุป ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนสามารถนำมาอธิบายถึง การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องกับประเพณีในโครงสร้างทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับความหมาย สามารถนำมาอธิบายวิธีการผลิตแบบยังชีพ หรือรูปแบบ และความหมายใหม่ของหัตถกรรม อาหาร ประเพณี และการฉลองสมโภชให้มีความหมายมากกว่าหนึ่งความหมาย ซึ่งสินค้า และบริการในแหล่งท่องเที่ยวผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคส่วนที่เป็นความแตกต่าง ขณะเดียวกันพื้นที่ทางสังคมมีการผลิต ผลิตซ้ำ และสืบทอดความหมาย

TITLE The Commodification of Cultures in The Tourism Industry in Northeast Thailand

AUTHEOR Pitak Noiwangklang

ADVISORS Assoc. Prof. Dr. Jaruwan Thammawatara, Dr.Preecha Piampongsan and Assist. Prof. Dr. Chareonchai Chonpairot

DEGREE Ph.D. **MAJOR** Tai studies

UNIVERSITY Mahasarakham University **DATE** 2012

ABSTRACT

Cultural commodification making process of tourism products in the Northeast Thailand came about by a combination of learning involved in the local community by changing the meaning, original, and new formats. The objectives of research were to investigate the cultural making process of tourism products, forms of tourism products, and the definition of tourism products reflected by the makers and communities in the Northeast Thailand. The research method used was qualitative. The data collected included documents, fieldwork data, printed materials related to making and meaning of tourism products signifying culture. The research results presented descriptively and they were as follows:

The cultural commodification process of tourism products were made and distributed at natural, religious, historical, archaeological, cultural, and traditional tourist attractions specifically characterized as historical development, cultural, and physical potentials. The social institutions involved were State Enterprise Tourism Authority of Thailand (TAT), government offices and government officials, local government organizations, living zones (Khum), craftsman, product makers, and services. All was relation of production, division of labour, a joint-work based on mode of production, procession of the means of production, benefit sharing, and development of tourism resources attracting visitors to reach and touch the products.

There were 6 model of cultural commodification of tourism products. An eco-tourism emphasizing people's participation to sustainable tourism. Product makers and distributors in the Puwiang Dinosaur Museum, and Puwiang National Park in Puwiang District, Khonkhan Province. A religious tourism was a model of worship for groups of Buddhists worshipping Pra That Panom Royal Temple in That Panom District, Nakorn Panom Province, where renting sacred objects was observed. A historical tourism was a model of Panom Rung Historical Park in Chalermprakiat District, Burirum Province, and souvenirs were distributed. An archaeological tourism was a tourism model of an outdoor museum at Wat Pho Sri and Ban Chiang National Museum in Nonghan District, Udonrthani Province; souvenirs were also distributed there. A cultural tourism model was a Phu tai way of life tourism model situated at Ban Khok Kong in Kuchinarai District, Kalasin Province; souvenirs were distributed there. Finally, a traditional tourism model of Ubon Ratchatani Candle Festival where tourism products, candle parade, exhibition, and souvenirs were presented and distributed.

Current method of the cultural tourism mode of production in Isan differed from what it used to be in the part. In the part people had subsistence production. The social process then provided an expansion of meaning being both producers and consumers defining the role of products and services, the meaning of the Provincial Seals and Mottos, formats and meaning of handicrafts, food, tradition, and celebration. All was created to meet the needs in everyday life. Man and materials were symbolically related mentally and between objectives and social meanings. Moreover, the tourist products and services distributed in the tourist attractions under study were produced to satisfy the needs consuming the functional differences using exchange, differences, and the value of symbolic exchange.

In conclusion, the concept of sustainable tourism could be described as part of the tradition associated with social structure. Ideas about what could be described as a form of subsistence production or new meanings of handicrafts, food, tradition, and celebration give more than one meaning of products and services distributed tourist attractions being produced to meet the needs of differences where as social space still carried on production, reproduction, and passing down their meaning.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
คำถามการวิจัย	9
ความมุ่งหมายของการวิจัย	9
ขอบเขตของการวิจัย	9
นิยามศัพท์เฉพาะ	11
ระเบียบวิธีวิจัย	12
แหล่งข้อมูล	12
การเก็บรวบรวมข้อมูล	12
การวิเคราะห์ข้อมูล	14
การนำเสนอผลการวิจัย	15
แนวคิดในการวิจัย	15
แนวคิดเกี่ยวกับสินค้าวัฒนธรรม	15
แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน	19
แนวคิดวัดดูกับวัฒนธรรม	20
แนวคิดเกี่ยวกับความหมาย	24
แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่	28
กรอบแนวคิดในการวิจัย	31
2 เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	33
เอกสารเกี่ยวกับวัฒนธรรมอีสาน	33
เอกสารงานวิจัยด้านการท่องเที่ยว และรูปแบบการท่องเที่ยว	35
เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการทำให้เป็นสินค้า และความหมายของสินค้าวัฒนธรรม ..	42

3	ศักยภาพ และปัจจัยส่งเสริมการท่องเที่ยวในภาคอีสาน	52
	พัฒนาการทางประวัติศาสตร์สังคมแหล่งท่องเที่ยว	52
	รูปแบบสินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสาน	55
	แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ	59
	แหล่งท่องเที่ยวศาสนา	60
	แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์	62
	แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดี	63
	แหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม	66
	แหล่งท่องเที่ยวประเพณี	67
	ศักยภาพของพื้นที่ทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว	70
	ศักยภาพของพื้นที่วัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว	84
	นโยบายรัฐ	86
	วิสัยทัศน์ของภาคเอกชนและชุมชน	90
	การพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน	92
	เส้นทางการท่องเที่ยวภายใน	100
	งานประเพณีในโครงสร้างทางสังคม	103
	ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคนในงานประเพณี	109
	ผลกระทบของการเปลี่ยนบทบาทวัฒนธรรม	110
	ผลกระทบการท่องเที่ยวแบบมวลชน	111
4	วิถีวัฒนธรรม และวิธีการผลิตแบบยังชีพก่อนการส่งเสริมการท่องเที่ยว	117
	วิธีการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านอีสานเพื่อยังชีพ	117
	อาหารพื้นบ้านในวิธีการผลิตแบบยังชีพ	122
	ประเพณีพื้นบ้านในวิธีการผลิตแบบยังชีพ	123
	การฉลองสมโภชในประเพณีพื้นบ้านอีสาน	127
	ค่านิยมการบริโภคในวิธีการผลิตแบบยังชีพ	130

บทที่	หน้า
5 กระบวนการผลิตเพื่อการท่องเที่ยว	131
การสร้างตลาดการท่องเที่ยวโดยสัญลักษณ์	131
รูปลักษณะของตราประจำจังหวัด	131
ความหมายด้านภูมิทัศน์	135
สุนทรียลักษณะของคำขวัญประจำจังหวัด	137
รูปแบบและความหมายใหม่ของหัตถกรรม	147
รูปแบบและความหมายใหม่ของอาหาร	166
รูปแบบและความหมายใหม่ของประเพณี	168
รูปแบบและความหมายใหม่ของมหกรรม และงานฉลอง	175
การบริโภคสินค้าและบริการ	184
พื้นที่ทางสังคมของวัฒนธรรมประดิษฐ์	192
6 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	203
สรุปผล	203
อภิปรายผล	208
ข้อเสนอแนะ	213
บรรณานุกรม	214
ภาคผนวก	225
ประวัติย่อของผู้วิจัย	234

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่ประเทศไทยและ พื้นที่ศึกษา	59
2 แผนที่จังหวัดขอนแก่น	70
3 หุ่นจำลองลักษณะทางกายภาพเทือกเขาภูเวียง	73
4 ที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ	73
5 <i>Phuwianggosaurus Sirindhornae</i> Martin, Buffetaut and Suteethorn, 1944	74
6 <i>Siamotyrannus Isannensis</i> Buffetaut, Suteethorn and Tong. 1996	75
7 แผนที่จังหวัดนครพนม	76
8 พระธาตุพนม	76
9 แผนที่จังหวัดบุรีรัมย์	77
10 อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง	78
11 แผนที่จังหวัดอุดรธานี	79
12 พิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้งที่วัดโพธิ์ศรีใน	80
13 แผนที่จังหวัดกาฬสินธุ์	81
14 สภาพภายในวัดศรีภูจันทร์ บ้านโคกโก่ง	82
15 แผนที่จังหวัดอุบลราชธานี	83
16 ขบวนแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี	83
17 ตราประจำจังหวัดกาฬสินธุ์	132
18 ตราประจำจังหวัดขอนแก่น	132
19 ตราประจำจังหวัดนครพนม	133
20 ตราประจำจังหวัดบุรีรัมย์	133
21 ตราประจำจังหวัดอุดรธานี	134
22 ตราประจำจังหวัดอุบลราชธานี	134
23 ผ้าทอและการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้า	147
24 ผ้าทอและการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้า	150
25 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา	154
26 รูปจำลอง	158
27 เทียนจำลอง	160

ภาพประกอบ

หน้า

28	ช่างและต้นเทียน	161
29	วัดอุดมคงคาสีเข่าบุชา	178

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

“ภาคอีสาน” ของประเทศไทยมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทั้งทางด้านทิศเหนือ และทางทิศตะวันออก ทิศใต้มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชา มีพื้นที่ 170,266 ตารางกิโลเมตร¹ มีประชากร 21,267,336 คน² อาศัยในพื้นที่ 19 จังหวัด ได้แก่ เลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร ยโสธร อำนาจเจริญ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ นครราชสีมา ชัยภูมิ ร้อยเอ็ด ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ขอนแก่น อุดรธานี และหนองบัวลำภู ภาคอีสาน เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมินิเวศ มีที่ราบลุ่ม ที่ราบสูง ภูเขา เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม และประเพณี มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น กูย เขมร บรู ชาวบน ไทดำ ผู้ไท พวน ลาว จึงมีความหลากหลายด้านวัฒนธรรม มีทุนธรรมชาติ ทุนวัฒนธรรม และทุนทางสังคม สะท้อนให้เห็นถึงรากเหง้าความสัมพันธ์ในบริบททางสังคมของผู้คนสืบเนื่องจากอดีตจวบจนปัจจุบัน

ปัจจุบันคนอีสานอยู่ในกระแส “โลกาภิวัตน์” มีความต้องการสิ่งต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีพ แสวงหา “วัตถุหรือสินค้า” บริโภคโดยใช้สิ่งแลกเปลี่ยนเพื่อตอบสนองความต้องการด้านร่างกาย และจิตใจ ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต ประเพณี ค่านิยม รสนิยม ตัวตน อัตลักษณ์ดั้งเดิมเปลี่ยนผ่านสู่การยอมรับวัฒนธรรมที่มีนัยสำคัญแสดงถึงความสัมพันธ์ทางสังคมกับการบริโภคสินค้า และการผลิตทางวัฒนธรรม เสน่ห์ จามริก ให้ทัศนะว่าโลกาภิวัตน์ คือ การแผ่อำนาจครอบงำเศรษฐกิจ ทรัพยากร ธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งเป็นทุน

¹ อภิศักดิ์ โสมอินทร์. ภูมิศาสตร์อีสาน. 2533. หน้า 1.

² กรมการปกครอง. ประกาศสำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง เรื่อง จำนวนราษฎรทั่วราชอาณาจักรแยกเป็นกรุงเทพมหานครและจังหวัดต่างๆ ตามหลักฐานทะเบียนราษฎร ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2547. 2547. <http://www.dopa.go.th/stat/y_stat47.html> 9 ตุลาคม, 2548.

สำคัญของปวงชน และของโลกโดยรวม¹ กระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลให้วัฒนธรรมมีหลายลักษณะ คือ การกลายเป็นเนื้อเดียวกัน การแยกตัว และการผสมผสาน กล่าวสำหรับการผสมผสาน เป็นผลเนื่องจากการแลกเปลี่ยน หybrid มุ่งองค์ประกอบทางวัฒนธรรมจากแหล่งวัฒนธรรมต่างๆ ในโลก² โลกสมัยปัจจุบันแตกต่างจากอดีต เพราะความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี อิทธิพลของบรรษัทข้ามชาติและทุนนิยมบริโกลที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของ ผู้บริโภค³ กระบวนการโลกาภิวัตน์ ส่งอิทธิพลต่อสังคมสมัยใหม่ให้มีรูปแบบเป็นสากล เช่น รัฐประชาชาติ กระบวนการเลือกตั้ง ผู้แทน กระบวนการผลิตแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม และบริโกลนิยม เป็นต้น⁴ อย่างไรก็ตาม การแพร่กระจายวัฒนธรรมสากลอันเป็นผลจากกระบวนการโลกาภิวัตน์กระตุ้นชาติพันธุ์ให้เกิดสำนึกในวัฒนธรรมซึ่งเป็นรากเหง้าของตน ทำให้เกิดกระบวนการทวีลักษณะทางชาติพันธุ์ขึ้นมา⁵

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีบทบาทสำคัญในยุคโลกาภิวัตน์ พระราชบัญญัติ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พุทธศักราช 2522 นิยาม อุตสาหกรรมท่องเที่ยว หมายถึง อุตสาหกรรมใดๆ ที่จัดให้มี หรือให้บริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั้งภายใน และภายนอก ราชอาณาจักรไทยโดยมีค่าตอบแทน และหมายความรวมถึงธุรกิจนำเที่ยว ธุรกิจโรงแรม นักท่องเที่ยว ธุรกิจภัตตาคาร สถานบริการและสถานที่ตากอากาศ ธุรกิจขายของที่ระลึกหรือสินค้า สำหรับนักท่องเที่ยว การดำเนินงานนิทรรศการ งานแสดง ออกกร้าน การโฆษณา หรือดำเนินการ อื่นใด โดยมีความมุ่งหมายเพื่อชักนำหรือส่งเสริมให้มีการเดินทางท่องเที่ยว⁶

¹ เสน่ห์ จามริก. “โลกาภิวัตน์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน,” จดหมายข่าวสิทธิมนุษยชน. (2) : 8-9 ; พฤษภาคม-สิงหาคม 2543.

² สุริชัย หวันแก้ว. โลกกว้าง-จิตแคบ สู่ทางเลือกทางวัฒนธรรมและความเป็นไทย ในยุคโลกาภิวัตน์. 2545. หน้า 35. (อ้างอิงมาจาก Holton, Robert. “Globalization’ Cultural Consequences,” ANNALS, The Annals of the American Academy (AAPSS). 570 : 140-152 ; July, 2000)

³ พัฒนา กิตติอาษา. ท้องถิ่นนิยม. 2546. หน้า 53.

⁴ สุริชัย หวันแก้ว. “โลกาภิวัตน์กับแก่นสารของสังคมวิทยา,” ใน สังคมศาสตร์. 2543. หน้า 18-19.

⁵ อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระบวนทัศน์และบทบาท ในประชาสังคม. 2545. หน้า 105-205.

⁶ “พระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พุทธศักราช 2522,” ราชกิจจานุเบกษา. ฉบับพิเศษ เล่มที่ 96. ตอนที่ 72. หน้า 10. 4 พฤษภาคม 2522.

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวภายใต้ระบบทุนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ นักท่องเที่ยวล้วนแสวงหาสิ่งตอบสนองความต้องการ รสนิยม และแนวคิดบริโภคความหมายสินค้าที่มีนัยทางวัฒนธรรม เช่น พื้นที่แปลกใหม่ (Exotic) มีความปลอดภัยสะดวกสบาย (Facilities) เพิ่มพูนประสบการณ์ (Experience) จากการได้รับรู้ สัมผัส และครอบครองสินค้าที่ระลึกซึ่งพิจารณาว่ามีคุณค่า ได้แก่ สินค้าทำขึ้นด้วยมือ เป็นของเก่าแท้จริง¹ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว 3 ประการ คือ จะต้องมิดึงดูดใจนักท่องเที่ยว ความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร (Accessibilities) และสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว (Amenities)²

ภาคอีสานมีแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองผู้บริโภคและมีศักยภาพสูง 15 แห่ง ได้แก่ พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ฯลฯ³ จากรายงานของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยสรุปว่าแหล่งท่องเที่ยวเป้าหมายของจังหวัดในภาคอีสานแบ่งตามระดับกลุ่มเป้าหมาย เช่น ระดับนานาชาติ ได้แก่ อุทยานแห่งชาติภูเวียง จังหวัดขอนแก่น อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี งานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ระดับประเทศ ได้แก่ พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ฯลฯ⁴ นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เช่น หมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโคกโก่ง จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้รับรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวยอดเยี่ยมประเภทแหล่งท่องเที่ยวเมืองและชุมชน ในการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวยอดเยี่ยมครั้งที่ 3 ประจำปี 2543 (Tourism Award) จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย⁵

¹ กิตติพร ใจบุญ. “วัฒนธรรมการท่องเที่ยวและการบริโภค : ความหมายที่แปรเปลี่ยน,” วารสารร่วมฤกษ์. 12(2) : 70-80 ; กุมภาพันธ์, 2537.

² McIntosh, Robert W. and Goeldner, Charles R. Tourism : Principles, Practices, Philosophies. 1990. p 4-11.

³ อุดม บัวศรี และคณะ. การศึกษาพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การศึกษาศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. 2532. ไม่มีเลขหน้า.

⁴ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. รายงานความก้าวหน้าโครงการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาสามเหลี่ยมท่องเที่ยวเชื่อมโยงไทย ลาว กัมพูชา. ม.ป.ป. หน้า 1-17.

⁵ สีเทอด ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีภูจันทร์ บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.

ในช่วงเวลาสามทศวรรษที่ผ่านมาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศไทยขยายตัวรวดเร็ว ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม¹ สถานการณ์การท่องเที่ยวประเทศไทยปี พ.ศ. 2544 รับนักท่องเที่ยวจำนวน 10.06 ล้านคน เพิ่มขึ้นจากปีที่ผ่านมาร้อยละ 5.82 อัตราการขยายตัวอยู่ในระดับร้อยละ 5.82 สูงกว่าอัตราการเจริญเติบโตของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก² รายงานผลสรุปภาวะเศรษฐกิจและการเงินภาคตะวันออกเฉียงเหนือปี 2545 คาดว่าจะขยายตัวเพิ่มขึ้นจากปีที่ผ่านมาประมาณร้อยละ 4.0 ภาคเศรษฐกิจได้แก่ การบริโภคภาคเอกชน การลงทุนภาคเอกชน ภาคอุตสาหกรรม ภาคบริการและการท่องเที่ยวปรับตัวดีขึ้น ในส่วนของภาคบริการและการท่องเที่ยวอัตราการเข้าพักประมาณร้อยละ 50-70 ซึ่งเป็นผลจากการจัดประชุม สัมมนา และจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น³

องค์การการท่องเที่ยวโลกสรุปข้อมูลด้านการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวแบบมวลชนในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวแพร่ขยายไปทั่วโลกและมีปริมาณเพิ่มขึ้นจากปีที่ผ่านมา⁴ ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของ UNCSD NGO Steering Committee เสนอในการประชุมเรื่องการท่องเที่ยวและการพัฒนาที่ยั่งยืน ณ กรุงนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา วันที่ 19-30 เมษายน 2542 สรุปว่าปัจจุบันการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่เติบโตมีเครือข่ายโยงใยถึงกันทั่วโลก ปัญหาจากการท่องเที่ยวกระแสหลัก 3 ประการ คือ สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ชุมชนท้องถิ่นเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติน้อยลง ประการที่สอง เกิดความเสื่อมถอยทางวัฒนธรรม ไม่เคารพสิทธิมนุษยชน ประการที่สาม รายได้รั่วไหล และการสร้างงานในท้องถิ่นน้อย⁵ กอปรกับเป็นที่ทราบกันดีว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวในอดีตที่ผ่านมาเป็นการท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยม (Convention Tourism) ซึ่งมีรูปแบบการเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่ เพื่อให้เกิดรายได้มากที่สุด โดยไม่คำนึงถึงความเสื่อมโทรมซึ่งเป็นผลกระทบตามมาในระยะยาว

¹ ศิริ ฮามสุโพธิ์. สังคมวิทยาการท่องเที่ยว. 2543. หน้า 1.

² จริญญา เจริญสุขใจ. “สรุปสถานการณ์และวิเคราะห์,” จุลสารการท่องเที่ยว. 21(2) : 4 ; เมษายน-มิถุนายน, 2545.

³ ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. สรุปภาวะเศรษฐกิจและการเงินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2545 และแนวโน้มปี 2546. ม.ป.ป. หน้า 4-5.

⁴ World Tourism Organization. “Short-term Tourism Data 2004,” WTO World Tourism Barometer. 3(1) : 2-15 ; January, 2005.

⁵ พูลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธ์ และคณะ. รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์และร้อยเอ็ด. 2544. หน้า 4-5.

สังคมได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรง และทางอ้อม กล่าวคือ ประโยชน์โดยตรง ได้แก่ งานหรืออาชีพเกี่ยวกับธุรกิจโรงแรม ภัตตาคาร มัคคุเทศก์ การขนส่ง การจำหน่ายสินค้าที่ระลึก และสินค้าพื้นเมือง ประโยชน์ที่โดยอ้อม ได้แก่ การผลิตสินค้าพื้นเมือง หรือผลิตของที่ระลึก การเลี้ยงสัตว์ การผลิตพืชผักผลไม้ อาชีพก่อสร้าง และการบริการอื่น¹ ธุรกิจจำหน่ายของที่ระลึก เช่น เครื่องถม เครื่องเงิน เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเงิน ผ้า ดอกไม้ประดิษฐ์ ตุ๊กตา เครื่องจักสาน เครื่องหนัง หัตถกรรมกระดาษ ผ้าฝ้าย ผ้าทอมือย้อมคราม เครื่องไม้ประดับตกแต่ง และเครื่องไม้ที่เป็นเครื่องใช้สอย สร้างรายได้ให้กับประเทศติดต่อกันมามากที่สุด² ปัจจุบันทรัพยากรท่องเที่ยว หรือแหล่งท่องเที่ยวที่มีนัยทางวัฒนธรรมในภาคอีสานมีความหลากหลายผสมผสานปะปนกัน อันมีสาเหตุจากการหิบบิยม ดัดต่อ แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ส่งผลให้ผู้เกี่ยวข้องเกิดการปรับปรุงสินค้าการท่องเที่ยวไปตามกระแสผู้ผลิตและผู้บริโภค

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นก่อให้เกิดการตั้งคำถามต่อการท่องเที่ยวแบบมวลชนจากองค์กรต่างๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนชื่อ Ecumenical Coalition on Third World Tourism (ECTWT) จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางเลือกในทวีปเอเชีย (Workshop on Alternative Tourism with a Focus on Asia) ณ จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2527 แสดงให้เห็นถึงกระแสอีกระดับหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน นอกเหนือจากกระแสอันเกิดจากรัฐเพียงด้านเดียว³ ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 บุคคลจากหลายวงการ เช่น นักวิชาการ สื่อมวลชน ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว และองค์กรพัฒนาเอกชน (Non Government Organization หรือ NGO) เรียกร้องให้มีการจัดการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) เน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมควบคู่กัน จึงก่อให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนขึ้น (Sustainable Tourism) โดยเน้นการจัดการท่องเที่ยวทั้งกลุ่มใหญ่และกลุ่มเล็กนำไปสู่การดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยว มีความดึงดูดใจไม่เสื่อมคลาย ธุรกิจการท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้เกิดผลกำไรอย่างเป็นธรรม ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสม นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมอ ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด⁴ ดังนั้นการมองปรากฏการณ์ทางสังคมผ่านการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าโดยพิจารณากระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า รูปแบบของสินค้า ความหมายของสินค้าการท่องเที่ยว จะทำให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมเข้าใจศักยภาพของปัจเจกชน และชุมชนในฐานะผู้ผลิตสินค้า และผู้บริโภคสินค้า ซึ่งจะนำไปสู่

¹ ศิริ ฮามสุโพธิ์. เล่มเดิม. 2543. หน้า 49-52.

² ยุพดี เสตพรรณ. ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. 2543. หน้า 376.

³ Holden Peter. Report of the Workshop on Alternative. 1988. p.5-9.

⁴ เล่มเดิม. 2548. หน้า 2.

การตอบคำถามสำคัญว่าสินค้ามีกระบวนการผลิตอย่างไร ใครเป็นผู้สร้าง ถูกสร้างขึ้น
เพื่ออะไร และสร้างขึ้นเพื่อใคร รูปแบบเป็นอย่างไร ผู้ผลิตและชุมชนให้ความหมายอย่างไร

สินค้าที่มีนัยทางวัฒนธรรมจากแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวศาสนา
ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมและประเพณี มีรูปแบบดังนี้

แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ซึ่งเป็นที่ตั้งของอุทยานแห่งชาติภูเวียง พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์
ภูเวียง จังหวัดขอนแก่น สังกัดกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรม-
ชาติและสิ่งแวดล้อม สักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวได้แก่หลุมขุดค้นฟอสซิลไดโนเสาร์ นิทรรศการ
การบริการที่พัก ผู้เกี่ยวข้องได้นำองค์ความรู้จากผลการขุดค้นไดโนเสาร์เป็นบ่อเกิดแห่งจินตนาการ
นำไปสู่กระบวนการจัดกิจกรรมตอบสนองนักท่องเที่ยว เช่น ส่วนบริการร้านอาหารของที่ระลึก
ที่พัก ฯลฯ ชุมชน องค์กรได้สร้างสรรค์สินค้า วัดอุผสานกับทุนทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง เช่น
งานสลักไม้รูปไดโนเสาร์ ผ้า สิ่งทอย้อม แปรรูปผ้า โดยการนำรูปลักษณะไดโนเสาร์
เป็นส่วนประกอบสำคัญ ฯลฯ เพื่อดึงดูดความสนใจสร้างความแปลกใหม่แก่ผู้บริโภค

แหล่งท่องเที่ยวศาสนา ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ได้แก่ วัดพระธาตุพนม
รวมหาหาร ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม สังกัดสำนักงานพุทธศาสนา
แห่งชาติ มีหลักฐานบ่งชี้ให้เห็นถึงการสืบเนื่องจากวัฒนธรรมทวารวดีสู่วัฒนธรรมไทย-ลาว
มีวัดถุมงคล สินค้าที่ระลึก รูปจำลองพระธาตุพนมรูปทรงและเนื้อหามีการปรับเปลี่ยน เป็นการผลิต
ซ้ำวัฒนธรรมเดิมแปลงให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์
สังกัดกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม มีหลักฐานชี้ให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมเขมร
ในอดีต มีสินค้าที่ระลึก แบบจำลองปราสาท ทับหลัง รูปทรงและเนื้อหามีการปรับเปลี่ยน
เป็นการผลิตซ้ำวัฒนธรรมเดิมแปลงให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ แหล่งมรดกโลกพิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติบ้านเชียง และหลุมขุดค้นวัดโพธิศรีใน จังหวัดอุดรธานี สังกัดกรมศิลปากร กระทรวง
วัฒนธรรม มีหลักฐานบ่งชี้ถึงวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีสินค้าที่ระลึก เลียนแบบหม้อ
เขียนสี ฯลฯ เพื่อดึงดูดความสนใจ อนึ่งแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวไม่มีข้อจำกัดด้านเวลานักท่องเที่ยว
สามารถเข้าชมได้ตามข้อกำหนด

แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมและประเพณี เช่น หมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโคกโก่ง
จังหวัดกาฬสินธุ์ ชุมชนเปิดโอกาสและบริการให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสวัฒนธรรม ประเพณี
และวิถีชีวิตท้องถิ่น เข้าใจความหลากหลายของชีวิตวัฒนธรรมและจัดบ้านพักแรม (Home Stay)
เพื่อดึงดูดใจผู้บริโภค งานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี เป็นประเพณีอันเนื่อง
ในพุทธศาสนา เป็นสินค้าวัฒนธรรมที่มีเนื้อหาดำรงรักษาประเพณี ซึ่งกระบวนการทางสังคม
มีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดรูปแบบงาน ประเพณีนี้ได้จูงใจนักท่องเที่ยวเดินทางไปร่วมงาน

ตามกาลเทศะ เกิดการใช้จ่ายเป็นค่าบริการ อาหาร ที่พักอาศัย สินค้าหรือของที่ระลึก ดังนั้นชุมชน
หน่วยงาน เอกชน เจ้าของถิ่นต้องพัฒนาการผลิตเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ผลิตสินค้าทางวัฒนธรรม
ให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว แม้ว่าการรักษาประเพณีถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขเวลา
แต่ปรากฏว่านอกฤดูกาลท่องเที่ยว สินค้าทางวัฒนธรรมยังสามารถจำหน่ายได้ กลายเป็นอาชีพเสริม
ของชาวบ้าน บางผลิตภัณฑ์ส่งไปจำหน่ายภายนอกชุมชน และเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนแหล่งผลิต

ทรัพยากรท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้นมีคุณลักษณะด้านการสร้างแรงดึงดูดใจต่อนักท่องเที่ยว
ทั้งในประเทศและต่างประเทศให้มาท่องเที่ยวภาคอีสาน จากการศึกษาที่แหล่งท่องเที่ยวอยู่ในสังกัด
หน่วยงาน หรือชุมชนที่แตกต่างกัน ส่งผลให้กระบวนการทำให้วัฒนธรรมเป็นสินค้า รูปแบบสินค้า
และถูกให้ความหมายหลากหลายชุด แม้แต่พื้นที่เดียวกัน เวลาเดียวกัน หรือเวลาต่างกัน บุคคล
กลุ่มบุคคลมีกระบวนการ ให้ความหมาย ผลประโยชน์แตกต่างกัน มีความซับซ้อน และ
สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ซึ่งล้วนเป็นเหตุปัจจัยทำให้วัฒนธรรมในระบบดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงเป็นระบบ
หน้าที่ใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการ และหน้าที่ใหม่ตามบริบททางสังคม

ผู้คนในสังคมเลือกบริโภคสินค้าตอบสนองความต้องการแตกต่างกัน การบริโภคสินค้า
ในสังคมบริโภคนิยมมีลักษณะสำคัญซึ่งถึงตรรกวิทยาทางสังคม สัญลักษณ์ทำหน้าที่แทนสิ่งหนึ่งสิ่งใด
ที่ขาดหายไป วัตถุไม่มีหน้าที่ทางด้านประโยชน์ใช้สอย แต่วัตถุมีหน้าที่แสดงสัญลักษณ์อย่างหนึ่งทำ
หน้าที่ให้แตกต่างจากผู้อื่น ดังนั้นวัตถุจะถูกบริโภคในฐานะวัตถุแต่จะถูกบริโภคส่วนที่เป็น
ความแตกต่าง¹ ผู้คนในสังคมจะเลือกบริโภคสินค้าแบบใดล้วนเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของสังคม
วัฒนธรรมนั้น สินค้ามีวิธีการสร้าง และมี รูปแบบเฉพาะผ่านการแสดงออกทางวัฒนธรรม
ของมนุษย์ ดังนั้นสินค้าจึงมีความสัมพันธ์กับผู้ใช้

สภาพดังกล่าวสามารถตั้งคำถามถึง กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยว
ในภาคอีสานมีกระบวนการอะไรบ้าง เช่น มีกระบวนการเรียนรู้ วางแผนจัดการร่วมกัน
ของผู้ที่เกี่ยวข้องกับคนในท้องถิ่น มีสำนึกถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคมวัฒนธรรมท้องถิ่น
อย่างไร ชีวิตวัฒนธรรมก่อนการจัดการท่องเที่ยวมีการให้ความหมาย และมีรูปแบบใด อย่างไร
รูปแบบใหม่ และความหมายใหม่คืออะไร อะไรคือปัจจัยกำหนดมุมมองของผู้ผลิต ชุมชน
และจากมุมมองของผู้บริโภค

งานทางวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับสินค้าการท่องเที่ยว และโครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผน
เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่น การศึกษาพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การศึกษา

¹ กาญจนา แก้วเทพ. “Baudrillard : ทฤษฎีการบริโภคสัญลักษณ์,” ใน การศึกษา
สื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ : แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย. 2541. หน้า 131-145.

ศึกษภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ¹ โครงการศึกษาเพื่อทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคอีสาน² ปัจจัยที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวบริเวณด้านช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์³ การพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาแหล่งท่องเที่ยวใน 5 จังหวัด คือ ขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ เลย และอุบลราชธานี⁴ ความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวไทย-ลาว : ศึกษากรณีสะพานมิตรภาพไทย-ลาว⁵ กระบวนการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ผ่านสื่อมวลชนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยุคหลังสมัยใหม่ในโครงการ Amazing Thailand⁶ รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์และร้อยเอ็ด⁷ แต่ยังไม่ปรากฏว่าประเด็นที่ถูกละเอียดหรือสนใจน้อยมาก และยังขาดการศึกษาอย่างจริงจัง คือ ประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยว รูปแบบสินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสาน และ ความหมายของสินค้าการท่องเที่ยวจากมุมมองของผู้ผลิต ชุมชน และจากมุมมองของผู้บริโภคที่มีแนวทางพัฒนาแบบยั่งยืนซึ่งเน้นความสมดุลระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และผู้เป็นเจ้าของถิ่น ดังนั้น จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษากระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน ในครั้งนี้

¹ อุดม บัวศรี และคณะ. การศึกษาพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การศึกษาศึกษภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. 2532. ไม่มีเลขหน้า.

² ศูนย์บริการวิชาการมหาวิทยาลัยมหาวิทยาลักษณ์ขอนแก่น. โครงการศึกษาเพื่อทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคอีสาน. 2540. ไม่มีเลขหน้า.

³ จิราพร กองทอง. ปัจจัยที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวบริเวณด้านช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540. ไม่มีเลขหน้า.

⁴ เทีญศรี เจริญวานิช และนิติพล ภูตะโชติ. การพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาแหล่งท่องเที่ยวใน 5 จังหวัด คือ ขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ เลย และอุบลราชธานี. 2541. ไม่มีเลขหน้า.

⁵ คณิงกรณ์ วงเวียน. ความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวไทย-ลาว : ศึกษากรณีสะพานมิตรภาพไทย-ลาว. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

⁶ สุดาวรรณ เตชะวิบูลย์วงศ์. กระบวนการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ผ่านสื่อมวลชนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยุคหลังสมัยใหม่ในโครงการ Amazing Thailand. วิทยานิพนธ์ นศ.ม. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543. ไม่มีเลขหน้า.

⁷ พูลทรัพย์ สวนเมือง ตลาพันธ์ และคณะ. รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์และร้อยเอ็ด. 2544. ไม่มีเลขหน้า.

คำถามการวิจัย

1. กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยวชุมชนกับการมีส่วนร่วมเป็นอย่างไร ชุมชน และรัฐมีกระบวนการจัดการอย่างไร
2. รูปแบบ และความหมายเดิมของสินค้าก่อนการท่องเที่ยวในภาคอีสานให้ความหมาย และสื่อความหมายอย่างไร
3. รูปแบบ และความหมายใหม่ของสินค้าให้ความหมาย และสื่อความหมายอย่างไร

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยว
2. เพื่อศึกษารูปแบบสินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสาน
3. เพื่อศึกษาความหมายของสินค้าการท่องเที่ยวจากมุมมองของผู้ผลิต และจากมุมมองของชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์ภาพเฉพาะและภาพรวม ในประเด็นดังต่อไปนี้

1. ศึกษากระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยว
ประเด็นนี้ศึกษา การเข้าไปมีส่วนร่วมของชุมชน
2. ศึกษารูปแบบสินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสาน
ประเด็นนี้ศึกษาสินค้าท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยว วิทยาศาสตร์และโบราณคดี แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ได้แก่ รูปแบบ สินค้าหัตถกรรม อาหาร ประเพณี มหกรรมและงานฉลอง ประเพณีเดิม และธรรมเนียมปฏิบัติของพื้นที่
3. ศึกษาความหมายของสินค้าการท่องเที่ยวจากมุมมองของผู้ผลิต จากมุมมองของชุมชน
ประเด็นนี้วิเคราะห์ความหมายเดิม และความหมายใหม่ การแสดงออกของความหมาย

ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล ผู้วิจัยเก็บข้อมูลชั้นรองที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลภาคสนาม ในภาคอีสานของประเทศไทย จำแนกออกได้ดังนี้

1. ข้อมูลเอกสาร ใช้ศึกษาเพื่อสำรวจเนื้อหาและขอบเขตของการวิจัย จากเอกสารงานวิจัย และสื่อที่เกี่ยวข้อง
2. ข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากแหล่งท่องเที่ยวในภาคอีสาน โดยใช้เกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกพื้นที่ศึกษา และผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้
 - 2.1 พื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยเลือกสินค้าที่มีหน่วยการวิเคราะห์สอดคล้องกับคำถามการวิจัย โดยศึกษาสินค้าในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวทั้งระบบ และเป็นการศึกษาสินค้าแบบเจาะจงจากแหล่งท่องเที่ยว 6 แห่ง ดังนี้

2.1.1 แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติภูเวียง ซึ่งเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์ภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น อาคารพิพิธภัณฑสถานแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนบริการได้แก่ ร้านขายของที่ระลึก ขายอาหาร ห้องบรรยาย ส่วนวิชาการได้แก่ ห้องปฏิบัติการ ห้องทำงาน ห้องสมุด และส่วนนิทรรศการ ได้แก่ ห้องจัดแสดงชั้นล่างและชั้นบน หลุมขุดค้นไดโนเสาร์ นอกจากนี้ยังมีชุมชน กลุ่มองค์กรผู้ผลิตสินค้าที่ระลึก

2.1.2 แหล่งท่องเที่ยวศาสนา ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ดังนี้

2.1.2.1 แหล่งท่องเที่ยวศาสนา คือ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร พิพิธภัณฑสถานโมลีศรีโคตบุตร และงานนมัสการพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ระหว่างวันขึ้น 10 ค่ำ ถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 3 พระธาตุพนมเป็นพระบรมธาตุเจดีย์บรรจุพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า

2.1.2.2 แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ คือ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ชุมชน กลุ่มองค์กรผู้ผลิตสินค้าที่ระลึก

2.1.2.3 แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดี คือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง หลุมขุดค้นวัดโพธิ์ศรีใน ตั้งอยู่ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี คณะกรรมการคุ้มครองมรดกโลก องค์การยูเนสโกมีมติให้แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเป็นมรดกโลก นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านผลิตสินค้าหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาเลียนแบบหม้อเจียนสีบ้านเชียง ได้แก่ บ้านคำอ้อ บ้านปลูและบ้านเชียง

2.1.3 แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ดังนี้

2.1.3.1 แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมคือหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโคกโก่ง หมู่ที่ 5 ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เพราะเป็นหมู่บ้านที่มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 ได้รับรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวยอดเยี่ยมประเภทแหล่งท่องเที่ยวเมืองและชุมชนในการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวยอดเยี่ยมครั้งที่ 3 ประจำปี 2543 (Tourism Award) จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

2.1.3.2 แหล่งท่องเที่ยวประเพณี คือ งานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี

ขอบเขตด้านรูปแบบ รูปแบบของสินค้าที่มีนัยทางวัฒนธรรมจากแหล่งท่องเที่ยวจำแนก
ออกได้แก่ รูปแบบสินค้าหัตถกรรม อาหาร ประเพณี มหกรรมและงานฉลอง ประเพณีเดิม
และธรรมเนียมปฏิบัติของพื้นที่

ขอบเขตด้านเวลา ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านเวลาในช่วงเวลา (Timeline) ที่ศึกษาระหว่าง
ปี พ.ศ. 2546-2547 ซึ่งเป็นช่วงเวลาการประชาสัมพันธ์เที่ยวทั่วไทยไปได้ทุกเดือนและ Unseen in
Thailand มุมมองใหม่เมืองไทย

นิยามศัพท์เฉพาะ

กระบวนการทำให้เป็นสินค้า (Commodification) หมายถึง เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการผลิต
ผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดทุนวัฒนธรรมให้แปรสภาพเป็นสินค้าที่มีนัยทางวัฒนธรรมในเชิงตรรก
แห่งความแตกต่าง เพื่อตอบสนองความต้องการผู้บริโภค

วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของผู้คนที่สร้างขึ้น มีสัมพันธ์กับวัตถุ ร่างกาย
และจิตใจ ซึ่งประเพณีปฏิบัติถ่ายทอดการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตวัตถุทางวัฒนธรรม
เป็นมรดกสืบทอด การผลิตซ้ำประเพณี ศิลปะการแสดง และการสื่อความหมายสินค้าวัฒนธรรม
ซึ่งเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวในภาคอีสาน ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยว
ทางศาสนา แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดี แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม
และแหล่งท่องเที่ยวประเพณี ระหว่างปี พ.ศ. 2546-2547

การท่องเที่ยว หมายถึง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรมระหว่างกันของผู้เกี่ยวข้อง
ภายใต้ขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่น ประเพณี วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชน

รูปแบบ หมายถึง ลักษณะการแสดงออกทางวัฒนธรรมสัมพันธ์กับวิถีชีวิตผู้คน วัตถุ
สินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวภาคอีสาน

ความหมาย หมายถึง ความสัมพันธ์ของวัตถุ สินค้า และบริการที่มีต่อระบบอ้างอิง
ทางสภาวะวิสัยภายใต้กระบวนการสร้าง การให้ความหมายปรนัย (Denotation) และความหมาย
เชิงสังคม (Connotation) ในบริบทและมุมมองของผู้คนในสังคม วัฒนธรรมในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว
ภาคอีสาน สินค้า (Commodity) หมายถึง วัตถุ บริการ หรือผลิตภัณฑ์ที่มีการสร้าง และรูปแบบ
เฉพาะมีการผลิต และความสัมพันธ์กับการผลิต เพื่อตอบสนองความต้องการผู้บริโภคในแหล่ง
ท่องเที่ยวตามกฎเกณฑ์สังคมวัฒนธรรม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยว ในภาคอีสาน มีความมุ่งหมายของการวิจัย 3 ประการ คือ เพื่อศึกษากระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยว รูปแบบสินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสาน และเพื่อศึกษาความหมายของสินค้าท่องเที่ยวจากมุมมองของผู้ผลิต และจากมุมมองของชุมชน

การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม กำหนดเอาภาคอีสานเป็นกรณีศึกษา ซึ่งมีการเก็บรวบรวมข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว รูปแบบสินค้าท่องเที่ยว การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยว ผู้วิจัยออกแบบการวิจัย (Research Design) ดังต่อไปนี้

1. แหล่งข้อมูล

1.1 คน ได้แก่ ชาวบ้าน ผู้นำองค์กรชุมชน สมาชิกองค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ นักการเมือง นักธุรกิจ ผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยว

1.2 เอกสาร เช่น หนังสือ ตำรา งานวิจัย สื่ออิเล็กทรอนิกส์ แผ่นพับ แผนที่ ภาพประกอบ วิดีทัศน์ เป็นต้น

1.3 สภาพแวดล้อม เช่น สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนผู้เกี่ยวข้องกับพลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต ในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งตามประเภทของแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

2.1 ผู้วิจัยการสำรวจพื้นที่เพื่อคัดเลือกแหล่งทรัพยากรท่องเที่ยวสำหรับการวิจัย และการเก็บข้อมูลหลายวิธี คือ วิธีแรกโดยการศึกษาสำรวจ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวในภาคอีสานจากแผ่นพับ เอกสารงานวิจัย ฐานข้อมูล และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อให้เห็นองค์ความรู้ของกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสานจากมิติ ทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมของชุมชน แหล่งท่องเที่ยวเกิดขึ้นดำรงอยู่และพัฒนาการอย่างไร นับตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน วิธีที่สองเป็นการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในภาคอีสาน วิธีที่สามการสอบถาม และตรวจสอบข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้นจึงได้เลือกพื้นที่วิจัยตามเงื่อนไขข้างต้น

ได้ 6 แห่ง คือ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดี แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวประเพณี แล้วจึงนำไปสู่การตั้งคำถามวิจัยหลายแง่มุม เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดกรอบแนวคิด การเขียนเค้าโครงการวิจัย ติดต่อประสานงานกับผู้เกี่ยวข้องเพื่อขอความอนุเคราะห์ และอำนวยความสะดวกต่อการปฏิบัติงานรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

2.2 วิธีการเก็บข้อมูลสนาม ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยการสังเกตการณ์ และสัมภาษณ์ ดังนี้

2.2.1 การสังเกต ใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม

1) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ใช้ในกรณีที่ผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรม กระบวนการผลิตสินค้า และบริการตามกาลเทศะ จะทำให้เห็นรูปแบบทางกายภาพ ลักษณะทางนามธรรม และความหมายที่คนในวัฒนธรรมนั้นสร้างขึ้นจากบริบท และมุมมองของคนในสังคม วัฒนธรรมนั้น

2) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ใช้ในกรณีที่ผู้วิจัยสังเกตสภาพแวดล้อมทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ชุมชน กิจกรรมของบุคคล การผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต จะทำให้เห็นพฤติกรรมการรวมกลุ่มของบุคคลอย่างไม่เป็นทางการปรากฏอยู่ในกิจกรรมการผลิตสินค้าและบริการ

2.2.2 การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ดังนี้

1) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) แบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ

- 1.1) กลุ่มผู้ผลิตสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยว
- 1.2) กลุ่มผู้บริโภคสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยว
- 1.3) กลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐผู้มีบทบาทสำคัญในหน่วยงานของรัฐ

หรือผู้นำ

2) การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการจากบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยว

3) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการจากบุคคลทั่วไปที่มาสัมผัสแหล่งท่องเที่ยว หรือมีประสบการณ์ในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งประเด็นสัมภาษณ์เกี่ยวข้องกับคำถามการวิจัย

อนึ่ง การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการจดบันทึกข้อมูลสนาม การเครื่องบันทึกเสียง กล้องบันทึกภาพนิ่ง กล้องบันทึกภาพเคลื่อนไหว เกี่ยวกับกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยว รูปแบบสินค้าท่องเที่ยว บันทึกภาพสินค้าและบริการ เก็บรวบรวมตัวอย่างชนิดสินค้าที่ระลึก จัดระบบข้อมูล จำแนกข้อมูลเป็นหมวดหมู่ และตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์

2.2.3 การศึกษาจากเอกสาร และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้องกับความมุ่งหมายของการวิจัย เช่น ข้อมูลหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แผ่นพับ แผนที่ ข้อมูลจากเว็บไซต์ (Web Site) เป็นต้น

2.3 ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนามตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546-2547

3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้มุมมองจากบุคคล สินค้า และเอกสารโดยการพรรณนาอธิบาย ตีความหมาย หน่วยในการวิเคราะห์ ได้แก่ ผู้ผลิต และชุมชน ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า รูปแบบสินค้า และความหมายของสินค้าการท่องเที่ยวที่มีนัยทางวัฒนธรรม ได้แก่ สินค้าหัตถกรรม อาหาร ประเพณี มหกรรม และงานฉลอง และประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติต่อพื้นที่ ดังนั้นจึงใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม เป็นหลักในการตีความเพื่อสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction) จากสิ่งที่ได้จากการสังเกตการณ์ และจากการสัมภาษณ์

วิธีการ อ่านความหมาย จากสัญลักษณ์ของสินค้า ผู้วิจัยจะพิจารณาดังนี้

1. ผู้วิจัยจะพิจารณา ความหมาย (Meaning) หมายถึง ความหมายที่มีอยู่ในตัวของสินค้า บริการ หรือความหมายที่เป็นปกติธรรมดา หรือเป็นธรรมชาติ ซึ่งอาจมีลักษณะเปิดเผยหรือซ่อนเร้น ซึ่งหน้าที่ของผู้วิจัยต้องค้นหาความหมายนี้ให้พบ

2. ผู้วิจัยจะพิจารณา ความหมาย (Significance) หมายถึง ความหมายในเชิงที่ถูกสร้าง หรือทำให้เกิดขึ้นด้วยปัจจัยต่างๆ มีบริบทเชื่อมโยงหลากหลายในลักษณะไม่หยุดนิ่งจากเงื่อนไข และมุมมองของผู้คนในสังคม ดังนี้

2.1 ผู้ผลิตสินค้า บริการ เป็นผู้ริเริ่มเจตนาสร้างความหมายไว้ในสินค้า บริการ เพื่อกำกับชี้นำความหมาย

2.2 ผู้บริโภคสินค้า บริการ ได้นำตนเองเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างความหมายโดยการเลือกตีความ

ดังนั้นการวิเคราะห์ สินค้า บริการ ในเชิงคุณภาพ จำเป็นต้องพรรณนาวิเคราะห์ อธิบายตีความจาก ผู้ผลิตมีความหมายโดยเจตนาจากแง่มุมต่างๆ ว่าต้องการหมายถึงอะไร

โดยพิจารณาเชื่อมโยงกับบริบท (ความสัมพันธ์กับการผลิต-การบริโภคทางสังคม-กฎเกณฑ์/กติกา สังคม) ผ่านมุมมองของผู้วิจัย พิจารณาความหมายหลายระดับ หลายแง่มุมจากสังคม วัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยอยู่ในฐานะผู้บริโภคสินค้า-บริการ

หลักเกณฑ์สำหรับการจำแนกความหมาย เก่า - ใหม่ ผู้วิจัยจะพิจารณาดังนี้

1. กระบวนการวิเคราะห์อันดับแรก ผู้วิจัยจะพิจารณาจาก รูปแบบ (Form) ทางกายภาพ สัมภาษณ์ และสังเกตสินค้า-บริการ
 2. พิจารณา เนื้อหาความหมาย (Content) จากแง่มุมสัญญาวิทยาจากสินค้า-บริการ
 3. สินค้า บริการ อาจปรากฏบทบาท-หน้าที่ เช่น รูปแบบเดิม-เนื้อหาเดิม, รูปแบบเดิม-เนื้อหาใหม่, รูปแบบใหม่-เนื้อหาใหม่ เป็นต้น
 4. การนำเสนอผลการวิจัย
- ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ประกอบตัวอย่าง

แนวคิดในการวิจัย

แนวคิดทฤษฎีที่จะนำมาใช้เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยประยุกต์ใช้แนวคิด เป็นแนวทางในการวิจัย เพื่อนำไปสู่การตอบคำถามในการวิจัยได้อย่างชัดเจน คือ แนวคิดเกี่ยวกับ สินค้า แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน แนวคิดวัตถุดิบวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับความหมาย และแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่

แนวคิดเกี่ยวกับสินค้าวัฒนธรรม

คาร์ล มากซ์ (Karl Mark) กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์การเมือง สรุปได้ว่า “แรงงานคือ สินค้า” สินค้ามูลค่าสูงเพราะมีความต้องการมาก สินค้ามูลค่าต่ำเพราะการตอบสนองมีน้อย ดังนั้น แรงงานเป็นสินค้าต้องมีมูลค่าสูงต่ำสอดคล้องสัมพันธ์กัน¹ อนึ่ง มากซ์เชื่อว่า “วิธีการผลิต” (Mode of Production) เป็นตัวกำหนดโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางสังคม (Structure of Social Relations) การวิเคราะห์สังคมตามทฤษฎีมากซ์ิสต์ มุ่งศึกษา ระบบการผลิต และการแบ่งปันผลผลิต ซึ่งเป็นพื้นฐานการจัดรูปแบบสังคม โดยไม่ให้ความสำคัญ

¹ Karl Marx. Economic and Philosophic Manuscripts of 1844. 1974. p 21-34.

กับระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมทางสังคม¹ สิ้นค้าดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าคน และวัตถุแปลงให้เป็นสินค้ามีมูลค่าทางการแลกเปลี่ยนโดยสากลในเชิงนามธรรม ซึ่งแนวคิดนี้ เน้นวัตถุนิยม

จี ดับเบิลยู เฮฟ เฮเกล (G.W.F.Hegel) มีแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญา “จิตนิยมวิภาษวิธี” (Dialectic Idealism) ว่า จิตใจของมนุษย์เท่านั้นเป็นสิ่งที่จริงแท้ สรรพสิ่งรับรู้ด้วยจิต ทำงานในรูป กระบวนการ “วิภาษวิธี” การเสนอความคิดขัดแย้งย่อมก่อให้เกิดสิ่งใหม่ และความขัดแย้งจะ ดำเนินต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด คาร์ล มากซ์ (Karl Marx) มีแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญา “วัตถุนิยมวิภาษวิธี” (Dialectic Materialism) ว่า “วัตถุ” (Material) เท่านั้นเป็นสิ่งที่จริงแท้ ความคิด การทำงานของจิตใจ เป็นเพียงภาพสะท้อนวัตถุ และสภาพสังคมถูกกำหนดโดยวัตถุ² มากซ์แบ่งโครงสร้างสังคมเป็นสอง ส่วนคือ “โครงสร้างส่วนล่าง (Infrastructure) และโครงสร้างส่วนบน” (Superstructure) โครงสร้าง ส่วนล่างหรือระบบเศรษฐกิจ (Economic System) ประกอบด้วยวิธีการผลิต (Mode of Production) และความสัมพันธ์ทางการผลิต โครงสร้างส่วนบน ประกอบด้วยการเมืองการปกครอง ระบบ ความคิด ความเชื่อและค่านิยมทางสังคมต่างๆ³ กล่าวสรุปได้ว่าทัศนะของมาร์กมองวัฒนธรรม ในความหมายที่เป็นระบบคุณค่าอยู่ในโครงสร้างส่วนบนซึ่งตอบสนองการผลิตซ้ำทางสังคม และเป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครองสำหรับครอบงำผู้ถูกปกครอง

ธีเยอดอร์ อะดอร์โน (Theodor Adorno) และแม็ก ฮอร์ไคเมอร์ (Max Horkheimer) กล่าวถึงวัฒนธรรมในยุคอุตสาหกรรมว่า อุตสาหกรรมวัฒนธรรมได้รับการพัฒนาโดยระบบทุนนิยม

¹ ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงทวดา : มากซ์ิสม์และมานุษยวิทยามากซ์ิสต์. 2543. หน้า 7. (อ้างอิงมาจาก Marx, K. and F. Engels. Pre-Capitalist Economic Formations. 1964. p.1-44)

² ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงทวดา : มากซ์ิสม์และมานุษยวิทยามากซ์ิสต์. 2543. หน้า 6. (อ้างอิงมาจาก Tucker, R. Philosophy and Myth in Karl Marx. 1961. ; McLellan, D. The Young Hegelians and Karl Marx. 1969 ; Avineri, S. “The Hegelian Origin of Marx’s Political Thought,” Review of Metaphysics. September, 1967)

³ แหล่งเดิม. หน้า 7. (อ้างอิงมาจาก Marx, K. and F. Engels. Pre-Capitalist Economic Formations. 1964. p.1-44)

เทคโนโลยีอุตสาหกรรมวัฒนธรรมมีกระบวนการผลิตซ้ำสินค้า (Goods) เพื่อตอบสนองผู้บริโภค การทำให้เป็นมาตรฐาน (Standardization) และการผลิตมวลรวม (Mass Production)¹

ในขณะที่นักทฤษฎีเชิงวิพากษ์สำนักแฟรงค์เฟิร์ตสกูล (Frankfurt School) ได้วิเคราะห์ วัฒนธรรมในบริบทการผลิตอุตสาหกรรมมีลักษณะเช่นเดียวกับการผลิตสินค้าอื่น เช่น ประกอบด้วย กระบวนการทำให้เป็นสินค้า (Commodification) กระบวนการทำให้เป็นมาตรฐาน (Standardization) และการทำให้เป็นของมวลชน (Massification) คำว่า “อุตสาหกรรมวัฒนธรรม หมายถึงกระบวนการทำให้เป็นอุตสาหกรรม การผลิตวัฒนธรรมมวลชน และระบบค้าขาย อุตสาหกรรมวัฒนธรรมมีหน้าที่ทำให้เกิดความชอบธรรมเชิงอุดมการณ์ต่อการดำรงอยู่ของสังคมนิยม และการดำรงอยู่ของปัจเจกชนในระบบทุนนิยม บริบททางการเมืองอุตสาหกรรมวัฒนธรรม เป็นแหล่งรวมชนชั้นแรงงานเข้าสู่สังคมนิยม วิธีการผลิตแบบอุตสาหกรรมมีการวางแผนงาน และการแบ่งงานกันทำ (Division of Labor)²

หากกล่าวถึงเรื่องสินค้าการท่องเที่ยว พระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พุทธศักราช 2522 ให้ความหมายคำว่า อุตสาหกรรมท่องเที่ยว หมายถึง อุตสาหกรรมใดๆ ที่จัดให้มีหรือให้บริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักรไทย โดยมีค่าตอบแทน และหมายความรวมถึง ธุรกิจนำเที่ยว ธุรกิจโรงแรมนักท่องเที่ยว ธุรกิจภัตตาคาร สถานบริการ และสถานที่ตากอากาศสำหรับนักท่องเที่ยว ธุรกิจขายของที่ระลึก หรือสินค้าสำหรับ นักท่องเที่ยว การดำเนินงานนิทรรศการ งานแสดง ออกร้านการโฆษณาเผยแพร่ หรือดำเนินการ อื่นใด โดยมีความมุ่งหมายเพื่อชักนำหรือส่งเสริมให้มีการเดินทางท่องเที่ยว³

การท่องเที่ยว (Tourism) เป็นไวพจน์ของคำว่าอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (Tourist Industrial or Tourism Industry) มีลักษณะเช่นเดียวกับอุตสาหกรรมวัฒนธรรม ที่มีคุณลักษณะ

¹ Theodor Adorno and Max Horkheimer. (1944). from Dialectic of Enlightenment The Culture industry : Enlightenment as mass Deception. <<http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ge/adorno.htm>> September 2, 2003.

² Douglas M. Kellner and Meenakshi Gigi Durham. Adventures in Media and Cultural Studies: Introducing the KeyWorks. <<http://www.sac.or.th/projects/title/Adventures.htm>> March 1, 2003.

³ “พระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พุทธศักราช 2522,” ราชกิจจานุเบกษา. ฉบับพิเศษ เล่ม 96. ตอนที่ 72. หน้า 10. 4 พฤษภาคม 2522.

ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคสินค้าและบริการการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ คน แหล่งท่องเที่ยว และการจัดการ¹ ดังนี้

1. คน จำแนกออกได้ 4 กลุ่ม ได้แก่ นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการในธุรกิจท่องเที่ยว รัฐบาล และชุมชนเจ้าของพื้นที่

2. แหล่งท่องเที่ยว (Destination) หรือทรัพยากรการท่องเที่ยว (Attractions) มีคุณลักษณะ 3 ประการ คือ สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร (Accessibilities) และสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว (Amenities)

3. การจัดการ (Management) ได้แก่ ธุรกิจขนส่ง ธุรกิจอาหารและเครื่องดื่ม ธุรกิจที่พัก ธุรกิจนำเที่ยว และธุรกิจสินค้าที่ระลึก

ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สถานที่ท่องเที่ยว กิจกรรม และวัฒนธรรม ประเพณีที่สะท้อนให้เห็นอารยธรรมของท้องถิ่น มีความเด่นเป็นเอกลักษณ์ที่สามารถดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวให้มาเยือน ทรัพยากรการท่องเที่ยวจำแนกออกได้ 3 ประเภท คือ ประเภทธรรมชาติ ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม²

จากความมุ่งหมายของการวิจัยเรื่อง กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า การท่องเที่ยวในภาคอีสาน ผู้ศึกษามองรูปแบบสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสานในฐานะเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมจากแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ศาสนา ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ศิลปะวัฒนธรรม และประเพณี สินค้าเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่สัมผัสได้ชัดเจน มีวิธีการสร้างและรูปแบบเฉพาะ สะท้อนให้เห็นถึงการแสดงออกของมนุษย์ความสัมพันธ์ของผู้บริโภค กับกฎเกณฑ์ทางสังคม วัฒนธรรม ได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการสร้าง รูปแบบสินค้า ผู้บริโภคสินค้า กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กันในระดับสังคมผู้บริโภคสินค้าได้เป็นอย่างดี

ผู้วิจัยสามารถนำแนวคิดเกี่ยวกับสินค้าวัฒนธรรมไปประยุกต์เป็นแนวทางในการศึกษา กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน 2 แนวทาง คือ แนวทางที่หนึ่ง สินค้าท่องเที่ยวมีรูปแบบอย่างไรบ้าง สินค้าตอบสนองความต้องการทางด้านใดบ้างต่อผู้คน แนวทางที่สอง กระบวนการผลิตภายใต้บริบทเศรษฐกิจ สังคม กับความสัมพันธ์ของผู้ผลิต ผู้บริโภคเป็นอย่างไร

¹ McIntosh, Robert W. and Goeldner, Charles R. Tourism : Principles, Practices, Philosophies. 1990. p 4-11.

² ยุพดี เสตพรธณ. ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. 2543. หน้า 288-294.

แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

การจัดประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The Unions Conference on Environment and Development) หรือเรียกว่าประชุม Earth Summit ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล พ.ศ. 2535 มีการร่วมลงนามรับรองเอกสารแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) จากผู้นำทั่วโลก 179 ประเทศ ซึ่งมีสาระเกี่ยวกับแผนแม่บทของโลกสำหรับการดำเนินงานที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม จากแผนปฏิบัติการทำให้การท่องเที่ยวปรับตัวสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนโดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

จากการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้นำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ก็นำไปสู่การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ 2 รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม¹ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา อ้างถึงที่ประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Earth Summit Conference) ให้ความหมายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะจุดหมายปลายทางจะเป็นที่ใด หรือจะเป็นกลุ่มใหญ่ (Mass Tourism) หรือกลุ่มเล็กทั้งในเมือง และชนบท² แนวคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนประกอบด้วย 3 มิติ คือ³

1. มิติด้านการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ต้องมีแนวคิดที่จะให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความเข้าใจ และสร้างจิตสำนึกในการรักษาปกป้องทรัพยากรการท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมเป็นอันดับแรก เช่น การเน้นวิธีการจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติ หรือวัฒนธรรม การจัดทำมินิทรศการ แผ่นป้ายบรรยายบริเวณจุดท่องเที่ยว การจัดเส้นทางเดินเท้า หรือเดินป่า รวมถึงการฝึกอบรมมัคคุเทศก์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวได้สัมผัส

2. มิติด้านการสร้างควมพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว ต้องมีแนวคิดให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรม เช่น ส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยการจัดทำสื่อสื่อความหมายธรรมชาติ หรือวัฒนธรรม เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยว ให้ได้รับความพึงพอใจกลับไป

¹ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. 2548. หน้า 11-16.

² แหล่งเดิม. หน้า 6. (อ้างอิงมาจาก Ecotourism Network. 2539. หน้า 8. และ อ้างอิงมาจาก จุลสารการท่องเที่ยว. 2538. หน้า 14)

³ แหล่งเดิม. หน้า 19-20.

3. มิติด้านการสร้างควมมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ต้องมีแนวคิดในการมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่น ด้วยการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรง และทางอ้อม เช่น การลงทุนด้านสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็ก การเป็นมัคคุเทศก์ การจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้าน การจ้างงานในธุรกิจการท่องเที่ยว เป็นต้น

จากแนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ว่า การสร้างจิตสำนึกให้กับผู้เกี่ยวข้อง การสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และการได้รับประโยชน์ ผู้วิจัยเห็นว่าการใช้แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย “กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยว” จะทำให้เข้าใจกระบวนการทำให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

แนวคิดวัดดูกับวัฒนธรรม

คำว่า “วัฒนธรรม” ได้มีการนิยามความหมายตามแนวคิดมานุษยวิทยาว่า วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตอันประกอบด้วยแบบแผนของความคิดร่วม ค่านิยม และพฤติกรรมที่คนในสังคมเป็นสิ่งที่สั่งสม ถ่ายทอด เรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง วัฒนธรรมมีพื้นฐานจากการใช้สัญลักษณ์อันเป็นศักยภาพตามธรรมชาติของมนุษย์ เช่น การใช้ภาษาทำให้มนุษย์สามารถรวบรวมความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ สามารถถ่ายทอดความเข้าใจสู่คนรุ่นหลัง วัฒนธรรมจึงเป็นองค์รวมของความรู้ และภูมิปัญญาที่ผู้คนในสังคมสั่งสม และถ่ายทอด วัฒนธรรมช่วยให้มนุษย์สามารถกำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตและสิ่งต่างๆ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ และเนื้อหาของสถาบันทางสังคมอยู่ตลอดเวลาอย่างไม่หยุดนิ่ง ปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ทำให้ชีวิตของสังคมดำเนินไปอย่างมีระเบียบ เป็นแบบแผน¹

นักทฤษฎีที่มีแนวคิดด้านอุตสาหกรรมวัฒนธรรม เช่น เชียวดอร์ อะดอร์โน (Theodor Adorno) และแม็ก ฮอร์ไคเมอร์ (Max Horkheimer) กล่าวถึงวัฒนธรรมในยุคอุตสาหกรรมว่า อุตสาหกรรมวัฒนธรรมได้รับการพัฒนาโดยระบบทุนนิยมเทคโนโลยีอุตสาหกรรม วัฒนธรรมมีกระบวนการผลิตซ้ำสินค้า (Goods) เพื่อตอบสนองผู้บริโภค การทำให้เป็นมาตรฐาน (Standardization) และการผลิตมวลรวม (Mass Production)² ในขณะที่นักทฤษฎีเชิงวิพากษ์สำนักแฟรงค์เฟิร์ตสกูล (Frankfurt School) ได้วิเคราะห์วัฒนธรรมในบริบทการผลิตอุตสาหกรรม

¹ ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. 2548. หน้า 11-12.

² Theodor Adorno and Max Horkheimer. (1944). from Dialectic of Enlightenment The Culture industry : Enlightenment as mass Deception. <<http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy works/ge/adorno.htm>> 2 September 2003.

มีลักษณะเช่นเดียวกับการผลิตสินค้าอื่น เช่น ประกอบด้วยกระบวนการทำให้เป็นสินค้า (Commodification) กระบวนการทำให้เป็นมาตรฐาน (Standardization) และการทำให้เป็นของมวลชน (Massification) คำว่า “อุตสาหกรรมวัฒนธรรม หมายถึงกระบวนการทำให้เป็นอุตสาหกรรม การผลิตวัฒนธรรมมวลชน และระบบค้าขาย อุตสาหกรรมวัฒนธรรมมีหน้าที่ทำให้เกิดความชอบธรรมเชิงอุดมการณ์ต่อการดำรงอยู่ของสังคมทุนนิยม และการดำรงอยู่ของปัจเจกชนในระบบทุนนิยม บริบททางการเมืองอุตสาหกรรมวัฒนธรรมเป็นแหล่งรวมชนชั้นแรงงานเข้าสู่สังคมทุนนิยม วิธีการผลิตแบบอุตสาหกรรมมีการวางแผนงาน และการแบ่งงานกันทำ (Division of Labor)¹

เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ นักทฤษฎีสถิตานักเบอร์มิงแฮม กลุ่มวัฒนธรรมศึกษา มีทัศนะต่อวัตถุว่าควรมองวัตถุจากการเห็นเพียงเป็นวัตถุทางกายภาพหรือชีวภาพมาเป็นวัตถุทางวัฒนธรรม จึงจะนำไปสู่การสร้างเงื่อนไขแห่งการที่มนุษย์หิบบนวย เลือกสรรและสร้างความหมายใหม่ๆ ได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เช่น เรือนร่างมนุษย์หากมองด้วยทัศนะทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจะเห็นว่ามนุษย์ตั้งอยู่ภายใต้พลังบังคับของโลกทางกายภาพภายนอก และเงื่อนไขทางชีวภาพในร่างกาย ขณะเดียวกันหากมองเรือนร่างอย่างที่เรามีส่วนจะสร้างสรรค์มันเราก็จะสามารถใช้มันหรือใช้มันร่วมกับวัตถุทางธรรมชาติอื่นๆ สร้างสรรค์ความหมายขึ้นมาได้ เช่น การสร้างสรรค์งานศิลปะ ฯลฯ ดังนั้นวัตถุนิยมตามทัศนะของวิลเลียมส์จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุกับวัฒนธรรม² ระบบการสร้างความหมายไม่สามารถดำรงอยู่ลอยๆ โดยไม่มีเงื่อนไขทางวัตถุ มนุษย์ล้วนเป็นผู้สร้างสรรค์ผลงานมารองรับการผลิต³

เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ กล่าวถึงกระบวนการทางวัฒนธรรม (Cultural Process) กระบวนการผลิต (Production) การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด (Reproduction) วัตถุสิ่งของที่กลายมาเป็นสินค้าในระบบทุนนิยม แนวคิดในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมต้องมีการผลิต และผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด (Cultural Production & Reproduction)⁴ เขาได้เสนอแนวทางการวิเคราะห์วัฒนธรรม

¹ Douglas M. Kellner and Meenakshi Gigi Durham. Adventures in Media and Cultural Studies: Introducing the KeyWorks. 1 March 2003.

<<http://www.sac.or.th/projects/title/Adventures.htm>> 1 March 2003.

² ชัยสรา ขมวรรณ. แนวความคิดของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ในวัฒนธรรมศึกษาและการวิเคราะห์วัฒนธรรมบริโภค. วิทยานิพนธ์ สค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537. ไม่มีเลขหน้า.

³ แหล่งเดิม. หน้า 95. (อ้างอิงมาจาก Raymond Williams. Culture. 1981)

⁴ กาญจนา แก้วเทพ. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. 2544. หน้า 14.

ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมที่มีปัญหาเรื่องการบริโภคสินค้าซึ่งผลิตออกมามากมายให้หมดไปอย่างรวดเร็ว เรียกปรากฏการณ์นี้ว่า “สังคมบริโภค” (Consumer Society) โดยสนใจบทบาทกลไกทางสังคม เช่น สื่อมวลชน ระบบโฆษณา และการดำเนินงานด้านการตลาด¹

เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ มีแนวคิดการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมว่ามีลักษณะเช่นเดียวกันกับการผลิตและผลิตซ้ำทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ต้องมีพลังการผลิตทั้งในด้านปัจจัยการผลิต และพลังงานการผลิต ขณะเดียวกันการผลิตทางวัฒนธรรมก็มีประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ทางการผลิต และความไม่เท่าเทียมกัน หรือการกระจุกตัวของการครอบครองปัจจัยการผลิตเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ แยกวัตถุซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิตทางวัฒนธรรมเป็น 2 ประเภท² คือ วัตถุซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ ผู้สร้างใช้อวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกายสื่อความหมายของงาน เช่น การขับร้องโดยใช้เสียงเป็นวัตถุ การเดินรำใช้ร่างกายเป็นวัตถุการแสดง ดังนั้นปัจจัยการผลิตคือตัวนักร้อง นักเต้น วัตถุที่อยู่ภายนอกตัวมนุษย์ มนุษย์นำเอาสิ่งต่างๆ ที่อยู่ภายนอกมาใช้สร้างงาน ในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการผลิต เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ สรุปว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมปรากฏให้เห็นได้ชัดในกรณีการใช้วัตถุอื่นที่ไม่ใช่ทรัพยากรของบุคคล การขับร้องโดยใช้เสียงเป็นวัตถุ การเดินรำใช้ร่างกายเป็นวัตถุในการแสดง ดังนั้นปัจจัยการผลิตคือตัวนักร้อง นักเต้น ขณะที่การผลิตอื่นต้องอาศัยทรัพยากรร่วมกับทรัพยากรบุคคล เช่น ละครสวมหน้ากาก การเล่นเกม งานประติมากรรม ระบบการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นการผลิตซ้ำภาพลักษณ์ ความหมาย คุณค่าที่ยึดถือกันในสังคมโดยใช้เครื่องมือชนิดต่างๆ เช่น การปั้น การพิมพ์ การคัดลอก การแพร่ภาพภายใต้บริบทสังคมสมัยใหม่ที่มีเทคโนโลยีการผลิตซับซ้อน เทคโนโลยีดังกล่าวสามารถผลิตซ้ำความหมาย คุณค่าเดิม และมีศักยภาพที่จะผลิตความหมายใหม่ขึ้นมาได้ ซึ่งการตีความหมายใหม่ด้วยจุดประสงค์ใดก็ตามย่อมเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มทางสังคมที่ยึดครองการตีความ ยึดครองการอธิบายแบบเดิม³ กล่าวสรุปได้ว่าความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตทางวัฒนธรรมครอบคลุมถึงการครอบครองปัจจัยการผลิตซึ่งเป็นรากฐานการผลิตวัฒนธรรม เช่นการครอบครองทรัพยากร

¹ กาญจนา แก้วเทพ. “การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ : แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย,” ใน การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ : แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย. 2541. หน้า 18.

² ฐิสรา ขมะวรรณ. เล่มเดิม. หน้า 100-102. (อ้างอิงมาจาก Raymond Williams. Culture. 1981. p. 88-92)

³ แหล่งเดิม. (อ้างอิงมาจาก Raymond Williams. Culture. 1981. p. 95-96)

ส่วนบุคคล ทักษะฝีมือ การเข้าถึงความหมาย ระบบการผลิตซ้ำ การแปรเปลี่ยนความหมายภายใน องค์การการผลิตกับองค์กรทางสังคมภายนอกอื่นๆ

วอลเตอร์ เบนจามิน (Walter Benjamin) กล่าวถึงการสร้างผลงานศิลปะสามารถผลิตซ้ำได้ สิ่งประดิษฐ์มักถูกลอกเลียนแบบ การผลิตซ้ำในเชิงเทคนิคทำให้ผลงานศิลปะแพร่กระจายไปยังพื้นที่ต่างๆ ส่งผลต่อรูปแบบประเพณีผลงานกล่าวคือผลงานจะขาดปัจจัยการดำรงอยู่ในช่วงเวลา ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสถานที่ และการดำรงอยู่ในที่เฉพาะของผลงานชิ้นนั้น ณ สถานที่ถูกสร้างขึ้น และดำรงอยู่ การมีอยู่ของต้นฉบับ (Original) เป็นเงื่อนไขที่ต้องมีมาก่อนแนวคิดเกี่ยวกับ “ความจริงแท้” (Authenticity) ต้นฉบับจึงดำรงรักษาอำนาจ ความแท้จริงเอาไว้ทั้งหมด การพังทลายของรัศมีในผลงานศิลปะต้นแบบหนึ่งเดียว (the aura of work of art) เป็นผลจากการผลิตซ้ำสินค้าวัฒนธรรมโดยเครื่องจักร ผู้คนจึงมีส่วนร่วมกับการปรากฏการณ์วัฒนธรรมมากขึ้นสามารถวิพากษ์วิจารณ์รูปแบบวัฒนธรรม เข้าถึงการสร้างความหมาย และอุดมการณ์ได้ อย่างไรก็ตาม การผลิตซ้ำทางเทคนิค เช่น ภาพถ่าย มีความเป็นอิสระไม่ขึ้นอยู่กับต้นฉบับ การผลิตซ้ำทางเทคนิคสามารถทำสำเนาต้นฉบับเข้าไปสู่สถานการณ์ต่างๆ ซึ่งต้นฉบับเข้าไม่ถึง แต่การได้ชมภาพหรือสิ่งจำลองย่อมไม่สามารถสัมผัสผลงานแท้จริงได้ทำให้คุณภาพการมีอยู่ของ “คุณค่าลดลง”¹

ดังนั้นการศึกษากระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน ต้องคำนึงถึงประเด็นวัตถุทางวัฒนธรรม และความจริงเกี่ยวกับวัตถุทางวัฒนธรรมที่ผู้คนในสังคม ร่วมสร้างความหมายผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม กระบวนการผลิต และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดในแง่ของปัจจัยการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต

ในส่วนของการศึกษา “กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยว ในภาคอีสาน” ผู้ศึกษาเห็นว่า “กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยว” ในฐานะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นทางวัฒนธรรมว่า กระบวนการกลายเป็นสินค้า (Commodification) มิได้มีขอบเขตเพียงเฉพาะวัตถุหรือสิ่งของเท่านั้น ร่างกายของมนุษย์ยังมีนัยทางวัตถุสามารถทำให้เป็นสินค้าได้เช่นกัน เพราะล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นแทบทั้งสิ้น

จากแนวคิดหลักเกี่ยวกับวัตถุกับวัฒนธรรมที่ว่า วัตถุนิยมวัฒนธรรมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุกับวัฒนธรรมภายใต้กระบวนการผลิต โครงสร้างองค์กร ความหมายสินค้าวัฒนธรรม ผู้วิจัยเห็นว่า การใช้แนวคิดวัตถุกับวัฒนธรรมเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย “กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยว” จะทำให้สามารถเข้าใจ กระบวนการผลิตภายใต้บริบทเศรษฐกิจ

¹ Benjamin, Walter. The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction. 1935. <<http://www.student.cs.uwaterloo.ca/~cs492/Benjamin.html>> 12 July 2003.

สังคม ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค โครงสร้างการแบบมีส่วนร่วม และความหมายของสินค้าวัฒนธรรม โดยจะเน้นแนวทางแบบยั่งยืนที่สามารถคงสภาพการเป็นทุนทางสังคมได้

กล่าวโดยสรุป หากพิจารณาสินค้าทางวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวภาคอีสานด้วยแนวคิด วัตถุประสงค์วัฒนธรรม จะเห็นว่าสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสานเป็นวัตถุประสงค์ในการผลิตทางวัฒนธรรม โดยใช้กระบวนการผลิต ภายใต้บริบทเศรษฐกิจ สังคม ผู้คนมีส่วนร่วมกับปรากฏการณ์วัฒนธรรม สามารถวิพากษ์วิจารณ์รูปแบบ สร้างความหมายได้

แนวคิดเกี่ยวกับความหมาย

สัญศาสตร์ (Semiotics) และสัญวิทยา (Semiology) มาจากรากศัพท์ ภาษากรีกว่า Semeion แปลว่า Sign หรือ สัญญา คำว่า Semiotics เป็นคำที่ชาร์ลส์เอส เพียร์ส (Charles S. Peirce) นักปรัชญาชาวอเมริกันใช้ และแพร่หลายในวงวิชาการสหรัฐอเมริกา คำว่า Semiology เป็นคำที่เฟอร์ดินานด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิสเซอร์แลนด์ บัญญัติขึ้น และนิยมใช้ในวงวิชาการยุโรป¹

แนวคิดของโซซูร์ สนใจแง่มุมของการสร้างและสื่อความหมายเกี่ยวกับวจนภาษามากกว่าอวจนภาษา และให้ความสนใจความสัมพันธ์ของรูปสัญญะ และความหมายสัญญะในระดับคำ และความสัมพันธ์เชิงกระบวนการทัศน์ และวาทสัมพันธ์ในระดับประโยชน์มากกว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างสัญญะกับผู้ใช้สัญญะ ส่วนเพียร์สสนใจแง่มุมของการสร้างและสื่อความหมายทั้งวจนภาษา และอวจนภาษา และสนใจสิ่งที่อยู่นอกตัวสัญญะ กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างสัญญะกับของจริง ในความจริง รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างสัญญะกับประสบการณ์กับผู้ใช้

สรณี วงศ์เบ็ญจัจ² กล่าวถึง โรลันด์ บาร์ตส (Roland Barthes) เป็นนักสัญวิทยาชาวฝรั่งเศส เขียนบทความ Myth Today กล่าวถึง ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาพหรือแม้แต่วัตถุ นับเป็นภาษาได้เช่นกันหากมีความหมายสัญญะจึงเป็นองค์รวมของการผูกโยงของรูปสัญญะ (Signifier) และความหมายสัญญะ (Signified) ความหมายในเชิงสัญญะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาจากเจตนาของผู้ใช้สัญญะนั้น และกำหนดโดยชนบ ภูมิกษณะของสังคมวัฒนธรรม

¹ สรณี วงศ์เบ็ญจัจ. “สัญญะกับการสร้าง และสื่อความหมายในสื่อโฆษณา,” มนุษยศาสตร์สาร. 3(1) : 23 ; มกราคม-มิถุนายน 2545.

² สรณี วงศ์เบ็ญจัจ. วาทกรรมสื่อโฆษณาการท่องเที่ยว : ภาพแทน ตัวตน และความเป็นไทย. 2544. หน้า 55-56. (อ้างอิงมาจาก Barthes, Roland. Mythologies. 1972)

สรณี วงศ์เบ็ยสังข์¹ กล่าวอ้างถึง ฮอว์คส์ (Hawkes) ว่ากระบวนการสร้างความหมายตามแนวคิดของบาร์ตส์ กล่าวถึงระดับความหมายของสัญลักษณ์หนึ่ง ๆ ว่ามีสองระดับ คือ ระดับแรกคือ ความหมายตรง (Denotation) ระดับที่สอง คือ ความหมายแฝง (Connotation) ซึ่งความหมายแฝงเป็นความหมายที่สร้างขึ้นบนพื้นฐานของความหมายระดับแรกของสัญลักษณ์ตัวเดียวกัน นั่นคือรูปสัญลักษณ์ในระดับความหมายแฝง คือ ตัวสัญลักษณ์ในระดับความหมายตรงกระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อตัวสัญลักษณ์ในความหมายระดับแรกถูกนำไปใช้เป็นรูปสัญลักษณ์โดยมีการผูกโยงรวมเข้ากับ ความหมายสัญลักษณ์ใหม่ เกิดเป็นความหมายแฝง ซึ่งสามารถอธิบายการเกิดมายาคติที่สังคมสร้างขึ้น และใช้เพื่อธำรงรักษาและสร้างความเชื่อถือในความมีอยู่และเป็นตัวตนของสังคมนั้น ๆ

อูบลรัตน์ ศิริชูศักดิ์² กล่าวถึงโรล็อง บาร์ตส์ มีแนวคิดวิเคราะห์กระบวนการผลิตความหมายโดยผ่านความสัมพันธ์ของโครงสร้างระหว่างระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ สัญลักษณ์เอาตัวงานเป็นหัวใจของหน่วยในการศึกษา เพื่อวิเคราะห์กระบวนการที่ระบบความหมายสร้างความหมายโดยผ่านตัวงานอีกทั้งให้ความสำคัญแก่ตัวผู้อ่านมากขึ้นในฐานะที่เป็นผู้สร้างความหมายขึ้นมาจากงานโดยวิธีการแบบปฏิสัมพันธ์ ขั้นตอนของกระบวนการสร้าง/ให้ความหมาย 2 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นแรกคือความหมายทางปรนัย (Denotation) ขั้นสอง คือความหมายทางสังคม (Connotation) และความเชื่อแบบตำนาน

กระบวนการสร้างความหมายขั้นแรก หรือความหมายทางปรนัย หมายถึง ความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานระหว่างสัญลักษณ์กับตัวอ้างอิง ความสัมพันธ์ของระบบทั้งสองดังกล่าว มีความภววิสัยแทนความรู้สึนึกคิด ทักษะหรือคุณค่าของผู้สร้างสัญลักษณ์นั้น และปราศจากความโน้มเอียงในค่านิยมหนึ่ง ประเด็นสำคัญของการสร้างความหมายขั้นที่หนึ่ง คือ สัญลักษณ์สื่อความหมายอะไร

กระบวนการสร้างความหมายขั้นสองหรือความหมายเชิงสังคม เกิดจากการกำหนดรูปแบบตัวให้ความหมาย (Signifier) หรือตัวที่ถูกให้ความหมาย (Signified) เอาไว้ การสร้างความหมายในเชิงสังคมจึงอยู่ที่การเลือกและการจัดการในตัวสัญลักษณ์ ประเด็นสำคัญของการสร้างความหมายขั้นที่สองอยู่ที่ว่าสัญลักษณ์สื่อความหมายอย่างไร มากกว่าประเด็นสื่ออะไร อนึ่งกระบวนการสร้างความหมายในลักษณะของมายาคติ (Myth) หรือความเชื่อถือต่าง ๆ กันมา

¹ แหล่งเดิม. หน้า 56. (อ้างอิงมาจาก Hawkes, Terence. Structuralism and Semiotics. 1972)

² อูบลรัตน์ ศิริชูศักดิ์. “สื่อมวลชนกับการเป็นเวทีกลางของการต่อสู้ทางการเมืองและวัฒนธรรม,” ใน วิกฤตสื่อมวลชน. 2541. หน้า 192-244. (อ้างอิงมาจาก Barthes, Roland. Mythologies. 1973)

จนกลายเป็นตำนานแสดงในเห็นถึงการที่สมาชิกของสังคมมีความเข้าใจต่อเรื่อง หรือประสบการณ์ทางสังคมบางอย่างร่วมกัน

สัญญาณ (Sign) หมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมาย (Meaning) แทนของจริง/ตัวจริง (Object) ในตัวบท (Text) และในบริบท (Context) สิ่งที่น่ามาใช้เป็นสัญญาณ อาจได้แก่ วัตถุสิ่งของ รูปภาพ ภาษา¹

ฌอง โบคิริยาร์ด เขียน “ระบบของวัตถุ”² ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับฐานระบบบาทของวัตถุ ในสังคมอุตสาหกรรมว่า เรามีชีวิตอยู่กับวัตถุอย่างไร เรามองเห็นความจริงจากวัตถุเหล่านี้ในแง่ใด นอกจากนี้ยังได้อธิบายโครงสร้างต่างๆ ที่มีบทบาทในการจัดการให้ความหมาย และการจัดลำดับการกำหนดสถานะภาพของวัตถุ ทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเรากับวัตถุ จำแนกได้ 3 ระบบ ดังนี้

1. การจัดระบบของวัตถุด้วยรูปธรรม ได้แก่ โครงสร้างการจัดการ ใบบรรยากาศ
2. การจัดระบบของวัตถุจากความคิดเห็นส่วนตัว ได้แก่ ของสะสม ของเล่น
3. การจัดระบบที่เกิดจากภาพพจน์ ได้แก่ ความศรัทธา ความเชื่อ การโฆษณา

ฌอง โบคิริยาร์ด มีแนวคิด “วัตถุ” ระบบดั้งเดิม-ระบบหน้าที่ สังคม เป็นผู้เปลี่ยนแปลงความหมายของวัตถุในระบบดั้งเดิมเป็นระบบหน้าที่ใหม่ วัตถุถูกกำหนดให้ตอบสนองจุดมุ่งหมาย และมีหน้าที่ 3 ประการ คือ วัตถุมีหน้าที่พื้นฐานเบื้องต้นสำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวัน การสนองความเร่งเร้า (Pulsions) และความต้องการพื้นฐานซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นความจำเป็น และผูกพันอันลึกซึ้งซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ระหว่างคนกับวัตถุ

วัตถุส่วนใหญ่มีหน้าที่และความสำคัญภายใต้เงื่อนไขที่ว่า วัตถุนั้นจะสามารถรวมตัวเข้าไปในระบบหน้าที่ และองค์การหนึ่งๆ ได้อย่างไร ดังนั้นคุณค่าในวัตถุ รูปพรรณ สันฐานย่อมไม่ปรากฏในตัววัตถุโดยลำพัง แต่คุณค่าจะปรากฏในฐานะส่วนประกอบของระบบหนึ่งทีคนสร้างขึ้นโดยพิจารณาจากปรากฏการณ์ที่ว่า วัตถุถูกจัดเข้ากับวัตถุอื่นอย่างไร ความสำคัญและหน้าที่ของวัตถุ ถูกกำหนดโดยตัวแบบซึ่งนำวัตถุนั้นเข้าไปใช้. โดยพิจารณาคุณค่าของวัตถุ ผ่านคุณสมบัติในการนำไปใช้ร่วมกับสิ่งอื่นๆ ของวัตถุนั้น

¹ กาญจนา แก้วเทพ. การวิเคราะห์สื่อแนวคิดและเทคนิค. 2542. หน้า 80-81.

² ฌอง ฟรองซัว ซิบซัก. “โบคิริยาร์ด นักคิดที่มองเจาะลึกความเป็นไปของสังคมแห่งการบริโภค ตอนที่ 1 ปูแนวทางสำหรับการบุกเบิกทางปัญญา,” จดหมายข่าวสังคมศาสตร์ ฉบับบ้าน. 10(4) : 57-74 ; พฤษภาคม-กรกฎาคม 2531. แปลโดย สุทธิพันธ์ จิราธิวัฒน์.

นักทฤษฎีสัญญาวิทยาที่มีพื้นฐานแนวคิดเชื่อว่าโลกแห่งความจริงที่เป็นอยู่นั้น (Given) ยังไม่มีความหมายอะไร (Meaning) จนกว่าจะมีผู้ไปกำหนดความหมาย หรือมีกลไกไปกำหนดความหมาย ดังนั้นการวิเคราะห์สัญญาะควรพิจารณาประเด็นดังต่อไปนี้¹

1. เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัตถุมีความสัมพันธ์หลายระดับ ระดับแรกเป็นความสัมพันธ์ด้านการใช้ประโยชน์ ระดับที่สองเป็นความสัมพันธ์ในระดับสัญญาะว่าเป็นยี่ห้ออะไร ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์กับสินค้าในเชิงสัญญาะ ทำให้ตรรกะการใช้สินค้าเปลี่ยนไปจากตรรกะแห่งการใช้ประโยชน์เป็นตรรกะแห่งความแตกต่าง

2. ภายใต้งค์กรมบริโภคและสังคมแห่งสัญญาะ ก่อนที่ตัวสินค้าจะถูกบริโภค ตัวสินค้าต้องเปลี่ยนเป็นสัญญาะแบบต่างๆ เช่นบรรจุภัณฑ์ กำหนดราคา ยี่ห้อ ฯลฯ รหัสในการแปลงสินค้าให้กลายเป็นสัญญาะนั้นเป็นรหัสที่มีลำดับชั้น ทั้งนี้เพื่อให้สินค้าทำหน้าที่เป็นสื่อทางวัฒนธรรมเพื่อแสดงสถานภาพและเกียรติยศของผู้ใช้

3. เกี่ยวกับการบริโภค ผู้คนไม่เพียงแค่บริโภควัตถุเท่านั้น แต่ได้บริโภคสัญญาะไปพร้อมกันเสมอ

4. จากการสินค้าแปรสภาพเป็นสัญญาะได้ก่อให้เกิดผลกระทบตามมา เช่น สัญญาะทำให้มนุษย์บริโภคได้ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะความต้องการทางด้านสัญญาะ เช่น ความปรารถนาให้มีความหมายทางสังคมสามารถเข้ากลุ่มสมาชิกทางสังคมได้ สัญญาะเป็นตัวกำหนดแบบแผนการบริโภค

5. สัญญาะประกอบด้วยความสัมพันธ์ 3 สิ่ง คือ ของจริง สัญญาะ/ตัวหมาย และตัวหมายถึง/แนวคิด

สัญญาะถูกสร้างขึ้นมาหลายประเภท เช่น สัญญาะแบบเบาๆ ได้แก่ วัตถุ สินค้า รูปภาพ ฯลฯ สัญญาะแบบหนักๆ ได้แก่ สัญญาะทางการเมือง ศิลธรรม ฯลฯ ซึ่งสัญญาะแต่ละประเภทล้วนมีมูลค่า และคุณค่าบรรจุอยู่ภายใน

สังคมบริโภคมีลักษณะสำคัญบ่งชี้ถึงตรรกวิทยาทางสังคม สัญญาะลักษณะทำหน้าที่แทนสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ขาดหายไป วัตถุไม่มีหน้าที่ทางประโยชน์ใช้สอย แต่มีหน้าที่แสดงสัญญาะอย่างหนึ่ง ทำให้แตกต่างจากผู้อื่น ดังนั้นวัตถุจะไม่ถูกบริโภคในฐานะที่เป็นวัตถุ แต่จะถูกบริโภคส่วนที่เป็นความแตกต่าง ตรรกวิทยาแห่งการบริโภคจำแนกได้ 4 ประการ คือ

1. ตรรกวิทยาเชิงหน้าที่ของการใช้ วัตถุอาจได้รับการพิจารณาว่ามีประโยชน์ใช้สอย มีมูลค่าการใช้หรือเรียกว่า คุณค่าเชิงปฏิบัติ

¹ กาญจนา แก้วเทพ. “Baudrillard : ทฤษฎีการบริโภคสัญญาะ,” ใน การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ : แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย. 2541. หน้า 131-145.

2. ตรรกวิทยาทางการแลกเปลี่ยน วัตถุที่ถูกกำหนดให้เป็นสินค้าจะมีมูลค่า การแลกเปลี่ยนหรือเรียกว่า กฎของสิ่งที่เทียบเท่ากัน

3. ตรรกวิทยาความแตกต่าง เป็นตรรกวิทยาเชิงฐานะในสังคม วัตถุที่มีสถานภาพ สัญญาจะอยู่ภายใต้มูลค่าเชิงสัญญา หรือเรียกว่า ตรรกของความแตกต่าง

4. ตรรกวิทยาของค่าการแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ เป็นตรรกวิทยาหลายความหมาย (Ambivalence) หรือตรรกวิทยาเชิงการให้ (Give) หรือเป็นสัญลักษณ์ หรือเรียกว่า ตรรก ของความเป็นสองแง่มุม

อนึ่งระบบสัญญาในสังคมปัจจุบันวิเคราะห์จากจุดเริ่มต้นความเป็นมาของสัญญา จะพบความสัมพันธ์ระหว่าง 3 สิ่ง คือ เริ่มจากของจริง (Reference) สัญญา/ตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified)¹

จุดเด่นของแนวคิดเกี่ยวกับความหมายเป็นความสัมพันธ์ของสินค้า หรือวัตถุที่มี ต่อระบบอ้างอิง กระบวนการสร้าง และให้ความหมาย 2 ชั้น คือ ชั้นความหมายปรนัย กับชั้นความหมายเชิงสังคม ขณะเดียวกันสัญญาวิทยาเกี่ยวกับสังคมบริโกลทำให้เข้าใจระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างเรากับวัตถุ วัตถุถูกกำหนดให้ตอบสนองจุดมุ่งหมาย และมีหน้าที่ วัตถุแตกต่างกัน 4 ประการ คือ ตรรกวิทยาเชิงหน้าที่ของการใช้ ตรรกวิทยาทางการแลกเปลี่ยน ตรรกวิทยาความแตกต่าง และตรรกวิทยาของค่าแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์

ผู้วิจัยสามารถนำแนวคิดเกี่ยวกับความหมายไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการศึกษา กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน 2 แนวทางคือ แนวทางที่หนึ่ง โครงสร้างของกระบวนการทางสังคมเป็นผู้กำหนดกรอบการเคลื่อนไหว และทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงความหมายของสินค้าวัฒนธรรม แนวทางที่สอง กระบวนการสร้างความหมาย ของผู้ผลิต ผู้บริโภคอาจตีความสอดคล้องกันหรือแตกต่างกัน ซึ่งประเด็นนี้ความหมายย่อม มีมากกว่าหนึ่ง

แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่

คำว่า “พื้นที่” ประกอบด้วยลักษณะที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม ในแง่รูปธรรม พื้นที่หมายถึง อาณาบริเวณ (Area) ที่มีการกำหนดขอบเขตชัดเจนแน่นอน (Boundary) เช่น พื้นที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ฯลฯ ในแง่นามธรรม พื้นที่ในความหมายทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม เช่น พื้นที่การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งได้เข้าไปมีที่ทางในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ พนมรุ้งในช่วงเวลากำหนด

¹ กาญจนา แก้วเทพ. “Baudrillard : ทฤษฎีการบริโกลสัญญา,” ใน การศึกษา สื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ : แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย. 2541. หน้า 131-145.

สำหรับคำนิยามเรื่อง “พื้นที่” นักทฤษฎีด้านพื้นที่ที่มีทักษะเกี่ยวกับพื้นที่ที่เป็นผลผลิตทางเทคนิควิทยาการของการสร้างพื้นที่มากกว่าเป็นพื้นที่ตามธรรมชาติ ดังที่องรี เลอเฟบร์ (Henri Lefebvre) เขียน The Production of Space ให้ความหมายพื้นที่ออกเป็นพวกสาม (Triad) ดังนี้¹

1. พื้นที่ทางธรรมชาติ หรือพื้นที่ทางกายภาพ (Natural or Physical Space) หมายถึงพื้นที่ที่เป็นธรรมชาติทางกายภาพ พื้นที่ดังกล่าวกำลังสูญเสียไปภายใต้สังคมเศรษฐกิจ และจะกลายเป็นสินค้าขาดแคลน การใช้กระบวนการวิภาษวิธีทำให้มองเห็นพื้นที่ทางธรรมชาติเข้าสู่พื้นที่ของ “การผลิต” และ “งาน”
2. พื้นที่ทางจิตใจ (Mental Space) หมายถึงการรับรู้พื้นที่ในทางจิตใจ สื่อให้เห็นปรากฏการณ์ฝังตัวในรูปร่างของอุดมการณ์ แนวคิดของพื้นที่คือไม่อยู่ในพื้นที่สำหรับเชื่อมโยงจิตใจ และสังคมเข้าด้วยกัน
3. พื้นที่ทางสังคม (Social Space) หมายถึง พื้นที่ซึ่งเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการปฏิบัติการทางสังคม และพื้นที่จริงผ่านการกระทำให้เกิดขึ้นในสังคม เช่น ความสัมพันธ์ของการผลิตซ้ำ ความสัมพันธ์ของการผลิต ส่งผลให้พื้นที่ทางสังคมเป็นเครื่องมือทางการเมือง สำหรับการครอบงำ และควบคุมสังคม

องรี เลอเฟบร์ วิเคราะห์การผลิตพื้นที่ทางสังคม กล่าวถึงการผลิตของ “พื้นที่จริง” (Real Space) “พื้นที่มีชีวิต” (Live Space) เกิดขึ้นระหว่างผู้ยึดถือปรัชญาวัตถุนิยมและผู้ยึดถือปรัชญาอุดมการณ์นิยม ได้แบ่งพื้นที่ทางสังคมออกเป็น 3 ประเภท (A Triad Concept) คือ²

1. ปฏิบัติการเกี่ยวกับช่องว่าง (Spatial Practice) เป็นปฏิบัติการที่ออกมาจากพื้นที่ทางสังคม เป็นความสัมพันธ์ของการผลิตระหว่างวัตถุและผลิตภัณฑ์
2. การแสดงของพื้นที่ (Representation of Space) เกี่ยวกับความสัมพันธ์ด้านอุดมคติ ภาษา สัญลักษณ์ ระหว่างพื้นที่มีชีวิต และเค้าโครงเกี่ยวกับความคิด
3. ภาพแสดงพื้นที่ (Representational Space) อ้างถึงพื้นที่มีชีวิต รูปภาพที่เกี่ยวข้องและสัญลักษณ์

¹ Henri Lefebvre. The Production of Space. n.d.

<<http://www.notbored.org/space.html>> 3 July 2004.

² Henri Lefebvre. Urbanity : Lived Space and Difference. n.d.

<<http://hjem.get2net.dk/gronlund/Naturalmentalsocial.html>> 1 July 2004.

มิเชล ฟูโก (Michel Foucault)¹ มีแนวคิดเกี่ยวกับ “พื้นที่” (Space) ทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่ชนิดอื่น จำแนกออกได้ 2 ชนิด คือ พื้นที่ในอุดมคติ (the Utopias) เป็นพื้นที่ในจินตนาการ มีความสัมพันธ์คล้ายคลึง หรือตรงกันข้ามกับพื้นที่จริงทางสังคม แต่ไม่มีที่ตั้งจริงในสังคม พื้นที่ชนิดพิเศษ (Heterotopias) เป็นพื้นที่ซึ่งมีรูปแบบพบเห็นได้ในสังคม มีสถานที่จริงเชื่อมโยงสะท้อนอยู่ระหว่างพื้นที่ในอุดมคติกับพื้นที่จริง อนึ่งที่ตั้งจริงอื่นๆ พบเห็นได้ในทางวัฒนธรรม เช่นตัวเราในกระจก กระจกเงาคือพื้นที่ในอุดมคติเพราะไม่มีสถานที่ของตัวเองในสังคม แต่ทำหน้าที่สะท้อนสิ่งที่ปรากฏตรงหน้าออกมาเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษ ภาพตัวเราในกระจกเงาไม่ใช่ของจริง เพียงแค่สะท้อนของจริง กระจกทำให้มองเห็นพื้นที่เสมือนจริง ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ชนิดพิเศษ เชื่อมโยงพื้นที่ทุกชนิดรายรอบตัวให้เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน หลักการของพื้นที่ชนิดพิเศษ (Principles of Heterotopology) สรุปได้ดังนี้

1. พื้นที่ชนิดพิเศษมีอยู่ในทุกสังคม วัฒนธรรม แต่แตกต่างกัน และบางครั้งรูปแบบไม่มีความสมบูรณ์ในเชิงสากล จำแนกออกได้ 2 ประเภท คือ
 - 1.1 พื้นที่ชนิดพิเศษขั้นวิกฤติ (Crisis Heterotopias) เป็นสถานที่ต้องห้าม สกวนไว้สำหรับส่วนตัว ความสัมพันธ์ทางสังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น วิทยาลัย ผู้หญิงกำลังมีประจำเดือน ผู้หญิงตั้งครรภ์ คนชรา
 - 1.2 พื้นที่ชนิดพิเศษของความเบี่ยงเบนไปจากมาตรฐานหลักของสังคม (Hetero-Topias of Deviation) เช่น โรงพยาบาล คลุก บ้านพักคนชรา
2. พื้นที่ชนิดพิเศษทำหน้าที่ในสิ่งที่นิยามกันสามารถดำรงอยู่ได้ อันเป็นผลจากสังคม ประวัติศาสตร์เสื่อมคลาย ดังนั้นบทบาทหน้าที่จึงถูกกำหนด/สร้าง ภายในสังคม เกิดการเชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ เข้าด้วยกัน เช่น พิธีการ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความไม่สบาย
3. พื้นที่ชนิดพิเศษสามารถอยู่ร่วมกับพื้นที่แบบอื่นในที่ตั้งทางสังคมได้ และมีหน้าที่เฉพาะแม้ว่าจะเข้ากันไม่ได้ก็ตาม เช่น โรงภาพยนตร์ โรงละคร และสวน
4. พื้นที่ชนิดพิเศษส่วนมากเชื่อมโยงสู่ส่วนในเวลา เวลาจะไม่หยุดนิ่งแต่จะสะสมตัวเองขึ้นไปเรื่อยๆ ได้แก่ การหยุดของเวลาอย่างแท้จริง เช่น ความตาย สิ่งสะสมไม่จำกัดด้วยเงื่อนไขเวลา เช่น พิพิธภัณฑน์ ห้องสมุด จะสะสมตัวเองไปเรื่อยๆ โดยไม่มีจุดหยุดยอก
5. พื้นที่ชนิดพิเศษ ทำงานภายใต้ระบบเปิด และปิดไปพร้อมกัน กล่าวคือผู้คนไม่สามารถเปิดเข้าถึงได้อย่างอิสระดังพื้นที่สาธารณะ ขณะเดียวกันก็ไม่ใช่พื้นที่ปิด แต่การเข้าถึงต้องปฏิบัติตามข้อบังคับ หรือยินยอม เช่น ค่ายทหาร คลุก ครอบครวั และบ้าน

¹ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร. วาทกรรมการพัฒนา :อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น. 2545. หน้า 192-212.

6. พื้นที่ชนิดพิเศษ ทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ให้พื้นที่อื่นในสังคมเข้าด้วยกัน โดยมีบทบาทหน้าที่ในจินตนาการสร้างพื้นที่บางชนิดขึ้นมา บทบาทสร้างพื้นที่อื่นๆ และพื้นที่จริงขึ้นมาพร้อมๆ กัน เช่น อาณานิคม

ผู้วิจัยสามารถนำแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ทางสังคม และพื้นที่ชนิดพิเศษไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการค้นหาคำตอบว่าพื้นที่ในฐานะเป็นผู้กระทำเป็นตัวสร้างความหมายให้กับผู้คนในสังคมอย่างไร การมอง “พื้นที่” จะทำให้มองเห็น ปรากฏการณ์ต่างๆ ใน “พื้นที่ทางสังคม”

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดทางทฤษฎีของการวิจัยข้างต้น นำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดเพื่อเป็นแนวทางการวิจัยได้ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1. การมอง กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน ผ่านกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยวจะทำให้มองเห็นกระบวนการเรียนรู้ การวางแผนจัดการร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง การได้รับประโยชน์ของคนในท้องถิ่น และความสัมพันธ์กันระหว่างภายใน และภายนอกในแหล่งท่องเที่ยว สามารถเข้าใจกระบวนการทำให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน แนวคิดนี้จะทำให้ผู้วิจัยสามารถเชื่อมโยงแนวคิดเกี่ยวกับสินค้านิรूपแบบ และความหมายของสินค้า

2. การมอง กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน เกี่ยวกับรูปแบบสินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสาน จะทำให้มองเห็นรูปแบบสินค้าและบริการจากแหล่งท่องเที่ยว ผ่านกระบวนการผลิตภายใต้บริบททางเศรษฐกิจ สังคม ซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค แนวคิดนี้จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเชื่อมความสัมพันธ์ทางสังคม ความหมายเดิม และความหมายใหม่ของสินค้า

3. การทำความเข้าใจกระบวนการสื่อความหมายจำเป็นต้องผสมแนวคิดทางทฤษฎีในลักษณะสหวิทยาการ กล่าวคือต้องพิจารณากระบวนการผลิตภายใต้บริบททางเศรษฐกิจและสังคม โดยประยุกต์ใช้แนวคิดเกี่ยวกับสินค้าเป็นลำดับแรก ลำดับที่สอง พิจารณาโครงสร้างขององค์กรที่มีส่วนร่วมผลิตสินค้าโดยประยุกต์ใช้แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนด้านการสร้างจิตสำนึกให้กับผู้ที่เกี่ยวข้อง การสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และการได้รับประโยชน์ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในและภายนอกของกระบวนการผลิตสินค้าวัฒนธรรม ลำดับที่สาม เป็นการวิเคราะห์ความหมายของ ตัวบท (Text) หรือสินค้าทางวัฒนธรรม (Cultural Product) โดยประยุกต์ใช้แนวคิดวิธีการของสัญศึกษา (Semiotic) ซึ่งโครงสร้างของกระบวนการทางสังคม (Social Structure) เป็นตัวกำหนดกรอบ

ความเคลื่อนไหวต่างๆ ในโครงสร้างนั้น และในขณะเดียวกันก็เป็นตัวทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง หรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ส่งผลทำให้โครงสร้างเดิมมีการปรับเปลี่ยนไปด้วยนี่คือลักษณะสองด้าน ของโครงสร้างซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างวิภาษ (Dialectic) นั่นคือ พลวัตภายในโครงสร้าง ทางสังคมระหว่างผู้กระทำ (Actor) และโครงสร้าง (Structure) มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป (Transformation)

กระบวนการสร้างความหมายเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้บริโภคนั้น มีความเข้าใจเนื้อหา หรือสัญลักษณ์ที่ผู้ผลิตสร้างขึ้น แต่ผู้บริโภคอาจตีความไม่ตรงกับเจตนาของผู้ผลิตด้วยเงื่อนไข ปัจจัยเช่น ความต่างทางวัฒนธรรม ดังนั้นการตีความแตกต่างจากเจตนาผู้ผลิตก่อให้เกิดการอธิบาย กระบวนการสร้างความหมายจากมุมมองของผู้บริโภค แสดงให้เห็นว่าภายในกระบวนการสร้างความหมายสินค้า สามารถมีความหมายได้มากกว่าหนึ่งความหมายแปรเปลี่ยนไปตามสภาวะ ทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้บริโภคสินค้า แปรเปลี่ยนไปตามสถานะทางเศรษฐกิจ และต้นทุน ทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) และแปรเปลี่ยนตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์อีกประการหนึ่ง ด้วย

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ด้านวัฒนธรรมอีสาน การท่องเที่ยวและรูปแบบสินค้าท่องเที่ยว การทำให้เป็นสินค้าและความหมายของสินค้าการท่องเที่ยว ซึ่งนักวิชาการทั้งใน และต่างประเทศได้ทำการศึกษาประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องโดยตรง และเกี่ยวข้องโดยอ้อมเกี่ยวกับการทำให้เป็นสินค้าท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลมาประมวลและเชื่อมโยง ให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายของการวิจัย โดยนำเสนอตามลำดับดังนี้ คือ

1. เอกสารเกี่ยวกับวัฒนธรรมอีสาน
2. เอกสารงานวิจัยด้านการท่องเที่ยว และรูปแบบการท่องเที่ยว
3. เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการทำให้เป็นสินค้า และความหมายของสินค้า

เอกสารเกี่ยวกับวัฒนธรรมอีสาน

หลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมชี้ชัดเจนว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมร่วมกัน พงศาวดารขุนบรมราชาธิราชกล่าวถึงผู้คนออกมาจากน้ำเต้าสองกลุ่ม แล่นส่งขุนบรมราชาธิราชบพิตรลงมาปกครอง และได้สร้างบ้านแปงเมืองให้ลูกทั้งเจ็ดไปปกครอง¹ การวิเคราะห์ตำนานการสร้างโลกของคนไทในเอเชียพบว่ามีลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม เช่น การตั้งถิ่นฐานแถบลุ่มแม่น้ำ ที่ราบเชิงเขา มีวัฒนธรรมข้าว ระบบครอบครัวนิยมตั้งครัวเรือนทางฝ่ายหญิง ความเชื่อ พิธีกรรม การใช้ภาษาไทย คนไทดั้งเดิมทุกกลุ่มล้วนมีตำนานการสร้างโลก อธิบายกำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์ ลักษณะร่วมของตำนาน เช่น ผู้สร้างโลก คือ ปู่กับย่า น้ำท่วมโลก ไฟล้างโลก สะท้อนให้เห็นถึงความเหมือนกัน และความแตกต่างเกี่ยวกับความคิดอันอาจเหนือธรรมชาติ กับจริยธรรมในทัศนะของคนไท การผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา วัฒนธรรมข้าว ในฐานะที่เป็นส่วนร่วมของชนชาติไท และความสัมพันธ์ระหว่างคนไทกับชาติพันธุ์อื่น²

ประเทศไทยมีพื้นที่ติดกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้แก่ภาคเหนือ และภาคอีสาน ภาคอีสานของประเทศไทยมีพื้นที่ 170,266 ตารางกิโลเมตร ที่ตั้งตามพิกัดภูมิศาสตร์

¹ จารุวรรณ ธรรมวัตร. แลลอคพงศาวดารลาว. ม.ป.ป. หน้า 3.

² ศิราพร ณ ถลาง. การวิเคราะห์ตำนานการสร้างโลกของคนไท. 2539. หน้า 1-79.

อยู่ระหว่างละติจูด (Latitude) ที่ 14 องศา 6 ลิปดา 50 พิลิปดาเหนือ บริเวณเขาใหญ่ อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา กับละติจูดที่ 18 องศา 26 ลิปดา 48 พิลิปดาเหนือ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง ใกล้บ้านสะงอ อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย และลองจิจูด (Longitude) ที่ 100 องศา 50 ลิปดา 48 พิลิปดาตะวันออก บริเวณสันเขาภูเก้าห้อย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาเพชรบูรณ์ อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย กับลองจิจูดที่ 105 องศา 38 ลิปดา 22 พิลิปดาตะวันออก บริเวณบ้านห้วยลา อำเภอศรี-เชียงใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี¹ แบ่งพื้นที่เขตการปกครองออกได้ เป็น 19 จังหวัด ได้แก่จังหวัดเลย,หนองคาย นครพนม มุกดาหาร ยโสธร อำนาจเจริญ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ นครราชสีมา ชัยภูมิ ร้อยเอ็ด ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ขอนแก่น อุดรธานี และหนองบัวลำภู.

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในภาคอีสาน แบ่งออกได้เป็น 3 สมัย² ได้แก่ สังคมล่าสัตว์ (Hunting and Food-gathering Society) สังคมกสิกรรม (Village Farming Society) และสังคมเมือง (Urban Society) ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14 ดินแดนภาคอีสานได้พัฒนาจากสังคมเมือง เข้าสู่สังคมนรัฐ (City State) พุทธศตวรรษที่ 14 พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงสถาปนานครหลวง นับถือลัทธิเทวราชาแพร่ขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมและการเมืองสู่ดินแดนโดยรอบ ระยะเวลาต่อมา ปลายพุทธศตวรรษที่ 15 บริเวณสังคมนรัฐลุ่มแม่น้ำมูลถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม และวัฒนธรรมขอมในภาคอีสานจึงเสื่อมลงจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 19

พุทธศตวรรษที่ 19 บริเวณภาคอีสานได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ กล่าวคือ ชุมชนต่างๆ เกิดการสลายตัว เมืองถูกทิ้งร้าง ต้นพุทธศตวรรษที่ 23 เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มคน ไท ลาว เขมร เข้ามาตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยเกิดเป็นชุมชนขึ้นใหม่ และครอบครองดินแดนชุมชนดั้งเดิม ต่อมารัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ จึงจัดตั้งและยกฐานะให้เป็นเมืองต่างๆ และต่อมาภายหลังได้จัดตั้งเป็นอำเภอและจังหวัดดังปรากฏในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า ประชาชนในภาคอีสานส่วนใหญ่ ในปัจจุบันสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มผู้อพยพในสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 23

พุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย ช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกัน จำนวนก็ ทองประเสริฐ ได้สรุปหลักฐานจากลักษณะพุทธเจดีย์ สามารถนำมาเป็นเกณฑ์ในการจำแนกได้ว่า พุทธศาสนาเข้าสู่ ดินแดนประเทศไทยแบ่งออกได้ 4 ยุคคือ ยุคที่หนึ่ง ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท (ดินแดนสุวรรณภูมิ) ยุคที่สอง ลัทธิมหายาน ยุคที่สาม ลัทธิหินยานอย่างพุกาม และยุคที่สี่ ลัทธิลังกาวงศ์³ วัฒนธรรม

¹ อภิศักดิ์ โสมอินทร์. ภูมิศาสตร์อีสาน. 2533. หน้า 1-4.

² อำพัน กิจงาม และคณะ. อดีตอีสาน. 2531. หน้า 5-48.

³ จำนวนก็ ทองประเสริฐ. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์. 2534.

ไทย-ลาว ส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากพุทธศาสนา ก่อให้เกิดการรับอิทธิพลต่อประเพณีอันเนื่องด้วยการดำเนินชีวิต และเนื่องด้วยศาสนา ผลก็คือได้สร้างสรรค์ผลงานอุทิศถวายไว้ในพุทธศาสนาด้วยความศรัทธาตามอัธยาศัย เศรษฐกิจ และสังคม¹

กล่าวได้ว่าสภาพสังคมการดำรงชีวิต การตั้งถิ่นฐาน สภาพแวดล้อม พัฒนาการทางเทคโนโลยี และสภาพทางวัฒนธรรมของชุมชนได้รับการติดต่อกับอารยธรรมอินเดียได้รับคติความเชื่อทางศาสนา ความรู้ด้านศิลปวิทยา การรับวัฒนธรรมมอญและเขมร ผ่านการเลือกสรรส่วนที่เห็นว่ามีประโยชน์และมีประโยชน์ จึงนำมาประยุกต์ใช้จนมีอัตลักษณ์ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมจวบจนปัจจุบัน

เอกสารงานวิจัยด้านการท่องเที่ยว และรูปแบบการท่องเที่ยว

โรเบิร์ต คัมบริว แม็คอินโทสท์ และชาร์ลส์ อาร์ โกลด์เนอร์ (Robert W. McIntosh and Charles R. Goeldner) ให้ความหมาย การท่องเที่ยว (Tourism) หมายถึง ผลรวมของปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ของนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจ รัฐบาลผู้เป็นเจ้าของบ้าน และชุมชนผู้เป็นเจ้าของบ้าน ในกระบวนการดึงดูดใจและต้อนรับนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนอื่นๆ² วาเลน สมิธ (Valene Smith) จำแนกการท่องเที่ยวได้ 7 ประเภท ได้แก่ การท่องเที่ยวเพื่อชาติพันธุ์ เพื่อวัฒนธรรม เพื่อประวัติศาสตร์ เพื่อสิ่งแวดล้อม เพื่อการนันทนาการ เพื่อธุรกิจ และการท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล³ สินค้าการท่องเที่ยว หรือผลผลิตการท่องเที่ยว มีความหมายครอบคลุมถึงสินค้า และบริการ (Goods and Service) ของอุตสาหกรรมย่อยส่วนต่างๆ ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาการท่องเที่ยวแบบมวลชนเป็นที่นิยมและแพร่ขยายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็วดังปรากฏข้อมูลจากองค์การการท่องเที่ยวโลกได้สรุปว่า จำนวนนักท่องเที่ยวทั่วโลกในปี ค.ศ. 2003 มีจำนวน 691 ล้านคน ซึ่งจำนวนเพิ่มขึ้นจากปีที่ผ่านมา⁴ การท่องเที่ยวในอดีต

¹ แน่งน้อย ปัญพรรค์ และสมชาย ณ นครพนม. วิญญานไม้แกะสลักอีสาน. 2536. หน้า 14-19.

² McIntosh, Robert W. and Goeldner, Charles R. Tourism Principles, Practices, Philosophies. 1986. p.4.

³ Smith, Valene. Hostsand Guests. 1977. p.2-3.

⁴ World Tourism Organization. "Short-term Tourism Data 2004," WTO World Tourism Barometer. 3(1) : 2-15 ; January, 2005.

เป็นการท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยม (Conventional Tourism) รูปแบบการท่องเที่ยวเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่ โดยมุ่งส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวให้ได้ปริมาณมากที่สุด ซึ่งส่งผลต่อรายได้ทางเศรษฐกิจตามมา แต่ไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น เช่น สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมในระยะยาว

ในช่วงกลางถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 1970 เกิดกระแสการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนขยายตัวเพิ่มขึ้นสอดคล้องกับยุคสมัยของโลก มีการตั้งคำถามต่อการท่องเที่ยวแบบมวลชน ดังจะเห็นได้จากองค์กรพัฒนาเอกชนทางคริสต์ศาสนาชื่อ Ecumenical Coalition on Third World Tourism (ECTWT) จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางเลือกในทวีปเอเชีย (Workshop on Alternative Tourism with a Focus on Asia) ณ จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2527 แสดงให้เห็นถึงกระแสอีกระดับหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน นอกเหนือจากกระแสอันเกิดจากรัฐเพียงด้านเดียว¹ ต่อมาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้จัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนชื่อว่า มูลนิธิพิทักษ์สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว (Foundation for the Protection of Environment and Tourism) เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อมและการเดินทางท่องเที่ยวอย่างรู้คุณค่า มวลชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ในปี พ.ศ. 2535² ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 ได้เสนอนโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ต่อรัฐบาลไทย³

องค์การสหประชาชาติประกาศให้ปี พ.ศ. 2545 เป็นปีแห่งการอนุรักษ์มรดกโลก (United Nations Year For Heritage)⁴ และเป็นปีท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ โดยคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Commission on Sustainable Development) ได้ขอความร่วมมือหน่วยงานของรัฐ และเอกชนทั่วโลกจัดกิจกรรมสนับสนุน⁵ แนนซี ไนค์ (Nancy Nyc) มีทัศนะว่าการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) เป็นแนวคิดที่กล่าวถึงการเป็น การท่องเที่ยวที่มีขนาดเล็ก การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นในฐานะเจ้าของพื้นที่ท่องเที่ยว

¹ Holden Peter. Report of the Workshop on Alternative. 1988. p.5-9.

² การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. มูลนิธิพิทักษ์สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว. 2545. หน้า 4.

³ ชูสิทธิ์ ชูชาติ และคณะ. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์. 2544. หน้า 31.

⁴ รัญจวน ทองรอด. “การท่องเที่ยวกับแหล่งมรดกโลก,” จุลสารการท่องเที่ยว. 21(3) : 52-54 ; กรกฎาคม-กันยายน 2545.

⁵ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, กองอนุรักษ์. “ปีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ 2545,” จุลสารการท่องเที่ยว. 21(1) : 4 ; มกราคม-มีนาคม 2545.

การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรม ตลอดจนการเชื่อมโยงกับการแบ่งปันผลประโยชน์จากรายได้ที่นักท่องเที่ยวมีต่อธุรกิจที่ชุมชนเป็นเจ้าของ¹

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มาจากแนวทางพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งเน้นความสมดุลระหว่างการพัฒนา และอนุรักษ์ จากการประชุม Globe'90 ณ ประเทศแคนาดา ได้ให้คำจำกัดความว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่างๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวนี้มีความหมายถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย² ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

คำว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” ราชบัณฑิตยสถานได้บัญญัติศัพท์เป็นภาษาไทยตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Ecotourism” ซึ่งคำว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้มีการนิยามแตกต่างกันดังต่อไปนี้

สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน³

กรรณา เตชาดิวงค์ ณ อรุชยา ให้ความหมาย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น⁴

¹ Nancy Nyc. Community Strategies for Rural Tourism. 2002. p.

² อุษาวดี พูลพิพัฒน์. “การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย : กรณีศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในประเทศไทย,” จุดสารการท่องเที่ยว. 21(1) : 38-39 ; ตุลาคม-ธันวาคม 2545.

³ สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. รายงานสรุปการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ. 2540. หน้า 2-51.

⁴ กรรณา เตชาดิวงค์ ณ อรุชยา. ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม การสื่อสาร ความทันสมัยและความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่ กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว และตัวอย่างของชาวบ้านธารปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา. 2538. หน้า 58. (อ้างอิงมาจาก Hecter Ceballos-Lascurain, 1990.)

ศูนย์วิจัยป่าไม้มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง เป็นการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติซึ่งมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นดีขึ้น¹

กล่าวสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเน้นเป้าหมายสำคัญที่การพัฒนาคนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เดิมมีชื่อว่า องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว (อสท.) ตั้งขึ้นโดยพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว พ.ศ. 2502 ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ต่อมาประกาศใช้พระราชบัญญัติการท่องเที่ยว ปี พ.ศ. 2522 จึงได้ยกฐานะของ อสท. เป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) มีฐานะเป็นองค์กรของรัฐ ฉะนั้นการบริหารของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงดำเนินไปตามระเบียบแบบแผนของทางราชการเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการเงิน และงบประมาณ แต่อย่างไรก็ดีตามพระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2522 ทำให้มีอิสระในการปฏิบัติงานการบริหารงานของ ททท. เนื่องจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวมีวิธีดำเนินงานโดยเฉพาะ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (Tourism Authority of Thailand) มีนโยบาย เพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2535 ทำหน้าที่ส่งเสริมและควบคุมการประกอบธุรกิจนำเที่ยวและอาชีพมัคคุเทศก์ ให้เป็นระเบียบ และได้มาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนด เพื่อประโยชน์ของบุคคลทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และอุตสาหกรรมท่องเที่ยว² โรเบิร์ต ดับบิวรี่ แม็คคินโทสท์ และชาร์เลส อาร์ โกลด์เนอร์³ กล่าวว่า การท่องเที่ยวมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ คน แหล่งท่องเที่ยว และการจัดการ คน จำแนกออกได้ 4 กลุ่ม ได้แก่ นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการในธุรกิจท่องเที่ยว รัฐบาล และชุมชนเจ้าของพื้นที่ แหล่งท่องเที่ยว (Destination) หรือเรียกว่าทรัพยากรการท่องเที่ยว มีคุณลักษณะ 3 ประการ คือ สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร และสิ่งอำนวยความสะดวก

¹ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ศูนย์วิจัยป่าไม้. โครงการศึกษาการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ : กรณีภาคใต้. 2538. หน้า 3-3.

² การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว. 2536. หน้า 7-10.

³ McIntosh, Robert W. and Goeldner, Charles R. Tourism : Principles, Practices, Philosophies. 1986.

ทางการท่องเที่ยว การจัดการ (Management) ได้แก่ ธุรกิจขนส่ง ธุรกิจอาหารและเครื่องดื่ม ธุรกิจที่พัก ธุรกิจนำเที่ยว และธุรกิจสินค้าที่ระลึก

การท่องเที่ยวจำแนกออกได้ 3 ระบบ คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยว บริการการท่องเที่ยว และตลาดการท่องเที่ยว แต่ละองค์ประกอบล้วนสัมพันธ์กันส่งผลให้นักท่องเที่ยวได้รับประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยว อนึ่งการท่องเที่ยวมักมีการแปรรูปทรัพยากร ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อระบบย่อยซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมขององค์ประกอบ หากการท่องเที่ยวขาดการจัดการระบบ ภายในให้มีประสิทธิภาพย่อมนำไปสู่ความล้มเหลวภายในระบบ และสิ่งแวดล้อมของระบบซึ่งเป็นส่วนเกี่ยวพัน เป็นอุปสรรค หรือส่งผลกระทบได้¹

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา² กล่าวถึงกรอบแนวทางปฏิบัติของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ทำให้ประเทศต่างๆ หารูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ที่จะนำไปสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จึงเป็นเหตุให้เกิดการจัดประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The Unions Conference on Environment and Development) หรือเรียกว่าประชุม Earth Summit ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล พ.ศ. 2535 มีการร่วมลงนามรับรองเอกสารสำคัญ 5 ฉบับ ในส่วนของแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) เป็น หนึ่งในห้าของเอกสารมีผู้นำจากทั่วโลก 179 ประเทศ ร่วมลงนามรับรอง ซึ่งมีสาระเกี่ยวกับแผนแม่บทของโลกสำหรับการดำเนินงานที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม จากแผนปฏิบัติการ 21 ดังกล่าว ทำให้การท่องเที่ยวปรับตัวสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จากการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้นำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ก็นำไปสู่การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ 2 รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงเกี่ยวกับรูปแบบสินค้าท่องเที่ยว ในภาคอีสานพบว่า มีการรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ศักยภาพทรัพยากรการท่องเที่ยว 5 ประเภท เสนอแนะเส้นทางการท่องเที่ยวรูปแบบต่างๆ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพัฒนาการการท่องเที่ยวด้านอุปสงค์ อุปทาน กลยุทธ์พัฒนาการท่องเที่ยว และข้อเสนอแนะต่างๆ กระบวนการประกอบธุรกิจการจำหน่ายอาหารและของที่ระลึกอีสานในแหล่งท่องเที่ยวอำเภอเกาะสมุย เป็นอย่างไร สิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวมีปัจจัยอะไรบ้าง อยากรู้ก็ตามแม้ว่าจะมีเอกสาร และผลงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น แต่งานวิจัยเรื่องกระบวนการ

¹ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. 2542. หน้า 2-7.

² บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. 2548. หน้า 11-16.

ทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน มีความแตกต่างจากงานวิจัยอื่นในส่วนที่เน้นการวิเคราะห์ภาพรวมและภาพเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวที่ใช้เป็นกรณีศึกษาครอบคลุมทุกองค์ประกอบ และทุกรูปแบบ

จากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยอ้อม พบว่าการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสานมีน้อยมาก ส่วนใหญ่มีได้เสนอแง่มุมบางส่วน อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้นำผลงานดังกล่าวมาประมวลศึกษาแนวคิด และวิธีการทำให้มองเห็นแนวทางเชื่อมโยงกับประเด็นศึกษา ดังผลงานศึกษาดังนี้

การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468) มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวแบบตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468) และเพื่อศึกษาการดำเนินงานและผลการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468) โดยใช้วิธีทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และกรอบการพิจารณาเชิงอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (Travel Industry) การวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านเอกสาร (Documentary Research) เสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า คนไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468) มีความต้องการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ด้านสุขภาพ ความรู้ การพักผ่อนเพิ่มจากการจาริกแสวงบุญ รัฐบาลเริ่มดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวผ่านการดำเนินงานของกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยาม ซึ่งเป็นผู้ประกอบการในธุรกิจขนส่ง ธุรกิจอาหารและเครื่องดื่ม ธุรกิจที่พัก ธุรกิจนำเที่ยว และธุรกิจสินค้าที่ระลึก รัฐได้ส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยการจัดทำหนังสือคู่มือเชิญชวนให้ชาวไทยและต่างประเทศท่องเที่ยวตามเส้นทางรถไฟ รวมทั้งจัดงานนิทรรศการสยามรัฐพิพิธภัณฑ์เพื่อส่งเสริมการค้าการลงทุน และการท่องเที่ยวในประเทศไทยอีกด้วย¹

อนึ่ง ยังปรากฏผลงานของนักวิชาการได้ทำการศึกษาทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคอีสาน การจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยว การศึกษาพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และการศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ดังนี้

ศูนย์บริการวิชาการมหาวิทยาลัยขอนแก่น ศึกษาทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคอีสาน เสนอผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคอีสาน เช่น การศึกษาอุปสงค์ อุปทานทางการท่องเที่ยว สถิติที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์เพื่อเสนอแนะกลยุทธ์

¹ อรรณ ศรีอุดม. การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468). 2543. บทคัดย่อ.

การพัฒนาการท่องเที่ยว และจัดทำเป็นแผนงาน/โครงการพัฒนาท่องเที่ยวภาคอีสาน รวมทั้งข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปี Amazing Thailand ¹

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่อนุรักษ์ (เชียงใหม่) โดยศึกษาสภาพทั่วไปของจังหวัดเชียงใหม่ สภาพการณ์ด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ ตลาดการท่องเที่ยวในเชียงใหม่ การวิเคราะห์และประเมินทรัพยากรการท่องเที่ยว แผนปฏิบัติการเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่²

อุดม บัวศรี และคณะ ศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การศึกษาศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ศักยภาพทรัพยากรการท่องเที่ยวจำแนกได้ 5 ประเภท ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และโบราณคดี วัฒนธรรม ศิลปกรรม และกิจกรรมการผลิต ใช้วิธีการศึกษาโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวจากเอกสาร วารสาร จุลสาร แผ่นพับ แผ่นประชาสัมพันธ์ขององค์กรต่างๆ ทั้งหน่วยงานของรัฐ และเอกชน เก็บข้อมูลปฐมภูมิจากทุกอำเภอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์ภาคสนาม พร้อมแบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูล รวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์ที่ตั้ง ศักยภาพความเป็นไปได้ของการพัฒนา จัดกลุ่มลำดับความสำคัญในมุมมองนักวิจัย นักท่องเที่ยว และเสนอแนะแนวทางเส้นทางการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ผลการวิเคราะห์ศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูง 15 แห่ง ได้แก่ พระธาตุพนม อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ปราสาทหินพิมาย อุทยานแห่งชาติภูกระดึง อุทยานแห่งชาติเขานมรุ้ง บ้านเชียง ประเพณีแห่เทียนพรรษา ที่จังหวัดอุบลราชธานี ผาแต้ม ประเพณีบุญบั้งไฟโสธร งานช้างจังหวัดสุรินทร์ เชื้อนจุฬารัตน์ เชื้อนอุบลรัตน์ แก่งสะพือ และด่านเกวียน ปัญหาที่พบคือยังขาดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวก แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรม ถูกทำลาย สกปรก ข้อเสนอแนะ ปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมให้ดีขึ้น สร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ฟื้นฟูงานประเพณี รัฐควรกำหนดนโยบายชัดเจนต่อเนื่อง สนับสนุนเอกชนเพื่อสร้างแหล่งท่องเที่ยวด้านบริการ ศูนย์จำหน่ายของที่ระลึก ให้ข้อมูลความรู้แก่ผู้ประกอบการ เจ้าหน้าที่โรงแรม หนึ่งปัญหาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ทรัพยากรท่องเที่ยวมีน้อย แต่ละแหล่งอยู่อย่างกระจาย

¹ ศูนย์บริการวิชาการมหาวิทยาลัยขอนแก่น. โครงการศึกษาเพื่อทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคอีสาน. 2540. หน้า 1-1 - 12-51.

² บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่อนุรักษ์ (เชียงใหม่). 2541. หน้า 3-1, 7-104.

ขาดสถานที่ดึงดูดใจ จะมีเฉพาะช่วงประเพณีสำคัญ นักท่องเที่ยวเดินทางมาน้อย มือคดเป็นทุนเดิมที่פקขาดมาตรฐาน แหล่งประวัติศาสตร์ขาดการบูรณะ และขาดศูนย์แสดง จำหน่ายทางวัฒนธรรม¹

การศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ เรื่อง ความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว ไทย-ลาว : ศึกษากรณีสะพานมิตรภาพไทย-ลาว ผลการศึกษาพบว่า นโยบายต่างประเทศของไทยและลาวมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันในฐานะมิตรประเทศเพื่อนบ้าน ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจในประวัติศาสตร์ นโยบายด้านการท่องเที่ยวต่างฝ่ายเห็นถึงผลประโยชน์สอดคล้องกัน พร้อมทั้งการรณรงค์ปีการท่องเที่ยวของแต่ละประเทศ เช่น เปิดปีการท่องเที่ยว Amazing Thailand ในปี พ.ศ. 2541-2543 ลาวเปิดปีการท่องเที่ยว Visit Laos Year ในปี พ.ศ. 2542-2543 อุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวลาวเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสะพานมิตรภาพไทย-ลาว สาเหตุเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านนโยบายการเมือง ค่านิยม ระเบียบกฎเกณฑ์ที่แตกต่าง ซึ่งแนวทางการแก้ปัญหา และการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย-ลาว ต้องแก้ปัญหาของแต่ละประเทศให้ลุล่วง ควบคู่ไปกับการพัฒนาร่วมกัน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความเข้าใจความร่วมมืออย่างจริงจังเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันสืบไป²

จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว และรูปแบบการท่องเที่ยว ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจ รัฐบาล ชุมชน ในกระบวนการดึงดูดใจ และต้อนรับนักท่องเที่ยวปรับตัวสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการทำให้เป็นสินค้า และความหมายของสินค้าวัฒนธรรม

ยศ สันตสมบัติ และคณะ³ ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากร มีวัตถุประสงค์ของโครงการ 5 ประการ คือ เพื่อศึกษาถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับระบบการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มไทใหญ่ปกากะญอ กะเหรี่ยงแดง จีนฮ่อ มูเซอร์ดำ และมูเซอร์แดง ศึกษาถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อวิถีชีวิต ระบบเศรษฐกิจ

¹ อุดม บัวศรี และคณะ. การศึกษาพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: การศึกษาศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. 2532. บทคัดย่อ.

² คณิงภรณ์ วงเวียน. ความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวไทย-ลาว : ศึกษากรณีสะพานมิตรภาพไทย-ลาว. 2543. บทคัดย่อ.

³ ยศ สันตสมบัติ และคณะ. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากร. 2544. หน้า 1-210.

และการจัดการทรัพยากรของชุมชน รวมทั้งศึกษาการปรับตัวทางด้านสังคมวัฒนธรรมของชุมชน ต่อการท่องเที่ยวยุคทศวรรษที่ผ่านมา เพื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ ด้านอาหารและยาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยเน้นมิติทางสังคมวัฒนธรรมของการใช้พืชผักสมุนไพร เพื่อแสวงหาแนวทางและกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน เพื่อทำหน้าที่วางแผนและบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนอย่างยั่งยืน รวมทั้งศึกษา ถึงความเป็นไปได้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว เช่น การพัฒนา ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน และพัฒนาพืชผักสมุนไพร พื้นบ้านเพื่อการค้า เป็นต้น เพื่อแสวงหา แนวทางในการขยายผลของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศออกไปยังพื้นที่อื่นๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนและ จังหวัดอื่นในเขตภาคเหนือตอนบนและจัดทำแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในฐานะเป็นส่วนหนึ่ง ของนโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในระดับประเทศต่อไป

แนวทางในการดำเนินโครงการ เป็นงานวิจัยพื้นฐาน (Basic Research) ผสานกับ งานวิจัยเชิงนโยบายและปฏิบัติการ (Policy-cum-action Research) โดยการสำรวจพื้นที่ เพื่อคัดเลือกหมู่บ้านที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์กำหนด การจัดเวทีร่วมกับชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วม ในการกำหนดกรอบและแนวทางในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการศึกษาพบว่า บริบทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตภาคเหนือตอนบนเชื่อมโยงกับปัญหา ความด้อยพัฒนา และความเป็นคน ชายขอบของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งถูกกระทำให้กลายเป็น "ผู้ถูกเที่ยว" ปัญหาของการท่องเที่ยว เชิงนิเวศจึงอยู่ที่การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การเสริมองค์กร ชุมชนในการจัดการทรัพยากร การฟื้นฟูจิตสำนึกในธรรมชาติแวดล้อมและศักดิ์ศรีทางชาติพันธุ์ฯ และวัฒนธรรม อีกทั้งการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้านและ ระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพมีการกระจายรายได้ผลประโยชน์อย่างทั่วถึง และเป็นธรรม ลักษณะเช่นนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงจะมีศักยภาพสำคัญในการสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้ชุมชนหันมาอนุรักษ์และพัฒนาธรรมชาติแวดล้อมอย่างยั่งยืน

การศึกษาการท่องเที่ยวดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสินค้าท่องเที่ยวกับผู้คน ทำให้ผู้วิจัยได้แนวคิดและเกิดมุมมองเพิ่มมากขึ้น นำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษารุ่นนี้ อนึ่งยังปรากฏ ว่ายังมีการศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในลักษณะอื่นๆ เช่น

นพรัตน์ มุณีรัตน์¹ ศึกษาการสื่อสารในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูล

¹ นพรัตน์ มุณีรัตน์. การสื่อสารในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ นศ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2541. บทคัดย่อ.

โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และสัมภาษณ์เจาะลึกประชาชนในชุมชนคีรีวง ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำในชุมชนคีรีวงประกอบด้วยผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้อาวุโส ประธานและกรรมการ กลุ่มองค์กรในชุมชน กลุ่มผู้นำล้วน มีบทบาทร่วมกันในฐานะคณะกรรมการริเริ่มก่อตั้งชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านคีรีวง การกำหนดแผนการจัดการ กฎระเบียบ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร การดูแลและบริการนักท่องเที่ยว รวมทั้งการแก้ปัญหา

นิธิ เอียวศรีวงศ์¹ ศึกษาท่องเที่ยวบุญบั้งไฟในอีสาน : บุญบั้งไฟต้องรับใช้ชาวยโสธร ไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบั้งไฟ พบว่า งานบุญบั้งไฟที่จัดกันในสมัยก่อนมีความหมายของพิธีกรรมหลายนัย มีความเกี่ยวพันกับชุมชนเกษตรกรรม ทุกคนมีอาชีพเดียวกัน มีส่วนร่วมในงาน และอยู่ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดียวกัน งานบุญบั้งไฟเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงประมาณ พ.ศ. 2500 อันมีสาเหตุมาจากปัจจัยมากระทบความสัมพันธ์ทางสังคมในท้องถิ่น เช่น ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในเวทีที่ผู้ชายผูกขาดมากขึ้นตามลำดับ งานบุญจัดร่วมกันระหว่างหมู่บ้านเจ้าภาพ และเครือข่ายของหมู่บ้านนั้น จึงมีการจัดทำ “บั้งเฮ้” และการแสดงมากขึ้น มีการพนัน เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่แตกต่างจากสังคมเกษตรกรรมผู้ให้กำเนิดบุญบั้งไฟ ดังนั้นหน้าที่ของบุญบั้งไฟในโครงสร้างทางสังคมแบบเก่าจึงเปลี่ยนแปลงเป็นเครื่องมือความสัมพันธ์ในโครงสร้างทางสังคมอันใหม่ของยโสธร โดยมีการสอดรับกับนโยบายการท่องเที่ยวของจังหวัด และประเทศเป็นสำคัญ

บุญบั้งไฟในโครงสร้างทางสังคมของเมืองยโสธรมีกลุ่มคนเข้ามาเกี่ยวข้อง 5 กลุ่ม ได้แก่ ชาวกุ่ม ชาวลาว กลุ่มชนชั้นนำตามจารีต กลุ่มข้าราชการ และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กลุ่มดังกล่าวมีความสัมพันธ์กันทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ทางการเมืองของกลุ่มชนชั้นนำตามจารีตซึ่งเป็นไทย-ลาว ต่อมาเปลี่ยนเป็นกลุ่มพ่อค้าเชื้อสายจีน เครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงของบุญบั้งไฟที่เด่นชัด คือ รูปแบบที่เคยเป็นการละเล่นร่วมกันของคนทั้งชุมชนกลายเป็น “การแสดง” ขบวนการและเชิงเป็นการจัดเตรียมขาดความเป็นธรรมชาติ และการได้รับทุนอุดหนุน

นรินทร์ ทวยเจริญ² ศึกษากระบวนการประกอบธุรกิจการจำหน่ายอาหารและของที่ระลึกอีสานในแหล่งท่องเที่ยว อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลเอกสาร

¹ นिति เอียวศรีวงศ์. ท่องเที่ยวบุญบั้งไฟในอีสาน : บุญบั้งไฟต้องรับใช้ชาวยโสธร ไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบั้งไฟ. 2536. หน้า 18-83.

² นรินทร์ ทวยเจริญ. ศึกษากระบวนการประกอบธุรกิจการจำหน่ายอาหารและของที่ระลึกอีสานในแหล่งท่องเที่ยว อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2538. บทคัดย่อ.

และการศึกษาภาคสนามโดยใช้วิธีการสังเกต และสัมภาษณ์ จากประชากรกลุ่มตัวอย่างผู้ประกอบธุรกิจร้านอาหารจำหน่ายอาหาร ผู้ประกอบธุรกิจแผงลอยจำหน่ายอาหาร ผู้ประกอบธุรกิจแผงลอย ผู้ประกอบธุรกิจรถเข็นจำหน่ายอาหาร ผู้ประกอบธุรกิจหาบเร่จำหน่ายอาหาร ผู้ประกอบธุรกิจร้านอาหารจำหน่ายของที่ระลึก ผู้ประกอบธุรกิจหาบเร่จำหน่ายของที่ระลึก และผู้ซื้ออาหาร ของที่ระลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการทางสถิติ ผลการศึกษาพบว่า ผู้ประกอบธุรกิจจำหน่ายอาหารและของที่ระลึกส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง การประกอบอาชีพนี้เป็นอาชีพหลักให้บริการตลอดทั้งปีไม่มีวันหยุดทำการ หนึ่งผู้ประกอบการล้วนผ่านประสบการณ์ในการประกอบธุรกิจประเภทอื่นมาก่อน

จิราพร กองทอง¹ ศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวบริเวณด่านช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ผลการศึกษาพบว่า สิ่งดึงดูดใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวมากที่สุดคือสินค้าราคาถูก

สุริย์ บุญญานุพงศ์ และสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ ศึกษาเรื่องประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว จุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม พบว่า พิธีบอยต่างลงจัดเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของกลุ่มชนชาวไทยที่สร้างความร่วมแรงร่วมใจกันของคนในชุมชน ผู้ที่เป็นเจ้าภาพจัดงานจะได้รับการยกย่องนับถือ และให้เกียรติสูงสุดจากสังคม ต่อมาพิธีบอยต่างลงถูกนำไปเป็น “สินค้า” เพื่อการท่องเที่ยว พิธีกรรมจึงถูกเปลี่ยนแปลงโดยรัฐ ในฐานะผู้ประกอบการ การจัดพิธีเพื่อให้เหมาะสมที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ และนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เนื่องจากรัฐสั่งการเป็นขั้นตอน ขณะที่ได้ร่วมในพิธีมิได้ มีจุดมุ่งหมายที่จะเรียนรู้พระธรรมคำสั่งสอน เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นมาใหม่นี้เองไม่เป็นผลดีต่อการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน และไม่ผลดีต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่กลายสภาพให้สมาชิกในชุมชนห่างเหินกันมากขึ้น²

ยุวดี นิรัตน์ตระกูล ได้สรุปทิศทางการวิจัยด้านการท่องเที่ยวในประเทศไทย จากการศึกษาสถานภาพองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวในประเทศไทยที่ผ่านมาบ่งชี้ให้เห็นว่างานวิจัยที่ดำเนินการมีลักษณะแยกส่วนศึกษาองค์ประกอบย่อย เช่น การวิจัยด้านทรัพยากร

¹ จิราพร กองทอง. ปัจจัยที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวบริเวณด่านช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540. บทคัดย่อ.

² สุริย์ บุญญานุพงศ์ และสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ. ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว : จุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม. 2540. หน้า 41.

การท่องเที่ยว ด้านตลาดการท่องเที่ยว ด้านบริการการท่องเที่ยว มีการบูรณาการในระดับต่ำ ขาดความต่อเนื่อง และส่วนใหญ่ไม่สามารถนำมาปรับใช้กับการท่องเที่ยวได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ¹

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยตรงกับกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวยังไม่ปรากฏในวงวิชาการไทย แต่ยังปรากฏว่ามีผลงานที่เกี่ยวข้องโดยอ้อมทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิด อุตสาหกรรม การท่องเที่ยว กระบวนการแปรวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า สินค้าที่มีนัยทางวัฒนธรรม เป็นอย่างไร ผู้คนเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวด้วยสาเหตุใด ผู้คนในท้องถิ่นแสดงบทบาทต้อนรับ และบริการนักท่องเที่ยวอย่างไร ผลกระทบจากการแปรวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าเป็นอย่างไร ทำให้ผู้วิจัยได้แนวคิดและเกิดมุมมองที่หลากหลายนำไปสู่การประยุกต์ใช้ประโยชน์กับการศึกษา วิจัยครั้งนี้

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยตรงกับกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในวงวิชาการต่างประเทศ พบว่า เดวิดด์ เจ กรีนวูด (Davydd J Greenwood)² เขียน Culture by the Pound : An Anthropological Perspective on Tourism as Cultural Commoditization สรุปได้ว่า ผู้คนเดินทาง ไปยังแหล่งท่องเที่ยวอาจมีสาเหตุเพราะว่าสถานที่ วัฒนธรรมท้องถิ่น ทรัพยากรทางธรรมชาติ การรณรงค์เชิญชวนดึงดูดใจ การทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าต้องมีการจัดการ ผู้คนในท้องถิ่นต้อง แสดงบทบาทในการต้อนรับและบริการที่ดีต่อนักท่องเที่ยว

เมือง Alarde เป็นแหล่งนันทนาการของ Fuenterrabia's ได้รับชัยชนะต่อฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1638 มีสิ่งดึงดูดใจเช่น ป้อมปราการ ที่พักของชาวประมง เครื่องดนตรี เครื่องแบบ ทหาร อาวุธ และชุดโบราณ ต่อมามีการสร้างศูนย์การค้าลานกว้างในตัวเมือง ขบวนพาเหรดแห่ ไปสิ้นสุดที่ร้านขายอาหาร และเครื่องคิม ส่งผลให้ผู้คนในท้องถิ่นมีงานทำ เด็กๆ มีส่วนร่วมใน ขบวนพาเหรด มีรายได้จากการตัดเย็บชุดแต่งกาย เมืองดังกล่าวจึงเป็นตัวอย่างของความสามัคคี ชาวนาหรือชาวประมงมีความสง่างามเท่าเทียมกับผู้นำของเมือง กอปรกับมีแหล่งท่องเที่ยว ที่ผู้คนสามารถเข้าถึงได้ เช่น ชายหาด แข่งเรือ วายน้ำ ถ้ำรูป ฟุงนา บ้านเก่า และกำแพงเมือง

ปี ค.ศ. 1969 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวและข้อมูลข่าวสารได้สร้าง อนุสาวรีย์ชาร์ลที่ 5 โรงแรม ภัตตาคาร และบาร์ขึ้นในศูนย์การค้าลานกว้างในเมือง ทำให้กลายเป็น

¹ ยุวดี นิรัตน์ตระกุล. “ทิศทางการวิจัยด้านการท่องเที่ยวในประเทศไทย,” อุตสาหกรรม การท่องเที่ยว. 21(1) : 23-30 ; มกราคม-มีนาคม, 2545.

² Greenwood, Davydd J. “Culture by the Pound : An Anthropological Perspective on Tourism as Cultural Commoditization,” in Hosts and Guests. 1989. p. 171-185.

แหล่งสาธารณะซึ่งผู้คนอยากเข้าไปสัมผัส ผลตามมาจากนั้น 2 ปี ผู้คนในเมืองขาดความร่วมมือกัน เพราะล้วนต้องการค่าตอบแทนด้วยเงิน ทำให้ไม่มีอาสาสมัครกระทำในสิ่งที่ดีงาม แตกต่างจากช่วงเริ่มแรกที่แสดงออกให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่ดีงาม หลังจากผู้คนภายนอกเข้ามามากๆ หลายสิ่งเปลี่ยนไป ความร่ำรวย ความมั่นคงทำให้คนเห็นแก่ตัว

เดวิด แพทท์ (David Patt)¹ กล่าวถึงกระบวนการทำพุทธศาสนาให้เป็นสินค้าในพื้นที่โลกธุรกิจชาวอเมริกา ว่าการดำรงอยู่ของพุทธศาสนาภายใต้บังคับประกอบใหม่ของการตลาดต้องทำให้กลายเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียง ผู้นำทางศาสนาที่ฉลาดต้องมีความชำนาญด้านการโฆษณา และการตลาดเพื่อดึงดูดผู้เรียน การตลาดต้องใช้กระบวนการเช่นเดียวกับตลาดการจำหน่ายข้าวโพดคั่วหรือตลาดโปเกมอน การสอนปฏิบัติขั้นสูงทางพุทธศาสนาวัชรยานทำให้ผู้เรียนเข้าถึงได้น้อย วิธีการเปลี่ยนสภาพให้กลายเป็นสินค้าต้องประยุกต์หลักปฏิบัติให้เข้าสู่เป้าหมายสามขั้น อนึ่งการดำรงชีวิตภายใต้ลัทธิการบริโภคนิยมคือการนำพาตนสู่ความล้มเหลว การบริโภควัตถุไม่ใช่การบรรลุความสุขที่ยั่งยืน แต่การบริโภคพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่นำไปสู่การบรรลุ

พอล โคลก และ ฮาร์เว ซี เพอร์กินส์ (Paul Cloke and Harvey C.Perkins)² ศึกษากระบวนการทำการท่องเที่ยวเชิงผจญภัยในนิวซีแลนด์เป็นสินค้า พบว่านักท่องเที่ยวต้องการสินค้าผจญภัยเพิ่มขึ้น จึงต้องผลิตให้ตอบสนองการบริโภคสถานที่ของนักท่องเที่ยว ดังกรณีตัวอย่างกระบวนการทำการท่องเที่ยวเชิงผจญภัย และธรรมชาติให้เป็นสินค้าในยุคหลังสมัยใหม่ และหลังยุคนักท่องเที่ยว บริษัทท่องเที่ยวผลิตแผ่นพับเสนอรูปแบบสินค้าให้ตื่นเต้น และเร้าใจ เพื่อดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางสู่นิวซีแลนด์ แม้ว่าแผ่นพับมีข้อจำกัดในการสื่อไม่เท่าเทียมกับต้นแบบอย่างไรก็ตามสังคมของสินค้าและสังคมของภาพได้สะท้อนนัยสำคัญเกี่ยวกับนิวซีแลนด์อย่างชัดเจนและแปรเปลี่ยนเป็นสัญลักษณ์ของสินค้าการผจญภัย

กิตติพร ใจบุญ³ เขียนบทความ วัฒนธรรมการท่องเที่ยวและการบริโภค : ความหมายที่แปรเปลี่ยน สรุปได้ว่าช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นคนไทยมีการท่องเที่ยวดังปรากฏหลักฐานจากนิราศจดหมายเหตุระยะทาง ต่อมาสังคมไทยยอมรับวิทยาการตะวันตกมากขึ้นทำให้รับคติสมัยใหม่

¹ David Patt. The Commodification of Buddhism in the American Marketplace. n.d. <<http://www.belmont.edu/Sociology/classes/RelCommodified.htm>> 3 April 2003.

² Paul Cloke and Harvey C.Perkins. Commodification and Adventure in New Zealand Tourism. n.d. <<http://www.ggy.bris.ac.uk/staff/information/ggpjc/commodification.htm>> 10 April 2003.

³ กิตติพร ใจบุญ. “วัฒนธรรมการท่องเที่ยวและการบริโภค : ความหมายที่แปรเปลี่ยน,” วารสารร่วมพฤษภ. 12(2) : 70-80 ; กุมภาพันธ์, 2537.

จึงนำไปสู่กิจการท่องเที่ยวสมัยใหม่ และยุคสมัยของทุนนิยม ต้องจัดเวลา พื้นที่เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางด้านการผลิต

การท่องเที่ยวสมัยใหม่ภายใต้ระบบทุนนิยมมีกิจการบริโภคความหมายสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นหัวใจของการท่องเที่ยวสมัยใหม่เป็นตัวบ่งชี้สะท้อนตัวตน แสวงหาสิ่งตอบสนองความต้องการ และรสนิยมของนักท่องเที่ยว ได้แก่ พื้นที่ไม่คุ้นเคย (Exotic) มีความปลอดภัย สะดวกสบาย (Facilities.) และประสบการณ์ (Experience) จากกิจกรรมระหว่างการท่องเที่ยว เช่น การบันทึกภาพถ่าย การสะสมของที่ระลึกที่ถูกผลิตขึ้นมาอย่างมีคุณค่า ประณีต ทำขึ้นด้วยมือ (Hand Made) ของผู้คนในท้องถิ่น รูปลักษณ์มาจากธรรมชาติ รูปทรงแปลกประหลาด เลียนแบบของเดิม ขนาดผิดแปลกไปจากเดิม หากเป็นวัตถุโบราณต้องเป็นของเก่าแท้จริง

การท่องเที่ยวสมัยใหม่มีความเกี่ยวข้องกับสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ รัฐบาลสามารถนำเอาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มาเป็นจุดขาย เช่น การแสดงเซิ้งบั้งไฟ ควบคู่กับเพลงพื้นบ้านภาคกลาง ฟ้อนเล็บ โขน หรือโนราในสถานที่ และเวลาเดียวกัน โดยที่นักท่องเที่ยวไม่ต้องเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยววันนั้นๆ ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นเรื่องปกติในยุคโลกาภิวัตน์ที่วัฒนธรรมประเพณีแต่ละท้องถิ่นสามารถตอบสนองหน้าที่ใหม่ต่อชุมชนเชิงแลกเปลี่ยน เพื่อก่อให้เกิดรายได้สู่ชุมชน ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของแต่ละชุมชน แม้ว่าจะมีการบิดเบือนไปบ้าง

สุदारรรณ เตชะวิบูลย์วงศ์ ศึกษากระบวนการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ผ่านสื่อมวลชน ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยุคหลังสมัยใหม่ในโครงการ Amazing Thailand มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาสัญลักษณ์และความหมายของสัญลักษณ์ที่ปรากฏ ในสารโฆษณาการท่องเที่ยวที่เผยแพร่ในโครงการ Amazing Thailand และเพื่ออธิบายถึงกระบวนการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยในยุคหลังสมัยใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทฤษฎีและแนวคิดที่นำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ได้แก่ ทฤษฎีวิพากษ์ ทฤษฎีสัญญาวิทยา แนวคิดเรื่องสัญลักษณ์ แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยว และแนวคิดเรื่องการโยยหาอดีต ผลการวิจัยพบว่า¹

สัญลักษณ์ที่พบในเนื้อหาสารโฆษณาการท่องเที่ยวมีทั้งหมด 12 ประเภท ได้แก่ หัตถกรรม อาหาร วัตถุสิ่งของ สิ่งก่อสร้าง สถานที่ ธรรมชาติ กิจกรรม พาหนะ การแสดง คน สัตว์ และพืช สัญลักษณ์ใช้สื่อความหมายโดยตรงและความหมายโดยนัยไปพร้อม การสื่อความหมายโดยนัยประกอบด้วยเรื่องวัฒนธรรมไทย ธรรมชาติ และเซิ้งพาดิษย์ กระบวนการสื่อสาร

¹ สุदारรรณ เตชะวิบูลย์วงศ์. กระบวนการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ผ่านสื่อมวลชน ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยุคหลังสมัยใหม่ในโครงการ Amazing Thailand. วิทยานิพนธ์ นศ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534. บทคัดย่อ.

เชิงสัญลักษณ์ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยุคหลังสมัยใหม่ มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ ประการแรกนายทุนผู้ผลิตสินค้าทางการท่องเที่ยว ได้แก่ "ภาครัฐบาลและภาคเอกชน" ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารของกระบวนการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์นี้ ประการที่สองสารที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในโครงการ Amazing Thailand นั้น เป็นสารที่มีกลยุทธ์ การนำเสนอด้วย "สัญลักษณ์" เนื่องจากพบว่ามีการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ มากมายในการสื่อความ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัญลักษณ์ประเภทที่แสดง ความหมายเรื่องวัฒนธรรมมีมากที่สุด ประการที่สามช่องทางทางการสื่อสาร ทั้งสื่อโทรทัศน์ วิทยุ และสิ่งพิมพ์ ที่เป็นช่องทางหลักถ่ายทอดสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในโครงการนี้ โดย "โทรทัศน์" และ "สิ่งพิมพ์" จะเป็นช่องทางที่เหมาะสม ที่สุดในการนำเสนอสัญลักษณ์ และประการที่สี่นักท่องเที่ยว ซึ่งส่วนใหญ่เป็น "ชนชั้นกลาง" ผู้บริโภคสินค้าทางการท่องเที่ยว ซึ่งมีความ ต้องการที่หลากหลาย แตกต่างกันไป รวมทั้งมีความต้องการอนุรักษ์คุณค่าแบบเก่าหรือโหยหาอดีตด้วย ทำหน้าที่เป็นผู้รับสารของกระบวนการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์นี้

สุภาพรรณ ณ บางช้าง ศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติ ในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลางที่ชี้ให้เห็นว่าขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกิดขึ้นมาจากแนวคิด พื้นฐานตามคติไตรภูมิ ซึ่งเป็นพื้นฐานโลกทัศน์ และชีวทัศน์ของคนไทย เกี่ยวกับขั้นตอนชีวิต เป้าหมายชีวิต ความเชื่อในอำนาจต่างๆ ความต้องการเพื่อการดำรงอยู่ในวัฏจักรของชีวิตอย่างมี เสถียรภาพ ในการสืบทอดพระพุทธศาสนา การสร้างความสมัครสมานสามัคคี สร้างการรวมตัว ของชุมชน และเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ศิลปะทางหนึ่งด้วย ในส่วนที่เกี่ยวกับงานแห่เทียน พรรยานั้น พบว่าเป็นประเพณีหนึ่งที่มีบันทึกมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และชัดเจนมากยิ่งขึ้นในสมัย อยุธยา จากคำให้การขุนหลวงหาวัดที่เรียกประเพณีดังกล่าวว่าเข้าพรรษา เป็นประเพณีของพระเจ้า แผ่นดินเรียกว่าพระราชพิธีอาษาตมาส (พระราชพิธีเดือน 8) ซึ่งเป็นวิธีการทำนุบำรุง พระสงฆ์ อีกวิธีการหนึ่ง¹

สมชัย เจียรกุล ศึกษา ศิลปะการทำเทียนพรรษาและวิวัฒนาการของเทียนพรรษา ของช่างจังหวัดอุบลราชธานีเกี่ยวกับคติความเชื่อ ประเพณีของการนำเทียนพรรษาและวิวัฒนาการ ของเทียนพรรษาของช่างจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ชาวจังหวัดอุบลราชธานี มีความเกี่ยวพันกับคติ กฎแห่งกรรมในแง่ที่ว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" ตามหลักพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องของผี บรรพบุรุษ สะท้อนออกมาจากศิลปะลวดลายบนเทียนพรรษา การร่วมแรงร่วมใจในการหล่อเทียน พรรษาทำให้ชาวอุบลราชธานีมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความอดทน การเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสและ ยกย่องผู้มีความกตัญญูแก่เวทียกด้วย งานแห่เทียนพรรษา ส่งผลต่อการสร้างความสามัคคี

¹ สุภาพรรณ ณ บางช้าง. พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัย ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง. 2535. หน้า 40.

ในสังคม ปรากฏออกมาในรูปของการทำบุญกุศล และผลต่อเนื้อที่จะได้รับก็คือความภาคภูมิใจ และความหวงแหนในท้องถิ่นของตน พัฒนาการทำเทียนพรรษาเริ่มจากการรวมเทียนแท่งเล็ก ๆ คนละแท่งมามีรวมกันเป็นแท่งใหญ่ แล้วแห่ไปถวายวัด ต่อมาจึงหล่อเป็นแท่งใหญ่ติดลาย หรือแกะสลักเป็นลวดลาย¹

ประยงค์ มุทฺธเสน ศึกษา วิวัฒนาการรูปแบบ เนื้อหา และกลวิธีทางศิลปะที่ปรากฏ อยู่ในประติมากรรมเทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี ช่วงปี พ.ศ. 2522 – 2533 รูปทรงของเทียนพรรษาเริ่มเปลี่ยนแปลงในช่วงปี พ.ศ. 2522 – พ.ศ. 2525 มีขนาดใหญ่มากขึ้น ด้านเนื้อหา มีการเปลี่ยนแปลงเป็นลวดลายที่เกี่ยวข้องทางศาสนา สัตว์ในวรรณคดี พ.ศ. 2525 ลวดลายบนเทียนพรรษาเริ่มมีเนื้อหาสะท้อนสังคม และสภาพแวดล้อมมากขึ้น กรรมวิธีการทำเทียนพรรษา มีความเปลี่ยนแปลงจากการหล่อรวมเทียนทั้งต้นไปสู่การแยกส่วน ระหว่างส่วนยอดกับลำต้น เพื่อความสะดวกในการแกะสลักและความโดดเด่นของลวดลาย ปี พ.ศ. 2527 มีแนวความคิดที่จะทำเทียนพรรษาให้มีส่วนยื่นในอากาศมากที่สุด และริเริ่มที่จะมีการปั้นหุ่นเทียนก่อน โดยนำเอาน้ำเทียนราดบนหุ่นอีกครั้งเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายและเวลา วิวัฒนาการด้านรูปแบบของเทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานีมาจากปัจจัยด้านสังคม และเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน โดยวิวัฒนาการด้านเนื้อหา และกลวิธีการสร้างสรรค์นั้นมาจากปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองความรู้ ความคิด การประยุกต์วิทยา ประสบการณ์และวัสดุอุปกรณ์เป็นหลัก²

ภัทรพงศ์ คงวิจิตร³ ศึกษาพื้นที่และความหมายการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง พบว่า การบริโภคความหมายโดยการสัมผัสพื้นที่ทางวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวและกระบวนการสร้างภาพของแหล่งท่องเที่ยว มีการให้ความหมายและการจัดการพื้นที่ให้เป็นวัตถุศิลปะเพื่อการสัมผัส โดยมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ อุดมการณ์ความคิด วัฒนธรรม ความหมายของพื้นที่ ผู้ให้ความหมายมีหลายชุดและสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนสอดคล้องกับผลประโยชน์รูปลักษณะต่างๆ ของตน เมืองหลวง-พระบางในความหมาย “ศูนย์กลางวัฒนธรรม” ของลาวถูกคณะกรรมการมรดกโลกอธิบายพื้นที่ “เป็นมรดกของมวลมนุษยชาติ” รัฐบาลลาวให้ความหมายทั้งสองชุดเป็นเครื่องมือรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยว ขณะที่ภาคธุรกิจ เอกชน เป็นผู้รับผลประโยชน์ส่วนใหญ่

¹ สมชัย เจียรกุล. ศิลปะการทำเทียนพรรษาของช่างจังหวัดอุบลราชธานี. 2534. หน้า 41.

² ประยงค์ มุทฺธเสน. วิวัฒนาการรูปแบบ เนื้อหา กลวิธีทางศิลปะที่ปรากฏ อยู่ในประติมากรรมเทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี. 2535. หน้า 42.

³ ภัทรพงศ์ คงวิจิตร. พื้นที่และความหมายการท่องเที่ยวหลวงพระบาง. วิทยานิพนธ์ สค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546. บทคัดย่อ.

จากการท่องเที่ยว และต่อรองอำนาจรัฐ สื่อมวลชนเป็นผู้กำหนดภาพหลักของเมือง ส่วนไทเมืองหลวงให้ความหมายพื้นที่ และกิจกรรมเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมและประเพณี ส่วนนักท่องเที่ยวเป็นปัจจัยผลักดันปัจเจก และกลุ่ม-บุคคลที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้นเพื่อช่วงชิง “พื้นที่” เมืองหลวงพระบาง

จากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความหมายของสินค้าการท่องเที่ยว และการทำให้เป็นสินค้าพบว่า การท่องเที่ยวและการบริโภคมีความเป็นพลวัตอย่างไร การท่องเที่ยวสมัยใหม่ และนักท่องเที่ยวเป็นอย่างไร สัญลักษณ์ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยุคหลังสมัยใหม่ มีอะไรบ้าง ใครมีหน้าที่เกี่ยวข้อง พื้นที่และความหมายในมิตินักท่องเที่ยว และกระบวนการสร้างภาพของการท่องเที่ยวเป็นอย่างไร ใครได้ประโยชน์ แต่งานวิจัยเรื่องกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน มีความแตกต่างจากงานวิจัยอื่นในส่วนที่เน้นการวิเคราะห์ตีความ ให้ความหมายพื้นที่ และความหมายการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวภาคอีสานของประเทศไทย

บทที่ 3

ศักยภาพ และปัจจัยส่งเสริมการท่องเที่ยวในภาคอีสาน

บทนี้เป็นการศึกษา พัฒนาการทางประวัติศาสตร์สังคมแหล่งท่องเที่ยว รูปแบบสินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสาน ศักยภาพของพื้นที่ทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว ศักยภาพของพื้นที่วัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว นโยบายรัฐ ทัศนคติของภาคเอกชนและชุมชน การพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน เส้นทางการท่องเที่ยวภายใน งานประเพณีในโครงสร้างทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคนในงานประเพณี ผลกระทบของการเปลี่ยนบทบาทวัฒนธรรม ผลกระทบการท่องเที่ยวแบบมวลชนแหล่งท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติภูเวียง และพิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์ภูเวียง จังหวัดขอนแก่น วัดพระธาตุพนมมรรมหาวิหาร จังหวัดนครพนม อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี บ้านโคกโก่ง จังหวัดกาฬสินธุ์ และงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี โดยศึกษาเจาะจงประเพณีในโครงสร้างทางสังคม และการประเมินผลกระทบด้านการท่องเที่ยว

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์สังคมแหล่งท่องเที่ยว

จากหลักฐานทางโบราณคดี และผลการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนในภาคอีสาน พบว่าบริเวณแอ่งสกลนคร เช่น ลุ่มน้ำสงคราม และบริเวณแอ่งโคราช เช่น ลุ่มน้ำมูล ลุ่มน้ำชีเป็นที่ตั้งหลักแหล่งของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์สืบเนื่องต่อมาสมัยประวัติศาสตร์ และปัจจุบันแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง ดังนี้

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในภาคอีสานแบ่งออกได้เป็น 3 สมัย¹ คือ สังคมล่าสัตว์ (Hunting and Food-gathering Society) สังคมกสิกรรม (Village Farming Society) และสังคมเมือง (Urban Society) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนยุคก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณแอ่งสกลนคร และแอ่งโคราชพบชุมชนถาวร (Sedentary Settlement) อาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มมีน้ำไหลผ่าน (Low Terrace) กับที่ราบลุ่มตื้นน้ำท่วมถึง แสดงให้เห็นว่ามีการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้แหล่งน้ำสำหรับการอุปโภค และบริเวณที่ราบลุ่มเหมาะกับการเพาะปลูก

¹ อำพัน กิจงาม และคณะ. อดีตอีสาน. 2531. หน้า 5-48.

จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีในแอ่งสกลนคร เช่น บ้านเชียง พบว่าการตั้งชุมชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนเนินดิน และในที่ราบลุ่มมีลำน้ำห้วยกาคำ สระหลวง และบึงหลวง ไหลผ่าน แต่ไม่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงพบหลักฐานภาชนะเครื่องปั้นดินเผา แกลบข้าว ตำริด เหล็ก แก้ว อีกทั้งยังค้นพบแร่ธาตุบางอย่าง เช่น ทองแดง ดีบุก เปลือกหอยทะเลสำหรับเป็นเครื่องประดับศพ แสดงให้เห็นถึงการติดต่อทางเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมกับชุมชนอื่นบริเวณชายทะเลในเขตประเทศเวียดนาม ซึ่งนักวิชาการได้ลงความเห็นว่าการกลุ่มคนในแอ่งสกลนครมีการปรับตัวตามสภาพภูมิศาสตร์ที่ราบลุ่ม ความชำนาญในการล่าสัตว์ และการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น¹

การศึกษาการตั้งถิ่นฐานชุมชนกลุ่มคนในแอ่งโคราช² รวมถึงลักษณะของชุมชนบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ลุ่มน้ำมูล และบริเวณน้ำชีตอนล่างในเขตพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม บุรีรัมย์ ร้อยเอ็ด สุรินทร์ ยโสธร ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี พบชุมชนจำนวนมากกระจายกันอยู่ตามลำน้ำมูล ลำน้ำชี และลำน้ำที่เป็นสาขา ได้แก่ ลำพังงู ลำปลับปลา ลำเตา ลำเสียว ลำชี ลำเซบาย ลำเซบก และลำโดมใหญ่ โดยเลือกทำเลพื้นที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน คือ ที่ราบน้ำท่วมถึง (Flood Plain) บริเวณลุ่มน้ำมูล และลุ่มน้ำชี ที่ราบลุ่มตามลำน้ำสาขาแม่น้ำมูล แม่น้ำชี (Low Terrace) และบริเวณที่สูงซึ่งลาดลงจากเทือกเขา ชุมชนโบราณบริเวณลุ่มน้ำมูล ลุ่มน้ำชีตอนล่างสามารถจำแนกได้ 4 ประเภท คือ บริเวณเนินดินที่ไม่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ระดับสูงกว่าที่ราบลุ่มโดยรอบประมาณ 5 เมตรขึ้นไป บริเวณเนินดินที่มีคูน้ำล้อมรอบชั้นเดียวคูน้ำกว้าง 25 เมตรขึ้นไป บริเวณเนินดินที่มีคูน้ำล้อมรอบ 3 ชั้นขึ้นไป และบริเวณเนินดินที่มีทั้งคูน้ำและคันดินล้อมรอบ อนึ่งลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏจากรูปทรงเครื่องปั้นดินเผาตามชั้นดินแบ่งออกได้ 2 ระยะ กล่าวคือ ระยะแรกสัมพันธ์กับชั้นดินชั้นล่าง เครื่องปั้นดินเผามีลักษณะหนาหยาบในด้านกรรมวิธี และรูปแบบ ระยะที่สอง การทำเครื่องปั้นดินเผาโดยใช้กรรมวิธีขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน ตกแต่งลวดลาย เชือกทาบ และเขียนสี ในส่วนของเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่ส่วนมากใช้บรรจุกระดูก และสิ่งของคนตายในประเพณีการฝังศพ ครั้งที่ 2

¹ Paitoon Mikusol. Social and Culture of Northeastern Thailand From 1968-1910 : A Case Study of the Human. 1984. p. 7-8.

² ศรีศักร วัลลิโภดม. “อีสานระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16,” ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดี. ม.ม.ป. หน้า 34.

สมัยประวัติศาสตร์ในภาคอีสาน ดินแดนแถบนี้มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรที่มีรากฐานความเจริญจากอารยธรรมอินเดีย เช่น อาณาจักรฟูนัน เจนละ และทวารวดี ดังนั้นจึงรับอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาฮินดู และพุทธศาสนานิกายมหายาน และหินยาน¹ พุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย ช่วงระยะเวลาที่ต่างกัน ดังที่จันงค์ ทองประเสริฐได้สรุปหลักฐานจากลักษณะพุทธเจดีย์สามารถนำมาเป็นเกณฑ์ในการจำแนกได้ว่า พุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนประเทศไทยแบ่งออกได้ 4 ยุค คือ ยุคที่หนึ่ง ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท (ดินแดนสุวรรณภูมิ) ยุคที่สอง ลัทธิมหายาน ยุคที่สาม ลัทธิหินยานอย่างพุกาม และยุคที่สี่ ลัทธิลังกาวงศ์²

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14 ดินแดนภาคอีสานได้พัฒนาจากสังคมเมืองเข้าสู่สังคมรัฐ (City State) พุทธศตวรรษที่ 14 พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงสถาปนานครหลวง นับถือลัทธิเทวราชาแพร่ขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมและการเมืองสู่ดินแดนโดยรอบ ต่อมาปลายพุทธศตวรรษที่ 15 บริเวณสังคมรัฐลุ่มแม่น้ำมูลถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเขมร³ ซึ่งอิทธิพลของขอมพระนครได้ขยายอิทธิพลทางการเมือง การปกครอง และศาสนาเข้าสู่พื้นที่ภาคอีสาน 3 ช่วง คือ ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1545-1590) สมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (1656-1693) และพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (1724-1761) ส่งผลให้ได้รับอิทธิพลทางสังคม และแบบแผนทางวัฒนธรรมขอม⁴

วัฒนธรรมขอมในภาคอีสานเสื่อมลงราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 บริเวณภาคอีสานได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ กล่าวคือ ชุมชนต่างๆ เกิดการสลายตัว เมืองถูกทิ้งร้าง ต้นพุทธศตวรรษที่ 23 เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มคนไท ลาว เขมร เข้ามาตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยเกิดเป็นชุมชนขึ้นใหม่ และครอบครองดินแดนชุมชนดั้งเดิม ต่อมารัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ จึงจัดตั้งและยกฐานะให้เป็นเมืองต่างๆ และต่อมาภายหลังได้จัดตั้งเป็นอำเภอและจังหวัดดังปรากฏในปัจจุบัน วัฒนธรรมไทย-ลาว ส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากพุทธศาสนา ก่อให้เกิดการรับอิทธิพลต่อประเพณีอันเนื่องด้วยการดำเนินชีวิต และเนื่องด้วยศาสนา ผลก็คือได้สร้างสรรค์ผลงานอุทิศถวายไว้ในพุทธศาสนาด้วยความศรัทธาตามอัธยาศัย เศรษฐกิจ และสังคม⁵

¹ ธวัช ปุณโณทก. “ประวัติหัวเมืองอีสานตอนล่าง พิจารณาด้านวัฒนธรรมและประชากร,” ใน สมบัติอีสานใต้ ครั้งที่ 3. 2527. หน้า 50-53.

² จันงค์ ทองประเสริฐ. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์. 2534. หน้า 357.

³ อำพัน กิจงาม และคณะ. อดีตอีสาน. 2531. หน้า 5-48.

⁴ ทิวา ศุภจรรรยา. อดีตอีสาน. 2529. หน้า 84-103.

⁵ แน่งน้อย ปัญจพรรค และสมชาย ณ นครพนม. วิญญานไม้แกะสลักอีสาน. 2536. หน้า 14-19.

อาจกล่าวได้ว่า ประชาชนในภาคอีสานส่วนใหญ่ในปัจจุบันสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มผู้อพยพในสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 23¹

รูปแบบสินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสาน

จากการศึกษาทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในภาคอีสานสามารถจำแนกรูปแบบสินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสานโดยพิจารณาจากทรัพยากรท่องเที่ยวเป็นเกณฑ์ออกได้ 6 รูปแบบ ดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวซึ่งคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น และการใช้ทรัพยากรอย่างสมดุลมุ่งสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ได้แก่ อุทยานแห่งชาติภูเวียง จังหวัดขอนแก่น จ้างชาวบ้านเป็นลูกจ้างทำหน้าที่ต่างๆ ในอุทยาน เช่น เจ้าหน้าที่ประจำด่านเก็บค่าธรรมเนียม เจ้าหน้าที่ให้บริการในศูนย์บริการนักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ประจำร้านสวัสดิการตำแหน่งแม่บ้าน ฯลฯ เพื่อปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย ตามสัญญาจ้างปีต่อปี² พิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์ภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ให้การสนับสนุน กลุ่มสตรีทอผ้าและกลุ่มอาชีพแกะสลักไดโนเสาร์ นำสินค้าที่ระลึกจำหน่ายในพื้นที่หลายประเภท เช่น ผลิตภัณฑ์จากผ้า ผลิตภัณฑ์ไม้แกะสลัก จักสาน³

วนอุทยานแห่งชาติผาขวาวเปิดโอกาสให้ นายเกรือ คนชื่อ มัคคุเทศก์ประจำหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโคกโก่งซึ่งผ่านการได้รับอนุญาตจากสำนักงานทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์เฉพาะ (ไทย-เฉพาะพื้นที่) ได้รับบัตรประจำตัวสีฟ้าเป็นผู้นำเที่ยววนอุทยานแห่งชาติ น้ำตกตาดสูง น้ำตกตาดยาว บ้านโคกโก่งอำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

อนึ่ง การนิยาม การประดิษฐ์ถ้อยคำเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีความหลากหลาย เช่น บ้านชะจอม หมู่ที่ 7 ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโงนเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จัดตั้งกลุ่ม “กินข้าวเช้าเฮือน” เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2543 เป็นหมู่บ้านนำร่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับรูปแบบและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวระบบนิเวศน์อย่างยั่งยืน จัดกิจกรรมการ

¹ อัมพัน กิจงาม และคณะ. เล่มเดิม. หน้า 5-48.

² คำพอง ฝ่ายหินกอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานแห่งชาติภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2547.

³ สุวิมล แก่นบุตรดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์ภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2546.

ท่องเที่ยวป่าดงนาทาม¹ ขณะที่บ้านโคกโก่ง ให้บริการการท่องเที่ยวและใช้ถ้อยคำจูงใจนักท่องเที่ยวในแต่ละปีแตกต่างกัน เช่น พ.ศ. 2541 ท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ พ.ศ. 2542 ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์รู้จักชุมชน พ.ศ. 2543 สัมผัสวิถีชีวิตชนเผ่าผู้ไท พ.ศ. 2544 สัมผัสวัฒนธรรมชนบท การประดิษฐ์ถ้อยคำเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศถูกกำหนดโดยหน่วยงานของรัฐบาลเป็นสำคัญ² จะเห็นได้ว่าหน่วยงานรัฐและสถาบันทางสังคมซึ่งก่อตัวขึ้นมาล้วนได้รับการสนับสนุนเกื้อกูลให้เกิดการผลิตสินค้าที่มีนัยทางวัฒนธรรมให้มีบทบาทหน้าที่ ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค

รูปแบบสินค้าท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สร้างสิ่งดึงดูดใจ เกี่ยวกับพื้นที่แปลกใหม่ เช่น หลุมขุดค้นที่ 1 (ประตูดิหมา) ค้นพบฟอสซิลไดโนเสาร์กินพืช (Sauropod) ฟันไดโนเสาร์ประเภทกินเนื้อสกุลและชนิดใหม่ของโลก นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงมีสิ่งอำนวยความสะดวก โดยชำระค่าธรรมเนียมตามอัตรากำหนด ก่อปรกัทำให้เพิ่มพูนประสบการณ์จากกิจกรรมต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์

2. การท่องเที่ยวศาสนา เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของกลุ่มพุทธศาสนิกชน ผู้จาริกแสวงบุญ ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร จังหวัดนครพนม เช่น งานนมัสการพระธาตุพนมประจำปี 2547 นมัสการพระธาตุพนมประจำปีเกิด (ปีนักษัตรวอก) เส้นทางไหว้พระธาตุประจำวันเกิดเสริมมงคลชีวิต³ งานพิธีอัญเชิญพระอุปคุต ถวายข้าวพืชมงคล 2547 ของข้าโอกาสพระธาตุ ฯลฯ⁴

¹ เลียง จันทร์จรัส เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ทำการกลุ่มกินข้าวเขาเขื่อน บ้านชะจอม ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2546.

² สีเทอด ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2547.

³ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (ททท.) สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือเขต 4. (นครพนม สกลนคร มุกดาหาร) ข่าวที่ 2/2547. ข่าว ททท. PRESS RELEASE. ลงวันที่ 5 มกราคม 2547.

⁴ พระโศภณเจติยาภิบาล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงานวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2547.

รูปแบบสินค้าท่องเที่ยวศาสนา สร้างสิ่งดึงดูดใจเกี่ยวกับพื้นที่บรรจุอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า นักท่องเที่ยวผู้จาริกแสวงบุญ สามารถเข้าถึง นมัสการได้สะดวกโดยไม่ต้องชำระค่าธรรมเนียม ทั้งในช่วงเวลาปกติและช่วงงานนมัสการพระธาตุพนมประจำปีแต่หากมีกุศลเจตนาสามารถถวายปัจจัยแลกเปลี่ยนดอกไม้ ธูปเทียน ทองตามศรัทธา

3. การท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เช่น จังหวัดบุรีรัมย์ร่วมกับกรมศิลปากร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) จัดงานเทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์แห่งพนมรุ้งงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ประจำปี 2547 วันอนุรักษ์มรดกไทยจังหวัดบุรีรัมย์ประจำปี 2547 คณะนักแสดงเสียงชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวงพระศิวะถวายพวงมาลัยและสรน้ำศิวะลึงค์ ฯลฯ

รูปแบบสินค้าท่องเที่ยวประวัติศาสตร์สร้างสิ่งดึงดูดใจเกี่ยวกับปราสาทตั้งอยู่บนภูเขาไฟซึ่งดับสนิทใช้หินทรายสีชมพูเป็นวัตถุดิบการสร้าง เป็นที่ประดิษฐานทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ซึ่งถูกโจรกรรม จำลองขบวนแห่พระนางรูปดินทรลักษ์มีเทวี แสงดวงอาทิตย์ลอดผ่าน 15 ช่องประตู ฯลฯ นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงได้โดยชำระค่าธรรมเนียมตามอัตรากำหนด

4. การท่องเที่ยวโบราณคดี เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงโบราณคดี ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรีใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ชาวไทยพวน ข้าราชการ นักการเมืองร่วมกันจัดงานมรดกโลกบ้านเชียง ประจำปี 2547 ระหว่างวันที่ 19-21 มีนาคม 2547 โดยถือเอาวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2515 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระบรมราชินีนาถเสด็จทอดพระเนตรแหล่งขุดค้นโบราณคดี และเสด็จบ้านเฮือนไทยพวน เพื่อเป็นการน้อมรำลึกจึงถือเอาวันดังกล่าวจัดงานฉลองมรดกโลกสืบเนื่องกันมา ล่วงเข้าสู่ปีที่ 8

รูปแบบสินค้าท่องเที่ยวโบราณคดี สร้างสิ่งดึงดูดใจเกี่ยวกับพื้นที่ แหล่งวัฒนธรรมบ้านเชียง ได้ถูกขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลก ในปี พ.ศ. 2535 นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรีใน โดยชำระค่าธรรมเนียม

5. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม วิถีชีวิตชาวบ้าน ได้แก่ หมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโลกโอง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม บริการนักท่องเที่ยวศึกษาวัฒนธรรมประเพณี สินค้าหัตถกรรม วิถีชีวิตท้องถิ่นและพักร่วมกับชาวบ้าน (Home Stay) ส่วนชุมชนได้แบ่งงานกันออกเป็นฝ่ายต่างๆ เช่น

ฝ่ายมัลลเทศก์ท้องถิ่น ฝ่ายศาสนพิธี ฝ่ายจัดทำขันหมากเบง ฝ่ายอาหาร ฝ่ายต้อนรับ ฝ่ายการแสดง ฯลฯ¹ ไทยพวนบ้านเชียงเทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี บริการบ้านพัก วัฒนธรรมวิถีชีวิตชาวบ้านเชียง (Home Stay) เพื่อให้บริการการศึกษาวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และพักร่วมกับเจ้าของบ้านแก่นักท่องเที่ยวผู้มาเยือน²

รูปแบบสินค้าท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สร้างสิ่งดึงดูดใจ โดยการเปิดให้นักท่องเที่ยวศึกษาวัฒนธรรมประเพณี สินค้าหัตถกรรม วิถีชีวิตท้องถิ่นและพักร่วมกับเจ้าของบ้าน ผลจากการดำเนินงานทำให้ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมประเภทแหล่งท่องเที่ยวเมือง และชุมชนในการประกวดรางวัล

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวครั้งที่ 3 ประจำปี 2543 กอปรกับนักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงได้สะดวก โดยชำระค่าบริการตามอัตราที่กำหนด

6. การท่องเที่ยวประเพณี เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประเพณี ได้แก่ งานประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี เทศบาลเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) ริเริ่มจัดงานสัปดาห์ประเพณีแห่เทียนพรรษา ณ บริเวณทุ่งศรีเมืองปี พ.ศ. 2520 สนับสนุนเป็นงานประเพณีระดับชาติ จัดประกวดต้นเทียน สถานที่ทุ่งศรีเมือง ถนนภายในและรายรอบถูกนำมาใช้ประโยชน์สำหรับเป็นพื้นที่ถนนสายเทียน ขบวนแห่เทียนรูปขบวนแห่การแสดง ผู้ให้การสนับสนุน ที่นั่งสำหรับนักท่องเที่ยวชมขบวนแห่และร้านจำหน่ายสินค้า เพื่อบริการนักท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวประเพณี สร้างสิ่งดึงดูดใจ โดยขบวนแห่เทียนพรรษายิ่งใหญ่ เช่น งานประเพณีแห่เทียนพรรษาประจำปี 2547 “ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรมงามล้ำเทียนพรรษา เทิดไถ้ 72 พรรษามหาราชาธิ” นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงได้สะดวก โดยการชำระค่าบริการ หรือเข้าชมขบวนแห่ฟรี ในบริเวณที่คณะกรรมการจัดงานกำหนด

การศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวในภาคอีสาน ได้สำรวจรวบรวมข้อมูลขั้นต้น ข้อมูลเอกสาร และการศึกษาภาคสนามแบบเจาะจงที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยว ลักษณะทางกายภาพในเขตพื้นที่ภาคอีสาน 6 จังหวัด มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สังคมแตกต่างกันดังนี้

¹ พรหม ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีภูษันธ์ หมู่ที่ 5 บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2547.

² ฉิมพลี หัตถดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.

ภาพประกอบ 1 แผนที่ประเทศไทยและ พื้นที่ศึกษา

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

อุทยานแห่งชาติภูเวียง คำว่า "ภูเวียง" เป็นชื่อท้องถิ่นอำเภอที่เก่าแก่อำเภอหนึ่งของจังหวัดขอนแก่น และยังเป็นชื่อเรียกเทือกเขา มีหลักฐานว่าป่าภูเวียงเคยเป็นแหล่งชุมชนโบราณที่มีอารย-ธรรมเมื่อหลายพันปีล่วงมาแล้ว มีการขุดพบกระดูกมนุษย์โบราณ เครื่องมือ เครื่องใช้โลหะสำริด พระนอนสมัยทวาราวดี รวมทั้งภาพเขียนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ถ้ำ (หลืบเงิน) บนเทือกเขาภูเวียง

อำเภอภูเวียงได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2445 แบ่งเขตการปกครองตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่พุทธศักราช 2457 ปัจจุบันมี 14 ตำบล ตำบลซึ่งมีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มท่ามกลางวงล้อมของเทือกเขาภูเวียง ได้แก่ตำบลในเมือง ตำบลเขาน้อย และตำบลเมืองเก่าพัฒนาในอดีตตำบลในเมือง¹ เป็นสถานที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ ต่อมาในปี พ.ศ.2491 จึงย้ายที่ว่าการอำเภอไปตั้ง ณ สถานที่ปัจจุบัน สภาพพื้นที่ตำบลส่วนใหญ่เป็นที่ราบหุบเขา มีภูเขาล้อมรอบสามด้านเป็นที่ตั้งของที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูเวียง พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ หลุมขุดค้นซากฟอสซิลไดโนเสาร์ น้ำตกตาดฟ้า น้ำตกวังสีกิ้ว น้ำตกตาดฮางริน บ้านภูเวียงรีสอร์ท ไร่อิงภู ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล คือ นายอภิชัย ทองขาน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 บ้านหนองขาม คือ นายสมพงษ์ แก้วทอง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 14 บ้านโนนสูง คือ นายเดช พรหมมาอาจ ตำบลเขาน้อย²

¹ ข้อมูลทั่วไป : ตำบล. ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น. <<http://www.thaitambon.com/tambon/ttambon.asp?ID=401602>> 9 มกราคม 2547.

² ข้อมูลทั่วไป : ตำบล. ตำบลเขาน้อย อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น. <<http://www.thaitambon.com/tambon/ttambon.asp?ID=401608>> 9 มกราคม 2547.

แยกออกจากตำบลในเมือง ประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน ตั้งอยู่ในบริเวณหุบเขาภูเวียง มีภูเขาล้อมรอบสามด้าน ตำบลเมืองเก่าพัฒนา¹ แยกการปกครองออกจากตำบลเขาน้อย ปี พ.ศ. 2531 ประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบทุ่งนาสลับป่าโปร่ง มีภูเขาล้อมรอบสามด้าน สถานที่สำคัญได้แก่ ถ้ำฝ่ามือแดง น้ำตกทัพพญาเสือ

พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ภูเวียง² จัดตั้งโดยความร่วมมือของกรมทรัพยากรธรณี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) และจังหวัดขอนแก่น เพื่อเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการ สำหรับการศึกษแก่เยาวชน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่น

แหล่งท่องเที่ยวศาสนา

ประวัติพระธาตุพนม³ ดำนานกล่าวถึงพระธาตุพนมสร้างครั้งแรก พ.ศ. 8 ในสมัยอาณาจักรศรีโคตบูรเรื่องอำนาจ โดยมีพระมหากัสสปะเถระเป็นประมุข ร่วมกับท้าวพญาทั้ง 5 คือ พญาจุลณีพรหมทัตครองแคว้นจุลณี ก่อด้านตะวันออก พญาอินทปัตถนคร ครองเมืองอินทปัตถนคร ก่อด้านตะวันตก พญาคำแดง ครองเมืองหนองหานน้อย ก่อด้านใต้ พญานันทเสน ครองเมืองศรีโคตบูร ก่อด้านเหนือ พญาสุวรรณภิงคาร ครองเมืองหนองหานหลวง และพระอรหันต์ 500 องค์ ก่อส่วนยอดเข้าเป็นรูปฝ่าละมิตี รูปแบบการก่อสร้างใช้ดินดิบก่อขึ้นเป็นรูปเตาสี่เหลี่ยมกว้างด้านละสองวาของพระมหากัสสปะสูงสองวา ช่างในเป็นโพรง ประคองเปิดทั้งสี่ด้าน แล้วจึงเผาให้ดินสุกและอัญเชิญพระอรุ้งคราของพระพุทธเจ้าประดิษฐานไว้ช่างในจึงปิดประตูทั้งสี่ด้าน

ประวัติวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร⁴ ในสมัยพญาสุมิตรธรรมวงศา ปกครองเมืองมรุกขนคร มีพระภิกษุเถระมาจำศีลที่ภูเก้าพริกเป็นครั้งแรกโดยนครรัฐเป็นผู้อุปถัมภ์ พญาสุมิตรธรรมวงศา สละผู้คน 7 บ้าน รวม 3,000 คน ตั้งบ้านรอบพระธาตุ สร้างกุฏิวิหารพักอาศัยด้านข้างองค์พระธาตุพนม 3 ด้าน จำนวน 3 หลัง เพื่อให้ดูแลอุปฐากพระบรมธาตุ และควบคุมข้าโอกาสทั้งหลาย ขณะที่พระโพธิสัตว์ ได้อุปถัมภ์พระธาตุพนม สร้างวิหารหลวงมีระเบียบโดยรอบ หลังคามุงด้วยตะกั่ว (ดีบุก) สละคนเป็นข้าโอกาสเพิ่มเติม ส่งส่วยข้าวเปลือกข้าวสารประจำปี บำรุงพระธาตุและได้สละมหาดเล็ก 2 นาย คือ ข้าชะเองและพันเฮือนหิน ให้เป็นข้าพระธาตุนำส่งดอกไม้ธูปเทียนเครื่องราชสักการะมาบูชาพระธาตุในวันมหาปวารณาออกพรรษาทุกๆ

¹ ข้อมูลทั่วไป : ตำบล. ตำบลเมืองเก่าพัฒนา อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น.

<<http://www.thaitambon.com/tambon/ttambon.asp?ID=401615>> 9 มกราคม 2547.

² สังกัดกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

³ พระธรรมราชาวัตร และพระมหาสม สุมน. อุรังคนิทาน ดำนานพระธาตุพนม (พิสดาร). 2537. หน้า 37-53.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 101-139.

ปี พ.ศ. 2349-2356 จารึกของพระจันทสุริยวงศา เจ้าเมืองมุกดาหาร ผู้มาบูรณะโรงอุโบสถว่า
ได้ให้ข้าราชการผู้ใหญ่มาปักคหะ คือ กราบไหว้เจ้าสังฆราชาวัดพระธาตุพนมเข้าโอกาสปฏิสังขรณ์
 ฯลฯ

งานนมัสการพระธาตุพนม¹ ดำเนินการอุรังคธาตุ กล่าวถึงการสร้างพระธาตุพนม
ใน พ.ศ. 8 โดยพระมหากัสปะ ร่วมกับพญาทั้งห้า หลังการสร้างพระธาตุพนมเสร็จเรียบร้อยแล้ว
จึงเสด็จกลับ พระอินทร์และเทพยดาได้เสด็จมาฉลองพระธาตุ พ.ศ.500 พญาสุมิตรธรรมวงศา
ร่วมกับพระอรหันต์ทั้งห้าร่วมกันบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมจนแล้วเสร็จ จึงจัดงานฉลองสมโภช
และพระองค์ทรงถวายทรัพย์บูชาพระธาตุ และมอบหมายให้หมู่บ้าน 7 แห่งจำนวน 3,000 คน
ตั้งบ้านเรือนรายรอบภูเก้าพร้าวเป็นผู้ดูแลพระธาตุเรียกว่า ข้าโอกาส มีหน้าที่ทำนุบำรุงพระธาตุพนม
พ.ศ. 2444 พระครูอุดรพิทักษ์คณะเดช (บุญรอด สมจิต) เป็นผู้นำในการบูรณะพระธาตุพนม
จนแล้วเสร็จ จึงทำการฉลอง ณ วันขึ้น 13-15 ค่ำ เดือน วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารจึงถือเอา
ช่วงวันเพ็ญเดือน 3 จัดงานเทศกาลประจำปีนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ต่อมางานนมัสการได้ขยายเวลา
จากเดิมเป็น 7 วัน โดยเริ่มในวันขึ้น 10 ค่ำ ถึง วันแรม 1 ค่ำ ของทุกปีจวบจนปัจจุบัน
วัดได้ให้บริการดอกไม้ ธูปเทียน ทองคำเปลว ให้เช่าเหรียญ ดำเนินการพระธาตุ ฯลฯ แก่
พุทธศาสนิกชนผู้จาริกแสวงบุญ

องค์พระธาตุพนม ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ตามลำดับโดยสังเขป ดังนี้²

1. การบูรณะครั้งที่ 1 ราว พ.ศ. 500 โดยพญาสุมิตรธรรมวงศา แห่งเมืองมรุก
ขนคร และพระอรหันต์ 5 องค์ เป็นประธานการบูรณะได้นำอิฐซึ่งเผาสุกมาก่อนต่อเติมจากยอด
พระธาตุพนมองค์เดิมให้สูงขึ้น แล้วอัญเชิญพระอุรังคธาตุออกจากอุโมงค์ไปประดิษฐานกึ่งกลาง
พระธาตุชั้นที่สอง แล้วปิดประตูอย่างมิดชิด หรือสถาปนาไว้อย่างสมบูรณ์
2. การบูรณะครั้งที่ 2 พ.ศ. 2157 โดยพระยานครหลวงพิชิตราชธานีศรีโคตบูร
แห่งเมืองศรีโคตบูร เป็นประธาน ได้โบกสละทายดินพระธาตุทั้งสี่ด้าน และสร้างกำแพง
ล้อมประตูรอบพระธาตุ และเจดีย์หอข้าวพระทางทิศตะวันออกพระธาตุ 1 องค์
3. การบูรณะครั้งที่ 3 พ.ศ. 2237-2245 โดยเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก
แห่งนครเวียงจันทน์เป็นประธาน นำอิฐก่อต่อเติมจากพระธาตุชั้นที่สองซึ่งทำการบูรณะใน พ.ศ. 500
ให้สูงขึ้นอีกประมาณ 43 เมตร ปรับปรุงที่ประดิษฐานพระอุรังคธาตุโดยสร้างอุบสารีครอบเจดีย์

¹ การประชุมเตรียมงานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม ประจำปี 2547. งานเทศกาล
นมัสการพระธาตุพนม. 2547. หน้า 14-15.

² วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.
<<http://kanchanapisek.or.th/oncc-cgi/text.cgi?no=7454>> 14 มกราคม 2547.

ศิลาซึ่งเป็นที่บรรจุขุมศพและศพพระอัฐมราชกุมารี และได้บรรจุพระพุทธรูปเงิน ทอง แก้ว มรกต และอัญมณีอื่นมีค่าต่าง ๆ ไว้ภายในอุบาสาริดและนอกอุบาสาริด พร้อมกับจารึกแผ่นทองชาดพนมว่า "ธาตูปะนม"

4. การบูรณะครั้งที่ 4 พ.ศ. 2350-2356 โดยเจ้าอนุวงศ์ แห่งนครเวียงจันทน์ เป็นประธาน ได้สร้างฉัตรใหม่ด้วยทองคำ ประดับเพชรพลอยสีต่าง ๆ และทำพิธียกฉัตร ขึ้นสู่ยอดพระเจดีย์ในปี พ.ศ. 2356

5. การบูรณะครั้งที่ 5 พ.ศ. 2444 โดยพระครูวิโรจน์รัตโนบล วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นประธาน ได้ซ่อมแซมโบกปูนองค์พระธาตุนม ลงรักปิดทอง ส่วนบนประดับแก้วติดดาวที่ระฆัง แผ่นแผ่นทองคำหุ้มยอด ปูลานพระธาตุ ซ่อมแซมกำแพง ชั้นในและชั้นกลาง

6. การบูรณะครั้งที่ 6 พ.ศ. 2483-2484 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล หลวงวิจิตรวาทการเป็นหัวหน้า สร้างครอบพระธาตุนมองค์เดิม ด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กตั้งแต่ชั้นที่ 3 ขึ้นไป และต่อยอดเพิ่มสูงขึ้นไป 10 เมตร รวม 57 เมตร

7. พระธาตุนมได้หักล้มลงไปทางทิศตะวันออก เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2518

8. วันที่ 17-18 ตุลาคม 2518 พบพระอัฐมราชกุมารีบรรจุอยู่ในผอบแก้ว หรือ หลอดแก้ว มีลักษณะคล้ายรูปหัวใจ ผอบแก้วหุ้มทองฉลุลายทั้งสี่ด้าน ผาทองคำปิดสนิท สูง 2.1 เซนติเมตร บรรจุพระอัฐมราชกุมารี 8 องค์

9. วันที่ 21-23 มีนาคม 2522 รัฐบาลไทยจัดพระราชพิธีบรรจุพระอัฐมราชกุมารี ได้ทำพิธีแห่พระอัฐมราชกุมารีในวันแรก ในวันที่สองสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นประธานยกฉัตรพระธาตุ ในวันที่สามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ เสด็จมาทรงบรรจุพระอัฐมราชกุมารี ปัจจุบันองค์พระธาตุ มีฐานกว้างด้านละ 12.33 เมตร สูง 53.60 เมตร

แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์

ปราสาทพนมรุ้งเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ได้รับการบูรณะ ต่อเนื่องกันมาหลายสมัย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15-17 และในพุทธศตวรรษที่ 18 พระเจ้าชัยวรมัน ที่ 7 ทรงหันมานับถือพุทธศาสนาเถรวาท จึงถูกตัดแปลงเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนา

ปี พ.ศ. 2481 พุทธศาสนิกชนร่วมกันประดิษฐานพระพุทธรูปจำลองที่ปรากฏน้อย และได้เดินทางขึ้นไปนมัสการ ทำบุญปิดทองรอยพระพุทธรูปจำลองในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5

ถือปฏิบัติสืบเนื่องกันเป็น “ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง” ต่อมาภายหลังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้
บูรณะปฏิสังขรณ์ปราสาทพนมรุ้ง จึงได้เคลื่อนย้ายสถานที่วัดปราสาทพนมรุ้งและรอยพระพุทธรูป
จำลองมาตั้ง ณ ที่ตั้งปัจจุบัน

กรมศิลปากรซ่อมแซมและบูรณะปราสาทหินพนมรุ้งด้วยวิธีอนัสติโลซิส (Anastylosis)
และได้มีพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธาน เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2531
เป็นต้นมา และได้เปิดให้เข้าชมได้ทุกวัน ตั้งแต่เวลา 06.00-18.00 น. กรมศิลปากรประกาศ
เก็บค่าธรรมเนียมนำชมชาวไทย 10 บาท ชาวต่างชาติ 40 บาท และได้มีการยกเว้นบุคคลบางกลุ่ม
ไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม

เดือนธันวาคม 2531 ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ถูกนำมาติดตั้ง ณ ปราสาทพนมรุ้ง
หลังจากถูกโจรกรรมไปจากประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2505 ซึ่งในปี พ.ศ. 2516 มุลนิธิอัลดอर्फ
ได้นำไปจัดตั้งแสดง ณ สถาบันศิลปะแห่งเมืองชิคาโก รัฐอิลลินอย ประเทศสหรัฐอเมริกา
รัฐบาลไทย และปวงชนชาวไทยจึงดำเนินการทวงคืนทับหลังกลับคืนสู่ที่ตั้งเดิมเป็นผลสำเร็จ

การจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งโดยจังหวัดบุรีรัมย์ร่วมกับกรมศิลปากร และ
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 มีการปรับเปลี่ยน เพิ่มกิจกรรมแตกต่าง
ไปจากอดีต¹ เช่น คณะกรรมการจัดงานเทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์แห่งพนมรุ้ง วันอนุรักษ์มรดกไทย
จังหวัดบุรีรัมย์ประจำปี 2547 ยกเว้นการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชมให้นักท่องเที่ยว งานประเพณี
ขึ้นเขาพนมรุ้ง ประจำปี 2547 คณะนักแสดงแสงสีเสียงชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” ข้าราชการ
พ่อค้า นักการเมือง พราหมณ์ ฯลฯ ประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวงพระศิวะ
ถวายพวงมาลัยและสรนน้ำศิวะลิงค์ อัตราค่าธรรมเนียมเพิ่มสูงขึ้นจากเดิมเป็นชาวไทยคนละ 20 บาท
ชาวต่างชาติ 50 บาท ขณะเดียวกันหากนักท่องเที่ยวแสดงบัตรเข้าชมการแสดงแสงสีเสียงจะได้รับ
การยกเว้นไม่ต้องชำระค่าธรรมเนียมดังกล่าว จะเห็นได้ว่าผู้คนที่เข้ามามีส่วนขับเคลื่อนงานแทนพระ
และชาวบ้านล้วนก่อให้เกิดจุดเปลี่ยนพื้นที่และความหมายงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในอดีตอย่างสิ้นเชิง
แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดี

จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์เมื่อปี พ.ศ. 2360 ชาวพวนจากเชียงขวาง
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้อพยพมาตั้งบ้านเรือนที่ดงแพง ซึ่งมีลักษณะเป็นเนินสูง

¹ พระประมุล ปิยธรรมโม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดปราสาทพนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป๊ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ
จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

น้ำไม่ท่วมในฤดูฝน มีที่ราบลุ่มรายรอบเหมาะแก่การเกษตรกรรม แหล่งน้ำสำหรับอุปโภค บริโภค สมบูรณ์ และตั้งชื่อว่า "บ้านเชียง"¹

ช่วงเวลาต่อมาได้มีการขุดค้นทางโบราณคดีหลายครั้ง ดังนี้²

พ.ศ. 2503 หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 7 ได้สำรวจและตรวจโบราณวัตถุ ซึ่งมีภาชนะดินเผาลายเขียนสี และโลหะในบริเวณโรงเรียน

พ.ศ. 2510 นักโบราณคดี กรมศิลปากร ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีครั้งแรกที่บ้านเชียง พบหลักฐานทางโบราณคดี เช่น โครงกระดูกมนุษย์ ภาชนะดินเผา โบราณวัตถุ ทำด้วยสำริด และเหล็ก

พ.ศ. 2515-2516 นักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านเชียงเป็นครั้งที่สอง พบหลักฐานการใช้โลหะสำริด และเหล็ก รวมถึงพิธีกรรมการฝังศพ จากรูปแบบภาชนะดินเผา ประเพณีการฝังศพ และชั้นดิน สามารถแบ่งยุคสมัยของวัฒนธรรมบ้านเชียงออกเป็น 3 ยุค คือ

1. สมัยแรก มีอายุระหว่าง 3600-3000 ก่อนคริสตศักราช (5600-3000 ปีมาแล้ว) ภาชนะดินเผามีฐานเตี้ย ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบและลายขีดเป็นเส้นคดโค้ง ภาชนะดินเผาขนาดใหญ่มีลายขีดเส้นคดโค้งผสมลายกดประทับเป็นจุดต่อเนื่องที่ใหญ่ ภาชนะดินเผาทั้งกลม ส่วนคอภาชนะสูงตั้งตรง ตัวภาชนะตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ภาชนะดินเผารูปทรงกระบอก ด้านข้างตรงเป็นแนวคิง ภาชนะดินเผาแบบมีลายเชือกทาบและนำดินมาคลึงเป็นเส้นกดบนไหล่ เป็นสันนูน ภาชนะดินเผาแบบก้นกลมปากผายตกแต่งด้วยลายเชือกทาบบริเวณไหล่มีลายเส้นขีด และการเขียนลายด้วยสีแดง

2. สมัยกลาง มีอายุระหว่าง 1000-300 ก่อนคริสตศักราช (3000-2300 ปีมาแล้ว) ได้แก่ ภาชนะดินเผาสีขาวก้นแหลมตกแต่งบริเวณใต้ปากด้วยลายเส้นขีด และลายเขียนสีแดง ภาชนะดินเผาสีขาวส่วนบนคอดเว้าเล็กน้อยแล้วผายออกส่วนไหล่คิง ก้นกลม บริเวณปากทานำดินชั้นสีแดงหรือระบายด้วยสีแดง

¹ ข้อมูลทั่วไป : ตำบล. ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี.

<<http://www.thaitambon.com/tambon/ttambon.asp?ID=401609>> 9 มกราคม 2547.

² สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. Ban Chiang Archaeological Site. ม.ป.ป. หน้า 17-18.

3. สมัยหลัง มีอายุระหว่าง 300 ก่อนคริสตกักราช ถึง ปี ค.ศ. 200 (2300-1800 ปีมาแล้ว) ได้แก่ ภาชนะดินเผาตกแต่งด้วยลายเขียนสีแดงบนผิวสีน้ำตาล ภาชนะดินเผาตกแต่งด้วยลายเขียนสีแดงบนผิวสีแดง ภาชนะดินเผาตกแต่งด้วยการทาสีโคลนสีแดงและขัดมัน หนึ่งอายุสมัยทั้งหมดคำนวณหาอายุจากตัวอย่างถ่าน 32 ชิ้น ด้วยเหตุนี้บ้านเชียงจึงกลายเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีชั้นตอนทางวัฒนธรรมอันยาวนาน

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง¹ ได้เริ่มจัดตั้งขึ้นปี พ.ศ. 2518 ปี พ.ศ.2524 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานีร่วมกับกรมศิลปากร ได้ของบประมาณจากสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาลสร้างอาคารหลังแรก ต่อมานายมีชัย ฤชุพันธุ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ได้ขอเงินงบประมาณในโครงการเงิน กสช. มาปรับปรุงทัศนียภาพให้สวยงาม

พ.ศ. 2525 ดร.ลีปนันท เกตุทัต อธิบดีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้ของบประมาณสร้างอาคารหลังที่สองจากมูลนิธิจอร์น เอฟ เคนเนดีแห่งประเทศไทย กรมศิลปากรให้การสนับสนุนครุภัณฑ์ รวมทั้งสิ้น 6,100,000 บาท ในวโรกาสสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระชนมายุ 84 พรรษา กรมศิลปากรได้กราบบังคมทูลพระบรมราชานุญาติใช้ชื่ออาคารว่าอาคารสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ทรงเป็นผู้แทนพระองค์เสด็จทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง ในวันเสาร์ที่ 21 พฤศจิกายน 2530 เปิดให้เข้าชมเวลา 09.00-16.00 น.ทุกวัน ค่าเข้าชมชาวไทย คนละ 10 บาท ชาวต่างชาติคนละ 30 บาท² ทำให้ชาวบ้านคำอ้อ บ้านปลู และบ้านเชียงผลิตเครื่องปั้นดินเผาเรียกว่า “ไหลาย”³ ลอกเลียนแบบหม้อเขียนสีวัฒนธรรมบ้านเชียง และสินค้าที่ระลึกอื่นที่เกี่ยวข้อง จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจ

หนึ่งประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสถัญญาองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ตั้งแต่วันที่ 17 ธันวาคม 2530 ปี พ.ศ. 2535 คณะกรรมการมรดกโลกได้ขึ้นบัญชีแหล่ง

¹ ข้อมูลทั่วไป : ตำบล. ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี.

<<http://www.thailandmuseum.com/banchiang/history.htm>> 5 พฤศจิกายน 2546.

² นงลักษณ์ โอเวนเด็น เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.

³ พนม สุทธิบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านตุ้ยไหลาย บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.

วัฒนธรรมบ้านเชียง เป็นแหล่งมรดกโลก อันดับที่ 4 ของประเทศไทย และเป็นอันดับที่ 359 ของโลก ด้วยคุณค่าตามหลักเกณฑ์มาตรฐาน ข้อ 3 เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่หายากยิ่ง หรือเป็นพยานหลักฐานแสดงขนบธรรมเนียมประเพณี หรืออารยธรรมซึ่งยังคงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไปแล้ว

ปี พ.ศ. 2547 ชาวไทยพวน ข้าราชการ นักการเมืองร่วมกันจัดงานมรดกโลกบ้านเชียง ประจำปี 2547 ณ พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรีใน และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง¹ ระหว่างวันที่ 19-21 มีนาคม 2547 โดยถือเอาวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเสด็จทอดพระเนตรแหล่งขุดค้นทางโบราณคดี และเสด็จบ้านเฮือนไทยพวนเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2515 เพื่อเป็นการน้อมรำลึกชาวไทยพวนบ้านเชียงจึงถือเอาช่วงวันและเดือนดังกล่าวจัดงานฉลองมรดกโลกสืบเนื่องกันมาเป็นปีที่ 8

แหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม

บรรพบุรุษกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทบ้านโคกโก่งอาศัยอยู่ที่เมืองบก เมืองวัง² สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวปัจจุบัน ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานกระจายกันอยู่ในดินแดนภาคอีสานของไทย และได้มีการอพยพย้ายถิ่นอีกหลายครั้ง เช่น พ.ศ. 2432 ผู้ไทบ้านคำเฮ้ (โนนนาคำ) อำเภอภูพาน จังหวัดนครพนม จำนวน 19 ครอบครัว นำโดยนายอุปชัยเป็นหัวหน้า อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ บ้านทุ่งบักเต่า ต่อมา พ.ศ. 2435 ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากกลุ่มชาติพันธุ์กูลา 10 คน ซึ่งเป็นสมาชิกใหม่ในหมู่บ้าน ซึ่งการดำเนินชีวิตมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม ชาวบ้านจึงตัดสินใจกลับภูมิลำเนาเดิม พ.ศ. 2449 ชาวบ้านคำเฮ้กลุ่มเดิมอพยพไปตั้งหมู่บ้านใหม่เรียกว่า บ้านโคกโก่ง โดยขึ้นตรงกับพระยาไชยสุนทร เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ ต่อมาสมาชิกในหมู่บ้านล้มป่วย เสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุ จึงย้ายที่ตั้งหมู่บ้านไปทางทิศเหนือของที่ตั้งเดิม (ที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน) พ.ศ. 2477 สมัยรัชกาลที่ 7 หมู่บ้านได้แยกพื้นที่ปกครองจากอำเภอภูพาน จังหวัดนครพนม ขึ้นกับจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2490 อำเภอห้วยผึ้งได้รับการยกฐานะเป็นจังหวัดกาฬสินธุ์ บ้านโคกโก่งจึงอยู่ในพื้นที่การปกครองของจังหวัดกาฬสินธุ์ถึงปัจจุบัน³

¹ พันโทสุเมธ คำพิมาน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.

² แขวงเมืองไชยะบุรี

³ สีเทียด ไตรยะวงศ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2546.

หน่วยงานของรัฐสนับสนุนบ้านโลกโกล่งดำเนินการหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีนายชาญ เมตตาจิต ตำแหน่งรองผู้ว่าราชการจังหวัดจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นกำลังสำคัญร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หน่วยงานในจังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้ใหญ่สี่เทือก ไตรยะวงษ์ และสมาชิกในหมู่บ้านร่วมกันตัดสินใจ และขับเคลื่อนให้ก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนสิงหาคม 2541 เปิดหมู่บ้านให้นักท่องเที่ยวศึกษาวัฒนธรรม ประเพณี สินค้าหัตถกรรม และวิถีชีวิตท้องถิ่น ร่วมพักในบ้านพักแรมกับเจ้าของบ้าน (Home Stay)¹ ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมประเภทแหล่งท่องเที่ยวเมืองและชุมชน ในการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวครั้งที่ 3 ประจำปี 2543 (Thailand Tourism Awards 2000)²

แหล่งท่องเที่ยวประเพณี

ปี พ.ศ. 2329 พระประทุมสุรราช รวบรวมผู้คนอพยพมาตั้งหลักแหล่งทำกินอยู่ ณ บริเวณห้วยแระมะ ได้ยกกำลังช่วยกองทัพไทยตีนครจำปาศักดิ์ จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านแระมะ เป็นเมืองอุบลราชธานี และแต่งตั้งให้ท้าวคำผงเป็นพระปฐมวราชสุริยวงศ์ครองเมืองอุบลราชธานี³ ภายหลังได้ย้ายเมืองมาตั้งใหม่ที่ "คงอุฝั่ง" (ที่ตั้งจังหวัดในปัจจุบัน) โดยมีเมืองอยู่ในปกครองเทียบเท่าชั้นจัตวา 7 เมือง เมืองอุบลราชธานีถูกผนวกเป็นหัวเมืองลาวกาว พ.ศ. 2442 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีเมืองอุบลราชธานีเป็นที่ตั้งมณฑล และเปลี่ยนชื่อใหม่อีกครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ.2443 เป็นมณฑลอิสาน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2476 ยุบเลิกมณฑล จึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดอุบลราชธานี

ประวัติดังานประเพณีแห่เทียนพรรษา วันเข้าพรรษา ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ชาวอิสานนิยมเรียกว่า “บุญเดือนแปด” เป็นช่วงเวลาที่พระสงฆ์ต้องอยู่จำอาวาสแห่งเดียวตลอด 3 เดือน ในช่วงฤดูฝน อุบาสก อุบาสิกา นำ “ต้นเทียน” มารวมกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8

¹ บุญธง แสงโคตร และแม่หริ่ง แสงโคตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโลกโกล่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูพานิชย์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.

² สี่เทือก ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน บ้านโลกโกล่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูพานิชย์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2546.

³ บำเพ็ญ ณ อุบล และคณะ. “ประวัติเมืองอุบล,” ใน อุบลราชธานี 200 ปี. 2535. หน้า 8-50.

เทียนมีรูปลักษณะเป็นเล่ม หรือมัดรวมกันเป็นต้น หรือหล่อต้นเทียนด้วยขี้ผึ้ง เรียกว่า “เทียนเล่ม หรือเทียนต้น” ถวายแก่พระสงฆ์ในวันเข้าพรรษาเพื่อให้นำไปจุดบูชาพระรัตนตรัยตลอดพรรษา¹ พุทธศาสนิกชนนิยมถวายต้นเทียนในงานประเพณีแห่เทียนพรรษาเป็นประเพณีสืบเนื่อง และยอมรับ ถือเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ของจังหวัดอุบลราชธานี โดยกำหนดจัดงานในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 และแรม 1 ค่ำเดือน 8 ของทุกปี

ในอดีต “ชาวอุบล” นำเทียนมาถึงความยาวแค่พันรอบสิริระ มัดรวมกันรอบ เกนไม้ไผ่เป็นต้นเทียน ประดับตกแต่งด้วยกระดาษเงิน กระดาษทอง แเบกหามเข้าร่วมขบวนแห่ ขบวนพ็อนรำรอบเมือง แล้วจึงนำไปถวายพระที่วัดประจำคุ้ม ต่อมาภายหลังมีการสร้างสรรค์ ต้นเทียนให้เกิดความวิจิตรขึ้นเป็นลำดับโดยสังเขป ดังนี้²

พ.ศ. 2480 ช่างโพธิ์ ส่งศรี ริเริ่มนำเทียนมาหล่อเป็น “ต้นเทียน” ทำแม่พิมพ์ มาตีพิมพ์ลวดลายไทยประเพณีนำไปฉนีกประดับต้นเทียน เรียกว่า “หล่อดอก” ซึ่งเป็นต้นแบบ ของเทียน “ประเภทติดพิมพ์” ต่อมาช่างนำตัวภาพรูปสัตว์ในอุดมคติทางพุทธศาสนาประกอบ และประดับตกแต่งด้วยดอกไม้สด และดอกไม้ประดิษฐ์

พ.ศ. 2494 นายชอบ ชัยประภา ข้าหลวงประจำจังหวัดอุบลราชธานี ส่งเสริมให้ประกวดต้นเทียนพรรษา 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทมัดรวมติดลาย และประเภทติดพิมพ์ ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ และใช้กรรมวิธีเพิ่มขึ้นหลากหลาย เช่น แม่พิมพ์หล่อดอกทำด้วยปูน พลาสติกนำไปหล่อดอกหลากสี ทำให้ลวดลายส่วนที่เป็น “รูป” กับต้นเทียนในฐานะส่วนที่เป็น “พื้น” สีแตกต่างกัน ส่งผลให้สามารถสัมผัสด้วยสายตาเห็นมิติทางลึก และเกิดความรู้สึกงดงาม

พ.ศ. 2502 ช่างคำหมา แสงงาม สร้างสรรค์ต้นเทียนด้วยกรรมวิธี “แกะสลัก” ทำให้การจำแนกต้นเทียนที่ส่งเข้าร่วมประกวดเพิ่มเป็น 3 ประเภท ต่อมาในปี พ.ศ. 2529 ได้รับการยกย่องเป็น “ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์” และได้รับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม

พ.ศ. 2520 เทศบาลเมือง จังหวัดอุบลราชธานีร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) ริเริ่มจัดงานสัปดาห์ประเพณีแห่เทียนพรรษา ณ บริเวณทุ่งศรีเมือง จัดประกวดต้นเทียน 2 ประเภท คือ ประเภทติดพิมพ์ และประเภทแกะสลัก โดยให้การสนับสนุนเป็นงานประเพณี ระดับชาติเพราะประเพณีแห่เทียนพรรษามีความโดดเด่นและสืบเนื่องมาเป็นระยะเวลานาน³

¹ ปริญญาณ ภิกขุ. ประเพณีโบราณ. 2525. หน้า 131-142.

² ไกด์อุบล ดอท คอม. <<http://www.guideubon.com>> 2000. 5 เมษายน 2546.

³ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. สืบศาสตร์สถานศิลป์. สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 2, 2546.

มีคุณลักษณะที่เป็นจุดขายดึงดูดนักท่องเที่ยวในประเทศ และต่างประเทศ ผู้คนที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นล้วนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

พ.ศ. 2530 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมายุครบ 5 รอบ ช่างทำต้นเทียนอัญเชิญพระบรมสาทิสลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชขนาดเท่าพระองค์จริงโดยใช้เทียนเป็นวัตถุดิบประดิษฐ์บนรถต้นเทียน เบื้องหน้าประดับดวงตราสัญลักษณ์เจริญพระชนมพรรษา 5 รอบ และตราพระราชลัญจกร นล่องพระองค์ครุยมหาจักรบรมราชวงศ์ ทรงสายสร้อยมหาจักรี สายสะพายจักรี และพระสังวาลปฐมจุลจอมเกล้าพิเศษ

พ.ศ. 2530 ช่างประดับ ก้อนแก้ว ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม “สาขาช่างฝีมือ” อันเป็นผลจากการนำเอาแบบแผนต้นเทียนพรรษาประเภทติดพิมพ์มาประยุกต์และสร้างสรรค์ได้รับรางวัลชนะเลิศติดต่อกัน 17 ปี อนึ่งขบวนแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี ได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เช่น ในวาระฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เข้าร่วมขบวนแห่ที่ถนนราชดำเนิน บริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ และท้องสนามหลวง นอกจากนี้ยังเข้าร่วมขบวนงานเทศกาลพญา จังหวัดชลบุรี

พ.ศ. 2546 จังหวัดอุบลราชธานีจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา “สืบศาสตร์ สานศิลป์” ระหว่างวันที่ 8-14 กรกฎาคม 2546 พ.ศ. 2547 จังหวัดอุบลราชธานีจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา “ทวยราษฎร์ไฝ้ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา” เทิดไถ้ 72 พรรษา มหาราชินี ระหว่างวันที่ 26 กรกฎาคม -1 สิงหาคม พ.ศ. 2547

อนึ่ง งานประเพณีแห่เทียนพรรษาระหว่างปี พ.ศ. 2543-2547 มีการสร้างคำขวัญแตกต่างกันดังนี้

พ.ศ. 2543 “งานประเพณีแห่เทียนพรรษา หลอมบุญบูชา ถวายไถ้ นวมินทร์”

พ.ศ. 2544 “งามล้ำเทียนพรรษา ภูมิปัญญาชาวอุบล”

พ.ศ. 2545 “เทศกาลโรจน์เรือง เมืองศิลป์ และงานประเพณีแห่เทียนพรรษาอุบลราชธานี”

พ.ศ. 2546 “สืบศาสตร์ สานศิลป์”

พ.ศ. 2547 “ทวยราษฎร์ไฝ้ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา” เทิดไถ้ 72 พรรษา มหาราชินี

จะเห็นได้ว่าพัฒนาการทางประวัติศาสตร์งานประเพณีแห่เทียนพรรษาระยะแรกชาวคุ้มในปริมณฑลของทุกวัดเป็นผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรง ต่อมาเทศบาลเข้ามามีบทบาท ทำให้สภาพปัจจุบันแตกต่างจากอดีตเพราะมีผู้เกี่ยวข้องตามบริบททางสังคม วัฒนธรรมเศรษฐกิจจับผิดชอบสนับสนุนทั้งโดยตรง และโดยอ้อม เช่น รัฐ เอกชน ชุมชน และนักท่องเที่ยวมีจำนวนเพิ่มขึ้น กล่าวโดยสรุปได้ว่าการดำเนินการทางสังคมมีบทบาททำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าโดยการบังคับ

เทือกเขาภูเวียงครอบคลุมพื้นที่ 400 ตารางกิโลเมตร ความสูงจากระดับน้ำทะเล ตั้งแต่ระดับ 250-750 เมตร ประกอบด้วยหมวดหินเรียงลำดับจากอายุแก่ที่สุดไปหาอายุน้อยที่สุด คือ หมวดหินภูกระดึง (Jpk) หมวดหินพระวิหาร (Jpw) หมวดหินเสาขัว (Jsk) หมวดหินภูพาน (Kpp) หมวดหินโลกกรวด (Kkk) และตะกอนควอเทอร์นารี (Qa) หินในหมวดหินต่างๆ เหล่านี้ โผล่ให้เห็นเป็นวง โดยมีหมวดหินภูกระดึงอยู่วงรอบนอกสุดและมีตะกอนควอเทอร์นารีอยู่รอบในสุด¹

ภูเวียงมีลักษณะเป็นสันเขาสูง บางส่วนหนาและบาง ส่วนบางเชื่อมต่อกันเป็นวงกลม โอบล้อมแอ่งที่ราบไว้ภายใน สันเขาสั้นหนานจะอยู่ทางทิศเหนือ ทิศตะวันตก และทิศตะวันตกเฉียงใต้ สันเขาสั้นหนานี้จะค่อย ๆ บางลงจนขาดจากกัน เกิดเป็นช่องแคบๆ ทางด้านทิศตะวันออก จึงใช้สำหรับเป็นเส้นทางคมนาคมเข้าสู่แอ่งที่ราบภายในเพียงเส้นทางเดียว ขณะเดียวกันลำน้ำของซึ่งมีต้นกำเนิดจากขอบสันเขาภายในไหลผ่านออกสู่ภายนอกแอ่งทางช่องแคบนี้เช่นกัน แอ่งที่ราบภายในเป็นที่อยู่อาศัยของประชาชนอำเภอภูเวียงจำนวน 3 ตำบล พื้นที่อุทยานแห่งชาติภูเวียงเป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติด้านการสรงนันทนาการศึกษาซากดึกดำบรรพ์ไดโนเสาร์ มีแหล่งขุดค้นจำนวน 9 แหล่ง เรียงรายอยู่ในพื้นที่คูเลขของอุทยานแห่งชาติภูเวียง กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช

อำเภอภูเวียงมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอหนองน้ำคำ และอำเภอเมืองอุบลรัตน์

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอหนองเรือ อำเภอชุมแพโดยถือเอาสันเขาภูเวียง และลำน้ำเขินเป็นแนวแบ่งเขต

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอหนองเรือ อำเภออุบลรัตน์ โดยถือเอาอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เป็นแนวแบ่งเขต

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอชุมแพ อำเภอสีชมพู ใช้สันเขาภูเวียงเป็นแนวแบ่งเขต

¹ อุทยานแห่งชาติภูเวียง. ม.ป.ป.

ในส่วนของอุทยานแห่งชาติ¹ ภูเวียง คำว่า "ภูเวียง" เป็นชื่อท้องถิ่นอำเภอที่เก่าแก่อำเภอหนึ่งของจังหวัดขอนแก่น และยังเป็นชื่อเรียกเทือกเขา ปัจจุบันได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดพื้นที่ป่าภูเวียงให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 108 ตอนที่ 215 ลงวันที่ 8 ธันวาคม 2534 นับเป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 71 ของประเทศไทย เปิดให้บริการนักท่องเที่ยวเข้าชมทุกวัน อัตราค่าเข้าชมชาวไทย 20 บาท ชาวต่างชาติ 200 บาท จุดท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ได้แก่ หลุมขุดค้นที่ 1 (ประตูดิหมา) นักสำรวจค้นพบฟอสซิลไดโนเสาร์ตั้งแต่ปี พ.ศ. พ.ศ. 2525 หลายชนิด เช่น อุทยานแห่งชาติภูเวียง ปี พ.ศ. 2525 นักสำรวจค้นพบฟอสซิลไดโนเสาร์หลายชนิด เช่น ไดโนเสาร์กินพืช (Sauropod) สกุกและชนิดใหม่ของโลก มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Phuwianggosaurus Sirindhornae* Martin, Buffetaut and Suteethorn, 1944 ชื่อสกุกตั้งตามชื่ออำเภอภูเวียง ชื่อชนิดทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารีพระราชทานพระนามาภิไธย "สิรินธร" ให้ใช้เป็นชื่อ อีกทั้งการค้นพบฟอสซิลไดโนเสาร์ประเภทกินเนื้อพันธุ์ใหม่ไม่เคยค้นพบมาก่อน จึงตั้งชื่อเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ค้นพบ คือนายวราวุธ สุธีธร ว่า สยามโมซอร์สุธีธรนิ (*Siamosaurus Suteethorni*) นอกจากนี้ยังพบกระดูกไดโนเสาร์ขนาดจิวตัวเล็กเท่าไก่ วงศ์ลูโรซอร์ (*Coelurosaur*) คือสกุก *Compsognathus* พบกระดูกไดโนเสาร์กินเนื้อ (*Carnosaur*) สกุกและชนิดใหม่ของโลก มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Siamotyrannus Isannensis* Buffetaut, Suteethorn and Tong, 1996. หรือไทรันสยาม อายุประมาณยุคครีเทเชียสตอนต้น มีความยาว 7 เมตร เป็นบรรพบุรุษของ *Tyranosaurus rex* หรือทีเร็กซ์ กรมทรัพยากรธรณีจัดนิทรรศการด้านทรัพยากรธรณีวันเสาร์ที่ 20 กันยายน 2546 เนื่องในโอกาสวันเยาวชนแห่งชาติประจำปี 2546 เพื่อเผยแพร่ความรู้แก่เยาวชน และประชาชน ณ พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น²

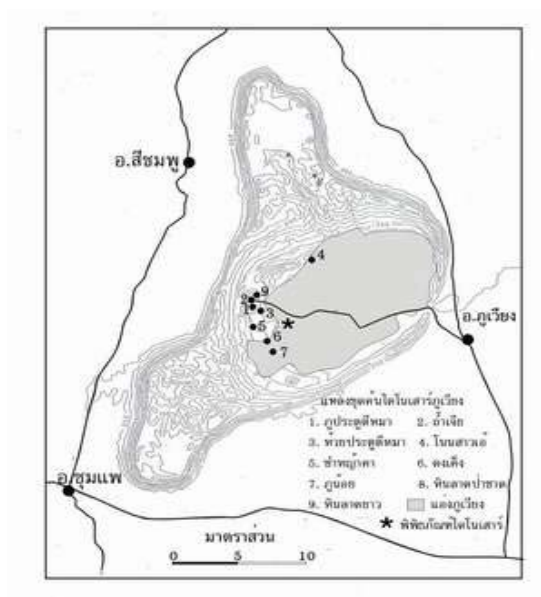
¹ อุทยานแห่งชาติ หมายถึง ที่ดินซึ่งรวมความถึงที่ดินทั่วไป ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง สระน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่กำหนดเป็น อุทยาน ซึ่งมีลักษณะที่ดินที่มีสภาพธรรมชาติมิได้อยู่ใน กรรมสิทธิ์หรือครอบครอง โดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใด เพื่อสงวนไว้ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาสืบไป มีทิวทัศน์สวยงาม มีพืชพรรณหรือสัตว์ที่หายาก หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ อันน่าอัศจรรย์ หรือสิ่งที่น่าสนใจ เป็นพิเศษทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ตามมาตรฐานสากลต้องมีเนื้อที่ไม่น้อยกว่า 10 ตารางกิโลเมตร (พ.ร.บ.อุทยาน แห่งชาติ พ.ศ. 2507 การประกาศเพิ่มอุทยานแห่งชาติ กระทำโดยพระราชกฤษฎีกา) (อ้างอิงมาจาก [Thailand National Park Online Conservation Area.htm](http://www.Thailand National Park Online Conservation Area.htm) ม.ป.ป. <<http://www.Thailand National Park Online Conservation Area.htm>> 6 ตุลาคม 2546.

² กรมทรัพยากรธรณี. [บริการของเรา](http://dmr.go.th). <dmr.go.th> 1 กันยายน 2546.

ตำบลในเมือง¹ มีสภาพพื้นที่ตำบลส่วนใหญ่เป็นที่ราบหุบเขา ภูเขาล้อมรอบสามด้าน เป็นที่ตั้งของที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูเวียง พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ หอสมุดคันทันชากออสซิลไดโนเสาร์ น้ำตกตาดฟ้า น้ำตกวังสักสิ้ว น้ำตกตาดฮางริน บ้านภูเวียงรีสอร์ท ไร่อิงภู

ภาพประกอบ 3 หุ่นจำลองลักษณะทางกายภาพเทือกเขาภูเวียง

ภาพประกอบ 4 ที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ

¹ ข้อมูลทั่วไป : ตำบล. ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น.

พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ภูเวียง¹ ตั้งอยู่ที่โคกสนามบิน ใกล้อุทยานแห่งชาติภูเวียง โดยความร่วมมือของกรมทรัพยากรธรณี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) และ จังหวัดขอนแก่น เพื่อเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการ ให้การศึกษาแก่เยาวชน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่น เปิดให้บริการโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายเมื่อเดือนมิถุนายน 2543 ทุกวัน เวลา 8.30-17.00 น. ภายในอาคารแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนบริการ ได้แก่ ห้องบรรยาย ร้านอาหาร และร้านจำหน่ายของที่ระลึก ส่วนวิชาการ ได้แก่ ห้องปฏิบัติการ ห้องทำงาน และห้องสมุด ส่วนนิทรรศการ ได้แก่ ห้องจัดแสดงชั้นล่าง ชั้นบน

ส่วนนิทรรศการจำแนกออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 แสดงการกำเนิดโลก หิน แร่ และซากดึกดำบรรพ์ ส่วนที่ 2 จัดแสดงโครงร่างไดโนเสาร์เหลือขนาดตัวจริง กระดูก และรอยเท้า ไดโนเสาร์ ส่วนที่ 3 หุ่นจำลองไดโนเสาร์เท่าตัวจริงทุกชนิดที่พบในประเทศไทย ส่วนที่ 4 จัดแสดงวิวัฒนาการของมนุษย์ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรณีและการท่องเที่ยว ส่วนที่ 5 (ชั้นสอง) เป็นห้องภูเวียงแสดงแบบจำลองภูมิประเทศของภูเวียง ประวัติการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ และผลิตภัณฑ์ที่แสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน อีกทั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์ได้เผยแพร่เส้นทางผ่านเว็บไซต์ กรมทรัพยากรธรณี เมนู “บริการของเรา” หรือสอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมที่พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ ภูเวียง โทร. (043) 438204-6 และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3 อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โทร. (043) 244498-9 โทรสาร (043) 244497²

ภาพประกอบ 5 *Phuwianggosaurus Sirindhornae* Martin, Buffetaut and Suteethorn, 1944

¹ สังกัดกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

² กรมทรัพยากรธรณี. บริการของเรา. <dmr.go.th> 1 กันยายน 2546.

ภาพประกอบ 6 Siamotyrannus Isannensis Buffetaut, Suteethorn and Tong. 1996

ศักยภาพในการท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติภูเวียงมีศักยภาพในระดับนานาชาติ¹ เช่น สามารถเดินทางไป-กลับ และเป็นแหล่งจุดค้นพบไดโนเสาร์ครั้งแรกในประเทศไทย การศึกษาวิจัยซากไดโนเสาร์โดยใช้ลักษณะของกระดูก และฟันสามารถกำหนดชื่อสกุล (Genus) และชนิด (Species) ผลการศึกษาพบว่า²

1. พบฟันไดโนเสาร์กินปลา Siamosaurus Suteethorni ที่ภูประตูดี้หมา
2. พบกระดูกขาของไดโนเสาร์ขนาดเล็กเท่าไก่ ที่ภูประตูดี้หมามีชื่อสกุลว่า Compsognathus ไดโนเสาร์ชนิดนี้ไม่ใช่สกุลใหม่เคยพบมาก่อนแล้วในที่อื่น ๆ สำหรับชื่อชนิดยังไม่สามารถระบุได้
3. พบกระดูกไดโนเสาร์กินพืชสกุลและชนิดใหม่ของโลก Phuwiangosaurus sirindhornae ที่หลุมขุดค้นที่ 1 และ 2
4. กระดูกเท้าของไดโนเสาร์ที่มีรูปร่างคล้ายนกกระจอกเทศ (Ornithomimosaur) ที่หลุมขุดค้นที่ 5 ซึ่งข้อมูลยังไม่เพียงพอที่จะตั้งเป็นชื่อได้

¹ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. รายงานความก้าวหน้าโครงการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาสามเหลี่ยมท่องเที่ยวเชื่อมโยงไทย ลาว กัมพูชา. ม.ป.ป. หน้า 1-14.

² กรมทรัพยากรธรณี. ไดโนเสาร์ภูเวียง อุทยานแห่งชาติภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น. <http://www.dmr.go.th/Attractive_Geo/ne/ne04.html> 11 กุมภาพันธ์ 2547.

5. พบกระดูกของไดโนเสาร์กินเนื้อสกุลและชนิดใหม่ของโลก หลุมขุดค้นที่ 9 มีชื่อว่า *Siamotyrannus Isanensis*

วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร เลขที่ 183 ถ.ชยางกูร บ้านธาตุพนม ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม พ.ศ. 2485 "ได้รับการยกฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ขึ้นเป็น วรมหาวิหารชนิดสามัญ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. 2000

ภาพประกอบ 7 แผนที่จังหวัดนครพนม

ภาพประกอบ 8 พระธาตุพนม

ศักยภาพในการท่องเที่ยวศาสนาพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองผู้บริโภครวม และมีศักยภาพสูง¹ อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับกลุ่มเป้าหมายระดับประเทศ² เช่น สามารถเดินทางไป-กลับได้

ปราสาทพนมรุ้งตั้งอยู่บนเขาพนมรุ้งซึ่งเป็นภูเขาไฟที่ดับสนิท อยู่ที่พิกัด ที.บี. 785072 หมู่ที่ 2 บ้านคอนหนองแห่น ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ประกอบด้วยอาคารปราสาทประธาน ระเบียงคด และโคปุระ โรงช้างเผือก ซาลาทางเดิน ปราสาทน้อย และสิ่งก่อสร้างตั้งเรียงรายสู่ที่ลาดเชิงเขา บันไดทางขึ้นช่วงแรกทำเป็นตระพัง (สระน้ำ) สามชั้นผ่านขึ้นสู่พลับพลาชั้นแรก ถัดไปเป็นทางเดินตรงขอบสองข้างปักเสานางเรียงเป็นระยะ ทอดสู่สะพานนาคราช บันไดทางขึ้นสู่ปราสาทมีชันพักสลับเป็นระยะ 5 ชั้น สุดบันไดเป็นลานชลาโล่งเชื่อมต่อกับสะพานนาคราชหน้าประตูกลางของระเบียงคด ซึ่งเป็นเส้นทางที่จะเข้าสู่ลานชั้นในของปราสาท

ภาพประกอบ 9 แผนที่จังหวัดบุรีรัมย์

¹ อุดม บัวศรี และคณะ. การศึกษาพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การศึกษาศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. 2532. ไม่มีเลขหน้า.

² สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. รายงานความก้าวหน้าโครงการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาสามเหลี่ยมท่องเที่ยวเชื่อมโยงไทย ลาว กัมพูชา. ม.ป.ป. หน้า 1-14.

ภาพประกอบ 10 อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

ปราสาทประธาน ตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางของลานปราสาทชั้นใน แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมมณฑป ส่วนประกอบของปราสาทประธานตั้งแต่ฐานผนังด้านบน ด้านล่าง เสากรอบประตู เสาติดผนัง ทับหลัง หน้าบัน ชูมชั้นต่างๆ ตลอดจนถึงขบวนปราสาทล้วนสลักรูปภาพลวดลาย เช่น ประติมากรรมลอยตัวเทวรูปสตรี เทวรูปสามพักตร์ รูปสลักนูนสูง เช่น เทวรูปประจำทิศ ภาพสลักนูนต่ำ อันเกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งไสวนิกายที่นับถือพระศิวะเป็นสำคัญ และไวษณพนิกาย ที่นับถือพระวิษณุเป็นสำคัญ ล้วนเป็นหลักฐานสำคัญบ่งชี้ว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 17

กรมศิลปากรซ่อมแซมและบูรณะปราสาทหินพนมรุ้งด้วยวิธีอนัสติโลซิส (Anastylosis) และได้มีพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธาน เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2531 เป็นต้นมา และได้เปิดให้เข้าชมได้ทุกวัน ตั้งแต่เวลา 06.00-18.00 น. กรมศิลปากรประกาศเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชมชาวไทย 10 บาท ชาวต่างชาติ 40 บาท และได้มีการยกเว้นบุคคลบางกลุ่มไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม

ศักยภาพในการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองผู้บริโภค และมีศักยภาพสูง¹ อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับกลุ่มเป้าหมายระดับนานาชาติ² เช่น สามารถเดินทางไป-กลับได้

บ้านเชียง หมู่ 13 เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑสถาน 2 แห่ง คือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง และพิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งที่วัดโพธิ์ศรีโน เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประเภทแหล่งอนุสรณ์สถาน ตั้งขึ้นในแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง³ ได้เริ่มจัดตั้งขึ้นปี พ.ศ. 2518 พ.ศ. 2524 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี ร่วมกับกรมศิลปากร ได้ของบประมาณจากสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาลสร้างอาคารหลังแรก ต่อมานายมิชัย ฤชุพันธุ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ได้ขอเงินงบประมาณในโครงการเงิน กสข. มาปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เกิดความสวยงามยิ่งขึ้น

ภาพประกอบ 11 แผนที่จังหวัดอุดรธานี

¹ อุดม บัวศรี และคณะ. การศึกษาพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การศึกษาศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. 2532. ไม่มีเลขหน้า.

² สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. รายงานความก้าวหน้าโครงการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาสามเหลี่ยมท่องเที่ยวเชื่อมโยงไทย ลาว กัมพูชา. ม.ป.ป. หน้า 1-15.

³ ข้อมูลทั่วไป : ตำบล. ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น. ม.ป.ป.

<<http://www.thailandmuseum.com/banchiang/history.htm>> 5 พฤศจิกายน 2546.

ภาพประกอบ 12 พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งที่วัดโพธิ์ศรีใน

พ.ศ. 2525 ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต อธิบดีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้ขออนุญาตงบประมาณสร้างอาคารหลังที่สองจากมูลนิธิจอห์น เอฟ. เคนเนดีแห่งประเทศไทย กับการศิลปากรให้การสนับสนุนครุภัณฑ์ รวมทั้งสิ้น 6,100,000 บาท และอันเนื่องในวโรกาส สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระชนมายุ 84 พรรษา กรมศิลปากรได้กราบบังคมทูล พระบรมราชานุญาตให้ชื่ออาคารว่าอาคารสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ทรงเป็นผู้แทนพระองค์เสด็จทรงเปิด พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง ในวันที่ 21 พฤศจิกายน 2530 เปิดให้เข้าชมเวลา 09.00-16.00 น.ทุกวัน ค่าเข้าชมชาวไทยคนละ 10 บาท ชาวต่างชาติคนละ 30 บาท¹ อนึ่งประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสัญญะองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ตั้งแต่วันที่ 17 ธันวาคม 2530 ปี พ.ศ. 2535 คณะกรรมการมรดกโลกได้ขึ้นบัญชีแหล่งวัฒนธรรมบ้านเชียงเป็นแหล่งมรดกโลก อันดับที่ 4 ของประเทศไทย และเป็นอันดับที่ 359 ของโลก ด้วยคุณค่าตามหลักเกณฑ์มาตรฐาน

¹ นางลักขณ์ โอเวนเต็น เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.

ข้อ 3 เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยากยิ่ง หรือเป็นพยานหลักฐานแสดง ขนบธรรมเนียมประเพณี หรืออารยธรรมซึ่งยังคงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไปแล้ว

ศักยภาพในการท่องเที่ยวแหล่งโบราณคดีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองผู้บริโภค และมีศักยภาพสูง¹ อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับกลุ่มเป้าหมายระดับนานาชาติ เช่น สามารถเดินทางไป-กลับได้

บ้านโคกโก่งตั้งอยู่ที่หมู่ 5 ตำบลกุดหว้า อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีภูเขาราย รอบสามด้าน คือ ทิศเหนือจดภูหลังเตา ทิศตะวันออกจดภูถ้ำเม่น ทิศตะวันตกจดภูมะตูม ทิศใต้ อาณาเขตติดต่อกับบ้านนาไคร้ มีถนนติดต่อเชื่อมโยงเข้าสู่หมู่บ้าน แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่ วนอุทยานภูผาวัว น้ำตกตาดสูง น้ำตกตาดยาว บ้านโคกโก่งมี 130 หลังคาเรือน จำนวนประชากรชาย 321 คน หญิง 303 คน รวม 624 คน ประชาชนประกอบอาชีพทำนา เป็นหลัก

ภาพประกอบ 13 แผนที่จังหวัดกาฬสินธุ์

¹ อุดม บัวศรี และคณะ. การศึกษาพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การศึกษาศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. 2532. ไม่มีเลขหน้า.

² สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. รายงานความก้าวหน้า โครงการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาสามเหลี่ยมท่องเที่ยวเชื่อมโยงไทย ลาว กัมพูชา. ม.ป.ป. หน้า 1-15.

ภาพประกอบ 14 สภาพภายในวัดศรีภูษันธ์ บ้านโคกโก่ง

ศักยภาพในการท่องเที่ยวบ้านโคกโก่ง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นได้รับรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวยอดเยี่ยมประเภทแหล่งท่องเที่ยวเมือง และชุมชน ในการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวยอดเยี่ยมครั้งที่ 3 ประจำปี 2543 (Tourism Award) จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย¹ สามารถเดินทางไป-กลับ หรือร่วมพักในบ้านพักแรม กับเจ้าของบ้าน (Home Stay)²

จังหวัดอุบลราชธานีตั้งอยู่ตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ 15,744 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 20 อำเภอ และ 5 กิ่งอำเภอ อาณาเขตทิศเหนือติดกับ จังหวัดอำนาจเจริญ ทิศใต้ติดกับราชอาณาจักรกัมพูชา ทิศตะวันออกติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศตะวันตกติดกับจังหวัดยโสธรและจังหวัดศรีสะเกษ

¹ สีเทียด ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ วัดศรีภูษันธ์ บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูพานิราลัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.

² บุญธง แสงโคตร และแม่หรั่ง แสงโคตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูพานิราลัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.

ศักยภาพของพื้นที่วัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว

ในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา ช่วงปี พ.ศ. 2444 พระครูอุครพิทักษ์คณะเดช (บุญรอด สมจิตร) เป็นผู้นำในการบูรณะพระธาตุพนมจนแล้วเสร็จ จึงทำการฉลอง ณ วันขึ้น 13-15 ค่ำ เดือน ๖ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารจึงถือเอาช่วงวันเพ็ญเดือน 3 จัดงานเทศกาลประจำปี นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ต่อมางานนมัสการได้ขยายเวลาจากเดิมเป็น 7 วัน โดยเริ่มในวันขึ้น 10 ค่ำ ถึง วันแรม 1 ค่ำ ของทุกปีจวบจนปัจจุบัน วัดได้ให้บริการดอกไม้ ธูปเทียน ทองคำเปลว ให้เช่าเหรียญ ตำนานพระธาตุ ฯลฯ แก่พุทธศาสนิกชนผู้จาริกแสวงบุญ ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 อำเภอพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนร่วมจัดงาน “2547 ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง (Visit Nakhon Phanom Year 2004)”¹

ในแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ ปี พ.ศ.2481 พุทธศาสนิกชนร่วมกันประดิษฐานพระพุทธรูปจำลองที่ปรางค์น้อย และได้เดินทางขึ้นไปนมัสการ ทำบุญปิดทองรอยพระพุทธรูปจำลองในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ถือปฏิบัติสืบเนื่องกันเป็น “ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง” ภายหลังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้บูรณะปฏิสังขรณ์ปราสาทพนมรุ้ง จึงได้เคลื่อนย้ายสถานที่วัดปราสาทพนมรุ้ง และรอยพระพุทธรูปจำลองมาตั้ง ณ ที่ตั้งปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2531 จังหวัดบุรีรัมย์ร่วมกับกรมศิลปากร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) จัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง มีการปรับเปลี่ยน เพิ่มกิจกรรมแตกต่างไปจากอดีต² เช่น คณะกรรมการจัดงานเทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์แห่งพนมรุ้ง วันอนุรักษ์มรดกไทยจังหวัดบุรีรัมย์ประจำปี 2547 ยกเว้นการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชมให้นักท่องเที่ยว งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ประจำปี 2547 คณะนักแสดงแสงสีเสียงชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” ข้าราชการ พ่อค้า นักการเมือง พรานหมัน ฯลฯ ประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวงพระศิวะ ถวายพวงมาลัยและสรองน้ำศิวะสิ่งศักดิ์ อัตราค่าธรรมเนียมเพิ่มสูงขึ้นจากเดิมเป็นชาวไทยคนละ 20 บาท ชาวต่างชาติ 50 บาท จะเห็นได้ว่าผู้คนที่เข้ามามีส่วนร่วมขับเคลื่อนงานแทนพระและชาวบ้านล้วนก่อให้เกิดจุดเปลี่ยนพื้นที่และความหมายงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในอดีตอย่างสิ้นเชิง

¹ พระโสภณเจติยาภิบาล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พัทธกัญ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่กุฏิชัยมงคล วัดพระธาตุพนม ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดธาตุพนม เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2547.

² พระประมุล ปิยธรรมโม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พัทธกัญ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปราสาทพนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

ในแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี ปี พ.ศ. 2535 คณะกรรมการมรดกโลกได้ขึ้นบัญชีแหล่งวัฒนธรรมบ้านเชียงเป็นแหล่งมรดกโลกอันดับที่ 359 ของโลก ด้วยคุณค่าตามหลักเกณฑ์มาตรฐาน ข้อ 3 เป็นสิ่งที่แสดงถึงความแปลกใหม่ที่หายากยิ่ง หรือเป็นพยานหลักฐานแสดงขนบธรรมเนียมประเพณี หรืออารยธรรมซึ่งยังคงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไปแล้ว ในปี พ.ศ. 2547 ชาวไทยพวน ข้าราชการ นักการเมืองร่วมกันจัดงานมรดกโลกบ้านเชียง ประจำปี 2547 ณ พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรีใน และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง¹ ระหว่างวันที่ 19-21 มีนาคม 2547 โดยถือเอาวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเสด็จทอดพระเนตรแหล่งขุดค้นทางโบราณคดี และเสด็จบ้านเฮือนไทพวนเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2515 เพื่อเป็นการน้อมรำลึกชาวไทยพวนบ้านเชียงจึงถือเอาช่วงวันและเดือนดังกล่าวจัดงานฉลองมรดกโลกสืบเนื่องกันมาเป็นปีที่ 8

ในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดจังหวัดกาฬสินธุ์ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ผู้ใหญ่สีเทอด ไตรยะวงษ์ และสมาชิกในหมู่บ้านโคกโก่งร่วมกันเปิดหมู่บ้านให้นักท่องเที่ยวศึกษาวัฒนธรรม ประเพณี สินค้าหัตถกรรม และวิถีชีวิตท้องถิ่น ร่วมพักในบ้านพักแรมกับเจ้าของบ้าน (Home Stay) เมื่อเดือนสิงหาคม 2541² และได้รับรางวัลยอดเยี่ยมประเภทแหล่งท่องเที่ยวเมืองและชุมชน ในการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวครั้งที่ 3 ประจำปี 2543 (Thailand Tourism Awards 2000)³

ในแหล่งท่องเที่ยวประเพณีแห่เทียนพรรษา ชาวอีสานนิยมเรียกว่า “บุญเดือนแปด” เป็นช่วงเวลาที่พระสงฆ์ต้องอยู่จำอาวาสแห่งเดียวตลอด 3 เดือน พุทธศาสนิกชนนำ “ต้นเทียน” มารวมกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ถวายแด่พระสงฆ์ในวันเข้าพรรษาเพื่อให้นำไปจุดบูชาพระรัตนตรัยตลอดพรรษา พุทธศาสนิกชนจังหวัดอุบลราชธานี นิยมถวายต้นเทียนในงานประเพณีแห่เทียนพรรษาเป็นประเพณีสืบเนื่อง และยอมรับถือเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ของจังหวัดอุบลราชธานี

¹ พันโทสุเมธ คำพิมาน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.

² บุญธง แสงโคตร และแม่หรั่ง แสงโคตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.

³ สีเทอด ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2546.

โดยกำหนดจัดงานในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 และแรม 1 ค่ำเดือน 8 ของทุกปีจากอดีตสืบเนื่องถึงปัจจุบันมีการสร้างสรรค์ขึ้น

เขียนให้เกิดความวิจิตรขึ้นเป็นลำดับ เช่น ในปี พ.ศ. 2546 จังหวัดอุบลราชธานีจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา “สืบศาสตร์ สานศิลป์” ระหว่างวันที่ 8-14 กรกฎาคม 2546 ในปี พ.ศ. 2547 จังหวัดอุบลราชธานีจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา “ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรมงามล้ำเทียนพรรษา” เทิดไถ้ 72 พรรษา มหาราชินี ระหว่างวันที่ 26 กรกฎาคม -1 สิงหาคม พ.ศ. 2547 สภาพปัจจุบันแตกต่างจากอดีตเพราะมีผู้เกี่ยวข้องตามบริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจรับผิดชอบ สนับสนุนทั้งโดยตรง และโดยอ้อม เช่น รัฐ เอกชน ชุมชน และนักท่องเที่ยวมีจำนวนเพิ่มขึ้น

นโยบายรัฐ

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีบทบาทสำคัญในยุคโลกาภิวัตน์ ดังนั้นจึงมีหน่วยงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐรับผิดชอบ ประเทศไทยตั้งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (Tourism Authority of Thailand) เป็นองค์กรของรัฐ ปี พ.ศ. 2546-2549 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีนโยบายซึ่งสามารถสรุปได้ว่าส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ส่งเสริมและพัฒนาคำเนินงานด้านการตลาดเชิงรุก ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกับทุกฝ่ายทั้งในระดับประเทศและต่างประเทศ มุ่งพัฒนาองค์กร ระบบบริหารจัดการ และเสริมสร้างบุคลากรให้มีทักษะและขีดความสามารถทางการตลาดการท่องเที่ยว เร่งรัดพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว (E-TOURISM)¹

พัฒนาการด้านการท่องเที่ยวของไทยในปี 2546 มี 2 รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวแบบมวลชน และการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนดังปรากฏให้เห็นได้จากรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จำแนกได้ 4 ประเภท² คือ กิจกรรมนอกสถานที่ ได้แก่ กีฬา/การผจญภัย ชายหาด/เกาะแก่ง วัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และกอล์ฟ กิจกรรมตามความสนใจเป็นพิเศษ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การวิปัสณาในศาสนาพุทธโสมสเดย์ มวยไทย ฯลฯ กิจกรรมท่องเที่ยวเพื่อซื้อของที่ระลึก และกิจกรรมท่องเที่ยวเพื่อฝึกทำและรับประทานอาหารไทย

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. “นโยบาย,” การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2547. <http://www.tat.or.th/thai/tatinfo_policy.php> 2 กุมภาพันธ์ 2547.

² Tourism Authority of Thailand. Adventures Activities. n.d. <http://www.tourismthailand.org/adv_activity.php> 5 December 2003.

ในส่วนที่เกี่ยวกับแผนการตลาดการท่องเที่ยว ปี 2547 มีเป้าหมายตามกรอบยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย วางรากฐานประเทศไทยมุ่งสู่การเป็น Tourism Capital of Asia ทิศทางการดำเนินงาน ปรับตำแหน่งยุทธศาสตร์สู่ตลาดท่องเที่ยวคุณภาพ “มุ่งนักท่องเที่ยวคุณภาพ” Best Quality Tourists¹ วัตถุประสงค์การดำเนินงานในภาพรวมเพื่อเพิ่มรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศ เพิ่มศักยภาพในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวของภาครัฐและเอกชนไทย ส่งเสริมการท่องเที่ยวร่วมกับประเทศพันธมิตรในภูมิภาค ส่งเสริมไทยเที่ยวไทยเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ และเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจในภาพรวม เป้าหมายทางการตลาดต่างประเทศจำนวน 11 ล้านคน รายได้ 340,000 ล้านบาท Theme/

Campaign ในการโฆษณาตลาดต่างประเทศ “amazing THAILAND Unseen Treasures” ตลาดในประเทศ นำเสนอคุณค่าของสินค้าเมืองไทยมุมมองใหม่ เมืองไทยยังมีสิ่งน่าสนใจที่ท่านไม่เคยเห็น ไม่เคยสัมผัสอีกมากมาย ทั้งด้านธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์โบราณสถาน กิจกรรม Special Interest เช่น Golf Spa Diving Wedding Adventure และบริการต่าง ๆ เช่น Boutique Hotel เป็นต้น

สินค้าหลักทางการท่องเที่ยว สำหรับตลาดต่างประเทศ แบ่งออกเป็น 4 Cluster ได้แก่ หาดทราย ชายทะเล อุทยาน ธรรมชาติ ป่าเขา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความสนใจเฉพาะ² ในส่วนของสินค้าสำหรับต่างประเทศหมู่บ้านโลกโกลด์ กาฟสินธุ์ เป็นพื้นที่ถูกนำเสนอให้เป็นสินค้าใหม่พร้อมขายเพียงหนึ่งในสิบสองกลุ่ม คือ กลุ่ม Cultural & Life Style

สินค้าสำหรับตลาดในประเทศ นำเสนอ Unseen Product แบ่งได้เป็น 4 หมวด คือ

1. Unseen Destination: แหล่งท่องเที่ยว Unseen ที่กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค เช่น ทะเลแหวก กระบี่ พระธาตุหัวกลับ ลำปาง ฯลฯ
2. Unseen Paradise : ที่พักที่มี Character พิเศษ และ Location ที่สวยงาม
3. Unseen Adventure : การท่องเที่ยวแบบผจญภัย เช่น ล่องแก่ง ฯลฯ
4. Unseen Thainess : นำเสนอสินค้าประเพณี วัฒนธรรม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกำหนดกลยุทธ์การส่งเสริมระดับชาติ นานาชาติ เกี่ยวกับการดำเนินงานด้านการตลาด โดยได้กำหนดกลยุทธ์ย่อยเช่น กลยุทธ์การโฆษณาและประชาสัมพันธ์

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. “นโยบาย,” การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2547. <http://www.tat.or.th/thai/tatinfo_policy.php> 2 กุมภาพันธ์ 2547.

² แหล่งเดิม. <http://www.tat.or.th/thai/tatinfo_policy.php> 7 ตุลาคม 2546.

กลยุทธ์ส่งเสริมตลาดต่างประเทศ กลยุทธ์ส่งเสริมตลาดในประเทศ และเงื่อนไขสู่ความสำเร็จ (Key Success Factors)¹

กลยุทธ์การดำเนินงานด้านการตลาด

1. กลยุทธ์การโฆษณาและประชาสัมพันธ์

1.1 โฆษณาประชาสัมพันธ์ เพื่อยกระดับภาพลักษณ์ประเทศไทยให้เป็น Quality Destination โดยการสร้างและเผยแพร่ Brand Image และแก้ไขปัญหาภาพลักษณ์ด้านลบ

1.2 ประชาสัมพันธ์เพื่อขยายฐานลูกค้า โดยใช้ “อาหารไทย” และ “การแข่งขันกีฬาระดับนานาชาติ” เป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์ สร้างการรับรู้ประเทศไทย และสร้างเครือข่ายในการประชาสัมพันธ์ (ภาครัฐ-เอกชน ในต่างประเทศ) รวมถึงการเชิญนักเขียน สื่อมวลชน ทักษศึกษาแนะนำสินค้าพิเศษ พร้อมเขียนบทความส่งเสริมสินค้า

2. กลยุทธ์ส่งเสริมตลาดต่างประเทศ

2.1 มุ่งเน้นการทำตลาดที่ให้ผลตอบแทนสูงและคุ้มค่าการลงทุน (More for More) โดยการเจาะตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพ สร้างกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว และนำเสนอสินค้าในลักษณะ Tailor Made มากขึ้น

2.2 การพัฒนาศักยภาพในการแข่งขัน โดยการจัดตั้งสำนักงาน ททท. ในต่างประเทศเพิ่มขึ้น Joint Marketing ร่วมกับบริษัทนำเที่ยว สายการบิน สร้างจุดขายสินค้าเพิ่มประสิทธิภาพสู่ส่งเสริมตลาด

2.3 ส่งเสริม World Event Marketing โดยการนำเสนอขายเทศกาลงาน ประเพณีและกิจกรรมให้เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว ได้แก่ งาน Bangkok International Film Festival Pattaya Music Festival เทศกาลสงกรานต์ ลอยกระทง Thailand Grand Sale และ Bangkok Count Down

2.4 สร้างพันธมิตรทางการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน

2.5 ส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็น Gateway สู่อนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (GMS)

3. กลยุทธ์ส่งเสริมตลาดในประเทศ

3.1 สร้างกระแสนิยมในการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศ โดยการโฆษณาประชาสัมพันธ์เชิงรุกให้มากขึ้น

3.2 สร้างสิ่งจูงใจและแรงจูงใจให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยว โดยการจัดกิจกรรมพิเศษ หรือโครงการชิงโชคกระตุ้นการเดินทาง รวมถึงการใช้ราคาเป็นแรงจูงใจ

¹ แหล่งเดิม. <http://www.tat.or.th/thai/tatinfo_policy.php> 2 กุมภาพันธ์ 2547.

3.3 ส่งเสริมการขายแบบ Hard Sale โดยการจัด Consumer Travel Fair กระจายทั่วทุกภูมิภาค

3.4 ส่งเสริมให้มีการจัดประชุมสัมมนาและการท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัลของหน่วยงานภาครัฐ-เอกชน

3.5 ส่งเสริมการเดินทางท่องเที่ยวทางรถยนต์

3.6 ส่งเสริมการท่องเที่ยวเยาวชนในรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา

3.7 เสริมสร้างศักยภาพการบริการข้อมูลท่องเที่ยว

4. เงื่อนไขสู่ความสำเร็จ (Key Success Factors) จึงต้องได้ความร่วมมือจากหน่วยงานเกี่ยวข้อง พัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรม พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการคมนาคมขนส่ง พัฒนาการและบุคลากรในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว พัฒนาการอำนวยความสะดวกในการเข้าเมือง การดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว พัฒนากิจกรรมทางการท่องเที่ยว สร้างระบบการบริหารจัดการทางการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ และได้รับการจัดสรรงบประมาณอย่างพอเพียงที่จะแข่งขันได้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้แบ่งสำนักงานออกเป็น 3 สำนักงาน คือ สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในเขตกรุงเทพฯ ในส่วนภูมิภาค และในต่างประเทศ สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในส่วนภูมิภาคแบ่งออกเป็น 4 ภาค ได้แก่ สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในเขตภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขณะที่สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบ่งออกเป็น 5 เขต ดังนี้¹

1. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 1 สำนักงานเขตตั้งอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา เลขที่ 2102-2104 ถนนมิตรภาพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา 30000 โทร 0-4421-3666 โทรสาร 0-4421-3667 พื้นที่ความรับผิดชอบ นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และสุรินทร์

2. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 2 สำนักงานเขตตั้งอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี เลขที่ 264/1 ถนนเขื่อนธานี อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี 34000 โทร 0-4524-3770 โทรสาร 0-4524-3771 พื้นที่ความรับผิดชอบ อุบลราชธานี อำนาจเจริญ ศรีสะเกษ และยโสธร

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. “สำนักงาน/ศูนย์บริการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย” การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2002 <http://Space.loxinfo.co.th/tat/tatinfo_head.php> 13 ตุลาคม 2546.

3. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3 สำนักงานเขตตั้งอยู่ที่จังหวัดขอนแก่น เลขที่ 15/5 ถนนประชาสโมสร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 40000 โทร 0-4324-4498-9 โทรสาร 0-4324-4497 พื้นที่ความรับผิดชอบ ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์

4. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 4 สำนักงานเขตตั้งอยู่ที่จังหวัดนครพนม เลขที่ 184/1 ถ.สุนทรวิจิตร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี 48000 โทร 0-4251-3490-1 โทรสาร 0-4251-3492 พื้นที่ความรับผิดชอบ นครพนม สกลนคร และมุกดาหาร

5. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 5 สำนักงานเขตตั้งอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี เลขที่ 16/5 ถนนมูขมนตรี ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี 41000 โทร 0-4232-5406-7 โทรสาร 0-4232-5408 พื้นที่ความรับผิดชอบ อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย และเลย

วิสัยทัศน์ของภาคเอกชนและชุมชน

กล่าวสำหรับการท่องเที่ยวภาคอีสาน ได้มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัด เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ได้กำหนดวิสัยทัศน์ของกลุ่มจังหวัด (Vision) “ประตูอีสานสู่สากล (Northeast Gateway to Global Communities)” · เป้าประสงค์ของกลุ่มจังหวัด (Goals) “สังคมเข้มแข็ง ประชาชนมั่งคั่ง ” · ประเด็นยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัด (Strategic Issues)¹ ในส่วนที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวคือ การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ผู้รับผิดชอบหลักคือ จังหวัดบุรีรัมย์ ผู้รับผิดชอบร่วมได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา สุรินทร์ และชัยภูมิ²

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือจังหวัดนครพนม จัดโครงการ “2547 ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง” (Visit Nakhon Phanom Year 2004) เริ่มมกราคม – ธันวาคม พ.ศ.2547 เพื่อเปิดจังหวัดนครพนมให้เป็นเส้นทางประตูสู่อินโดจีน กิจกรรมท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขงปี 2547 กำหนดช่วงการจัดกิจกรรมตลอดทั้งปี ได้แก่ มกราคม – พฤษภาคม จะเป็นฤดูท่องเที่ยว Unseen หาดทรายทองศรีโคตรบูรณ์ เดือนกุมภาพันธ์

¹ จังหวัดบุรีรัมย์. CEO จังหวัดบุรีรัมย์ (กลุ่มยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว). ม.ป.ป. <http://Space.loxinfo.co.th/tat/tatinfo_head.php> 13 ตุลาคม 2546.

² คณะกรรมการประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว. จังหวัดบุรีรัมย์. คณะกรรมการประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ระบบการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ CEO. ม.ป.ป.

งานนมัสการพระธาตุพนมประจำปีเกิด (ปีนักษัตรวอก) ซึ่งมีการจัดแคมเปญลดราคาพิเศษ ร้อยละ 20 – 50 เป็นส่วนลดโรงแรม ที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายสินค้าพื้นเมือง ของที่ระลึก เป็นต้น ให้กับคนที่เกิดปีวอกที่เดินทางมาท่องเที่ยวในจังหวัดนครพนม และร่วมทำบุญตลอดทั้งปี เดือนมีนาคม งานแข่งขันไตรกีฬานานาชาติ เมษายน – พฤษภาคม งานอ้อยทุกไร่ชิมไปทุกสวน ผลไม้ลิ้นจี่รสชาติดีของจังหวัดนครพนม เดือนมิถุนายน เทศกาลบุญซำชะ (พิธีสะเดาะเคราะห์เมือง) เดือนกรกฎาคม เทศกาลเที่ยวป่าหน้าฝน / จักรยานท่องเที่ยวเสือภูเขา เดือนสิงหาคม งานสิงหาพาแม่เที่ยว เดือนกันยายน งานมหกรรมผ้าไหมนครพนม เดือนตุลาคม งานประเพณีไหลเรือไฟ งานประเพณีแข่งเรือยาวออกพรรษา เดือนพฤศจิกายน งานลอยกระทง อ.เมือง / อำเภอท่าอุเทน เดือนธันวาคม จักรยานท่องเที่ยว 2 จังหวัด 2 แขวง 2 ประเทศ (มุกดาหาร-แขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว-แขวงคำม่วน สปป.ลาว-นครพนม)¹ ในพิธีเปิด “2547 ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง (Visit Nakhon Phanom Year 2004) พิธีกรรับเชิญจาก สถานีวิทยุโทรทัศน์ช่อง 9 อสมท กล่าวว่า “กราบเรียนท่านประธาน นายแพทย์กระแส ชนะวงศ์ ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี สส.ชาวลิต วิทยสุทธิ ไพจิต ศรีวรรณ ผู้ว่าราชการจังหวัดนายนิคม เกิดขันหมาก ผู้อำนวยการสำนักงานภายในประเทศการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คุณพรทิพย์ อ่อนมุก แจกผู้มีเกียรติ สื่อมวลชนทุกท่าน...” ขณะที่ผู้ว่าราชการจังหวัดได้กล่าวรายงานว่า “...พิธีเปิดงานตามโครงการ 2547 ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง (Visit Nakhon Phanom Year 2004) ของจังหวัดนครพนม ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด จังหวัดนครพนมเป็นจังหวัดแกนนำร่วมของจังหวัดมุกดาหาร สกลนคร กาฬสินธุ์ และนครพนม...”²

จังหวัดอุบลราชธานี ร่วมกับหน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน กำหนดจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา "ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา เทิดไถ้ 72 พรรษา มหาราชินี" อุบลราชธานี 2547 ระหว่างวันที่ 26 กรกฎาคม ถึงวันที่ 1 สิงหาคม 2547 เพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงออกถึงวิถีชีวิตของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน แสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความสามัคคีของชุมชน¹

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ข่าว [THT.PRESS RELEASE](#). การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 4, ม.ป.ป.

² คณะผู้เกี่ยวข้องพิธีเปิดงาน เป็นผู้รายงานข้อมูล, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึกข้อมูล, บริเวณสถานที่จัดงานถนนชยางกูร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2547.

การพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีบทบาทสำคัญในยุคโลกาภิวัตน์ คุณลักษณะสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ดังนั้นการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้เข้าถึงพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม และประเพณี ได้แก่ ถนน สนามบิน รถไฟ รถทัวร์ และธุรกิจโรงแรม

เส้นทางรถยนต์

แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ มีพิพิธภัณฑน์ไดโนเสาร์ภูเวียงอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูเวียง การเดินทางเข้าถึงโดยเส้นทางรถยนต์ 3 เส้นทาง ได้แก่

1. เส้นทางจากขอนแก่น-หนองเรือ ทางหลวงแผ่นดินชนิดทางคู่หมายเลข 12 ระยะทาง 44 กิโลเมตร เลี้ยวขวาตามทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 2038 สู่อำเภอภูเวียง ระยะทาง 18 กิโลเมตร ใช้เส้นทางภูเวียง-บ้านเมืองใหม่ ไปจนถึงกิโลเมตรที่ 23 จะเป็นบริเวณที่เรียกว่า “ปากช่องภูเวียง” มีหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติภูเวียงตั้งอยู่เพื่อให้บริการสอบถามข้อมูล การเที่ยวชม เดินทางต่อไปจนถึงกิโลเมตรที่ 30 เลี้ยวซ้ายตรงทางเข้าอ่างเก็บน้ำบ้านโพธิ์ ระยะทาง 77 กิโลเมตร ถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูเวียง ที่ภูประคูดีหมา ภายในอาคารมีการจัดแสดงซากกระดูกส่วนต่างๆ ของไดโนเสาร์ที่ขุดค้นพบ
2. เส้นทางจากชุมแพ-หนองเรือ ทางหลวงแผ่นดินชนิดทางคู่หมายเลข 12 ระยะทาง 30 กิโลเมตร เลี้ยวซ้ายตามทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 2038 สู่อำเภอภูเวียง
3. เส้นทางศรีบุญเรือง-ภูเวียง ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 2133 ระยะทาง 36 กิโลเมตร

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. งานประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี ประจำปี 2547 ทวยราษฎร์เฝ้าธรรมงามล้ำเทียนพรรษา เทิดไท้ 72 พรรษา มหาราชินี. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 2, ม.ป.ป.

การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวโดยเส้นทางรถยนต์ดังกล่าวทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาสัมผัส ดังคำกล่าวของสุวิมล แก่นบุตรดี ว่า “...นักท่องเที่ยวเดินทางมาโดยรถยนต์ ช่วงนี้จำหน่ายสินค้าดี เพราะมีประชุม APEC และการแข่งขันกีฬาสาธิตที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น...”¹ ขณะที่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาสัมผัสได้แสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ว่า “...เราไปดูตามเว็บ ตามเส้นทางที่เว็บบอก ไปภูเวียงกันค่ะ ขับรถไปเองระยะทางไม่ไกลค่ะจากตัวเมืองขอนแก่นออกมา จนถึงภูเวียงไม่เกินร้อยกิโลเมตรค่ะ เราไปถึงพิพิธภัณฑน์ไดโนเสาร์ภูเวียง... ไม่เสียค่าใช้จ่าย... ออกจากพิพิธภัณฑน์เราขับรถไปอุทยานแห่งชาติภูเวียงค่ะ ไม่ไกลจากพิพิธภัณฑน์...เสร็จแล้วก็ เดินทางกลับขอนแก่นของเราค่ะ...”²

แหล่งท่องเที่ยวศาสนา วัดพระธาตุพนมมรรมา การเดินทางเข้าถึงโดยเส้นทางรถยนต์ 3 เส้นทาง ได้แก่

1. เส้นทางกรุงเทพฯ ใช้ทางหลวงแผ่นดินชนิดทางคู่หมายเลขหมายเลข 1 ถึงสระบุรีบริเวณ กม. ที่ 107 เข้าทางหลวงแผ่นดินชนิดทางคู่หมายเลข 2 ผ่านนครราชสีมา ถึงขอนแก่น แล้วแยกเข้าทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 213 ผ่านกาฬสินธุ์ สกลนคร จากนั้นเข้าทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 22 ไปนครพนม ระยะทางประมาณ 760 กิโลเมตร จากตัวเมืองนครพนมใช้ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 212 ประมาณ 50 กิโลเมตร
2. เส้นทางจากมุกดาหาร-ธาตุพนม ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 212 ระยะทาง 45 กิโลเมตร
3. เส้นทางสกลนคร-ธาตุพนม ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 223 ระยะทาง 75 กิโลเมตร

¹ สุวิมล แก่นบุตรดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑน์ไดโนเสาร์ภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2546.

² Young Creative Travel. “นักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม,” เรื่องเล่า YCT. <<http://www.creativetraveler.net>> 11 เมษายน 2547.

การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวโดยเส้นทางรถยนต์ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาสัมผัส ดังคำกล่าวที่ว่า “ ตอนเป็นสาวฉันและเพื่อนเดินเท้าจากวัดชัยบุรี ร้อยเอ็ด มาเอาบุญ พระธาตุพนมใช้เวลา 11 วัน พระเป็นผู้นำ 5-6 รูป นอนที่ผามพระธาตุ 2 คืน ตอนกลับกลางคืนก็เดิน 7 วัน วันนี้มีารถลูกสาวลูกเขย เดินทางมาเข้า เย็นกลับ มาก่อนวันนมัสการพระธาตุเพราะคนไม่มาก...”¹ ขณะที่ช่างไม้ทำงานในบริเวณวัดกล่าวว่า “...ผมเป็นช่างทำร้านเตรียมงานนมัสการพระธาตุพนม ปีนี้ใหญ่กว่าทุกปี นักท่องเที่ยวเดินทางมามากในวันเสาร์-อาทิตย์ งานนมัสการพระธาตุ วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา...”² นักท่องเที่ยวอีกกลุ่มกล่าวว่า “...มาจากบ้านสนามสุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด เหมารถมาเป็นหมู่คณะนำโดยเจ้าอาวาสวัดและสามเณร มาร่วมงานนมัสการพระธาตุพนมตอนกลางคืนจะเวียนเทียนและปักค้างคืนที่วิหารครอบพระธาตุพุ่มนี้จะเดินทางกลับ...”³

แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง การเดินทางเข้าถึงโดยเส้นทางรถยนต์ 3 เส้นทาง ได้แก่

1. เส้นทางนครราชสีมา-โชคชัย-นางรอง ใช้ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจร หมายเลขหมายเลข 24 จากนางรอง-เฉลิมพระเกียรติ-อุทยานประวัติศาสตร์
2. เส้นทางจากบุรีรัมย์-ประโคนชัย ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 219 จากอำเภอประโคนชัยไปอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข
3. เส้นทางบ้านกรวด-ประโคนชัย ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 2075 จากอำเภอประโคนชัยไปอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข

การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวโดยเส้นทางรถยนต์ดังกล่าวทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาสัมผัส ดังคำกล่าวที่ว่า “...ผู้แสวงบุญจากจังหวัดเชียงรายเดินทางมาทอดผ้าป่าที่วัด

¹ โกสิ สุ่มมาตย์ พัน สุรเสน ลำไต่ ตะลาศรี และสำลีเที่ยงผดุง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่แก่งกะเบา อำเภอห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2547.

² สิม สิทธิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระธาตุพนม มรรหาวีหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2547.

³ ก้าน ธรรมวิเศษ ประสาร ศรีประสาร แก้วศรี คุ่มเหนื่อ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระธาตุพนมมรรหาวีหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2547.

โดยมาพักที่ศาลาการเปรียญและได้เที่ยวชมปราสาทหินพนมรุ้งด้วย...”¹ “...นักท่องเที่ยวเดินทางสะดวกเพราะมีเส้นทางรถยนต์...”²

แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง หลุมขุดค้นวัดโพธิ์ศรี ในการเดินทางเข้าถึงโดยเส้นทางรถยนต์ 1 เส้นทาง คือ เส้นทางอุดรธานี-สกลนคร ใช้ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 2225 เลี้ยวซ้ายบ้านเข้าบ้านเชียง

การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวโดยเส้นทางรถยนต์ดังกล่าวทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาสัมผัส คำของหัวหน้างานบริการศึกษาประชาสัมพันธ์และงานทะเบียนพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียงกล่าวว่า “...ช่วงงานมรดกโลกบ้านเชียงวันที่ 19-21 มีนาคม 2547 ไม่เก็บค่าเข้าชม นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นคนไทยเดินทางมามาก...”³ ขณะที่ผู้ผลิตและจำหน่ายไหลายกล่าวว่า “...นักท่องเที่ยวมามากช่วงงานมรดกโลก และช่วงเทศกาลบั้งไฟพญานาคที่หนองคาย คนแะมาเที่ยวเยอะ...”⁴

แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทโคกโก่ง การเดินทางเข้าถึงโดยเส้นทางรถยนต์ 4 เส้นทาง ได้แก่

1. เส้นทางกาฬสินธุ์-สมเด็จ ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 213 จากสมเด็จ-กุฉินารายณ์ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 2042 แยกบ้านนาไคร้เลี้ยวซ้าย
2. เส้นทางสกลนคร-โคกศรีสุพรรณ ใช้ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 223 โคกศรีสุพรรณ-เขาวง ใช้ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 2287 เขาวง-กุฉินารายณ์

¹ พระประมุข ปิยธรรมโม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปราสาทพนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอลือเมฆิพระเกียรดิ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

² นคราญ สุขสม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอลือเมฆิพระเกียรดิ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

³ นงลักษณ์ โอเวนเด็น เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง หมู่ที่ 13 ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.

⁴ วิลาวัลย์ สุทธิบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านจำหน่ายไหลาย หมู่ที่ 13 ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.

ใช้ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 2291 ถึงแยกบ้านนาไคร้เลียวย้ายประมาณ 3 กิโลเมตร

3. เส้นทางมุกดาหาร-หนองสูง ใช้ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 2042 หนองสูง-นาไคร้เลียวย้ายประมาณ 3 กิโลเมตร

4. เส้นทางร้อยเอ็ด-โพนทอง ใช้ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 2044 โพนทอง-กุฉินารายณ์ ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 2046 แยกบ้านนาไคร้เลียวย้าย 3 กิโลเมตร

การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวโดยเส้นทางรถยนต์ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาสัมผัส ดังคำกล่าวที่ว่า “...ฤดูฝนน้ำตกตาดสูงน้ำมากกรกฎาคม-สิงหาคม วิทยุรับมอเตอร์ไซด์ มาเที่ยวเยอะ บางครั้งเกิดอุบัติเหตุ...”¹ ขณะที่มักคุเทศก์ท้องถิ่นกล่าวว่า “...นักท่องเที่ยวเดินทางมา โดยรถยนต์ส่วนตัวเข้าพักโฮมสเตย์...”²

แหล่งท่องเที่ยวประเพณีงานประเพณีแห่เทียนพรรษา การเดินทางเข้าถึงโดยเส้นทางรถยนต์ 4 เส้นทาง ได้แก่

1. เส้นทางยโสธร-อุบลราชธานี ใช้ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 23 ประมาณ 100 กิโลเมตร

2. เส้นทางศรีสะเกษ-อุบลราชธานี ใช้ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 226

3. เส้นทางพิบูลมังสาหาร-อุบลราชธานี ใช้ทางหลวงแผ่นดินชนิดทางคู่ และ 2 ช่องจราจรหมายเลข 217

4. เส้นทางเดชอุดม-อุบลราชธานี ใช้ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรหมายเลข 24

¹ บุญธง แสงโคตร และหรั่ง แสงโคตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ 53 หมู่ที่ 5 บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546..

² เกรือ คนซ้อ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีภูขันธ์ บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.

การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวโดยเส้นทางรถยนต์ดังกล่าวทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาสัมผัส ดังคำสนทนาในรายการ MCOT.NET สถานีวิทยุ อสมท. FM 100.5 MH2 ของสมาคมเบ็ญจถาวรอนันต์ กล่าวสรุปว่า “...ผมเป็นเจ้าของเว็บไคด์อุบล คอทคอม ได้รวบรวมแหล่งท่องเที่ยว อาหาร โรงแรม 3 ดาว 5 ดาว รถตู้ให้เช่าระยะทางจากกรุงเทพมหานคร ถึงอุบลราชธานีใช้เวลาเดินทางโดยรถยนต์ 7 ชั่วโมง...”¹

กล่าวได้ว่าแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวได้สะดวกโดยใช้เส้นทางรถยนต์ เช่น ทางหลวงแผ่นดินชนิดทางคู่ ทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจร เป็นต้น ขณะเดียวกันนักท่องเที่ยวยังสามารถเดินทางเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยเส้นทางรถยนต์อื่นๆ เช่น ทางหลวงวิถุกิจ หรือเส้นทางที่ไม่อยู่ในการควบคุมของกรมทางหลวงซึ่งเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับแหล่งท่องเที่ยว

สนามบินในประเทศ (Domestic Airport)

จังหวัดซึ่งเป็นที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยวที่ใช้ศึกษามีสนามบินพาณิชย์ สังกัดกรมการบินพาณิชย์ กระทรวงคมนาคม เปิดให้บริการเที่ยวบินภายในประเทศ ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น โดยเครื่องบินบริษัทการบินไทยจำกัด (มหาชน) มีเที่ยวบินกรุงเทพฯ-ขอนแก่น ขอนแก่น-กรุงเทพฯ จังหวัดนครพนมโดยเครื่องบินบริษัทการบินไทยจำกัด (มหาชน) มีเที่ยวบินกรุงเทพฯ-ขอนแก่น ขอนแก่น-กรุงเทพฯ จังหวัดบุรีรัมย์มีท่าอากาศยานบุรีรัมย์ ดำเนินการโดยบริษัทการบินไทยจำกัด บริษัทภูเก็ตแอร์ มีเที่ยวบินกรุงเทพฯ-บุรีรัมย์ บุรีรัมย์-กรุงเทพฯ จังหวัดอุดรธานี มีท่าอากาศยานอุดรธานี ดำเนินการโดยบริษัทการบินไทยจำกัดมีเที่ยวบินกรุงเทพฯ-อุดรธานี อุดรธานี-กรุงเทพฯ อุดรธานี-เชียงใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี มีสนามบินนานาชาติอุบลราชธานี มีเที่ยวบินกรุงเทพฯ-อุบลราชธานี อุบลราชธานี-กรุงเทพฯ ในส่วนของจังหวัดกาฬสินธุ์ไม่มีท่าอากาศยาน แต่สามารถเดินทางโดยสายการบินจังหวัดที่อยู่ใกล้เคียง เช่น ท่าอากาศยานขอนแก่น ท่าอากาศยานร้อยเอ็ด สายการบิน พีบี แอร์ เป็นต้น

นักท่องเที่ยวชาวไทย หรือชาวต่างชาติสามารถเดินทางเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวได้สะดวกโดยเที่ยวบินจากสายการบินภายในประเทศทั้งในช่วงเวลาปกติ หรือช่วงเวลาพิเศษที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว

¹ สมาคมเบ็ญจถาวรอนันต์. “เรื่องเที่ยวเมืองอุบล,” MCOT.NET. สถานีวิทยุ อสมท. เอฟ.เอ็ม. 9 พฤษภาคม 2546. 13.20-13.50 น.

รถไฟ

การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาโดยเส้นทางรถไฟ ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น เส้นทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-ขอนแก่น มีขบวนรถด่วน รถเร็ว และรถด่วน ดิเซลรางปรับอากาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เส้นทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-บุรีรัมย์ มีขบวนรถด่วน รถเร็ว รถธรรมดา และรถด่วนดิเซลรางปรับอากาศ จังหวัดอุดรธานี เส้นทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อุดรธานี มีขบวนรถด่วน รถเร็ว และรถด่วนดิเซลรางปรับอากาศ จังหวัดอุบลราชธานี เส้นทางรถไฟสาย กรุงเทพฯ-วารินชำราบ มีขบวนรถด่วน รถเร็ว และรถธรรมดาจากนครราชสีมา-วารินชำราบ สุรินทร์-วารินชำราบ เป็นต้น

นักท่องเที่ยวชาวไทย หรือชาวต่างชาติสามารถเดินทางเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวได้สะดวกโดยเส้นทางรถไฟทั้งในช่วงเวลาปกติ หรือช่วงเวลาพิเศษที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว

รถประจำทาง

การเดินทางโดยรถยนต์โดยสารประจำทาง บริษัท ขนส่ง จำกัด เดินทางระหว่าง กรุงเทพฯ ไปยังพื้นที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยวทุกวัน เช่น รถธรรมดา รถปรับอากาศ ขณะเดียวกัน ยังมีบริษัทร่วม รถโดยสารประจำทางระหว่างจังหวัด อำเภอ รถเช่า บริการรถปรับอากาศ หรือ บริษัทนำเที่ยว เช่น จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ หจก.แก่นคูณ แทรเวล แก่นสยาม แทรเวล ฯลฯ¹ จังหวัดนครพนม ได้แก่ บริษัทแม่โขงเวสต์ฮอริเคย์ บริษัทเอส.พี.บี.อาร์ ทัวร์ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ เทพนครทัวร์ ธุรกิจทัวร์ ศรีประไพการท่องเที่ยว ฯลฯ³ จังหวัดอุดรธานี ได้แก่ ทอแสงทราเวล ที.เอสคาร์เรนท์ ฯลฯ⁴ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทัวร์ ภู พาราไดซ์

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ขอนแก่น. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3. ม.ป.ป.

² ลุง บี อาร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2547.

³ คณะกรรมการประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว. จังหวัดบุรีรัมย์. คณะกรรมการประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ระบบการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ CEO. ม.ป.ป. ไม่มีเลขหน้า.

⁴ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. อุดรธานี. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 5. ม.ป.ป. ไม่มีเลขหน้า.

⁵ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กาฬสินธุ์. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3. ม.ป.ป. ไม่มีเลขหน้า.

จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ ศักดาการท่องเที่ยว สุรชัยการท่องเที่ยว และเขยลาว¹

นักท่องเที่ยวชาวไทย หรือชาวต่างชาติสามารถเดินทางเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยว
ได้สะดวกโดยรถประจำทางในช่วงเวลาปกติ หรือช่วงเวลาพิเศษที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว
ธุรกิจโรงแรม

แหล่งท่องเที่ยวที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวเกี่ยวกับธุรกิจโรงแรม รีสอร์ท
ในเขตจังหวัดที่เป็นพื้นที่ท่องเที่ยว เช่น แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ในเขตอุทยานแห่งชาติภูเวียง
เปิดให้บริการบ้านพัก เต็นท์นอน การให้บริการแสงสว่าง ฟืนหุงต้ม ตะเกียงสนาม² ในขณะที่
ที่เอกชนเปิดบริการบ้านภูเวียงรีสอร์ท³ แหล่งท่องเที่ยวศาสนา ในเขตอำเภอธาตุพนมเปิดให้บริการ
รีสอร์ท เกสต์เฮาส์ ได้แก่ ธาตุพนมรีสอร์ท แสงทองรีสอร์ท กฤษณาบังกาโลริมโงง นิยามเกสต์
เฮาส์ แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ เปิดบริการ
รีสอร์ท กางเต็นท์ ได้แก่ พนมรุ้งรีสอร์ท บ้านดินรีสอร์ท ขณะที่อยู่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง
ให้บริการสถานที่กางเต็นท์⁴ แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง
หลุมขุดค้นวัดโพธิ์ศรีโน ได้มีกลุ่มชาวบ้านตั้งสำนักงานชมรมบ้านพักวัฒนธรรมวิถีชีวิตชาวบ้านเชียง
และมีเอกชนเปิดบริการเกสต์เฮาส์ แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทโคกโก่ง
เป็นหมู่บ้านที่มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมมีบ้านพักแรม และสถานที่กางเต็นท์⁶
แหล่งท่องเที่ยวประเพณีงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ภายในเขตจังหวัดมีธุรกิจ

¹ ไพโรจน์ แก้ววงษา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2547.

² เอกสารกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมในการใช้สถานที่กางเต็นท์

³ Rambo เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านภูเวียงรีสอร์ท
อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2547.

⁴ ราตรี อาทวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่อยู่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

⁵ เสริม ชำรงรัตน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บริเวณจัดงานมรดกโลกบ้านเชียง เทศบาลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.

⁶ สีเทอด ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2546.

เกี่ยวกับโรงแรม ได้แก่ ลายทอง ศรีกรมล เนวาด้าอินน์ ฯลฯ รีสอร์ท และห้องพักศูนย์
ศิลปวัฒนธรรมกาญจนาภิเษก มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี¹

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการคมนาคมขนส่งเป็นหัวใจของการท่องเที่ยวอยู่ภายใต้การกำกับ
ดูแลของกรมทางหลวง และกรมทางหลวงชนบท ใช้ตัวชี้วัดในการตัดถนนจากขนาดของชุมชน
ผลิตผลทางการเกษตร หรืออุตสาหกรรมเป็นหลัก ไม่ได้นำไปจ้จยเรื่องการท่องเที่ยวเป็นตัวชี้วัด
แต่อย่างไรก็ตามหน่วยงานดังกล่าวก็มีแผนพัฒนามตามวัตถุประสงค์ของแผนงานหน่วยงานของตนเอง
สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว เช่น โครงสร้างพื้นฐาน ถนน โบราณสถาน และ
โบราณวัตถุ เป็นต้น

อนึ่งแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมต่างๆ ส่วนใหญ่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบภายใต้
โครงสร้างหน่วยงานต่างๆ ทั้งในส่วนกลางและการปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น กรมศิลปากร
กรมอุทยานสัตว์ป่าและพันธุ์พืช เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล หรือเอกชน ฯลฯ ซึ่งแต่ละ
หน่วยงานมีระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศ หรือวัตถุประสงค์ของหน่วยงานนั้นๆ แต่การท่องเที่ยวแห่ง
ประเทศไทยมีหน้าที่ด้านการวางแผนงาน หรือการจัดงบประมาณรายปีเงินกู้ OECF เป็นต้น

เส้นทางการท่องเที่ยวภายใน

เส้นทางการท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษา อยู่ในเขตการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 1-5 ล้วนมีรายการนำเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะ
นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงและสามารถสัมผัสได้ ดังตัวอย่างเส้นทางท่องเที่ยว เช่น

1. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 1 พื้นที่
ความรับผิดชอบ นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และสุรินทร์ ตัวอย่างรายการนำเที่ยว เช่น รายการ
นำเที่ยวบุรีรัมย์ - นครราชสีมา - กรุงเทพฯ (2 วัน 1คืน)²

วันแรก

เช้า อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาทหินเมืองต่ำ

¹ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมกาญจนาภิเษก มหาวิทยาลัย
ราชภัฏอุบลราชธานี. ม.ป.ป.

² จังหวัดบุรีรัมย์. CEO จังหวัดบุรีรัมย์ (กลุ่มยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว). <http://Space.loxinfo.co.th/tat/tatinfo_head.php> 13 ตุลาคม 2546.

คณะกรรมการประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว. จังหวัดบุรีรัมย์. คณะกรรมการ
ประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ระบบการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ CEO. ม.ป.ป.

เที่ยง อาหารกลางวันอำเภอนางรอง

บ่าย ชมวัดเขาอังคาร อนุสาวรีย์เราสู้และเขื่อนลำนางรองอำเภอนินดินแดง

เย็น รับประทานอาหารเย็นและชมหมู่บ้านกัลปพฤกษ์ที่สวนนกบริเวณอ่างเก็บน้ำ

ห้วยตลาด เข้าพัก จังหวัดบุรีรัมย์

วันที่สอง

เช้า ชมและเลือกซื้อผ้าไหมที่หมู่บ้านทอผ้าไหม อำเภอนาโพธิ์ ชมปรางค์คู่สวนแดง อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์

เที่ยง อาหารกลางวันอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

บ่าย แวะชมปราสาทหินพิมาย ไทรมงเดินทางกลับกรุงเทพฯ

อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งเปิดให้เข้าชมทุกวัน เวลา 06.00-18.00 น. ค่าเข้าชมชาวไทย 10 บาท ชาวต่างชาติ 40 บาท กอปรกับการจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งโดยจังหวัดบุรีรัมย์ร่วมกับกรมศิลปากร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 มีการปรับเปลี่ยน เพิ่มกิจกรรมแตกต่างไปจากอดีต¹ เช่น คณะกรรมการจัดงานเทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์แห่งพนมรุ้ง งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ประจำปี 2547 วันอนุรักษ์มรดกไทย จังหวัดบุรีรัมย์ประจำปี 2547 คณะนักแสดงแสงสีเสียงชุด “พนมรุ้งมหาทวารวดี” ข้าราชการ พ่อค้า นักการเมือง พราหมณ์ ฯลฯ ประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวงพระศิเวถวายพวงมาลัยและสรนน้ำศิเวลิ่งค์ เป็นต้น

2. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 2 พื้นที่ความรับผิดชอบ อุบลราชธานี อำนาจเจริญ ศรีสะเกษ และยโสธร จัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา “ทวยราษฎร์ไฟธรรม งามล้ำเทียนพรรษา เทิดไท้ 72 พรรษา มหาราชินี” อุบลราชธานี 2547 ระหว่างวันที่ 26 กรกฎาคม ถึงวันที่ 1 สิงหาคม 2547 กิจกรรมในงาน ได้แก่ เชื้อนชุมชน แะสลักเทียนพรรษา สัมผัสวิถีวัฒนธรรมพื้นบ้าน ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการประดับตกแต่งต้นเทียนพรรษตามคุ้มวัดต่างๆ ในเมืองอุบลฯ ระหว่างวันที่ 15-30 กรกฎาคม 2547 พิธีรับเทียนพรรษาพระราชทาน ถึงสนามบินนานาชาติอุบลราชธานี วันที่ 21 กรกฎาคม 2547 เวลา 07.30 น. และจะมีขบวนพิธีอัญเชิญเทียนพระราชทานไปประดิษฐาน ณ ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี ในวันที่ 26 กรกฎาคม 2547 กิจกรรมองค์พุทธศาสนา โครงการแรลลี่เข้าพรรษานูชาธรรม

¹ พระประมุล ปิยธรรมโม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปราสาทพนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป็ก อำเภอนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

ระหว่างวันที่ 26 กรกฎาคม - 1 สิงหาคม 2547 บริเวณสนามทุ่งศรีเมือง ศูนย์ปฏิบัติการกรมกาญจนาภิเษก วัดศรีอุบลรัตนาราม มีการหล่อเทียนเพื่อแกะสลักตราสัญลักษณ์ 72 พรรษามหาราชาินี ถวายสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ประกวดร้องสรภัญญะนักเรียน/นักศึกษา พิธีเวียนเทียน การอบรมจริยธรรมนักเรียน/นักศึกษา ถนนสายเทียน การประดับ ตกแต่งถนนสายเทียน ให้อลังการสว่างไสวทั่วเมือง โดยเฉพาะบริเวณถนนเขื่อนธานี ถนนอุปราชา ถนนชยางกูร และบริเวณถนนรอบสนามทุ่งศรีเมือง และอื่นๆ

3. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3 อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โทร 0-4324-4498-9 โทรสาร 0-4324-4497 พื้นที่ความรับผิดชอบขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์เส้นทางท่องเที่ยวได้แก่ อุทยานแห่งชาติภูเวียง มีหลุมขุดค้นซากฟอสซิล ไดโนเสาร์ พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ภูเวียง¹ รายการนำเที่ยวหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทย โลกโองแบบไม่พักค้างคืน และแบบพักค้างคืน รายการนำเที่ยว เช่น พิธีต้อนรับแขกย้ายเข้าที่พัก พร้อมกันที่ศาลาวัดบายศรีสู่ขวัญ รับประทานอาหารพื้นบ้านพาแลง ชมการแสดงศิลปวัฒนธรรม พักแรมที่บ้านชาวผู้ไทย ดูนอนเตรียมใส่บาตร เทียนน้ำตกลาดสูง เดินป่าล²

4. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 4 พื้นที่ความรับผิดชอบ นครพนม สกลนคร และมุกดาหาร ปี พ.ศ. 2547 อำเภอพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนร่วมจัดงาน “2547 ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง (Visit Nakhon Phanom Year 2004) จัดโปรแกรมนำเที่ยว เช่น ล่องโขงมหานทีศรีโคตรบูรล่องโขงมหานทีศรีโคตรบูรณ์ไปนมัสการพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม และชมสาวผู้ไทยที่เรณูนคร เส้นทางเดิวกินข้าว 3 แผ่นดิน วันเดียวเที่ยว 7 เมือง ขอพร 7 พระธาตุ³

5. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 5 พื้นที่ความรับผิดชอบ อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย และเลย กำหนดเส้นทางท่องเที่ยวด้วยจักรยาน

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. แดนอัศจรรย์อีสาน-เหนือ. ม.ป.ป. ไม่มีเลขหน้า.

² การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ผู้ไทยโลกโองกาฬสินธุ์. ม.ป.ป. ไม่มีเลขหน้า.

³ สำนักงานจังหวัดนครพนม. ปฏิทินท่องเที่ยว จังหวัดนครพนม 2547 “2547 ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง” (Visit Nakhon Phanom Year 2004). ม.ป.ป. ไม่มีเลขหน้า.

เยือนบ้านไทพวน จำนวน 19 จุดท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่น จุดที่ 1 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง จุดที่ 2 เรือนไทพวน จุดที่ 6 วัดโพธิ์ศรีใน จุดที่ 19 ร้านสุ่ยไหลาย ของนายพนม สุทธิบุญ¹

งานประเพณีในโครงสร้างทางสังคม

ฐานคติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเกี่ยวกับประเพณีในแหล่งท่องเที่ยว บุคคล กลุ่มบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้อง ร่วมแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหาในขั้นตอนการดำเนินงาน โดยเน้นการมีส่วนร่วม การท่องเที่ยวประเพณี เช่น ประเพณีแห่เทียนพรรษา งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ประเพณีดังกล่าวสามารถจำแนกกลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องได้ดังนี้

1. รัฐวิสาหกิจการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) กำหนดนโยบายปี พ.ศ. 2546 – 2549 ให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกับทุกฝ่ายทั้งในระดับประเทศ และต่างประเทศ ฯลฯ แผนการตลาดการท่องเที่ยวปี 2547 สินค้าสำหรับตลาดในประเทศนำเสนอ Unseen Product หมวด 4 ว่าด้วย Unseen Thainess : นำเสนอสินค้าประเพณีวัฒนธรรม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขณะเดียวกันได้กำหนดกลยุทธ์การส่งเสริมระดับชาติระดับนานาชาติ เช่น กลยุทธ์การโฆษณาประชาสัมพันธ์ เพื่อยกระดับภาพลักษณ์ประเทศไทยให้เป็น Quality Destination โดยการสร้างและเผยแพร่ Brand Image และแก้ไขปัญหาภาพลักษณ์ด้านลบ² ดังนั้นการเผยแพร่การโฆษณาประชาสัมพันธ์งานประเพณีแห่เทียนพรรษา งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จึงได้นำเสนอหลายรูปแบบ เช่นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ผ่านเว็บไซต์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย³ โปสเตอร์พิมพ์สี่สี และเผยแพร่ผ่านรายการ Free TV. AVC TV CH.1 เป็นต้น

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้แบ่งสำนักงานส่วนภูมิภาคในภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกเป็น 5 เขต ซึ่งประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี อยู่ในพื้นที่ความรับผิดชอบของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 2 มีสำนักงานตั้งอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี ขณะจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง อยู่ในพื้นที่ความรับผิดชอบ

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง. เส้นทางท่องเที่ยวด้วยจักรยานเยือนบ้านไทพวน. ม.ป.ป.

² การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. “นโยบาย,” การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2547. <http://www.tat.or.th/thai/tatinfo_policy.php> 2 กุมภาพันธ์ 2547.

³ แหล่งเดิม. “กิจกรรมเทศกาลและงานประเพณี,” การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2547. <http://www.tat.or.th/thai/tatinfo_policy.php> 2 กุมภาพันธ์ 2547.

ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 1 มีสำนักงานตั้งอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา¹

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามามีบทบาทในงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 โดยร่วมมือกับเทศบาลเมืองจังหวัดอุบลราชธานี ริเริ่มจัดงานสัปดาห์ประเพณีแห่เทียนพรรษา จัดให้มีการประกวดต้นเทียน 2 ประเภท คือ ประเภทติดพิมพ์ และประเภทแกะสลัก หลักเกณฑ์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้สนับสนุนให้เป็นงานประเพณีระดับชาติ ได้แก่ ประเพณีนี้มีศักยภาพเพียงพอที่จะเป็นจุดขายดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ เลือกพื้นที่จังหวัดที่มีความโดดเด่นสูงสุดทางด้านประเพณีนั้น ๆ เพียงแห่งเดียว ชุมชนมีส่วนร่วมในการให้ความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ และมีความภาคภูมิใจในประเพณีของประชาชนในท้องถิ่น ดังนั้นงานประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี จึงเป็นงานประเพณีระดับชาติแห่งเดียวของประเทศไทย ซึ่งผู้อำนวยการองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวได้มอบหมายให้ผู้อำนวยการกองกิจการท่องเที่ยว ผู้อำนวยการกองประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยว และคณะทำงานมาประสานงานและดำเนินงานร่วมกับจังหวัด และเทศบาลเมืองอุบลราชธานี เพื่อสนับสนุนส่งเสริมงานแห่เทียนพรรษาให้สอดคล้องหลักสากลการท่องเที่ยวสืบเนื่องจวบจนปัจจุบัน² อนึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ประชาสัมพันธ์ และประกาศตนเองบนป้ายถาวรในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง สารสำคัญของป้ายประกอบด้วยตราสัญลักษณ์ และระบุนายลักษณ์อักษรว่า “ความสวยงามและความมีคุณค่าของสถานที่ที่ปรากฏอยู่เบื้องหน้าของท่านนี้สมควรได้รับการพิทักษ์รักษาไว้ให้ยั่งยืนตลอดไป การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยภูมิใจที่ได้มีส่วนสนับสนุนการพัฒนาสถานที่แห่งนี้”

2. หน่วยงานและข้าราชการในจังหวัด ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด ส่วนราชการประจำจังหวัด อำเภอ กิ่งอำเภอ ล้วนมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนงานประเพณี ดังนี้

2.1 บทบาทหน้าที่ของจังหวัดได้มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัด กำหนดวิสัยทัศน์ของกลุ่มจังหวัด โดยแบ่งจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบหลักและรับผิดชอบรอง³ ในส่วนของประเพณีแห่เทียนพรรษา และงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จังหวัดได้ถือว่าเป็นงาน

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. “สำนักงาน/ศูนย์บริการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย,” การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2002 <http://Space.loxinfo.co.th/tat/tatinfo_head.php> 13 ตุลาคม 2546.

² ไกด์อุบล ดอท คอม. แหล่งเดิม.

³ จังหวัดบุรีรัมย์. CEO จังหวัดบุรีรัมย์ (กลุ่มยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว). <http://Space.loxinfo.co.th/tat/tatinfo_head.php> 13 ตุลาคม 2546.

ของจังหวัดด้วย ดังจะเห็นได้จากพิธีกรเปิดงาน ผู้ว่าราชการจังหวัด จะเป็นผู้กล่าวรายงานต่อประธานในพิธี เป็นต้น ขณะเดียวกันข้าราชการบางส่วนมีส่วนร่วมในการเป็นกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ในการจัดงานตามคำสั่งแต่งตั้ง

2.2 ส่วนราชการ ประกอบด้วย ผู้ดำรงตำแหน่งบริหารสูงสุด บุคลากร และนักศึกษา นักเรียนแต่ละสถาบันการศึกษา ล้วนมีบทบาทสำคัญในขบวนแห่เทียนพรรษา หรืองานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ดังนี้

2.2.1 มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานีรับผิดชอบขบวนรำ เป็นส่วนประกอบขบวน “เทียนหลวงพระราชทาน” มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี รับผิดชอบขบวนรำเป็นส่วนประกอบขบวนเทียนอำเภอวารินชำราบ ในขณะที่ผู้บริหารระดับอธิการบดี รองอธิการบดี คณบดีหรือเทียบเท่ามีหน้าที่ร่วมขบวนอัญเชิญเครื่องยศเจ้าเมืองตามประเพณีโบราณ ขบวนแห่ขันหมากเบ็งเครื่องสักการะของชาวอีสาน อนึ่งมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ได้จัดขบวนฟ้อนรำ บูชาเป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำพิธีกรรมในวัดเปิดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ทหารจากค่าย ร.23 พัน 4 เข้าร่วมเป็นนักแสดงแสงสีเสียงชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย”

2.2.2 โรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน พื้นที่เขตต่าง ๆ เช่น โรงเรียนนารีนุกูล อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ได้จัดขบวนฟ้อนรำร่วมกับต้นเทียนวัดเมืองเดช อำเภอเดชอุดม โรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราช อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี จัดขบวนฟ้อนรำร่วมกับต้นเทียนวัดท่าวังหิน โรงเรียนเทศบาลพิบูลย์มังสาหาร จัดขบวนฟ้อนรำร่วมกับต้นเทียนเทศบาลเมืองพิบูลย์มังสาหาร เป็นต้น

2.2.3 วิทยาลัยสังกัดสำนักงานอาชีวศึกษาและการศึกษาเอกชน เช่น วิทยาลัยโปลีเทคนิคฯ จัดขบวนฟ้อนรำร่วมกับต้นเทียนวัดพระธาตุหนองบัววิทยาลัยอาชีวศึกษาอุบลราชธานี จัดขบวนฟ้อนรำร่วมกันต้นเทียนวัดใต้พระเจ้าใหญ่ฯ และวัดกลาง

3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลนครอุบลราชธานี องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วยสมาชิกสภาและคณะล้วนเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานด้านการวางแผนโครงการ ดำเนินงานตามหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานร่วมกับหัวหน้าส่วนราชการ และเอกชน เช่น

3.1 การระดมสมองแก้ปัญหานานาปัญหา งานแห่เทียนอุบล เกี่ยวกับการจัดงานเทศกาลแห่เทียนพรรษา ประจำปี 2547 เช่น การจัดการแสดงที่ไม่เหมาะสมร่วมในขบวนแห่ ขบวนฟ้อนรำล่าช้า ห้ามไม่ให้มีการแสดงของสาวประเภทสองที่ไม่เหมาะสม ห้ามผู้ร่วมขบวนดื่มสุรา และเพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่ดูแลประชาชนรुक้าเข้าไปกีดขวางเส้นทางขบวนเทียน และขบวนแสดงฟ้อนรำ นอกจากนี้ยังมีการประชุมเกี่ยวกับภาวะต้นทุนจี๊มีราคาสูงเพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งราคาจี๊มีเป็นวัสดุสำคัญในการทำต้นเทียนกิโลกรัมละ 490 บาท แม้ว่าได้รับเงินสนับสนุนและเงินรางวัล

ก็ไม่คุ้มค่าใช้จ่ายที่ลงทุนไป หนึ่งอัตราเงินสนับสนุนจัดทำต้นเทียนขนาดใหญ่ 15 ต้น ๆ ละ 45,000 บาท ขนาดเล็ก 47 ต้น ๆ ละ 30,000 บาท เทียนโบราณ 10 ต้นๆ ละ 5,000 บาท รวมต้นเทียน 72 ต้น ให้เงินสนับสนุนทั้งสิ้น 2,135,000 บาท ขณะที่ค่าใช้จ่ายด้านรางวัลต้นเทียนแกะสลัก และติดพิมพ์ขนาดใหญ่ ชนะเลิศต้นละ 100,000 บาท รองชนะเลิศและชมเชย 6 รางวัล เป็นเงิน 280,000 บาท รางวัลต้นเทียนแกะสลัก และติดพิมพ์ขนาดเล็ก ชนะเลิศต้นละ 50,000 บาท รางวัลรองชนะเลิศ และชมเชย 100,000 บาท ต้นเทียนโบราณชนะเลิศ 20,000 บาท รองชนะเลิศ และชมเชย 50,000 บาท ค่าใช้จ่ายขบวนพ็อนรำและการแสดง 150,000 บาท¹ หนึ่งผู้ให้การสนับสนุนการจัดงานเป็นเงินสูงสุด คือ เทศบาลนครอุบลราชธานี 1,500,000 บาท รองลงมา คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี 500,000 บาท²

3.2 งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง เทศบาลอำเภอเฉลิมพระเกียรติ เทศบาลตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล ล้วนเป็นกลุ่มบุคคลสำคัญเข้าร่วมงาน เช่น คณะกรรมการจัดงานเทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์แห่งพนมรุ้ง วันอนุรักษ์มรดกไทยจังหวัดบุรีรัมย์ ประจำปี 2547 การจัดแสดงขบวนแห่เจ้าชายนเรนทราทิตย์ พร้อมข้าราชการขึ้นเขาพนมรุ้ง การแสดงจำลองขบวนแห่พระนางรูปดินทรลัก্ষมีเทวี และเทพพาหนะทั้งสิบ เป็นต้น

ไปสเตอร์โฆษณาพิมพ์ระบายอ้อปเซ่ท์สี่สี มีข้อความประกอบภาพว่า เทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์แห่งพนมรุ้ง 5 มีนาคม – 4 เมษายน 2547 งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง 2 – 4 เมษายน 2547

- “...- พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งประสาทพนมรุ้ง 2 มีนาคม (15.00 น.)
- ชมดวงอาทิตย์ตกตรง 15 ช่องประตู 5 – 7 มีนาคม (18.00 น.)
 - ชมดวงอาทิตย์ขึ้นตรง 15 ช่องประตู 2 – 4 เมษายน (06.00 น.)
 - นมัสการพระพุทธพนมรุ้ง เจ้าพ่อปราสาททอง บวงสรวงดอกบัวแปดกลีบ ศูนย์รวมพลังจักรวาล ศิวลึงค์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนองค์ศิวะมหาเทพ
 - การแข่งขันจักรยานเสือภูเขาพิชิตภูเขาไฟ 24 มีนาคม 2547
 - ชมขบวนแห่พระนางรูปดินทรลัก্ষมีเทวี และเทพพาหนะทั้งสิบ
 - ร่วมรับประทานอาหาร (โฮปบายดินเนอร์) ชุดละ (8 คน) 1,200 บาท
 - ชมการแสดงเสียงสี่เสียงชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” (ท่านละ 300 บาท)
 - การแสดงกันตรึมโบราณ ไปกลาง มโหรี ดนตรีไทย กลองยาว

¹ ผู้จัดการออนไลน์. ระดมสมองแก่นานาปัญหางานแห่เทียนอุบลฯ. ม.ป.ป. <<http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?News>> 20 กรกฎาคม 2547.

² ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งานลำเทียนพรรษา เกิดให้ 72 พรรษา

- สืบสารการรักษาโรคแบบโบราณ จำลองการรักษาในโรงพยาบาล
 - ชมกิจกรรมวันคนรักมรดกไทย 2 เมษายน 2547
 - สินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) และศิลปะหินทราย
- ติดต่อสอบถาม ศูนย์การท่องเที่ยวและนันทนาการจังหวัดบุรีรัมย์
และสำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดบุรีรัมย์...”

4. องค์กรเอกชน คือ กลุ่มผู้ประกอบการที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับงานประเพณี เช่น เป็นผู้ให้การสนับสนุนการจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษาปี 2547 ได้แก่ บริษัทสุเทพโปรดิวซ์ จำกัด บริษัทก้าวหน้าไกด์ จำกัด บริษัทอุบลวัสดุ จำกัด บะหมี่ไวไว บริษัท บุญรอดเทรดดิ้ง จำกัด AIS บริษัทดังกล่าวข้างต้นให้การสนับสนุนเงินเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีองค์กรหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมสนับสนุนแต่จำนวนเงินต่ำกว่าหนึ่งแสนบาท

กล่าวสำหรับประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งได้รับการสนับสนุนจากเครื่องดื่มเบียร์ช้างเป็นหลัก ขณะที่ผู้ประกอบการด้านโรงแรมที่พักได้ร่วมประชาสัมพันธ์ด้วยป้ายโฆษณาเทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์แห่งพนมรุ้ง และงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง พร้อมระบุสถานบริการที่สนับสนุน เช่น โรงแรมเทพนคร จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ สโมสรโลออนส์บุรีรัมย์ ได้จัดทำป้ายคอนกรีตถาวร มีส่วนประกอบตราสัญลักษณ์ และระบุข้อความทั้งสองด้านว่า “โบราณวัตถุเป็นศรีบ้าน โบราณสถานเป็นศรีเมืองบุรีรัมย์จะรุ่งเรืองเพราะเราช่วยกันบำรุง” “ปราสาทหินพนมรุ้งเป็นมรดกล้ำค่าและศรีสง่าของบ้านเมือง เราช่วยกันรักษาให้รุ่งเรืองสืบไป”

อย่างไรก็ตามองค์กรดังกล่าวได้รับโอกาสในการโฆษณาผ่านสื่อต่าง ๆ ในเขตเทศบาลและบริเวณจัดงานประเพณี เช่น สื่อแผ่นป้ายขนาดใหญ่ ผืนผ้า สติกเกอร์ ซึ่งจะปรากฏข้อความสนับสนุนงานประเพณีควบคู่กับตรา (Logo) ขององค์กรเหล่านั้นเป็นสำคัญ

5. คຸ້ມວັດ หมายถึง พื้นที่ของชุมชนที่มีวัดหรือหน่วยงานเป็นศูนย์กลาง ในการจัดสร้างต้นเทียนที่เข้าร่วมงานประเพณีแห่เทียนพรรษาปี 2547 วิถีชีวิตชุมชนจึงมีส่วนร่วมทั้งร่างกาย แรงใจ สละเวลา และทรัพย์ แสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความสามัคคีของชุมชนในระดับที่แตกต่างกัน เช่น

5.1 คຸ້ມວັດบ้านนาควาย มีพระอาจารย์ญาเป็นผู้รับผิดชอบตกแต่งรถต้นเทียนที่เข้าร่วมขบวนแห่ หน้าที่หลักคือควบคุมออกแบบลงมือปฏิบัติการประดับตกแต่งดอกไม้ ใบตอง และส่วนประกอบอื่น ยกเว้นต้นเทียนประเภทติดพิมพ์ขนาดเล็กได้จ้างช่างในเขตเทศบาลนครอุบลราชธานีเป็นผู้ดำเนินการ เพราะที่คຸ້ມວັດไม่มีช่างที่มีศักยภาพในการจัดสร้างต้นเทียน อย่างไรก็ตามการประดับตกแต่งต่าง ๆ ล้วนเป็นผลงานอันเกิดจากการร่วมมือกันของพุทธศาสนิกชนของคຸ້ມວັດ บุคลากร และนักเรียนโรงเรียนเมืองอุบลมาเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ โดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทนแลกเปลี่ยน

5.2 กลุ่มวัดพระธาตุหนองบัว สร้างต้นเทียนประเภทแกะสลักขนาดใหญ่ ควบคุมการสร้างโดยพระครูจิตติวิมล โนนบล ตำแหน่งเจ้าอาวาส สกุนช่างเมืองอุบลฯ และร่วมมือกับกลุ่มวัด แสดงให้เห็นถึงการร่วมแรงร่วมใจของพุทธศาสนิกชนทุกเพศวัย กลุ่มวัดมาร่วมกันสร้างต้นเทียน ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งเข้าร่วมขบวนแห่

5.3 กลุ่มวัดทุ่งศรีเมือง สร้างต้นเทียนประเภทติดพิมพ์ขนาดใหญ่ ควบคุมการสร้างโดยพระสำลี ญาณมโฆ วัดทุ่งศรีเมือง เป็นหัวหน้าช่างควบคุมการผลิตต้นเทียนประเภทติดพิมพ์ของหน่วยงานซึ่งมาใช้สถานที่วัด และให้ความอนุเคราะห์การสร้างต้นเทียน เช่น ต้นเทียนขององค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลอ่างศิลา อำเภอปลาปาก และต้นเทียนวัดทุ่งศรีเมือง 'ได้กล่าวว่า' 'ได้รับความร่วมแรงร่วมใจจากพระภิกษุ สามเณรของวัดและพุทธศาสนิกชน ชาวคุ้มมีความสามัคคี มีความภูมิใจในผลการทำหน้าที่

อย่างไรก็ตามแม้ว่าคุ้มวัดที่ผลิตสร้างต้นเทียนไม่ได้นำต้นเทียนที่สร้างขึ้นมามาถวายวัด ดังเช่นในอดีตแต่ก็มีความยินดีที่จะนำต้นเทียนเข้าร่วมขบวนแห่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เพราะเป็นเกียรติและศักดิ์ศรีของชาวคุ้มที่ต้องเข้าร่วมงานประเพณีที่จัดขึ้น

6. กลุ่มช่าง เช่น ช่างวิเชียร พาดิ เป็นรองหัวหน้าช่าง รับผิดชอบการสร้างต้นเทียน เช่น ต้นเทียนประเภทแกะสลักขนาดใหญ่ของวัดพระธาตุหนองบัว ต้นเทียนอำเภอตระการพืชผล ช่างวิเชียร พาดิ กล่าวถึงปัจจัยทางด้านฝีมือว่า²

“...ผมเป็นศิษย์พ่อใหญ่อุดสาหกรรม อยู่ ป.7 วัดอุคิข
หลักคือเทียน พวกผมลงมือทำต้นเทียนมาหนึ่งเดือน ช่างลูกมีมือมาจากจังหวัดศรีสะเกษ แต่ละคนได้รับค่าตอบแทนตามศักยภาพของตนเอง มีแรงงานชาวคุ้มมาช่วย เร่งงานให้เสร็จทันวันแห่ ช่างต้องงดการทำงาน พุ่งนี้จะนำต้นเทียนไปตั้งที่ถนนสายเทียน ใกล้ทุ่งศรีเมือง และจะเข้าร่วมขบวนแห่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสในวันถัดไป...”

¹ พระสำลี ญาณมโฆ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

² วิเชียร พาดิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระธาตุหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

วิถีช่างล้วนนำมาซึ่งการสร้างสรรค์ การรวมกลุ่มช่างเพื่อเสนอความเป็นตัวตนของช่างเมืองอุบลฯ การนำพระพุทธรศานามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวก่อให้เกิดความสามัคคี สร้างสรรค์งานประเพณีแห่เทียนพรรษาให้ยิ่งใหญ่ เป็นเครื่องยืนยันว่าหากชาวเมืองอุบลฯ ยังอุดมไปด้วยความศรัทธา ความมุ่งมั่นที่ดั่งงาม หล่อหลอมจิตใจเป็นหนึ่งเดียวย่อมนำไปสู่ความสำเร็จงดงาม แม้ว่ารูปแบบประเพณีอาจเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา ความยิ่งใหญ่ของประเพณีแห่เทียนพรรษาจะยังคงอยู่สืบเนื่องตราบนานเท่านาน

ช่างเทียนกับชาวกุ่มวัดได้ข้อสรุปตรงกันว่าการทำงานต้นเทียนพรรษาในแต่ละปีต้องใช้เวลานานจึงได้ต้นเทียนที่งดงาม ทุกคนล้วนมีความสุขเกิดภาคภูมิใจที่ได้สืบสานศิลปะประเพณีที่ดั่งงามอันเกิดจากภูมิปัญญาอันสูงส่ง ดังคำกล่าวที่ว่า “...ดีใจ มีความสุขตอนผู้ชมว่างามๆ เป็นกำลังใจที่ดีมากๆ ...ภูมิใจที่ได้สืบสานอยากให้เห็นรุ่นใหม่หันมาสนใจมากขึ้น...”

ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคนในงานประเพณี

งานประเพณีแห่เทียนพรรษา งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง เป็นผลจากการดำเนินการโดยผู้คนในสังคมที่มีความสัมพันธ์กันทางสังคม จากสถานการณ์การท่องเที่ยวประเพณีแห่เทียนพรรษา และประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งได้ส่งผลกระทบต่อคุ้มวัด และชาวบ้านดังนี้

1. ชาวบ้าน คุ้มวัดที่เกี่ยวข้องกับงานประเพณีแห่เทียนพรรษามีส่วนร่วมคิดวางแผนร่วมปฏิบัติการด้วยแรงกายและการบริจาคทรัพย์ ในคุ้มวัดที่ตนเองอาศัยอยู่หรือศรัทธา แต่การวางแผนดำเนินงานจะส่งผลตัวแทนจากเทศบาลนครอุบลราชธานี ข้าราชการหน่วยงานรัฐหรือเอกชนผู้มีสถานประกอบการ จึงส่งผลทำให้การแบ่งปันผลประโยชน์ไม่เท่าเทียม

2. ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวส่วนใหญ่กระจุกตัวกับกิจการธุรกิจโรงแรม บริษัททัวร์ ร้านอาหาร ซึ่งผลประโยชน์ดังกล่าวมีมูลค่าสูง

3. การแสดงขบวนแห่เทียนพรรษา เป็นการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า แต่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาสัมผัสรับรู้ และอยากมาสัมผัส แม้ว่าจะเป็นการแสดงก็ตาม

4. ผลกระทบด้านความสะอาดในพื้นที่สาธารณะ เช่น การทิ้งเศษขยะที่เหลือจากการบริโภค – อุปโภค ของนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดความสกปรก แม้ว่าเทศบาลนครอุบลราชธานีจะมีเจ้าหน้าที่เก็บกวาด แต่ปริมาณความสกปรก ตามท้องถนนกินพื้นที่บริเวณกว้าง จึงควรสร้างจิตสำนึกให้นักท่องเที่ยวมีความรับผิดชอบ

ผลกระทบของการเปลี่ยนบทบาทวัฒนธรรม

ภาพรวมประเพณีท้องถิ่นของภาคอีสานมีความหลากหลาย มีความสำคัญ และความหมายต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ซึ่งประเพณีเดียวกันอาจมีความแตกต่างกัน หรือเหมือนกัน ซึ่งอาจเป็นผลจากการปรับเปลี่ยน แล้วยึดถือแบบอย่างตามแนวบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลายาวนาน จนเกิดความมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

จากการจัดการท่องเที่ยวทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในประชาชนจังหวัดอุบลราชธานี หรือจังหวัดบุรีรัมย์มีรายได้จากการผลิตสินค้าและบริการในท้องถิ่นเพิ่มขึ้น เกิดอาชีพใหม่เพื่อบริการนักท่องเที่ยว เช่น การให้บริการรถตู้โดยสาร บริษัทนำเที่ยว ผลิตสินค้าที่ระลึก และผลิตภัณฑ์เพื่อการบริโภค ก่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวดังปรากฏหลักฐานจากสำนักงานสถิติจังหวัดอุบลราชธานี รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 2,119.61 ล้านบาท จำแนกเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย 2,008.11 ล้านบาท นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ 111.50 ล้านบาท¹ ขณะที่เทศบาลนครอุบลราชธานีได้ดำเนินการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การปรับปรุงถนนสาธารณะ ดูแลรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบ โดยบังคับใช้พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและกฎหมายจราจร และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนร่วมมือรักษาความสะอาด²

การจัดประเพณีแห่เทียนพรรษาของท้องถิ่นในอดีตเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคุ้มวัดในชุมชน ขั้นตอนกระบวนการและระบบการจัดการมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ของคนในคุ้มวัดต้องอาศัยการร่วมแรงกาย ใจของชาวคุ้มจำนวนมาก ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เข้มแข็ง ทำให้เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีดำรงอยู่ได้ในชุมชน

ปัจจุบันกิจกรรมทางประเพณีแห่เทียนพรรษา งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง กลายเป็นสินค้าสำหรับการท่องเที่ยว ส่งผลให้รูปแบบของกิจกรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นถูกปรับเปลี่ยนไป เพื่อตอบสนองให้เกิดความน่าดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยว หน่วยงาน และองค์กรต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีการปรับระบบการดำเนินงาน รูปแบบการดำเนินการให้เป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้รับผลกระทบตามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แนวคิดเรื่องการลงทุนกลายเป็นหัวใจสำคัญในงานประเพณี คติความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญ บริจาคมีการเปลี่ยนแปลง การเกิดความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์

¹ สำนักงานสถิติจังหวัดอุบลราชธานี. สถิติและการท่องเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานี. 2544. หน้า 5.

² เทศบาลเมืองอุบลราชธานี. ผลการดำเนินงานเทศบาลเมืองอุบลราชธานี. 2541. หน้า 32 – 34.

ในการจัดงานและการเกิดค่านิยมใหม่ในงานประเพณี สะท้อนให้เห็นว่ารัฐโดยกลุ่มข้าราชการ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทสูงสุดในการลงทุนทางวัฒนธรรม บทบาทของชุมชน ชาวคุ้มมีความสำคัญในการจัดงานน้อยลง

ผลกระทบการท่องเที่ยวแบบมวลชน

สืบเนื่องจากอดีตจวบจนปัจจุบันสถานการณ์การท่องเที่ยวในประเทศไทยมีการปรับเปลี่ยน ดังปรากฏหลักฐานว่า มีการจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อศท.) ช่วงปี พ.ศ. 2503 ในช่วงจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มีหน้าที่ส่งเสริม การท่องเที่ยวของประเทศและเป็นจุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวแบบมวลชนในประเทศไทย ส่งผลให้ เกิดกลุ่มเอกชนเข้าดำเนินการทางธุรกิจการท่องเที่ยว ธุรกิจที่เกี่ยวข้องจัดตั้งสมาคมโรงแรมไทย ในปี พ.ศ. 2506¹ ตั้งสมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยวในปี พ.ศ. 2511² ตั้งสมาคมมัคคุเทศก์อาชีพ ในปี พ.ศ. 2518³ ซึ่งสามารถตอบสนองการท่องเที่ยวแบบมวลชนอย่างดียิ่ง

ยศ สันตสมบัติ ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) ว่าเป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบธุรกิจเอกชน ซึ่งมองแบบสั่งการจากบนลงล่าง เน้นความพึงพอใจ ของนักท่องเที่ยวและเม็ดเงินจากรายได้เป็นสำคัญ⁴ ซึ่งสอดคล้องกับไมเคิล ฮิตช์ค็อก (Michael Hitchcock) และคณะได้วิเคราะห์สถานการณ์การเปิดรับการท่องเที่ยวในภูมิภาคอาเซียน ช่วงต้นคริสต์ ทศวรรษที่ 1990 ซึ่งภูมิภาคอื่นให้ความสนใจลงทุนด้านการท่องเที่ยวว่า กลุ่มประเทศภาคีสมาชิก อาเซียนการท่องเที่ยวกำลังเติบโตสามารถรองรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ และภายในประเทศ เพิ่มขึ้นจาก 10 ปี ก่อนสองถึงสามเท่า เป็นการสร้างรายได้หลักทางเศรษฐกิจแลกเปลี่ยน ของประเทศไทย⁵

¹ สมาคมโรงแรมไทย. <<http://thaihotels.org>> 20 เมษายน 2546.

² สมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยว. <<http://atta.or.th>> 15 มีนาคม 2546.

³ สมาคมมัคคุเทศก์อาชีพ. <<http://pgthaitouristguide.org>> 5 มกราคม 2547.

⁴ ยศ สันตสมบัติ. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและ การจัดการทรัพยากร. 2544. หน้า 5.

⁵ Michael Hitchcock, T. King Victor ; and Michael J.G. Parnwell. Tourism in South – East Asia. 1993. p.1.

จากรายงานผลของอาเซียนแสดงให้เห็นว่าจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวภูมิภาคอาเซียนปี พ.ศ. 2547 จำนวน 19,963,998 คน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ.2546 ร้อยละ 30.21 สำหรับประเทศไทยในปี พ.ศ. 2547 มีจำนวนนักท่องเที่ยว 11,737,413 คน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2546 ซึ่งมีจำนวนนักท่องเที่ยว 10,082,109 คน คิดเป็นร้อยละ 16.42¹ อาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวดังกล่าวเป็นการท่องเที่ยวแบบมวลชนที่อุดมไปด้วยธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่แปลกใหม่ดึงดูดใจให้เข้าถึงและสัมผัสด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ในฐานะสมาชิกขององค์การการท่องเที่ยวโลก และเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่โดยตรง ได้จัดกิจกรรมสนับสนุนองค์การสหประชาชาติ ซึ่งประกาศให้ปี พ.ศ.2545 เป็นปีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติโดยคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Commission on Sustainable Development) ได้ร้องขอให้หน่วยงาน ภูมิภาคเอกชนทั่วโลกสนับสนุน ดังนั้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วยการบริหารจัดการให้พัฒนาทุกด้านอย่างรอบคอบระมัดระวังเกิดผลดีต่อเศรษฐกิจสังคม และความงามทางสุนทรียภาพ มีการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาด เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด และยาวนาน โดยไม่ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น²

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวส่งผลกระทบในทางลบทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจบางแง่มุม ทำให้เกิดกระแสการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable tourism) ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาระบบการจัดการและรูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวโดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน³

อย่างไรก็ตามการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งการเพิ่มปริมาณนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาสัมผัสโดยใช้ประเพณีเป็นจุดขาย ผลประโยชน์อันเกิดจากการท่องเที่ยวถูกแบ่งปันอย่างไม่เท่าเทียมระหว่าง

¹ ASEAN. Total International Visitor Arrivals to ASEAN (2004).
<<http://www.aseansec.org>> 5 June 2005.

² กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. “International Year of Ecotourism 2002,” จุลสารการท่องเที่ยว. 21(1) : 4 ; มกราคม – มีนาคม 2545.

³ กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. “การพัฒนาธุรกิจชุมชนบ้านโป่งอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่,” จุลสารการท่องเที่ยว. 21(1) : 45 ; มกราคม – มีนาคม 2545.

สถานบริการเอกชน เช่น โรงแรม ร้านอาหาร บริษัททัวร์ เป็นต้น กับผู้คนในท้องถิ่น อีกทั้งชุมชนต้องบริจาควัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการจัดสร้างต้นเทียนของคุ้มวัด หรือคนในท้องถิ่นได้ใช้เงินแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้รับบัตรค่าเข้าชมประเพณีที่จัดขึ้น ถึงแม้ว่าจะเป็นการจัดงานประเพณีในชุมชนซึ่งตนอาศัยอยู่ก็ตาม

อนึ่ง แม้ว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมียุทธศาสตร์ในการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มีนัยการท่องเที่ยวแบบมวลชน ควบคู่กับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนก็ตาม ในส่วนของการดำเนินงานของสำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 1, 2 และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ปรับเปลี่ยนรูปแบบประเพณีจากชาวบ้านสู่การแสดง ทำให้ขาดจิตวิญญาณ แต่คุ้มวัดล้วนเข้าใจแยกแยะว่าเป็นอย่างไร ช่วงเวลาใดที่ต้องไปทำบุญถวายเทียนที่วัด การเวียนเทียนที่วัดล้วนสามารถเข้าถึงแก่นแท้ของประเพณีที่แท้จริง และประเพณีที่ปรับเปลี่ยนในบทบาทของการแสดงเป็นอย่างไร เพราะประเพณีดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนมาโดยตลอดก่อนองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อศท.) หรือการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จะเข้ามามีบทบาทในงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งในกรณีงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งก็ไม่มี ความแตกต่างกันมากนัก

หลักฐานทางโบราณคดีในภาคอีสานพบว่าบริเวณแอ่งสกลนคร และบริเวณแอ่งโคราช เป็นที่ตั้งหลักแหล่งของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และสมัยประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นถึงสภาพสังคมการดำรงชีวิต การตั้งถิ่นฐาน สภาพแวดล้อม พัฒนาการทางเทคโนโลยี และสภาพทางสังคม วัฒนธรรมของชุมชนมีการติดต่อกับอารยธรรมอินเดียได้รับคติความเชื่อทางศาสนา ความรู้ด้านศิลปวิทยา การรับวัฒนธรรมมอญ เขมร และไท-ลาว ผ่านการเลือกสรรส่วนที่เห็นว่ามีค่าจำเป็น และมีประโยชน์ จึงนำมาประยุกต์ใช้จนมีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมในภาคอีสานจวบจนปัจจุบัน

รูปแบบสินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสานทั้ง 6 รูปแบบ มีความหลากหลายด้านรูปแบบ และกิจกรรม ซึ่งแต่ละพื้นที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น สินค้าบางชนิดผนวกเอาสินค้าและบริการหลายประเภททั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรมเข้าด้วยกัน เช่น ทรัพยากรท่องเที่ยว อภัยชัยไมตรี สาธารณูปโภค ดังนั้นสินค้าจึงมีทั้งความเหมือนและแตกต่าง ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึง มีสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว กอปรกับอุดมไปด้วยสินค้าที่ระลึก ทำด้วยมือ เลียนแบบสิ่งเดิม หรือเป็นของจริง

แหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษามีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ศักยภาพทางกายภาพ และศักยภาพของพื้นที่ทางวัฒนธรรมมีลักษณะเฉพาะ และหรือแตกต่างกัน กล่าวคือ

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติมีสภาพเป็นภูเขาล้อมรอบเป็นที่ตั้งของอุทยานแห่งชาติภูเวียง พิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์ภูเวียง หลุมขุดค้นซากฟอสซิลไดโนเสาร์ ศักยภาพในการท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติภูเวียงมีศักยภาพในระดับนานาชาติ เช่น สามารถเดินทางไป-กลับ และเป็นแหล่งขุดค้นพบไดโนเสาร์แห่งแรกในประเทศไทย

แหล่งท่องเที่ยวศาสนา ตำนานกล่าวว่าในสมัยอาณาจักรศรีโคตบูรเรืองอำนาจ พระมหากัสสปเถระ พญาทั้ง 5 และพระอรหันต์ 500 องค์ สร้างพระธาตุพนมราว พ.ศ. 8 เสร็จแล้วได้อัญเชิญพระอัฐกธาตุของพระพุทธเจ้าประดิษฐาน ภายหลังมีการบูรณปฏิสังขรณ์ เป็นระยะ ครั้งหลังสุดพระธาตุพนมหักล้มลงรัฐบาลไทยจึงจัดสร้างขึ้นใหม่ และจัดพระราชพิธี บรรจุพระอัฐกธาตุเมื่อเดือนมีนาคม 2522 ศักยภาพในการท่องเที่ยว เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถ ตอบสนองผู้บริโภครวม และมีศักยภาพสูง อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับกลุ่มเป้าหมายระดับประเทศ เช่น สามารถเดินทางไป-กลับได้

แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งสร้างบนภูเขาไฟซึ่งดับแล้ว ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-17 เป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย พุทธศตวรรษที่ 18 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 นับถือพุทธศาสนาเถรวาทจึงดัดแปลงเป็นพุทธสถาน กรมศิลปากรได้ ซ่อมแซมและบูรณะด้วยวิธีอนัสติโลซิส (Anastylosis) จังหวัดบุรีรัมย์ร่วมกับกรมศิลปากร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) การจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 ศักยภาพในการท่องเที่ยว เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองผู้บริโภครวม และมีศักยภาพสูง อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับกลุ่มเป้าหมายระดับนานาชาติ เช่น สามารถเดินทางไป-กลับได้

แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดีบ้านเชียง กรมศิลปากร ดำเนินการขุดค้นพบหลักฐาน ทางโบราณคดี เช่น โครงกระดูกมนุษย์ ภาชนะดินเผา โบราณวัตถุทำด้วยสำริด และเหล็กมีอายุ 5600-3000 ปีมาแล้ว ปี พ.ศ. 2518 จึงได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียงขึ้น ต่อมาปี พ.ศ. 2535 คณะกรรมการมรดกโลกได้ขึ้นบัญชีแหล่งวัฒนธรรมบ้านเชียง เป็นแหล่งมรดกโลก อันดับที่ 4 ของประเทศไทย และเป็นอันดับที่ 359 ศักยภาพในการท่องเที่ยวเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่สามารถตอบสนองผู้บริโภครวม และมีศักยภาพสูง อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับกลุ่มเป้าหมาย ระดับนานาชาติ เช่น สามารถเดินทางไป-กลับได้

แหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม บ้านโลกโองดำเนินการหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เมื่อเดือนสิงหาคม 2541 เปิดหมู่บ้านให้นักท่องเที่ยวศึกษาวัฒนธรรม ประเพณี สินค้าหัตถกรรม และวิถีชีวิตท้องถิ่น ร่วมพักในบ้านพักแรมกับเจ้าของบ้าน (Home Stay) ศักยภาพในการท่องเที่ยว เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นได้รับรางวัลยอดเยี่ยมประเภทแหล่ง ท่องเที่ยวเมืองและชุมชนในการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวครั้งที่ 3 ประจำปี 2543

แหล่งท่องเที่ยวประเพณี พุทธศาสนิกชนชาวอุบลราชธานีนิยมถวายต้นเทียน ในงานประเพณีแห่เทียนพรรษาเป็นประเพณีสืบเนื่อง พ.ศ. 2520 เทศบาลเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) ริเริ่มจัดงานสัปดาห์ประเพณีแห่เทียนพรรษา ณ บริเวณทุ่งศรีเมืองปี จัดประกวดต้นเทียนประเภทติดพิมพ์ และประเภทแกะสลัก สนับสนุน

เป็นงานประเพณีระดับชาติสืบเนื่องจวบจนปัจจุบัน ศักยภาพในการท่องเที่ยวสามารถตอบสนองผู้บริโภค และมีศักยภาพสูง อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับกลุ่มเป้าหมายระดับนานาชาติ เช่น สามารถเดินทางไป-กลับได้

การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมการท่องเที่ยวในภาคอีสานโดยองค์การของรัฐมีนโยบายด้านการท่องเที่ยวปี 2547 กำหนดวัตถุประสงค์การดำเนินการในภาพรวมค้ำนึ่งถึงเป้าหมายทางการตลาดจากกลุ่มเป้าหมายตลาดต่างประเทศ ตลาดในประเทศ โดยเสนอสินค้าการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสินค้าหลักทางการท่องเที่ยว และสินค้าใหม่พร้อมขายเป็นสำคัญ ในส่วนของนโยบายการท่องเที่ยวภาคอีสานได้มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัด กำหนดวิสัยทัศน์-เป้าประสงค์ของกลุ่มจังหวัด หรือแต่ละจังหวัด มีผู้รับผิดชอบ และกำหนดช่วงการจัดกิจกรรม อีกทั้งทรัพยากรท่องเที่ยวแต่ละจังหวัดมีความแตกต่างกัน กล่าวคือมีความเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวทางด้านธรรมชาติ ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม และประเพณี ดังนั้นการสร้างภาพลักษณ์ของสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวล้วนเป็นการสร้างความรู้จักมักคุ้นต่อผู้บริโภคเป็นสำคัญ

จากการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานจากหน่วยงานรัฐ เอกชน กลุ่มบุคคล ในส่วนที่เกี่ยวกับถนน สนามบิน รถไฟ รถทัวร์ และธุรกิจโรงแรม รีสอร์ทเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะในพื้นที่ดังกล่าวส่งผลให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวสามารถตอบสนองความต้องการผู้บริโภคสินค้าการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวในช่วงเวลาปกติ หรือโอกาสพิเศษของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง อนึ่งแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวไม่สามารถเคลื่อนย้ายจากแหล่งที่ตั้งได้ ดังนั้นโครงสร้างพื้นฐานล้วนอำนวยความสะดวกผู้บริโภคมีศักยภาพเดินทางไป-กลับได้โดยมาสัมผัสด้วยตนเอง

เส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษาซึ่งอยู่ในเขตการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 1-5 ล้วนมีรายการนำเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งล้วนมีศักยภาพ และดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวให้สามารถเข้าถึงและสามารถสัมผัสได้

ฐานคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเกี่ยวกับประเพณีในแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ รัฐวิสาหกิจการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน ชาวคุ้ม และกลุ่มช่าง

สินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสานต้องพึ่งพาตลอดนักท่องเที่ยว ส่งผลให้ผู้ผลิตปรับปรุงผลิตภัณฑ์ให้มีทั้งรูปแบบดั้งเดิม และแบบตามกระแสนิยมของนักท่องเที่ยว ดังนั้นรูปแบบ และเนื้อหาอาจมีการปรับเปลี่ยนโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยง งานประเพณีแห่เทียนพรรษา และงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง รัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นผู้อยู่เบื้องหลังการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ คุ้มวัด

ชาวบ้านส่วนเข้ามาร่วมงานด้วยเกียรติศักดิ์ศรี หรือโดยคำสั่ง หรือให้ความร่วมมือ แม้ว่าผู้ได้รับผลประโยชน์ส่วนใหญ่ คือ ผู้ประกอบการทางธุรกิจ เช่น กิจการโรงแรม บริษัททัวร์ เป็นต้น

บทที่ 4

วิถีวัฒนธรรม และวิธีการผลิตแบบยังชีพก่อนการส่งเสริมการท่องเที่ยว

จากการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดี แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวประเพณีในภาคอีสาน โดยมีความมุ่งหมายเพื่ออธิบายว่า วิธีการผลิตแบบยังชีพก่อนการส่งเสริมการท่องเที่ยวมีความหมายและรูปแบบของสินค้าในแหล่งท่องเที่ยวเป็นอย่างไร ในบทนี้จะนำเสนอวิธีการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านอีสานเพื่อยังชีพ อาหารพื้นบ้านในวิธีการผลิตแบบยังชีพ ประเพณีพื้นบ้านในวิธีการผลิตแบบยังชีพ การฉลองสมโภชในประเพณีพื้นบ้านอีสาน และค่านิยมการบริโภคในวิธีการผลิตแบบยังชีพ

วิธีการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านอีสานเพื่อยังชีพ

ชุมชนอีสานในวิธีการผลิตแบบยังชีพมีกิจกรรมการผลิตที่สำคัญ คือ การทำอาหารและการทำหัตถกรรม ได้แก่ การทอผ้า การทอเสื่อ การจักสาน และการทำเครื่องปั้นดินเผา กิจกรรมหลักทั้งสามประการเพื่อตอบสนองความต้องการด้านบริโภค ด้านอุปโภค ด้านศรัทธาทางศาสนา และสังคม

กล่าวสำหรับงานหัตถกรรม มีความหมายอย่างไรในโครงสร้างของกระบวนการทางสังคม (Social Structure) เป็นตัวกำหนดกรอบการเคลื่อนไหว กล่าวคือ หัตถกรรมที่ถูกผลิตกรรมขึ้นมา มีกระบวนการสร้างความหมายระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคอย่างไร หัตถกรรมมีหน้าที่อย่างไร ดังนั้นวิธีการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านอีสานเพื่อยังชีพ อาหารพื้นบ้านในวิธีการผลิตแบบยังชีพ ประเพณีพื้นบ้านในวิธีการผลิตแบบยังชีพ และการฉลองสมโภชในประเพณีพื้นบ้านอีสานอาจให้ความหมายได้หลายนัย คือ

1. หัตถกรรมการทอผ้า

หัตถกรรมการทอผ้ามีปรากฏแทบทุกเรือน โดยมีแบบแผนการทำงานแบบผู้ชายทำเครื่องมือทอผ้าอาทิ เช่น กี่ ฝีม กวัก อัก กระสวย หลอด ไน หลา และทำเกษตรกรรมที่เกี่ยวเนื่องการทอผ้า คือ ปลูกฝ้าย ปลูกหม่อน ปลูกไม้ผลที่ให้สีธรรมชาติในเปลือกใบ และแก่น เช่น ขนุน มะม่วง คราม เป็นต้น ส่วนผู้หญิงเป็นฝ้ายเลี้ยงไหม และทอผ้า วัสดุเส้นใย มีทั้งใยพืช และไหม รูปแบบการทอผ้ามีทั้ง ฝ้ายนุ่ง ฝ้ายห่มและฝ้ายบุซา ได้แก่

ผ้าพื้นสำหรับตัดเสื้อ ผ้าชิ้นฝ้าย ผ้าชิ้นไหม ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง ผ้าแพรวา ผ้าห่ม หมอนชนิด พูก
ผ้าไตรจีวร ผ้ากฐิน ชง เป็นต้น ผ้าทอเหล่านี้เป็นทั้งงานหัตถกรรม และงานศิลปะที่ทรงคุณค่า
โดยการประดิษฐ์ลวดลาย และการให้สีสันที่งดงาม ลายผ้าทอแสดงจินตนาการ และงานสร้างสรรค์
ที่ได้แรงบันดาลใจจากธรรมชาติ ได้แก่ ลายสัตว์ ลายพืช ลายดอกไม้ลายวัตถุ ได้แก่ ลายนาถ
ลายดอกสำน ลายผีเสื้อ ลายต้นสน ลายหงษ์ ลายดอกสร้อย เป็นต้น

ลักษณะเด่นของผ้าทอมืออีสาน คือ มีชุมชนหลายแห่งทอผ้าไหม ทอผ้าโสร่ง
ทอผ้าแพรวา ทอผ้ามัดหมี่ ทอผ้าสามกษัตริย์ ทอผ้าชิ้น ทอหมอนชนิด ไฉ่ฉางมทั้งลวดลาย
และสีสัน ทักษะการเตรียมเส้นใย การให้สีธรรมชาติ การถักทอลายผ้าเป็นภูมิปัญญาที่สืบสาน
ภายในครอบครัว และกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ผ้าไหมของกลุ่มไทยเขมร ผ้าแพรวาของชาวผู้ไท ผ้าจิด
และผ้ามัดหมี่ของชาวอีสาน เป็นต้น

จุดมุ่งหมายด้านประโยชน์ใช้สอยของผ้าทอมือมีลักษณะอเนกประสงค์ เช่น
ใช้เป็นผ้าปู ผ้าห่ม ภายในครอบครัว ใช้แลกเปลี่ยนแทนเงินตรา เป็นมรดกตกทอดเมื่อลูกหลาน
ออกเรือน เป็นเครื่องสมมาญาติผู้ใหญ่ในโอกาสสำคัญ เป็นของฝากของกำนัลบุคคลสำคัญ
เมื่อมาเยี่ยมเยือน และที่สำคัญที่สุดเป็นเครื่องบริการเป็นเครื่องจตุปัจจัยไทยทานเพื่อบูชาพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ เช่น ผ้าห่มพระพุทธรูป ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้ากฐิน ชงจระเข้ และผ้าไตรจีวร เป็นต้น

สตรีชาวอีสานส่วนใหญ่ ได้รับการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมด้านปัจจัย
ทางด้านทักษะฝีมือ การทอผ้าสืบเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น เป็นวิธีการผลิตแบบพึ่งตนเองตามฤดูกาลผลิต
ผลผลิตจากผ้าและเครื่องแต่งกายมีจุดมุ่งหมาย หรือมีเจตนาเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวัน และตอบสนอง
ความต้องการพื้นฐาน จากการศึกษาพบว่าในแหล่งท่องเที่ยวผลิตผ้า และเครื่องแต่งกาย
ดังกรณีตัวอย่าง เช่น

1.1 ย่อม เป็นผลิตภัณฑ์ที่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันโดยมีหน้าที่
เพื่อบรรจุสิ่งของที่จำเป็นต้องนำติดตัวไปประกอบการกิจในชีวิตประจำวัน ดังคำกล่าว
จากการสัมภาษณ์ว่า “...ใช้ใส่สิ่งของ เช่น บุหรี่ ไม้ขีดไฟ เอกสาร หนังสือดี ลูกกระสุน
สามารถนำติดตัวเวลาไปทุ่งนา หรือขึ้นภูเขา...”¹

¹ สีเทียด ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ผู้ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านโคกโค้ง หมู่ที่ 2 บ้านโคกโค้ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูพาน จังหวัด
จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2546.

1.2 ผ้าขาวม้า เป็นผลิตภัณฑ์ที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ดังคำกล่าวจากการสัมภาษณ์ว่า “...สำหรับนุ่งอาบน้ำ เช็ดถู เหนือโคล โปกศึรยะหรือผูกเป็นเปลนอนสำหรับเด็ก...”¹

1.3 ผ้าโสร่ง ผ้าถุง และเสื่อ เป็นผลิตภัณฑ์ที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ดังคำกล่าวจากการสัมภาษณ์ว่า “...ผ้าโสร่งส่วนใหญ่ผู้อาวุโสหรือผู้สูงอายุเพศชาย เป็นผู้สวมใส่ในชีวิตประจำวัน ผ้าถุงสำหรับสตรีมีลวดลายแบบดั้งเดิมของไทย ส่วนเสื่อบูรุษมีทั้งแขนสั้นและยาว ผลิตโดยการทอมือเย็บมือ ปักลวดลายเฉพาะของผู้ไท ได้แก่ ลายของกำย ลายเครือ เป็นต้น...”² ส่วนผ้าถุง กลุ่มวัฒนธรรมไทยลาวมีส่วนประกอบของลวดลายมัดหมี่รูปแบบดั้งเดิมของชาวอีสาน...”³

หัตถกรรมการทอผ้าโดยนัยนี้ เป็นกิจกรรมการผลิตด้านทักษะฝีมือของสตรี กอปรกับเครื่องมือสำหรับการทอผ้าที่สำคัญยังเป็นกรรมวิธีดั้งเดิมที่เป็นทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งผู้ผลิตและผู้ใช้ร่วมกันกำหนดหน้าที่การใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งต่อการดำเนินชีวิตประจำวันทางสังคมและวัฒนธรรม

2. หัตถกรรมทอเสื่อ และเครื่องจักสาน

ชุมชนอีสานนิยมตั้งถิ่นฐานในอาณาบริเวณแหล่งน้ำที่สำคัญ เช่น แม่น้ำ ห้วย หนอง บึง เพื่อประโยชน์ด้านเกษตรกรรม และหาอาหารจากธรรมชาติ ประกอบกับภูมิลักษณะของภาคอีสานมีลักษณะสูงต่ำเหมือนลูกคลื่นลอนราบ เมื่อฝนตกทำให้น้ำขังเป็นบ่อเกิดของวัชพืชประเภทเสี้ยนใย เช่น กก ผือ ไหล นอกจากนี้แม่น้ำโขง แม่น้ำชี แม่น้ำมูล และแม่น้ำสาขา เช่น แม่น้ำสงคราม ลำน้ำปาว ลำน้ำพาน ลำน้ำยัง ก่อให้เกิดป่าบุงป่าทามซึ่งมีไม้ไผ่ป่านาชนิดสามารถเป็นวัสดุในการทอเสื่อ และทำเครื่องจักสาน เช่น กระจับปี่ ตะกร้า หวดนึ่ง ไช คู้ม หมวก สุ่ม กระจับข้าว เสื่อกก เสื่อพับ กระจับปี่ หัตถกรรมเหล่านี้สามารถทำได้ทั้งชาย และหญิง ทั้งผู้ใหญ่ และเด็กที่สนใจ ผลผลิตใช้ในครัวเรือน และนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่น เช่น ข้าว ปลา เกลือ

¹ สุวิมล แก่นบุตรดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์ ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2546.

² อลิษา ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านโคกโก่ง หมู่ที่ 2 บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2546.

³ สุวิมล แก่นบุตรดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์ ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2546.

ผัก ผลไม้ นอกจากนี้เสื้อผ้าสามารถทอถวายเป็นปัจจัยไทยทานเพื่อประโยชน์ใช้สอยของวัด ในการจัดเตรียมสถานที่เพื่อนั่งฟังธรรมหรือจำวัด ส่วนเครื่องจักสานไม้ไผ่หรือใยพืชเป็นเครื่องใช้ บรรจุง้าว บรรจุสิ่งของ ใช้เป็นภาชนะในการเลี้ยงไหม ใช้ตากข้าวปลาอาหาร หรือเป็นเครื่องมือ จับปลา และดักสัตว์ ภูมิปัญญาในการทอเสื้อผ้า และจักสานเป็นสิ่งที่เรียนรู้ภายในครอบครัว และชุมชน บางแห่งสามารถสร้างผลผลิตให้มีคุณค่าทางศิลปกรรม ด้วยการประดิษฐ์ลวดลาย และเลือกใช้วัสดุจากธรรมชาติได้อย่างหลากหลาย เช่น การสานกระติบข้าวจากไม้ไผ่ จากไหล จากใบตาล เป็นต้น แหล่งผลิตที่มีชื่อเสียงได้แก่ กลุ่มจักสานกระติบข้าวบ้านหนองบัวชุม บ้านโนนสมบูรณ์ บ้านด่านเหนือ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น

ลักษณะเด่นของเสื้อผ้า และเครื่องจักสานอีสานคือมีทั้งประโยชน์ใช้สอย และมีความประณีตในการออกแบบลาย เช่น ลายขัด ลายสอง ลายสองขัด ลายสาม ลายสี่ ลายตา มะกอก ลายไขว้ ฯลฯ นอกจากนี้ชาวบ้านมีความคิดริเริ่มด้านรูปทรงได้ดี เช่น รูปทรงกระติบข้าว มีทั้งแบบกลม แบบเหลี่ยม และสามารถรักษาความร้อนได้โดยคุณสมบัติของวัสดุจากธรรมชาติ

3. หัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา

ชุมชนอีสานหลายแห่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาหลายยุคหลายสมัย ทั้งยุคก่อนประวัติศาสตร์ และยุคประวัติศาสตร์ เครื่องปั้นดินเผาเป็นเครื่องใช้ทั้งยามสุข และทุกข์ เช่น หม้อในหลุมฝังศพที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง แหล่งโบราณคดีทุ่งกุลา และแหล่ง โบราณคดีบ้านกรวด โดยพบทั้งหม้อและเครื่องประดับ กลุ่มชาติพันธุ์ในปัจจุบันที่มีทักษะฝีมือ ด้านเครื่องปั้นดินเผาได้แก่ กลุ่มไทยย้อ กลุ่มไทยโคราช ที่ตั้งถิ่นฐานอาณาบริเวณใกล้แม่น้ำ ห้วย หนอง บึง ที่มีดินเหนียวที่มีคุณภาพเหมาะต่อการทำหม้อ ไห กระปุก ตุ่มน้ำ คณโฑน้ำ น้ำเต้าดิน เครื่องปั้นดินเผาในชุมชนอีสานมีประโยชน์ในการบรรจุน้ำ สุรา ปลา ร้า หน่อไม้คอง ส่วน เครื่องปั้นดินเผาขนาดเล็กใช้สำหรับหุงต้มแกง และใส่อาหารบริโภค ทักษะฝีมือในการผลิต เครื่องปั้นดินเผามีหลายระดับ บางแห่งสามารถพัฒนาทั้งรูปร่าง ลวดลาย และสีสันทัน รวมทั้งเทคนิค การเผา สามารถให้ประโยชน์ใช้สอยให้คุณค่าด้านศิลปกรรม และแสดงสถานภาพทางสังคม ของผู้ครอบครอง ชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผา เช่น บ้านท่าไทร บ้านหม้อ บ้านด่านเกวียน บ้านกรวด เป็นต้น มีข้อน่าสังเกตว่าชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผานิยมนำผลผลิตไปแลกเปลี่ยน กับข้าว พริก เกลือ ผัก ปลา กับชุมชนเกษตรกรรมอื่นๆ จุดเด่นของเครื่องปั้นดินเผาอีสานคือ คุณภาพดินที่เป็นวัตถุดิบ และรูปทรงที่เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยเช่น ไหปลา ร้า ไหเกลือ ไหเหล้า ไหขอบปากสูงสำหรับใส่กระดูกมนุษย์ จากการศึกษพบว่าในแหล่งท่องเที่ยวผลิต หัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาดังกรณิดังตัวอย่าง เช่น

3.1 กลุ่มปั้นหม้อบ้านคำอ้อ ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ชาวบ้านคำอ้อเดิมบรรพบุรุษมีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา อพยพย้ายถิ่นและยังคงดำรงชีวิตสัมพันธ์กับการทำเครื่องปั้นดินเผาสืบเนื่องจวบจนปัจจุบัน ที่ตั้งของหมู่บ้านมีแหล่งดินเหนียว ซึ่งเป็นทุนทางธรรมชาติที่มีคุณสมบัติในการขึ้นรูปภาชนะดินเผา ดังนั้นดินจึงเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ผสานกับการขึ้นรูปด้วยหัตถ์ และการเผาแบบหน้าดิน¹ กล่าวได้ว่ากลุ่มปั้นหม้อบ้านคำอ้อได้รับการถ่ายทอดและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมด้านปัจจัยทักษะฝีมือการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจากบรรพ-บุรุษ

การผลิตเครื่องปั้นดินเผา แม้ว่าหน่วยในการผลิตเป็นแรงงานหญิงในสถาบันครอบครัว แต่บ้านคำอ้อและหมู่บ้านอื่นก็มีส่วนสำคัญด้านปัจจัยการผลิต เช่น การใช้แหล่งดินเหนียววัตถุดิบดินปั้นจากแหล่งพื้นที่สาธารณะ การใช้ฟางข้าว การใช้ฟืน (หลัก) สำหรับเผาภาชนะเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น ดังนั้น เครื่องปั้นดินเผาจึงเป็นผลิตภัณฑ์ที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานสำหรับเป็นภาชนะสำหรับบรรจุน้ำของชุมชนอีสานสำหรับดื่มหรือบริโภคในครัวเรือน²

เครื่องปั้นดินเผาโดยนัยนี้เป็นกิจกรรมการผลิตด้านทักษะฝีมือของสตรี โดยใช้กรรมวิธีการผลิตแบบดั้งเดิม สมาชิกทางสังคมในภาคอีสานมีความเข้าใจต่อบทบาทหน้าที่และร่วมกันกำหนดความหมายของหม้อดินเผา ด้านการตอบสนองความต้องการพื้นฐานซึ่งสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน

3.2 เครื่องปั้นดินเผาเขียนสี

นักโบราณคดี กรมศิลปากร ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านเชียงพบหลักฐานทางโบราณคดี เช่น โครงกระดูกมนุษย์ โบราณวัตถุทำด้วยสำริด เหล็ก และภาชนะดินเผา เป็นต้น กล่าวสำหรับภาชนะดินเผาถือได้ว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรมการฝังศพ ซึ่งในแต่ละชั้นดินมีรูปแบบภาชนะดินเผา สามารถแบ่งยุคสมัยวัฒนธรรมบ้านเชียง ออกได้ 3 ยุค คือ สมัยแรกมีอายุระหว่าง 5600 – 3000 ปีมาแล้ว สมัยกลางมีอายุระหว่าง 3000 – 2300 ปีมาแล้ว และสมัยหลังมีอายุระหว่าง 2300 – 1800 ปีมาแล้ว

¹ วงเดือน ชมภู เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.

² เจริญ จันทร์จรูญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์บ้านคำอ้อ ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.

เครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียงนี้ จึงเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีขั้นตอนทางวัฒนธรรมอันยาวนาน มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสูง โดยเฉพาะภาชนะดินเผาลายเขียนสี ถือว่าเป็นวัฒนธรรมโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่เรียกว่า “วัฒนธรรมบ้านเชียง”¹

อย่างไรก็ตามหัตถกรรมพื้นบ้านในวิธีการผลิตแบบยังชีพ เกิดขึ้นและดำรงอยู่ โดยความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ แบบจริยธรรม คือ แบ่งกันทำ แบ่งกันใช้ตามความเหมาะสม โดยสถาบันครอบครัว และชุมชนมีบทบาทในการสืบสร้างความรู้ตามความรู้ความสามารถ

อาหารพื้นบ้านในวิธีการผลิตแบบยังชีพ

ข้าว ปลา ผัก เป็นอาหารดั้งเดิมของชาวอีสาน กลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานในเขตอีสานใต้ เช่น ชาวไทยโคราช ไทยเขมร นิยมรับประทานข้าวเจ้าหรือข้าวสวย ชาวอีสานส่วนใหญ่นิยมรับประทานข้าวเหนียวซึ่งให้พลังงานสูงเหมาะแก่ผู้ใช้แรงงานทำการเกษตรกรรม และเหมาะกับอาหารอีสานประเภทปิ้ง แจ่ว ลาบ อ่อม ที่มีน้ำขลุกขลิก รสชาติของอาหารอีสาน คือ เผ็ด ขม เค็ม เครื่องปรุงรสของชาวอีสาน คือ ปลาร้า และเกลือ อาหารของชาวอีสานส่วนใหญ่ได้จากธรรมชาติ เช่น พืช ผัก ปลา แมลง ตามฤดูกาล อาหารประเภทผัก ได้แก่ เห็ด ถั่ว แดงกวา มะละกอ น้ำเต้า พริกเขียว บวบ ฟักทอง ผักป่า (ผักหวาน ผักติ้ว ผักเม็ก ผักกระโดน สายบัว ผักแพว ผักกะแยง) อาหารประเภทโปรตีน ได้แก่ ปลาน้ำจืด เนื้อหมู เนื้อไก่ เนื้อเป็ด กบ เขียด ปู ปลา แมงกูดจิ้ง อึ่ง มดแดง เป็นต้น

ลักษณะเด่นของอาหารอีสาน คือ การคัดสรรอาหารป่าหรือพืช สัตว์ จากแหล่งอาหารตามธรรมชาติในแต่ละฤดูกาลมาบริโภคได้อย่างเหมาะสม ทั้งคุณประโยชน์ด้านสมุนไพร ด้านรสชาติ ด้านกลิ่นสี นอกจากนี้ยังมีลักษณะเด่นด้านภูมิปัญญาการปรุงอาหารด้วยเครื่องปรุงหลัก คือ ปลาร้าและพืชเครื่องเทศอันได้แก่ พริก ตะไคร้ หอม กระเทียม โดยเลือกวิธีปรุงเพื่อเพิ่มรสด้วยวิธีทำให้อาหารสด และอาหารสุกโดยการเผา การหมกขี้เถ้า การปิ้งจี่ การหลาม การลาบ การตำส้ม การอู่ การอ่อม การเอาะ การแกง การต้ม ตำรับอาหารที่มีชื่อเสียงได้แก่น้ำพริกปลาร้า แจ่วบอง ซุบผัก ส้มตำ ลาบก้อย วิธีการรับประทานมีการสร้างสมดุลธาตุระหว่างอาหารกับเครื่องเคียงประเภทผัก เช่น ส้มตำรสเผ็ด เป็ริ้ว เค็ม จะรับประทานคู่กับผักที่มีรสหวานตามธรรมชาติ เช่น ถั่วสดหรือผักต้มเห็ดต้มเป็นต้น นอกจากนี้คตินิยมในการบริโภค

¹ กรมศิลปากร. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง. 2527. หน้า 18.

ที่ให้ความสำคัญต่อมิติทางสังคมคือทำงานร่วมกัน เล่นร่วมกัน กินร่วมกันไม่กินข้าวคนเดียว เป็นการกินรวมหมู่ในหนึ่งสำรับตามคติ กินปลาร่วมห้วย กินกล้วยร่วมหวี กินปลีร่วมกาบ อานน้ำร่วมวง เป็นวิถีวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสามารถรักษาความเป็นชุมชนรักษาความสัมพันธ์ภายในครอบครัวภายในกลุ่มเครือญาติและไต่บ้านเดียวกันได้เป็นอย่างดีทั้งในยามสุข และยามทุกข์

กล่าวโดยสรุป อาหารอีสานมีการปรุงแต่งรส กลิ่น สี คุณค่าตามธรรมชาติได้เหมาะสมแก่พื้นภูมิ ต่อมาเกิดการผสมผสานวัฒนธรรมอาหารกับกลุ่มไทยจีน ไทยเวียดนาม และไทยถิ่นอื่น ทำให้เอกลักษณ์ด้านอาหารเปลี่ยนแปลง

ชุมชนอีสานดำรงชีวิตสัมพันธ์พึ่งพาธรรมชาติ และฤดูกาล ดังนั้น การได้มาซึ่งอาหารสำหรับใช้บริโภคในครอบครัวส่วนใหญ่เพราะเกิดจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารตามฤดูกาล อาหารรูปแบบเดิม มีความหมายอย่างไรในโครงสร้างของกระบวนการทางสังคม ความหมายเดิมของอาหารในชีวิตประจำวันอาจให้ความหมายได้หลายนัย คือ¹

1. อาหารจากพื้นที่สาธารณะ เช่น จากพืช ไม้ ไม้ ไม้ เห็ด จากสัตว์ เช่น กิ้งก่า จักจั่น นก หนู กบ เขียด ปลา ฯลฯ

2. อาหารจากพื้นที่ส่วนบุคคลซึ่งมีการผลิต และนำผลผลิตมาแบ่งปัน แลกเปลี่ยนกับสมาชิกในชุมชน เช่น คัดเค็ด ปลา ไช้มัดแดง ผลไม้ ฯลฯ

อาหารโดยนัยดังกล่าวล้วนเป็นผลจากแหล่งอาหารเกิดขึ้นจากทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ การเก็บเกี่ยวผลผลิตดำเนินไปอย่างพอเพียงต่อการยังชีพ และมีเครือข่ายการแบ่งปันเกิดความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ฉะนั้นวิถีการผลิตดังกล่าวจึงมีลักษณะเศรษฐกิจเพื่อยังชีพของท้องถิ่น

ประเพณีพื้นบ้านในวิถีการผลิตแบบยังชีพ

สังคมอีสานเป็นสังคมแบบจารีต กิจประเพณีพิธีกรรมที่เรียกว่าฮีตสิบสองคองสิบสี่ มีความสำคัญดังเป็นธรรมเนียมชีวิตชุมชน ประเพณีหลักมีพื้นฐานจากคติการนับถือผี การศรัทธาในพุทธ-ศาสนา และการแก้ไขปัญหามหาชีวิต ประเพณีที่มีลักษณะร่วมกับชาวไทถิ่นอื่น ได้แก่ ประเพณีตามพุทธ-ศาสนา เช่น บุญเข้าปริวาสกรรม บุญผ่าป่า บุญกฐิน บุญเข้าพรรษา

¹ สี่เทียด ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านโคกโก่ง หมู่ที่ 2 บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูพาน จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2546.

บุญออกพรรษา บุญมาฆบูชา บุญวิสาขบูชา บุญอาสาฬหบูชา เป็นต้น ส่วนประเพณีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะเกิดจากทุนธรรมชาติ และความเชื่อของท้องถิ่น เช่น การเลี้ยงผีปู่ตา การเลี้ยงผีตาแฮก การเลี้ยงผีบ้าน การเลี้ยงผีเรือน การเลี้ยงผีแดน การทำบุญบังไฟ การบูชาเกจิอาจารย์ การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การบูชาพระธาตุสำคัญ การสร้างถู่หรือปราสาทหิน เป็นต้น

จุดมุ่งหมายสำคัญในการปฏิบัติกิจประเพณี คือ ให้ผลผลิตทางการเกษตร ข้าว ปลา อาหารอุดมสมบูรณ์ ไม่เกิดภัยธรรมชาติ ไม่เกิดโรคระบาดทำลายชีวิตคน ชีวิตสัตว์ ชีวิตชุมชน สิ่งที่สำคัญมากคือความร่วมมือช่วยเหลือกันระหว่างคนในชุมชนทุกระดับในการแก้ไขปัญหาชุมชน

ลักษณะเด่นของประเพณีอีสานคือความเชื่อมโยงระหว่างคติความเชื่อกับภูมิปัญญาปรุงแต่งประดิษฐ์ประเพณี ให้มีแง่มุมด้านศิลปกรรมเช่น การใช้ความรู้เชิงช่างประดิษฐ์วัตถุบูชา ให้มีความวิจิตร ความประณีต มีการปรุงแต่งสุนทรียภาพ ในการดนตรีนาฏศิลป์พื้นบ้าน เพื่อการบูชาเพื่อนันทนาการในกลุ่มผู้มีความเชื่อความศรัทธาร่วมกัน ประเพณีอีสานจึงมีบทบาทในการคลี่คลายปัญหาชุมชน และช่วยปรับปรนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ภายใน ชุมชน

กล่าวสำหรับงานประเพณีรูปแบบเดิม มีความหมายอย่างไรในโครงสร้างของกระบวนการทางสังคม ประเพณีมีหน้าที่อย่างไร ดังนั้น ความหมายเดิมของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง งานประเพณีแห่เทียนพรรษา อาจให้ความหมาย ได้หลายนัย คือ

1. ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง นายเรืองบุญ สิริรังศรี รองผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ กล่าวว่า เริ่มต้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2481 โดยท่านเจ้าคุณโสภา ธรรมญาณ วัดท่าประสิทธิ์ จังหวัดสุรินทร์ ได้เดินทางสู่เขาพนมรุ้งเพื่อวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีมีการปรับปรุงเส้นทางขึ้นสู่ปราสาท อีกทั้งป่าทึบ และสัตว์ป่าชุกชุม พุทธศาสนิกชนจึงร่วมแรงกายใจนำพระพุทธรูปจำลองหล่อด้วยโลหะทองเหลืองไปประดิษฐานไว้ที่ปรangkน้อย และได้กำหนดกิจกรรมสำคัญ คือ การทำบุญปิดทองรอยพระพุทธรูปจำลองในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 5 ต่อมาภายหลังท่านเจ้าคุณฯ จึงได้ประชุมพุทธศาสนิกชนจากบ้านบุ ตำบลห้วยจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ช่วยกันถากถางต้นไม้ และปรับเส้นทางเดินมาที่หนองบัวราย (สระเพลง) อำเภอประโคนชัย ขึ้นสู่ยอดเขาอันเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูป และพุทธสถาน รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 3 เดือน จึงแล้วเสร็จ ปราสาทดังกล่าว และร่วมกันถากถางต้นไม้ บริเวณหน้าปราสาท เป็นลานกว้าง สำหรับจัดงานเฉลิมฉลองประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ครั้งแรกในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 พ.ศ. 2481¹

¹ “ประเพณีขอมโบราณ อลังการพนมรุ้งเทวาลัย,” ไทยโพสต์. 27 มีนาคม 2540. หน้า 9.

งานประเพณีโดยนัยนี้ เป็นการส่งเสริม บำรุงพระพุทธศาสนาทานิกายให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ การบริจาควัตถุปัจจัยโดยการทำบุญปิดทองรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง ซึ่งรอยพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการออกบวช

2. วันเข้าพรรษา ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ชาวอีสานนิยมเรียกว่า “บุญเดือนแปด” เป็นช่วงเวลาที่พระสงฆ์ต้องอยู่จำอาวาสแห่งเดียวตลอด 3 เดือน ในช่วงฤดูฝน อุบาสกอุบาสิกาंना “ต้นเทียน” มารวมกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เทียนมีรูปลักษณะเป็นเล่ม หรือมัดรวมกันเป็นต้น หรือหล่อต้นเทียนด้วยขี้ผึ้ง เรียกว่า “เทียนเล่ม หรือเทียนต้น” ถวายแด่พระสงฆ์ในวันเข้าพรรษาเพื่อให้นำไปจุดบูชาพระรัตนตรัยตลอดพรรษา¹ พุทธศาสนิกชนของจังหวัดอุบลราชธานีนิยมถวายต้นเทียนในงานประเพณีแห่เทียนพรรษาเป็นประเพณีสืบเนื่อง กำหนดจัดงานในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 และแรม 1 ค่ำเดือน 8 ของทุกปี

ในอดีต “ชาวอุบล” นำเทียนมาถึงความยาวแคะพันรอบศีรษะ มัดรวมกันรอบแกนไม้ไผ่ประดับตกแต่งด้วยกระดาษเงิน กระดาษทอง แยกห้ามเข้าร่วมขบวนแห่ ขบวนพื่อนนำไปถวายพระที่วัดประจำคุ้ม ต่อมาภายหลังมีการสร้างสรรค์ต้นเทียนให้เกิดความวิจิตรขึ้นเป็นลำดับ ดังนี้² พ.ศ. 2480 ช่างโพธิ์ ส่งศรี ริเริ่มนำเทียนมาหล่อเป็น “ต้นเทียน” ทำแม่พิมพ์มาตีพิมพ์ลวดลายไทยประเพณีนำไปฉนึ้ประดับต้นเทียน เรียกว่า “หล่อดอก” เป็นต้นแบบของเทียน “ประเภทติดพิมพ์” พ.ศ. 2494 นายชอบ ชัยประภา ข้าหลวงประจำจังหวัดอุบลราชธานีส่งเสริมให้ประกวดต้นเทียนพรรษา 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทมัดรวมติดลาย และประเภทติดพิมพ์ พ.ศ. 2502 ช่างคำหมา แสงงาม สร้างสรรค์ต้นเทียนกรรมวิธี “แกะสลัก” ทำให้การจำแนกต้นเทียนที่ส่งเข้าร่วมประกวดเพิ่มเป็น 3 ประเภท ต่อมาภายหลังต้นเทียนแบบดั้งเดิมจึงเสื่อมความนิยม พ.ศ. 2510 งานแห่เทียนพรรษาหยุดชะงัก 1 ปี เนื่องจากมีการคัดค้านการประกวดเทียนพรรษาโดย “พุทธสมาคมจังหวัดอุบลราชธานี” พ.ศ. 2511 ริเริ่มแกะสลักลวดลายบนต้นเทียนให้มีเนื้อหา รูปแบบเกี่ยวกับพุทธประวัติ หรือชาดก พ.ศ. 2516 คุ้มวัดส่งขบวนแห่เทียนพรรษาเข้าประกวดมากขึ้น เทศบาลเมืองอุบลราชธานีจึงย้ายสถานที่จัดงานในทุ่งศรีเมือง พ.ศ. 2519 จังหวัดอุบลราชธานี และเทศบาลเมืองอุบลราชธานีเชิญองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อศท.) ส่งเหตุการณ์งานแห่เทียนพรรษาเพื่อให้เป็นงานระดับชาติ

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าจังหวัดอุบลราชธานี เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานที่ได้รับอิทธิพลคติความเชื่อเรื่องอานิสงฆ์ของการถวายขี้ผึ้ง และการถวายแสงสว่าง

¹ ปริญญาณ ภิภุ. ประเพณีโบราณ. 2525. หน้า 131-142.

² ไกด์อุบล คอท คอม. 2000. <<http://www.guideubon.com>> 5 เมษายน 2546.

เป็นทาน อีกทั้งได้ผสานเข้ากับงานบุญเข้าพรรษาที่สัมพันธ์กับธรรมชาติที่มีความความอุดมสมบูรณ์ของรวงผึ้งกระท่งได้ขนานนามว่า “คงอุผึ้ง”

งานแห่เทียนพรรษาได้ผนวกเข้ากับงานบุญเข้าพรรษา ส่งผลให้พิธีการถวายเทียนที่ทำจากขี้ผึ้งมีเจตนาเพื่อให้ความสว่างแก่พระสงฆ์ การทำเทียนพรรษา คือ การนำเทียนไปจำหน่ายพรรษาที่วัด โดยกรรมวิธีนำเอาเทียนเล่มเล็กมัดรวมติดกันเป็นต้นใหญ่ปริมาณเทียนสามารถนำไปใช้ได้ตลอดทั้งสามเดือน ชาวคุ้มวัดจึงนำไปทอดถวายพระภิกษุ สามเณรที่จำพรรษาในวัดใช้ทำประโยชน์ในการจุดเทียนส่องสว่างสำหรับทำกิจของสงฆ์ เช่น สึกษาพระธรรมวินัย ลงอุโบสถ ท่องบทสวดมนต์ ทำวัตร บูชาพระรัตนตรัย และท่องปาติโมกข์ เป็นต้น ซึ่งคุ้มวัดได้ปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันมา หนึ่งงานรวมเทียนพรรษามีขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 มีการรวมต้นเทียนทำพิธีสมโภชน์เฉลิมฉลอง วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 วันเข้าพรรษา ตัวแทนจากคุ้มต่างๆ จะนำต้นเทียนของตนเองกลับวัดแห่ไปถวายเป็นพุทธบูชาที่วัดเป็นอันเสร็จพิธี

ในแง่ี่ งานประเพณีแห่เทียนพรรษามีส่วนสัมพันธ์กับคติความเชื่อของการได้รับอานิสงส์จากการถวายแสงสว่างเป็นทาน เพื่อให้ภิกษุสงฆ์สามเณรนำไปจุดบูชาพระรัตนตรัยตลอดพรรษา การผลิตต้นเทียนมีพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม กล่าวคือ ชาวคุ้มวัดมีพลังในการผลิต โดยนำเทียนเล่มเล็กมามัดรวมกัน ประดับตกแต่ง แยกهامร่วมขบวนแห่นำไปถวายวัดประจำคุ้ม ฉะนั้นงานประเพณีจึงเป็นศูนย์รวมของการมีส่วนร่วมของชาวคุ้มในการคิดตัดสินใจและร่วมปฏิบัติการ ในส่วนของกลุ่มช่างเมืองอุบลฯ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ต้นเทียนแตกต่างไปจากเดิม เช่น การหล่อต้นเทียน ทำแม่พิมพ์มาตีพิมพ์ประดับบนต้นเทียนเรียกว่า “หล่อดอก” และ การแกะสลักต้นเทียน กล่าวได้ว่ากรรมวิธีดังกล่าวเป็นการพัฒนาการด้านรูปแบบ และเนื้อหา ของสกุลช่างเมืองอุบลฯ โดยประยุกต์ใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม เพื่อเสนอประดิษฐ์กรรมใหม่สู่สังคม

นอกเหนือจากการทำต้นเทียนพรรษา แต่ละคุ้มวัดได้ประดับตกแต่งองค์ประกอบของขบวนเทียน เช่น ดอกไม้ ใบตอง ฝ้าย ประติมากรรมลอยตัว เป็นต้น ในส่วนของประติมากรรมสกุลช่างเมืองอุบลฯ นิยมนำเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับพุทธประวัติตอนต่าง ๆ เช่น เสด็จออกบวช เสด็จลงจากดาวดึงส์สวรรค์ ปฐมเทศนา เสด็จปรินิพพาน เทพยดา นางฟ้า และสัตว์ในจินตนาการในป่าหิมพานต์ ส่งผลให้เกิดความสมบูรณ์ทางด้านองค์ประกอบศิลปะด้านรูปแบบ และเนื้อหาซึ่งต้องใช้ทักษะความสามารถเฉพาะตัวควบคู่กับการจัดการเรื่องเวลาแห่งการทุ่มเทแรงกาย แรงใจในช่วงระยะเวลาอันยาวนาน

งานประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี เป็นการแสดงออกถึงการยึดมั่นสืบสานงานบุญทางพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดของชาวเมืองอุบลราชธานี แสดงออกถึงวิวัฒนาการทางศิลปะของสกุลช่างเมืองอุบลฯ ที่ผสมผสานหลากหลายแขนง และผลิตผลงานศิลปะอย่างต่อเนื่อง¹

การฉลองสมโภชในประเพณีพื้นบ้านอีสาน

การทำงาน การทำบุญและการเล่นสนุก เป็นสีสันของชีวิตชุมชนในประเทศสยาม ตามธรรมเนียมอีสาน ในบุญประเพณีทั้งประเพณีในช่วงเปลี่ยนผ่านวัยเปลี่ยนผ่านชีวิตส่วนบุคคล เช่น การบวชนาค การได้เลื่อนยศ การสถาปนากิจศพ มีค่านิยมจัดมหรสพฉลอง เช่นเดียวกับประเพณีส่วนรวมของท้องถิ่น เช่น บุญมหาชาติ บุญบั้งไฟ บุญผ้าป่า บุญมหากรฐิน บุญสงกรานต์ บุญบูชาพระธาตุ บุญสมโภชพระ มีการจัดมหรสพสมโภช เช่น หนังประโมทัย หมอลำ เพลงโคราช เจริญ และกันตรึม บทบาทของมหรสพคือเป็นสื่อสร้างอารมณ์ร่วมกันหรือสร้างกิจกรรมนันทนาการร่วมกัน โดยชาวบ้านมีบทบาทในการวางแผน การออกแรง การระดมทุน การเป็นผู้เล่น ผู้แสดง ผู้ชมตามความสามารถ นอกจากมหรสพแล้วยังมีการละเล่นพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน เช่น กลองกิ่ง กลองยาว แคน พิณ โปงลาง โหวด สนุ ใโปไม้ วิธีการเล่นดนตรีมีทั้งการเคาะ การตี การเป่า การดีด ดังคตินิยมว่า ดีด สี ดี เป่า ผู้เล่นมีทั้งผู้รักสมัครเล่นและเป็นศิลปินมืออาชีพที่เรียก หมอ เช่น หมอแคน หมอลำ หมอฮอย หมอเข็ง เป็นต้น การเล่นดนตรีส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมของผู้ชาย ส่วนผู้หญิงนิยมพ้อนรำร้องขับประกอเบเสียงดนตรี เช่น พ้อนแห่บั้งไฟ ร้องสรภัญญะ ลำเต้ย ลำกลอน พ้อนเข็งในขบวนแห่นาค แห่กรฐิน เป็นต้น

การละเล่นเพื่อฉลองทำให้เกิดภูมิปัญญาหลายด้าน เช่น การประดิษฐ์เครื่องดนตรี การคิดทำนองหรือลายดนตรี การคิดวาดพ้อนรำหรือท่าพ้อนรำ มีการเล่าความทรงจำในอดีต มีการเล่านิทาน เป็นการสืบสร้างสุนทรียภาพในการดำเนินชีวิต ผ่อนคลายความเครียดด้วยสันติวิธี ลักษณะเด่นของมหรสพและการละเล่นพื้นบ้านอีสาน คือ การคิดประดิษฐ์สร้างเครื่องดนตรีจากวัสดุธรรมชาติ ทำเอง เล่นเอง มีความง่าย และความประหยัด นอกจากนี้ทำพ้อนพัฒนาจากสภาพธรรมชาติ เช่น การเคลื่อนไหวกของสัตว์ ท่าทางการทำงานในท้องถิ่น เช่น ท่าแรงตากษา

¹ จังหวัดอุบลราชธานี และหน่วยงานอื่น. “ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรมงามล้ำเทียนพรรษา เทิดไถ้ 72 พรรษามหาราชนิ,” ใน สูจิบัตรงานประเพณีแห่เทียนพรรษา ประจำปี 2547. 2547. หน้า 2.

ท่ากาตากปึก ท่าหลิกแม่เมีย ท่าเสื่อขึ้นเหล่า ท่าเต่าลงหนอง ท่าตีกลองน้ำ ส่วนลายคนตรีพื้นบ้าน เช่น ลายมะนาวล่องโขง ลายแมงด้บเต่า ลายปู่หลงหลาน ลายสุดสะแนน ลายน้อย ลายแม่ฮ้าง กลุ่มลูก ลายวัวขึ้นภู ลายโป่งกลาง เป็นต้น เป็นที่ยอมรับร่วมกันว่าคนตรีพื้นบ้านอีสาน มีจังหวะสนุกเร้าใจไม่น่าเบื่อ

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้มีการซื้อเทคโนโลยีด้านการแสดง ด้านการดนตรีมาสมโภชด้วยค่าใช้จ่ายมหาศาล

จากการศึกษาพบว่าในแหล่งท่องเที่ยวที่มีการฉลองสมโภชในประเพณีพื้นบ้านอีสาน ดังกรณีตัวอย่าง เช่น ประวัตินครราชคฤกษ์¹ ดำนานกล่าวถึงพระชาตุนมสร้างครั้งแรก พ.ศ. 8 ในสมัยอาณาจักรศรีโคตบูรเรื่องอำนาจ โดยมีพระมหากัสสปะเถระเป็นประมุข ร่วมกับท้าวพญา ทั้ง 5 คือพญาจุลณีพรหมทัตครองแคว้นจุลณี ก่อด้านตะวันออก พญาอินทปัตถนคร ครองเมืองอินทปัตถนคร ก่อด้านตะวันตก พญาคำแดง ครองเมืองหนองหานน้อย ก่อด้านใต้ พญานันทเสน ครองเมืองศรีโคตบูร ก่อด้านเหนือ พญาสุวรรณภิงคาร ครองเมืองหนองหานหลวง และพระอรหันต์ 500 องค์ ก่อส่วนยอดเข้าเป็นรูปฝ่าละมิตี รูปแบบการก่อสร้างใช้ดินดิบก่อขึ้น เป็นรูปเตาสี่เหลี่ยมกว้างด้านละสองวาของพระ มหากัสสปะสูงสองวา ข้างในเป็นโพรง ประตูเปิดทั้งสี่ด้าน แล้วจึงเผาให้ดินสุก และอัญเชิญพระอรังคธาตุของพระพุทธเจ้าประดิษฐาน ไว้ข้างในจึงปิดประตูทั้งสี่ด้าน

ประวัติวัดพระชาตุนมรวมมหาวิหาร² พญาสุเมตธรรมวงศาปกครองเมืองมรุกขนคร มีพระภิกษุเถระมาจำศีลที่ภูกำพร้าวเป็นครั้งแรกโดยนครรัฐเป็นผู้อุปถัมภ์ ได้สละผู้คน 7 บ้าน รวม 3,000 คน ตั้งบ้านรอบพระธาตุ สร้างกุฏิวิหารพักอาศัยด้านข้างองค์พระชาตุนม 3 ด้าน จำนวน 3 หลัง เพื่อดูแลอุปฐากพระบรมธาตุ และควบคุมข้าโอกาสทั้งหลาย ขณะที่พระโพธิสาล ได้อุปถัมภ์พระชาตุนม สร้างวิหารหลวงมีระเบียงโดยรอบ หลังคามุงด้วยตะกั่ว (คินุก) สละคน เป็นข้าโอกาสเพิ่มเติม ส่งส่วยข้าวเปลือกข้าวสารประจำปี บำรุงพระธาตุและได้สละมหาดเล็ก 2 นาย คือ ข้าชะเองและพันเฮือนหิน ให้เป็นข้าพระธาตุ นำส่งดอกไม้ธูปเทียนเครื่องราชสักการะ มาบูชาพระธาตุในวันมหาปวารณาออกพรรษาทุกๆ ปี พ.ศ.2349-2356 จารึกของพระจันทสุริยวงศา เจ้าเมืองมุกดาหาร ผู้มาบูรณะโรงอุโบสถว่า ได้ให้ข้าราชการผู้ใหญ่มาปักคหะ คือ กราบไหว้เจ้า สังฆราชาวัดพระชาตุนมข้าโอกาสปฏิสังขรณ์ ฯลฯ

¹ พระธรรมราชาวัตร และพระมหาสม สุมน. อรัญคันทาน ดำนานพระชาตุนม (พิสดาร). 2537. หน้า 37-53.

² พระธรรมราชาวัตร และพระมหาสม สุมน. เล่มเดิม. หน้า 101-139.

งานนมัสการพระธาตุพนม¹ ดำเนินการอุรังคธาตุ กล่าวถึงการสร้างพระธาตุพนมใน พ.ศ. 8 โดยพระมหากัสปะ ร่วมกับพญาทั้งห้า หลังการสร้างพระธาตุพนมเสร็จเรียบร้อยจึงเสด็จกลับพระอินทร์และเทพยดาได้เสด็จมาฉลองพระธาตุ พ.ศ. 500 พญาสุมิตรธรรมวงศา ร่วมกับพระอรหันต์ทั้งห้าร่วมกันบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมจนแล้วเสร็จ จึงจัดงานฉลองสมโภช พ.ศ. 2444 พระครูอุครพิทักษ์คณะเดช (บุญรอด สมจิต) เป็นผู้นำในการบูรณะพระธาตุพนมจนแล้วเสร็จ จึงทำการฉลอง ณ วันขึ้น 13-15 ค่ำ เดือน 3 วัตถุประสงค์ประจำปีนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

จากการวิเคราะห์ตำนานพระมหากัสปะเถระร่วมกับท้าวพญาทั้ง 5 มีบทบาทการสร้างพระธาตุพนมจนแล้วเสร็จมีการฉลองพระธาตุตั้งปรากฏในตำนาน 2 ช่วง คือ ช่วงแรกพระอินทร์และเทพยดาได้เสด็จมาฉลองพระธาตุ ราว พ.ศ. 8 ช่วงที่ 2 พ.ศ. 500 พญาสุมิตรธรรมวงศา ร่วมกับพระอรหันต์ทั้ง 5 บูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมจนเสร็จสมบูรณจึงร่วมกันจัดงานฉลองสมโภช พร้อมกับทรงถวายทรัพย์บูชาพระธาตุและมอบหมายให้ “ ข้าโอกาส ” ดูแลพระธาตุพนมในแง่ี่ งานฉลองพระธาตุเป็นผลจากความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา กอปรกับการบูชาพระอุรังคธาตุของพระอินทร์และเทพยดาในสวรรค์ หรือเจ้าผู้ครองนครรัฐพระอรหันต์และข้าโอกาสในมนุษย์ภูมิซึ่งเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา เสมือนบูชาพระพุทธเจ้า

จากการวิเคราะห์การฉลองพระธาตุพนมภายหลังจากการบูรณาปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ. 2444 โดยพระครูอุครพิทักษ์คณะเดช (บุญรอด สมจิต) ในวันขึ้น 13 – 15 ค่ำ เดือน 3 ดังนั้น วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารจึงถือเอาช่วงเวลาดังกล่าวจัดเทศกาลประจำปีสืบเนื่องจวบจนปัจจุบัน ในแง่ี่งานเทศกาลประจำปี มี 2 นัย คือ นัยแรกความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาในช่วงวันเพ็ญเดือน 3 หรือที่เรียกว่า “มาฆบูชา” ซึ่งเป็นวันที่พระสงฆ์ 1,250 รูป ประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย พระสงฆ์ล้วนได้รับเอหิภิกขุอุปสัมปทา และเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น นัยที่สอง พระธาตุพนมเป็นปูชนียสถานคู่บ้านคู่เมืองที่บรรจพระอุรังคธาตุ ศูนย์รวมจิตใจของพระพุทธศาสนิกชนสองฝั่งโขงที่ให้ความหมายตนเองว่าเป็น “ข้าโอกาส” หรือ “ลูกพระธาตุ” ซึ่งสืบเนื่องจาก เนื้อหาดังปรากฏในตำนาน

¹ การประชุมเตรียมงานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม ประจำปี 2547. งานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม. 2547. หน้า 14-15.

ค่านิยมการบริโภคในวิถีการผลิตแบบยังชีพ

สังคมอีสานในปัจจุบันมีวิถีการผลิตที่ทับซ้อนกันอยู่สองแนวทาง คือ วิถีการผลิตแบบยังชีพและวิถีการผลิตเพื่อตลาดหรือเพื่อขาย การผลิตแบบยังชีพดำรงอยู่ในเขตชนบทรอบนอกสังคมเมือง โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งเป็นคนท้องถิ่นทำงานหลักในสองรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรกการทำนาปี การเลี้ยงสัตว์ การหาอาหาร การทอผ้า และจักสาน รูปแบบที่สองการทำนาปี การปลูกพืชผักหลังฤดูเก็บเกี่ยว การเลี้ยงสัตว์

จุดมุ่งหมายการผลิตส่วนใหญ่เพื่อเลี้ยงชีพ เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงพุทธศาสนา คือเพื่อทำบุญให้ทาน เป้าหมายของชีวิตคือให้มีอายุ วรรณะ สุข ณะ รูปแบบการเลี้ยงชีวิตจึงพึ่งตนเองพึ่งธรรมชาติเป็นหลัก อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติมีอยู่เสมอในเรื่องน้ำท่วม ฝนแล้ง การท่องเที่ยวหลังฤดูเก็บเกี่ยวในประเพณีบุญต่างๆ จึงเป็นการทำบุญแสวงบุญเพื่อเกื้อหนุนให้ชีวิตวันหน้าและชาติหน้าพ้นทุกข์ภัย และเป็นการปรับเปลี่ยนภาวะแวดล้อมชั่วคราวเพิ่มสีสันให้ชีวิต ความหมายของประสบการณ์การเห็นจึงผูกพันกับสภาพธรรมชาติและประเพณีนิยมตามจารีตท้องถิ่น

ชุมชนอีสานในวิถีการผลิตแบบยังชีพมีกิจกรรมการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน ได้แก่ หัตถกรรมการทอผ้า หัตถกรรมการทอเสื่อ และเครื่องจักสาน และหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา อาหารพื้นบ้าน ประเพณีพื้นบ้าน การฉลองสมโภชในประเพณีพื้นบ้านอีสาน และค่านิยมการบริโภคในวิถีการผลิตแบบยังชีพ และวิถีการผลิตแบบแลกเปลี่ยน กระบวนการทางสังคมในภาคอีสานล้วนเป็นผู้กำหนดกรอบการเคลื่อนไหว และเป็นผู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างกรรม ต่างวาระ

กระบวนการสร้างความหมายโดยผู้ผลิต อาจส่งผลให้ผู้บริโภคตีความหมายตรงกับกับผู้ผลิต หรืออาจตีความแตกต่างจากผู้ผลิต ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่ากระบวนการสร้างความหมายในสินค้าสามารถทำให้มีความหมายมากกว่าหนึ่งความหมาย ภายใต้สภาวะทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ ทิศทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงของช่วงเวลา ล้วนเป็นปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญส่งผลทำให้หัตถกรรมการทอผ้า หัตถกรรมการทอเสื่อ และเครื่องจักสาน และหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา อาหารพื้นบ้าน ประเพณีพื้นบ้าน และการฉลองสมโภชในประเพณีพื้นบ้านอีสาน ก่อเกิดการให้ความหมายมากกว่าหนึ่งความหมาย อีกทั้งมีค่านิยมการบริโภคที่ทับซ้อนกันระหว่างค่านิยมการบริโภคในวิถีการผลิตแบบยังชีพ และวิถีการผลิตเพื่อขาย

บทที่ 5

กระบวนการผลิตเพื่อการท่องเที่ยว

ในอดีตชุมชนชาวอีสานดำเนินชีวิตด้านการผลิตแบบพึ่งตนเองเป็นหลัก ปัจจุบันเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านภาวะเศรษฐกิจ สังคม สถานะเศรษฐกิจ ส่งผลให้การผลิตสินค้าทางวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวผสมผสานกับกระบวนการผลิตภายใต้บริบทของเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับผู้ผลิต และผู้บริโภค สินค้าทางวัฒนธรรมจึงมีกระบวนการสร้างและให้ความหมายปรนัย และความหมายเชิงสังคม ในบทนี้เป็นการศึกษาความหมายของสินค้าการท่องเที่ยวจากมุมมองของผู้ผลิตและมุมมองของชุมชน โดยมีความมุ่งหมายเพื่ออธิบายให้เห็นว่าการสร้างตลาดการท่องเที่ยวโดยสัญลักษณ์ รูปแบบและความหมายใหม่ของหัตถกรรม อาหาร ประเพณี มหกรรมและงานฉลอง การบริโภคสินค้าและบริการ พื้นที่ทางสังคมของวัฒนธรรม ประดิษฐ์ จากแหล่งทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่ 6 จังหวัด

กระบวนการสร้าง การให้ความหมายสินค้า หมายถึง ความสัมพันธ์ของสินค้าที่มีต่อระบบอ้างอิงทางสถานะวิสัย กระบวนการสร้าง การให้ความหมาย 2 ขั้นตอน คือ ขั้นแรก ความหมายปรนัยสัมผัสได้ในลักษณะที่เป็นรูปธรรม มีความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานระหว่างสัญลักษณ์และตัวอ้างอิง (Sign) ว่าสิ่งรูปธรรมนั้นสื่อความหมายอะไร ขั้นที่สอง ความหมายเชิงสังคมสัมผัสได้ในลักษณะเชิงนามธรรม คือ ตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified) ซึ่งความหมายลักษณะนี้มีความหมายมากกว่าหนึ่งความหมายอย่างไร ผลการศึกษาพบว่า

การสร้างตลาดการท่องเที่ยวโดยสัญลักษณ์

รูปลักษณะของตราประจำจังหวัด

สัญลักษณ์ของจังหวัดสร้างขึ้นโดยกรมศิลปากร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้จังหวัดต่างๆ ในประเทศไทยทั้ง 76 จังหวัด มีตราประจำจังหวัดเป็นการเฉพาะ ตราดังกล่าวถูกนำไปใช้เผยแพร่ต่างกรรมต่างวาระ เช่น การประชาสัมพันธ์ของจังหวัด เผยแพร่ในเว็บไซต์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เผยแพร่ในเว็บไซต์ไทยดอทคอม ซึ่งการเผยแพรื่อดังกล่าวในบางโอกาสกระทำควบคู่ไปกับคำขวัญของจังหวัดนั้นๆ จากการศึกษาสัญลักษณ์ของตราประจำจังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น นครพนม บุรีรัมย์ อุรธานี และอุบลราชธานี พบว่า

ภาพประกอบ 17 ตราประจำจังหวัดกาฬสินธุ์

ตราประจำจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นรูปบึงใหญ่ มีตฤณชาติและเมฆพยับฝน ความหมายหมายถึงความชุ่มชื้น และความอุดมสมบูรณ์ของภูมิภาคนี้ ทิวเขาตรงสุดขอบฟ้าคือแนวกันเขตแดนกับจังหวัดใกล้เคียง น้ำในบึงเป็นสีดำ เพื่อให้ตรงกับความหมายของชื่อจังหวัดกาฬสินธุ์¹

ภาพประกอบ 18 ตราประจำจังหวัดขอนแก่น

ตราประจำจังหวัดขอนแก่นเป็นรูปพระธาตุขามแก่น ความหมายเชื่อกันว่าเป็นที่บรรจุพระอังคารธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นที่เคารพสักการะของชาวจังหวัดขอนแก่น และชาวพุทธทั่วไป โดยมีต้นคูณซึ่งเป็นไม้มงคล มีความหมายว่าคำจูนเชิดชูไม่ให้ตกไปในที่ต่ำ และต้นไทรซึ่งมีกิ่งก้านสาขาให้ความร่มเย็นเป็นสุข ขนานข้างองค์พระธาตุทั้งสองข้าง² อย่างไรก็ตามตราดังกล่าวหากพิจารณาจากแบบทางพุทธศิลป์ล้วนได้รับอิทธิพลจากสลูปตามแบบศิลปะของภาคกลาง กล่าวคือ ชั้นล่างสุดเป็นฐานเขียง ฐานสิงห์

¹ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “กาฬสินธุ์ : ความหมาย,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

² สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “ขอนแก่น : ความหมาย,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

ฐานปัทม์ องค์สถูปทรงระฆังคว่ำ บัลลังก์ บัวกลุ่ม ปลียอด และลูกแก้ว จากองค์ประกอบและรูปแบบดังกล่าวไม่สอดคล้องกับพระธาตุขามแก่นองค์จริง ซึ่งองค์สถูปเป็นทรงบัวเหลี่ยม

ภาพประกอบ 19 ตราประจำจังหวัดนครพนม

ตราประจำจังหวัดนครพนมเป็นรูปวงกลมล้อมรอบรูปพระธาตุพนม ความหมายพระธาตุพนมหมายถึงปูชนียสถานที่สำคัญ เป็นเจดีย์บรรจุพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า อันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวนครพนมนับถือมาแต่โบราณกาล¹

ภาพประกอบ 20 ตราประจำจังหวัดบุรีรัมย์

ตราประจำจังหวัดบุรีรัมย์เป็นรูปปราสาทหินและเทวดาร่ายรำ ความหมายปราสาทหิน หมายถึง ปราสาทหินเขาพนมรุ้งซึ่งเป็นปูชนียสถานที่สำคัญของจังหวัด ภาพเทวดา หมายถึงดินแดนแห่งเทพเจ้ามาปราบยุคเข็ญ และประสาทความสุข ทำร้ายรำหมายถึงความสุขสำราญชื่นชมยินดี ซึ่งตรงกับพยางค์สุดท้าย (รัมย์) ของชื่อจังหวัด²

¹ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “นครพนม : ความหมาย,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

² สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “บุรีรัมย์ : ความหมาย,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

ภาพประกอบ 21 ตราประจำจังหวัดอุดรธานี

ตราประจำจังหวัดอุดรธานีเป็นรูปยักษ์ถือกระบอง หมายถึงท้าวเวสสุวรรณ มีความเชื่อว่าเมืองอยู่ทางทิศอุดร และเทพเจ้าคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข คือ ท้าวเวสสุวรรณ¹

ภาพประกอบ 22 ตราประจำจังหวัดอุบลราชธานี

ตราประจำจังหวัดอุบลราชธานีเป็นรูปหนองน้ำมีก้านใบและดอกบัวอยู่ภายใต้กรอบรูปทรงกลม ความหมายเป็นสัญลักษณ์ให้ระลึกถึงชาวเมืองหนองบัวลุ่มภู หรือนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน ปัจจุบันเป็นจังหวัดหนองบัวลำภู ชาวเมืองได้อพยพหนีการติดตามสังหารของกองทัพพระเจ้าสิริบุญสารกษัตริย์แห่งนครเวียงจันทน์ และได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระเจ้ากรุงธนบุรีเมื่อปี พ.ศ. 2322 ต่อมาชุมชนได้รับการยกฐานะให้เป็น “เมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัย” เมื่อวันจันทร์แรม 13 ค่ำ เดือนแปด จุลศักราช 1054 (พ.ศ. 2315) ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชของค์ปฐมบรมจักรีวงศ์²

¹ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “อุดรธานี : ความหมาย,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

² สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “อุบลราชธานี : ความหมาย,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

ความหมายด้านภูมิทัศน์

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีลักษณะรูปลักษณ์ทางกายภาพที่ตั้งอยู่จริง ไม่สามารถเคลื่อนย้ายจากแหล่งได้ หากนักท่องเที่ยวต้องการเข้าถึงต้องเดินทางมาสัมผัสของจริงด้วยตนเอง อีกทั้งไม่สามารถครอบครองเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ในขณะที่สินค้าบางชนิดที่ผลิตในท้องถิ่นนักท่องเที่ยวสามารถครอบครองเป็นกรรมสิทธิ์ได้

กระบวนการสร้าง การให้ความหมาย ชั้นแรก เป็นความหมายปรนัย มีลักษณะเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานระหว่างสัญลักษณ์ และตัวอ้างอิง (Sign) สามารถสื่อว่าเป็นความหมายอะไร ชั้นสอง ความหมายเชิงสังคม มีลักษณะเชิงนามธรรม คือ ตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified) ที่ถูกโยงโดยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลตามบริบททางสังคม วัฒนธรรม สินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวภาคอีสานสะท้อนให้เห็นถึงระบบสัญลักษณ์ และการเชื่อมโยงระหว่างตัวหมายกับตัวหมายถึงตามบริบททางสังคม วัฒนธรรม การวิเคราะห์ความหมาย ดังปรากฏอยู่ในสินค้าและบริการ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ นำเสนอการพรรณนาวิเคราะห์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในสัญลักษณ์ประจำจังหวัด ดังต่อไปนี้

การให้ความหมายแก่ระบบนิเวศ

สัญลักษณ์ประจำจังหวัดที่ให้ความหมายแก่ระบบนิเวศ ดังนี้

ความหมายบึงใหญ่มีน้ำสีดำ ถูกนำมาสร้างความหมายให้สอดคล้องกับชื่อจังหวัดกาฬสินธุ์ มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชตระกูลหญ้า ทิวเขาคือแนวกันเขตแดนกับจังหวัดใกล้เคียง เมฆพยับฝน หมายถึงความชุ่มชื้น ขณะเดียวกันมีผู้ให้ความหมายทิวเขาว่าเป็นเทือกเขาภูพาน

การให้ความหมายแก่ระบบความเชื่อ และศาสนา

สัญลักษณ์ประจำจังหวัดที่ให้ความหมายแก่ระบบความเชื่อ และศาสนา ดังนี้

การให้ความหมายไม้มงคลตามความเชื่อนามมงคล เช่น ต้นคูณ หมายถึง การค้ารุ่งเรืองไม่ให้เกิดไปในที่ต่ำ และต้นไทร หมายถึง การให้ความร่มเย็นเป็นสุข ขนบข้างองค์พระธาตุทั้งสองข้าง ขณะเดียวกันผู้คนในสังคมยังให้ความหมายแตกต่าง เช่น ต้นคูณ หมายถึง ต้นไม้ประจำจังหวัด ต้นไทร หมายถึง ต้นไม้ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา

พระธาตุขามแก่น หมายถึง เจดีย์บรรจุพระอังคารธาตุของพระพุทธเจ้า เป็นปูชนียสถานสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นที่เคารพสักการบูชาของพุทธศาสนิกชน

ปราสาท หมายถึง ปราสาทหินเขาพนมรุ้งซึ่งเป็นปูชนียสถานที่สำคัญของจังหวัด ขณะที่กรมศิลปากรได้ให้ความหมายว่าอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

ภาพเทวดา หมายถึง ดินแดนแห่งเทพเจ้ามาปราบยุคเข็ญ และประสาท
ความสุข ท่าร่ายรำหมายถึงความสุขสำราญ ชื่นชมยินดี

ยักษ์ หมายถึง ท้าวเวสสุวัณ หรือท้าวภูเวร หรือท้าวจาคุมหาราชเป็นเทวดา
ผู้รักษาโลกประจำทิศหนึ่งในสี่ คือ ทิศอุดร เพื่อให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุข ตามคติไตรภูมิ

การให้ความหมายแก่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

สัญลักษณ์ประจำจังหวัดที่ให้ความหมายแก่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังนี้

หนองน้ำ ไบ และดอกบัว หมายถึง สัญลักษณ์ให้ระลึกถึงชาวเมืองหนองบัว
ลุ่มภู หรือนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบานซึ่งบรรพบุรุษชาวอุบลราชธานีได้อพยพหนีการติดตาม
ของกองทัพพระเจ้าสิริบุญ กรมศรีสัตนาคนหุต

พระธาตุ ไม่ได้มีความหมายเพียงแก่พระธาตุพนม แต่มีความหมาย
โดยนัย หมายถึง ปูนียสถานบรรจอรังษาคตุ สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ องค์กรความรู้ด้านประวัติศาสตร์

บ้านเชียง หมายถึง ไม่ได้มีความหมายเพียงแก่แหล่งขุดค้นทางโบราณคดี
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรีใน อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานีเท่านั้น แต่มีความหมายโดยนัย หมายถึง แหล่งอารยธรรมเก่าแก่ของอีสาน
เป็นแหล่งอารยธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ในแอ่งสกลนคร ถูกขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก
อันดับที่ 4 ของประเทศไทย และอันดับที่ 359 ของโลก

พนมรุ้ง ไม่ได้มีความหมายเพียงแก่ปราสาทหินพนมรุ้ง หรือศาสนสถาน
แต่มีความหมายโดยนัย หมายถึง ทิพยวิมานเหนือยอดเขาไกรลาส ที่ประทับพระศิวะ นารายณ์
พระพรหม เทพชั้นรอง จักรวาล และเทวราชา

เทียนเฉลิมพระเกียรติ ไม่ได้มีความหมายเพียงแก่เทียนพรรษาจำลอง
ประดิษฐาน ณ กลางทุ่งศรีเมือง แต่มีความหมายโดยนัย หมายถึง ศิลปกรรมท้องถิ่นผสมกลาง
และลวดลายตัวภาพ “พระมหาชนก” สามารถเข้าถึง และสัมผัสได้ตลอดทั้งปี

การให้ความหมายแก่ชาติพันธุ์

สัญลักษณ์ประจำจังหวัดที่ให้ความหมายแก่ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ดังนี้

วัฒนธรรมผู้ไทย หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การสัมผัสวิถีชีวิต
ชุมชน การเดินท่องเที่ยววนอุทยานแห่งชาติภูผาวัว นอกจากนี้ยังมีความหมายโดยนัยคือ
การให้บริการบ้านพักแรม โดยชำระค่าบริการตามอัตรากำหนด รวมถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์
โดยมีสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการให้บริการ และผลประโยชน์ตอบแทน

ไทพวน หมายถึง ผู้อาศัยอยู่ในตำบลบ้านเชียง ซึ่งบรรพบุรุษอพยพ
มาจากเชียงขวาง และผู้แสดงการอพยพเคลื่อนย้าย ผู้แต่งกายด้วยผ้าทอลายจิดลวดลายหม้อบ้านเชียง
ในงานฉลองมรดกโลกครั้งที่ 8

สุนทรียลักษณ์ของคำขวัญประจำจังหวัด

คณะรัฐมนตรีมีมติให้ทุกจังหวัดในประเทศไทยกำหนดคำขวัญประจำจังหวัด เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเมื่อปี พ.ศ. 2528 ภาควิชาภาษาไทยได้กำหนดคำขวัญประจำจังหวัด เพื่อบ่งบอกความหมายประจำจังหวัดให้สอดคล้องกับสินค้าการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะ จากการศึกษาสัญลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวผ่านคำขวัญของจังหวัดขอนแก่น นครพนม บุรีรัมย์ อุตรธานี กาฬสินธุ์ และจังหวัดอุบลราชธานี พบว่าแต่ละจังหวัดมีคำขวัญ ความหมายที่เชื่อมโยงกับ ระบบนิเวศน์ ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และความหมายเชื่อมโยงกับประเพณี วัฒนธรรม จากการศึกษาคำขวัญจังหวัดซึ่งใช้เป็นพื้นที่ศึกษาพบคำขวัญดังนี้

1. คำขวัญประจำจังหวัดกาฬสินธุ์ คือ “เมืองฟ้าแดดสงยาง โปงลางเลิศล้ำ วัฒนธรรมผู้ไทย ผ้าไหมแพรวา ผาเสวยภูพาน มหาธารลำปาว ไดโนเสาร์สัตว์โลกล้านปี”
2. คำขวัญประจำจังหวัดขอนแก่น คือ “พระธาตุขามแก่น เสียงแคนดอกคูน ศูนย์รวมผ้าไหม ร่วมใจผูกเสี่ยว เที่ยวแก่นนครใหญ่ ไดโนเสาร์สิ่วก้อง เหรียญทองมวยโอลิมปิก”
3. คำขวัญประจำจังหวัดนครพนม คือ “พระธาตุพนมล้ำค่า วัฒนธรรมหลากหลาย เรณูผู้ไท เรือไฟโสภา งามตาฝั่งโขง”
4. คำขวัญประจำจังหวัดบุรีรัมย์ คือ “เมืองปราสาทหิน ถิ่นภูเขาไฟ ผ้าไหมสวย รวยวัฒนธรรม”
5. คำขวัญประจำจังหวัดอุตรธานี คือ “น้ำตกจากสันภูพาน อุทยานแห่งธรรมชาติ อารย-ธรรมห้าพันปี ธานีผ้าหมี่ขิด แดนเนรมิตหนองประจักษ์ เลิศลักษณ์กล้วยไม้หอมอุตร ชันไฉน”
6. คำขวัญประจำจังหวัดอุบลราชธานี คือ “เมืองแห่งดอกบัวงาม แม่น้ำสองสี มีปลาแซบหลาย หาดทรายแก่งหิน ถิ่นไทยนักปราชญ์ ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา ผาแต้มก่อนประวัติศาสตร์”

คำขวัญประจำจังหวัดดังกล่าวข้างต้นมีความหมายที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศน์ ศาสนา ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี และความหมายที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ประเพณี ดังนี้

ความหมายที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศ

บุคคลหรือกลุ่มบุคคลตามบริบททางสังคม วัฒนธรรมมีส่วนร่วม ในการเปลี่ยนแปลงให้ความหมายแหล่งท่องเที่ยว และการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับ ระบบนิเวศน์ในระบบดั้งเดิมเป็นระบบหน้าที่ใหม่ การศึกษาพบว่ามีการใช้ถ้อยคำในคำขวัญ เกี่ยวข้องกับทางด้านระบบนิเวศน์ ธรรมชาติ และให้ความหมายหลากหลายแตกต่างกัน เช่น

คำขวัญประจำจังหวัดนครพนม คำว่า “งามตาฝั่งโขง” หมายถึง แม่น้ำโขง ที่ไหลผ่านนครพนมกับทิวเขาสลับซับซ้อนก่อให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงามตลอดแนวแม่น้ำ

แม้คูรือนลำน้ำโขงที่เหือดแห้งจะมองเห็นเป็นหาดทรายผืนใหญ่เป็นแนวสันทรายให้ความงดงามสวยแปลกกว่าที่อื่น¹

คำขวัญประจำจังหวัดบุรีรัมย์ คำว่า “ถิ่นภูเขาไฟ” หมายถึง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นดินแดนที่มีภูเขาไฟอยู่ถึง 7 ลูก ซึ่งนับว่ามากที่สุดในประเทศไทย²

คำขวัญประจำจังหวัดขอนแก่น คำว่า “ไดโนเสาร์ลือก้อง” มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติในเขตอำเภอภูเวียง ดังนั้นคำว่า “ภูเวียง” จึงมีการให้ความหมายแตกต่างกัน เช่น

ความหมายในแง่เขตปกครอง หมายถึง เขตพื้นที่การปกครองระดับอำเภอ ในจังหวัดขอนแก่น

ความหมายในแง่ธรรมชาติ หมายถึง ชื่อเรียกเทือกเขาในจังหวัดขอนแก่น

ความหมายในแง่สถานที่ราชการ อุทยานแห่งชาติภูเวียง (Nation Park) หมายถึง ที่ดินซึ่งรวมความถึงที่ดินทั่วไป ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง สระน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่กำหนดเป็น อุทยาน ซึ่งมีลักษณะที่ดินที่มีสภาพธรรมชาติ มิได้อยู่ใน กรรมสิทธิ์ หรือครอบครอง โดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใด เพื่อสงวนไว้ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา สืบไป มีทิวทัศน์สวยงาม มีพืชพรรณหรือสัตว์ที่หายาก หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ อันน่าอัศจรรย์ หรือสิ่งที่น่าสนใจ เป็นพิเศษทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ตามมาตรฐานสากลต้องมีเนื้อที่ไม่น้อยกว่า 10 ตารางกิโลเมตร (พ.ร.บ.อุทยาน แห่งชาติ พ.ศ. 2507 การประกาศเพิ่ม อุทยานแห่งชาติ กระทำโดยพระราชกฤษฎีกา)³ ความหมายดังกล่าวข้างต้นมีความสัมพันธ์กับการติดต่อราชการของประชาชนในเขตการปกครอง และสัมพันธ์กับอาชีพชาวบ้านซึ่งปฏิบัติหน้าที่ การได้รับประโยชน์จากการเป็นลูกจ้างทำหน้าที่ต่างๆ เช่น เจ้าหน้าที่ประจำด่านเก็บค่าธรรมเนียม เจ้าหน้าที่ให้บริการในศูนย์บริการนักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ประจำร้านสวัสดิการ ตำแหน่งแม่บ้าน ฯลฯ โดยปฏิบัติหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายตามสัญญาจ้างปีต่อปี⁴

¹ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “นครพนม : คำขวัญประจำจังหวัดนครพนม,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

² สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “บุรีรัมย์ : คำขวัญประจำจังหวัดบุรีรัมย์,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

³ Thailand National Park Online <<http://www.Thailand National Park Online Conservation Area.htm>> 6 October 2003.

⁴ คำพอง ฝ่ายหินกอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานแห่งชาติภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2547.

นักธรณีวิทยาขุดค้นพบฟอสซิลไดโนเสาร์กินพืช ฟันไดโนเสาร์ประเภทกินเนื้อสกุล และชนิดใหม่ของโลกจึงนำไปสู่การให้ความหมายใหม่โดยการให้ชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Phuwianggosaurus Sirindhornae* Martin, Buffetaut and Suteethorn, 1944 ชื่อสกุลตั้งตามชื่อ อำเภอกุเวียง ชื่อชนิดทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทาน พระนามาภิไธย “สิรินธร” ให้ใช้เป็นชื่อ กอปรกับค้นพบฟันไดโนเสาร์ประเภทกินเนื้อพันธุ์ใหม่ไม่เคยค้นพบมาก่อน จึงตั้งชื่อเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ค้นพบ คือนายวราวุธ สุธีธร ว่า สยามโมซอร์สสุธีธรนิ (*Siamosaurus Suteethorni*)¹ ต่อมาได้ก่อตั้งพิพิธภัณฑน์ไดโนเสาร์ กุเวียง จังหวัดขอนแก่น กลุ่มแม่บ้านตำบลในเมือง กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านโนนสูงนำรูปไดโนเสาร์ชนิดกินพืชไปออกแบบเป็นตัวภาพแทนอยู่ร่วมกับลวดลายจิตบนผ้าทอ และผลิตภัณฑ์จากผ้า กลุ่มอาชีพแกะสลักไดโนเสาร์ได้สร้างผลงานแกะสลักไม้ แกะสลักผลมะพร้าวแห้ง และสานไม้ไผ่รูปไดโนเสาร์กุเวียงจำหน่ายในพื้นที่พิพิธภัณฑน์ไดโนเสาร์กุเวียงหลายประเภท เช่น ผลิตภัณฑ์จากผ้า ผลิตภัณฑ์ไม้แกะสลัก งานจักสาน² หากพิจารณาส่วนประกอบของคำขวัญจังหวัดขอนแก่นผ่านถ้อยคำที่ว่า “ไดโนเสาร์ลือก้อง” ย่อมสามารถสื่อความหมายให้เห็นว่าการค้นพบฟอสซิลไดโนเสาร์ที่อำเภอกุเวียงเป็นที่รู้จักไปทั่วโลก³ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถดึงดูดใจให้เดินทางมาสัมผัส และสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ระหว่างผู้คน วัตถุกับความสัมพันธ์ทางด้านจิตใจซึ่งสัมพันธ์กับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติอุทยานแห่งชาติกุเวียงและพิพิธภัณฑน์ไดโนเสาร์กุเวียงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติวนอุทยานแห่งชาติภูผาวัว คำว่า วนอุทยานแห่งชาติ (Forest Park) หมายถึง พื้นที่ที่มีลักษณะเด่น มีทิวทัศน์ธรรมชาติสวยงามเด่นชัดในระดับท้องถิ่นจัดให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เช่น น้ำตก หุบเหว หน้าผา หรือหาดทราย⁴ ความหมายดังกล่าวมีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลรับผิดชอบ ในขณะที่เดียวกันวนอุทยานแห่งชาติภูผาวัวเปิดโอกาสให้ นายเลื้อย คนซื่อ มัคคุเทศก์ประจำหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโลกโคงซึ่งผ่าน

¹ อุทยานแห่งชาติกุเวียง. <<http://www.muangthai.com/pages/park/nation/northeast/puweang.html>> 9 มกราคม 2547.

² สุวิมล แก่นบุตรดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑน์ไดโนเสาร์กุเวียง อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2546.

³ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “ขอนแก่น : คำขวัญประจำจังหวัดขอนแก่น,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

⁴ Thailand National Park Online n.d. <<http://www.Thailand National Park Online Conservation Area.htm>> 1 December 2004.

การได้รับอนุญาตจากสำนักงานทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์เฉพาะ (ไทย-เฉพาะพื้นที่) เป็นผู้นำเที่ยววนอุทยานแห่งชาติ น้ำตก ตาดสูง น้ำตกตาดขาว บ้านโคกโก่ง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นกิจกรรมสำคัญ ส่วนหนึ่งของเส้นทางท่องเที่ยว หน่วยงาของรัฐเข้ามามีบทบาทการให้ความหมายผ่านถ้อยคำ จูงใจนักท่องเที่ยวแต่ละปีแตกต่างกันดังคำกล่าว “...บ้านโคกโก่งให้บริการการท่องเที่ยว และใช้ถ้อยคำจูงใจนักท่องเที่ยวในแต่ละปีแตกต่างกัน เช่น พ.ศ. 2541 ท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ พ.ศ. 2542 ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์รู้จักชุมชน พ.ศ. 2543 สัมผัสวิถีชีวิตชนเผ่าผู้ไทย พ.ศ. 2544 สัมผัสวัฒนธรรมชนบท การประดิษฐ์ถ้อยคำเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ถูกกำหนด โดยหน่วยงานของรัฐบาลเป็นสำคัญ...”¹ จะเห็นได้ว่า หน่วยงานรัฐและสถาบันทางสังคม มีบทบาทหน้าที่ให้ความหมาย ตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ความสัมพันธ์กับชีวิต และความสัมพันธ์ระหว่างคนวัตถุ กับจิตใจซึ่งสัมพันธ์กับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติวนอุทยาน แห่งชาติภูผาวัว

ความหมายด้านศาสนา ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี

บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีส่วนร่วมสร้างความหมายตามบริบททางสังคม วัฒนธรรม มีการเปลี่ยนแปลงให้ความหมายแหล่งท่องเที่ยวศาสนา ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีเชื่อมโยง กับระบบดั้งเดิมเป็นระบบหน้าที่ใหม่ จากการศึกษาพบว่ามีการใช้ถ้อยคำในคำขวัญเกี่ยวข้องกับศาสนา ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี และให้ความหมายหลากหลายแตกต่างกัน เช่น คำขวัญเกี่ยวข้องกับศาสนา

คำขวัญประจำจังหวัดอุดรธานี คำว่า “อุทยานแห่งธรรมะ” หมายถึง วัดป่า สถานที่ปฏิบัติธรรมและเผยแพร่ธรรมะของพระอริยสงฆ์เจ้าสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เช่น วัดป่าบ้านตาดของพระอาจารย์มหาบัว วัดป่านาคำน้อย บ้านนาคำน้อย อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ของพระอาจารย์อินทรถวาย วัดป่าบ้านค้อ ตำบลค้อ อำเภอบ้านผือ ของพระอาจารย์ทูน จิปปินโย และอีกหลายวัด²

กล่าวสำหรับคำขวัญประจำจังหวัดที่นำคำว่า พระธาตุ มาเป็นส่วนประกอบ ของคำขวัญ มีการให้ความหมายแตกต่างกัน เช่น

¹ สีเทอด ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2547.

² สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “อุดรธานี : คำขวัญประจำ จังหวัดอุดรธานี,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

พระธาตุ หมายถึง อัฐิ (กระดูกที่เผาแล้ว) ของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ ถ้าเป็นอัฐิของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระบรมสารีริกธาตุ หรือพระบรมธาตุ ถ้าเป็นอัฐิพระอรหันต์ เรียกว่า พระธาตุ โดยทั่วไปเรียกว่าพระธาตุ สำหรับพระธาตุในความหมายในแหล่งท่องเที่ยวหมายถึงส่วนสำคัญของพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือพระธาตุไว้ภายใน เรียกว่า ธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นหนึ่งในพุทธเจดีย์ทั้งสี่ ซึ่งได้แก่ พระธาตุเจดีย์ บริโกลเจดีย์ พระธรรมเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์

พระธาตุพนม หมายถึง ที่บรรจุพระอุรังคธาตุ (กระดูกส่วนหน้าอก) ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีความเชื่อตามตำราลึ้นว่าพระธาตุพนมเป็นพระเจดีย์ประจำคนเกิดปีวอก เชื่อว่าบุคคลที่เกิดปีวอกหากได้นมัสการพระธาตุพนมจะเป็นมงคลแก่ตนเอง¹

พระธาตุพนม หมายถึง พระสถูปเจดีย์ซึ่งเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า พร้อมส่วนที่เหลืออื่นๆ จึงถือเป็นจุดรวมแห่งการแสวงบุญอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธ²

คำขวัญประจำจังหวัดขอนแก่น คำว่า “พระธาตุขามแก่น” หมายถึง ปุชนิยมสถานที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่น³

คำขวัญประจำจังหวัดนครพนม คำว่า “พระธาตุพนมล้ำค่า” หมายถึง นครพนมเป็นที่ประดิษฐานองค์พระธาตุพนมอันศักดิ์สิทธิ์และเก่าแก่ยิ่งที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม เป็นที่เคารพสักการะของชาวไทย และชาวสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง มีการจัดงานนมัสการพระธาตุพนมทุกปีในวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 3 – วันแรม 7 ค่ำ เดือน 3⁴ งานนมัสการพระธาตุพนมประจำปี 2547 ได้จัดงานพิธีอัญเชิญพระอุปลุด ถวายข้าวพืชภาค 2547 ของข้าโอกาสพระธาตุ ฯลฯ⁵ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้จัดงานนมัสการพระธาตุพนมประจำปีเกิด

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 12 นักขัตร์ เทียวตามประเพณีไหว้พระธาตุปีเกิด. ม.ป.ป. หน้า 12.

² พระครูโกศลพนมกิจ. “งานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม,” ใน การประชุมเตรียมงานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนมประจำปี 2547. 2547. หน้า 13-15.

³ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “ขอนแก่น : คำขวัญประจำจังหวัดขอนแก่น,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

⁴ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “นครพนม : คำขวัญประจำจังหวัดนครพนม,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

⁵ พระโศภณเจดีย์ภิกขาบาล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงานวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2547.

(ปีนักษัตรวอก) เส้นทางไหว้พระธาตุประจำวันเกิดเสริมมงคลชีวิต¹ ปรากฏการณ์ทางสังคม และคำขวัญดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าพระธาตุมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา เป็นที่เคารพสักการะบูชาของพุทธศาสนิกชน สามารถจูงใจให้นักท่องเที่ยวผู้จาริกแสวงบุญ เข้าถึงพื้นที่บรรจุอัฐิธาตุของพระพุทธรูปเจ้าแก้วมัสการได้สะดวกโดยไม่ต้องชำระค่าธรรมเนียม ทั้งในช่วงเวลาปกติและช่วงงานนมัสการพระธาตุพนมประจำปีแต่หากมีกุศลเจตนาสามารถ ถวายปัจจัยแลกเปลี่ยนดอกไม้ ธูปเทียน ทอง ตามจิตศรัทธา

คำขวัญด้านประวัติศาสตร์ เช่น

คำขวัญประจำจังหวัดอุบลราชธานี คำว่า “ผาแต้มก่อนประวัติศาสตร์” หมายถึง กลุ่มภาพเขียนสี และภาพสลักรูปรอยลงบนผนังหินของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ เขียนด้วยสีแดงมีภาพสัตว์ขนาดใหญ่เช่น ช้าง ปลาบึก เต่าหรือตะกอน้ำ เครื่องมือจับปลา ภาพวัตถุ ภาพสัญลักษณ์ และภาพมือ²

คำขวัญประจำจังหวัดกาฬสินธุ์ คำว่า “เมืองฟ้าแดดสงยาง” หมายถึง ถิ่นฐาน อารยธรรมสมัยทวารวดี ระหว่าง พ.ศ. 1300-1600 ที่ยังเหลือซากโบราณสถาน และโบราณวัตถุ ไว้ให้เห็น เป็นแหล่งขุดค้นพบใบเสมาหินทราย เครื่องโลหะ พระพิมพ์ดินเผา อิทธิพลฝีมือช่าง ลุप्तะรุ่นหลัง อายุราว 1000-2000 ปี³

คำขวัญประจำจังหวัดบุรีรัมย์ คำว่า “ปราสาทหิน” เป็นถ้อยคำส่วนหนึ่งของคำขวัญประจำจังหวัดบุรีรัมย์ หมายถึง ปราสาทหินซึ่งเป็นศิลปะแบบลพบุรี (ประมาณ พุทธศตวรรษที่ 15-18) ซึ่งมีอยู่มากมายที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป คือ ปราสาทหินพนมรุ้ง⁴ ในขณะที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ร่วมกับกรมศิลปากร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) จัดงานเทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.). สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือเขต 4. (นครพนม สกลนคร มุกดาหาร) ข่าวที่ 2/2547 ข่าว ททท. PRESS RELEASE. ลงวันที่ 5 มกราคม 2547.

² ลำดวน สุขพันธ์. “โบราณคดีเมืองอุบล” ใน อุบลราชธานี 200 ปี. 2535. หน้า 73-77.

³ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “กาฬสินธุ์ : คำขวัญประจำ จังหวัดกาฬสินธุ์.” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

⁴ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “บุรีรัมย์ : คำขวัญประจำจังหวัดบุรีรัมย์.” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

แห่งพนมรุ้ง งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ประจำปี 2547 วันอนุรักษ์มรดกไทยจังหวัดบุรีรัมย์ ประจำปี 2547 การแสดงแสงสีเสียงชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวงพระศิวะ ถวายพวงมาลัยและสร้งน้ำศิวะลึงค์ การแสดงจำลองขบวนแห่พระนางรูป ดินทรลักษณ์มีเทวี ชมปรากฏการณ์แสงดวงอาทิตย์ลอดผ่าน 15 ช่องประตู ฯลฯ ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางไปสัมผัสปราสาทพนมรุ้งใช้หินทรายสีชมพูเป็นวัตถุดิบการสร้างตั้งอยู่บนภูเขาไฟซึ่งดับสนิท อีกทั้งเป็นที่ประดิษฐานทับหลังพระวิฆณุอนันตสาયิส หรือทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ (พระวิฆณุทรงประทับนอนเหนือพระยานันตนาคราชอันเป็นสัญลักษณ์ของน้ำตามคติฮินดู)

ในส่วนของปราสาทพนมรุ้งได้มีการให้ความหมายแตกต่างกัน เช่น ปราสาทพนมรุ้ง เป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย หมายถึง ทิพวิมานที่ประทับของพระศิวะบนยอดเขาไกรลาส ปราสาทพนมรุ้ง หมายถึง ศาสนสถานในพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน ปราสาทพนมรุ้ง หมายถึง สิ้นค้า สิ่งจำลอง ของที่ระลึก กล่าวได้ว่า ความหมายมีนัยหลากหลาย ทั้งในแง่ของการปลูกกระแสชาตินิยมเกี่ยวกับยุคสมัยทางศิลปะ ลัทธิศาสนา สิ้นค้าและบริการในแง่ของการแสดง การจำลองขบวนแห่ เป็นต้น

คำขวัญด้านโบราณคดี เช่น

คำว่า “อารยธรรมห้าพันปี” เป็นถ้อยคำส่วนหนึ่งของคำขวัญประจำจังหวัดอุดรธานี หมายถึง แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ตั้งอยู่ที่บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน เป็นแหล่งที่มีการขุดค้นพบเครื่องปั้นดินเผา เครื่องสำริด และโบราณวัตถุก่อนประวัติศาสตร์ต่างๆ มากมาย นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าลายเครื่องปั้นดินเผาที่มีอายุเก่าแก่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันได้รับการยกย่องขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกด้านวัฒนธรรมเมื่อ พ.ศ. 2535¹ ในขณะที่พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรีใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ชาวไทยพวน ข้าราชการ นักการเมืองร่วมกันจัดงานมรดกโลกบ้านเชียง ประจำปี 2547 ระหว่างวันที่ 19-21 มีนาคม 2547 โดยถือเอาวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2515 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระบรมราชินีนาถเสด็จทอดพระเนตรแหล่งขุดค้นโบราณคดี และเสด็จบ้านเฮือนไทยพวน เพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงถือเอาวันดังกล่าวจัดงานฉลองมรดกโลกสืบเนื่องเข้าสู่ปีที่ 8

¹ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “อุดรธานี : คำขวัญประจำจังหวัดอุดรธานี,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

ในส่วนของแหล่งมรดกโลกบ้านเชียงได้มีการให้ความหมายแตกต่างกัน เช่น

วัฒนธรรมแบบบ้านเชียง หมายถึงวัฒนธรรมของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณหนึ่งของ เอเชียอาคเนย์ที่เริ่มขึ้นตั้งแต่กว่า 5,000 ปีมาแล้ว เป็นวัฒนธรรมของชุมชนที่ปรับตัว เข้ากับสภาพแวดล้อมและประสบความสำเร็จในการดึงเอาผลประโยชน์และดัดแปลงสภาพแวดล้อมธรรมชาติบางส่วนให้กลายเป็นสภาพแวดล้อมระบบใหม่ที่ทำเป็นสำหรับการเพาะปลูกข้าว อันเป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจหลัก ส่งผลให้สังคมวัฒนธรรมมั่นคง จึงสามารถพัฒนาต่อๆ มาอีกเป็นระยะเวลายาวนานนับพันปี

บ้านเชียง หมายถึง ชื่อหมู่บ้านตั้งอยู่ที่หมู่ 13 เทศบาลตำบลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

บ้านเชียง หมายถึง วัฒนธรรมในกลุ่มน้ำสงคราม และแม่น้ำโขง 6 จังหวัด

บ้านเชียง หมายถึง แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมซึ่งถือว่าเป็นมรดกของมนุษยชาติทั้งปวงในโลก

หม้อเขียนสี หมายถึง สัญลักษณ์ประจำจังหวัดอุดรธานี หม้อเขียนสีในอดีตนำไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับ คติความเชื่อ การฟื้นคืนชีพ เครื่องมือเครื่องใช้ในชาติภพหน้า จึงเขียนลายอุทิศ สภาพปัจจุบันหม้อเขียนสี (ไหลาย) หมายถึงสินค้าแลกเปลี่ยน

กล่าวได้ว่า ความหมายมีนัยหลากหลาย ทั้งในแง่ของความเป็นมรดกโลก กระแสกลุ่มชาติพันธุ์นิยม สินค้าและบริการในแง่ของการแสดง การจำลองขบวนแห่ เป็นต้น

ความหมายด้านวัฒนธรรม ประเพณี

บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีส่วนร่วมสร้างความหมายตามบริบททางสังคม วัฒนธรรม ให้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ประเพณี จากการศึกษาพบว่ามีการใช้ถ้อยคำในคำขวัญเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี และให้ความหมายหลากหลายแตกต่างกัน เช่น

คำขวัญด้านวัฒนธรรม เช่น

คำขวัญประจำจังหวัดนครพนม คำว่า “วัฒนธรรมหลากหลาย” หมายถึงอดีตกาลนครพนมเคยเป็นศูนย์กลางอาณาจักรศรีโคตรบูร จึงเป็นที่รวมของชน 7 เผ่า คือ ไทยลาว ไทยย้อ ผู้ไทย ไทยโส้ ไทยข่า ไทยแสก และไทยกะเลิง ที่อาศัยอยู่ด้วยกันอย่างสมานฉันท์¹

¹ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “นครพนม : คำขวัญประจำจังหวัดนครพนม,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

คำขวัญประจำจังหวัดบุรีรัมย์ คำว่า “รวบวัฒนธรรม” หมายถึง จังหวัดบุรีรัมย์เป็นดินแดนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ 4 กลุ่ม อันได้แก่ กลุ่มไทยเขมร ไทยลาว ไทยกูย และไทยโคราช ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 4 กลุ่มนี้จะมีเอกลักษณ์ของตนเอง¹

กล่าวสำหรับคำขวัญประจำจังหวัดกาฬสินธุ์ คำว่า “วัฒนธรรมผู้ไทย” หมายถึง ชาวผู้ไทยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษที่อพยพมาจากประเทศลาว และตั้งถิ่นฐานอยู่แถบเทือกเขาภูพานในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ ส่วนหนึ่งยังคงดำเนินวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยม และจารีตดั้งเดิมที่ดำรงอย่างเหนียวแน่นชัดเจนมาจนปัจจุบัน²

หมู่บ้านวัฒนธรรมได้ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น หมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโลกโอง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม บริการนักท่องเที่ยวศึกษาวัฒนธรรมประเพณี สินค้าหัตถกรรมวิถีชีวิตท้องถิ่นและพักร่วมกับชาวบ้าน (Home Stay) ส่วนชุมชนได้แบ่งงานกันออกเป็นฝ่ายต่างๆ เช่น ฝ่ายมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ฝ่ายศาสนพิธี ฝ่ายจัดทำขันหมากเบง ฝ่ายอาหาร ฝ่ายต้อนรับ ฝ่ายการแสดงฯลฯ ผลจากการดำเนินงานทำให้ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมประเภทแหล่งท่องเที่ยวเมืองและชุมชนในการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวครั้งที่ 3 ประจำปี 2543³ ในขณะที่ไทยพวนบ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี บริการบ้านพักวัฒนธรรมวิถีชีวิตชาวบ้านเชียง (Home Stay) เพื่อให้บริการการศึกษาวัฒนธรรม ประเพณีวิถีชีวิต และพักร่วมกับเจ้าของบ้านแก่นักท่องเที่ยวผู้มาเยือน⁴ กล่าวสรุปได้ว่าคำขวัญที่เกี่ยวข้องทางวัฒนธรรมล้วนสร้างสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาสัมผัสศึกษาวัฒนธรรมประเพณี สินค้าหัตถกรรม วิถีชีวิตท้องถิ่น สามารถเข้าถึงได้สะดวก และพักร่วมกับเจ้าของบ้าน

¹ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “บุรีรัมย์ : คำขวัญประจำจังหวัดบุรีรัมย์,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

² สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “กาฬสินธุ์ : คำขวัญประจำจังหวัดกาฬสินธุ์,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

³ พรหม ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีภูษันธ์ หมู่ที่ 5 บ้านโลกโอง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2547.

⁴ ฉิมพลี หัตถดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.

คำขวัญด้านประเพณี เช่น

คำขวัญประจำจังหวัดนครพนม คำว่า “เรือไฟโสภา” หมายถึง นครพนม ได้จัดประเพณีไหลเรือไฟเป็นประจำทุกปีในช่วงเทศกาลของการออกพรรษา กิจกรรมมีการแข่งเรือยาว การแห่เรือไฟบั้ง และปราสาทผึ้ง งานพญ้าวแลง และรำบูชาพระธาตุพนม¹

คำขวัญประจำจังหวัดอุบลราชธานี คำว่า “งามล้ำเทียนพรรษา” หมายถึง คุณค่าด้านทัศนศิลป์ในการออกแบบต้นเทียน และส่วนประกอบ²

กล่าวสำหรับงานประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี เทศบาลนครอุบลราชธานี ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ริเริ่มจัดงานสัปดาห์ประเพณีแห่เทียนพรรษา ณ บริเวณทุ่งศรีเมืองปี พ.ศ. 2520 สนับสนุนเป็นงานประเพณีระดับชาติ จัดประกวดต้นเทียน สถานที่ทุ่งศรีเมือง ถนนภายในและรายรอบถูกนำมาใช้ประโยชน์สำหรับเป็นพื้นที่ถนนสายเทียน ขบวนแห่เทียน รูปขบวนแห่การแสดง ผู้ให้การสนับสนุน ที่นั่งสำหรับนักท่องเที่ยวชมขบวนแห่และร้านจำหน่ายสินค้า และบริการนักท่องเที่ยว คำขวัญสามารถสร้างสิ่งดึงดูดใจให้เชื่อมโยงกับขบวนแห่เทียนพรรษายิ่งใหญ่ เช่น งานประเพณีแห่เทียนพรรษาประจำปี 2546 “สืบศาสตร์สานศิลป์” และประจำปี 2547 “ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา เทิดไท้ 72 พรรษา มหาราชินี” นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึง และสัมผัสได้

¹ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “นครพนม : คำขวัญประจำจังหวัดนครพนม,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

² สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “อุบลราชธานี : ประเพณีแห่เทียนพรรษา,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545.

รูปแบบ และความหมายใหม่ของหัตถกรรม

1. การแปรรูปผ้าให้ทันสมัย

กลุ่มแม่บ้านตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่นผลิตผ้าทอมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ กล่าวคือ สตรีชาวอีสานส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมด้านทักษะฝีมือการทอผ้าสืบเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น กลุ่มแม่บ้านตำบลในเมืองก็เป็นเช่นกัน ภายหลังจากการบุกค้นพบฟอสซิลไดโนเสาร์ชนิดกินพืชสกุลและชนิดใหม่ของโลก กลุ่มแม่บ้าน ได้

ประเภท ผลิตภัณฑ์จากผ้า
รูปแบบ กระเป๋า
วัสดุ ผ้าฝ้ายทอมือ
ราคา 50 บาท

ประเภท ผลิตภัณฑ์จากผ้า
รูปแบบ เสื้อสตรี
วัสดุ ผ้าทอมือ
ราคา 500 บาท

ประเภท ผลิตภัณฑ์จากผ้า
รูปแบบ ผ้าถุง
วัสดุ ผ้าทอมือ
ราคา 350 บาท

ประเภท ผลิตภัณฑ์จากผ้า
รูปแบบ หมวก
วัสดุ ผ้าฝ้ายทอมือ
ราคา 100 บาท

ภาพประกอบ 23 ผ้าทอ และการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้า

รับแรงบันดาลใจนำไปสู่การออกแบบรูปไดโนเสาร์เป็นส่วนประกอบสำคัญร่วมกับลวดลายจิตแบบดั้งเดิมบนผ้าทอ และการเลือกใช้ผ้าเป็นปัจจัยทางด้านวัตถุดิบแปรรูปผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับผ้าเป็นอาชีพเสริมรองจากการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลัก นางสุวิมล แก่นบุตรดีประธานกลุ่มแม่บ้านกล่าวสรุปว่า บทบาทของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านตำบลในเมืองเป็นแรงงานที่มีความสำคัญทุกคน เพราะมีความรู้ความสามารถด้านการทอผ้าไหม ผ้าฝ้ายทอมือ และการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าเป็นอย่างดี ส่วนเครื่องมือสำหรับการทอผ้าที่สำคัญยังเป็นกรรมวิธีดั้งเดิม ได้แก่ การทอผ้าโดยวิธีการทอบนโครงหูก กอปรกับการฝึกฝนทักษะเพิ่มเติมด้านการแปรรูป ตัดเย็บโดยใช้จักรอุตสาหกรรม สินค้าที่กลุ่มผลิตได้แก่ ผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ ผ้าฝ้ายทอมือย้อมสีธรรมชาติ ทอด้วยความประณีต สีเส้นสวยงามผลิตหลากหลายรูปแบบวางจำหน่ายเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ณ ห้องจำหน่ายของกลุ่มแม่บ้านในพิพิธภัณฑ์ เช่น ผ้าถุงผลิตจากผ้าฝ้ายทอมือ ผ้าเช็ดมือ กระเป๋า หมวก กระเป๋าสะพาย เสื้อสตรี ผ้าขาวม้า กระเป๋าเล็ก พวงกุญแจ ฯลฯ ขณะเดียวกันสินค้าดังกล่าวส่วนหนึ่งวางจำหน่ายในแหล่งผลิตของกลุ่ม พ่อค้าคนกลาง

ขณะเดียวกันสินค้าดังกล่าวส่วนหนึ่งวางจำหน่ายในแหล่งผลิตของกลุ่ม อีกทั้งพ่อค้าคนกลางนำไปจำหน่ายยังแหล่งอื่นๆ เช่น งานหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลที่เมืองทองธานี สำหรับการจำหน่ายที่ส่วนบริการของพิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ภูเวียงได้ดำเนินการมาแล้ว 2 ปี ฤดูฝนจำหน่ายได้น้อย ช่วงการประชุมเอเปค (APEC) และการแข่งขันกีฬาสาธิตที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นจำหน่ายสินค้าได้มากเพราะนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมพิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ กับอุทยานแห่งชาติภูเวียงจำนวนมาก¹ ขณะเดียวกันสินค้าผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติได้รับการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจในตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ผ่านเว็บไซต์ของ ไทยตำบล ดอท คอม²

กลุ่มสหกรณ์บ้านโคกโก่ง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลิตผ้าฝ้ายทอมือย้อมสีธรรมชาติเย็บด้วยมือ และเย็บด้วยจักรอุตสาหกรรม สำหรับนุ่งห่มและประโยชน์อื่น การผลิตมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กล่าวคือกลุ่มสหกรณ์บ้านโคกโก่งได้รับแรงบันดาลใจจากการค้นพบฟอสซิลไดโนเสาร์กินพืชสกุลและ

¹ สุวิมล แก่นบุตรดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2546.

² ผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ : ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น. ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น. <<http://www.thaitambon.com/tambon/tpdlist.asp?ID=401602>>

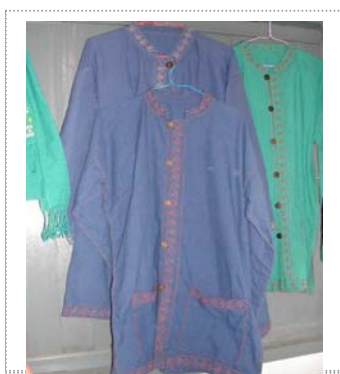
ชนิดใหม่ของโลก บนภูเขาบ้านนาไคร้ ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ จึงนำรูปไดโนเสาร์ไปออกแบบประกอบกับลวดลายผ้าทอรูปแบบดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ดังนั้นผ้าจึงเป็นปัจจัยสำคัญทางด้านวัตถุประสงค์กรรมวิธีการทอและแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ กิจกรรมดังกล่าวเป็นอาชีพเสริมรองจากการทำนา นางไกลี หนองสูง นางอลิษา ไตรยะวงษ์ ตำแหน่ง ประธาน และกรรมการ กล่าวสรุปว่า กลุ่มสหกรณ์บ้านโคกโก่งซื้อด้ายจากโรงงานอุตสาหกรรม นำมาทอมือเป็นผืน ผลิตภัณฑ์จากผ้าบางชนิดแปรรูปโดยการเย็บด้วยจักรอุตสาหกรรม สมาชิกทุกคนในกลุ่มเป็นแรงงานที่มีความรู้ความสามารถด้านการทอและการแปรรูป เครื่องมือสำหรับการทอผ้าใช้กรรมวิธีการทอบนโครงหูก สินค้าที่ผลิตได้แก่ ผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองย้อนสิริธรรมชาติ ผ้าฝ้ายทอมือหลากหลายรูปแบบวางจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว วัฒนธรรมผู้ไทยบ้านโคกโก่ง ณ ร้านจำหน่ายสินค้าภายในวัดศรีบุญขันธุ์ สินค้าที่วางจำหน่าย เช่น เสื้อเย็บมือ ผ้าถุง โสร่ง ผ้าคลุมหัว กระเป๋า ยาม ฯลฯ¹ ขณะเดียวกันสินค้าบางชนิดได้ ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผ่านเว็บไซต์ไทยตำบลดอกคอม²

¹ ไกลี หนองสูง และนางอลิษา ไตรยะวงษ์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีบุญขันธุ์ บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.

² ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ : ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. ม.ป.ป.

<<http://www.thaitambon.com/tambon/tprdsdesc.asp? ID=460506&PROD=11103>>

9 มกราคม 2547.

ประเภท เครื่องนุ่งห่ม
รูปแบบ เสื้อเชิ้ตด้วยมือ
วัสดุ ผ้าฝ้าย
ราคา 300 บาท

ประเภท ผ้าฝ้ายทอมือ
รูปแบบ ยาม
วัสดุ ฝ้าย
ราคา 200 บาท

ประเภท ผ้าฝ้ายทอมือ
รูปแบบ ผ้าโพกหัว
วัสดุ ฝ้ายทอมือ
ราคา 150 บาท

ภาพประกอบ 24 ผ้าทอ และการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้า

กลุ่มแม่บ้านตำบลในเมืองมีการแบ่งหน้าที่การทำงานอย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกันแต่ละคนสามารถทำหน้าที่ได้หลายบทบาทสามารถทดแทนกันได้ เช่น การทอผ้า การตัดเย็บ หรือการผลิตเปลี่ยนกันจำหน่ายผ้าทอ และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าที่ส่วนบริการของพิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์ ดังนั้นในส่วนของความสัมพันธ์การผลิตจึงเป็นลักษณะกลุ่มช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และพึ่งพาอาศัยกัน ขณะเดียวกันกลุ่มยังบริการรับฝากผลิตภัณฑ์จากผ้าของกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านโนนสูงตำบลในเมือง ผลิตภัณฑ์ไม้แกะสลักไดโนเสาร์ งานจักสานไม้ไผ่รูปไดโนเสาร์ งานสลักผลมะพร้าวรูปไดโนเสาร์ของกลุ่มอาชีพแกะสลักไดโนเสาร์ตำบลในเมือง เป็นต้น อนึ่งสินค้าดังกล่าวที่วางจำหน่ายในพิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์ต้องหักรายได้บำรุงพิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์จำนวนร้อยละ 10¹ ซึ่งพิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์ในอดีตสังกัดกระทรวงอุตสาหกรรม แต่ภายหลังการปฏิรูประบบราชการจึงสังกัดกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังไม่ได้แต่งตั้ง

¹ สมาชิกกลุ่มแม่บ้านตำบลในเมือง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์ ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2546.

ให้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารดูแล แต่เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ก็ยังคงเปิดให้บริการนักท่องเที่ยว พร้อมกับการสนับสนุนนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของรัฐบาลอีกทางหนึ่งด้วย¹ ในพื้นที่ของส่วนบริการพิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ภูเวียงสำหรับวางจำหน่ายผ้าทอ และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าของกลุ่มแม่บ้านได้นำโครงการมาตั้งแสดงสาธิตกรรมวิธีการทอผ้า และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวที่สนใจทดลองทอผ้า แต่นักท่องเที่ยวขาดทักษะฝีมือจึงก่อให้เกิดความเสียหายดังกล่าวของประธานกลุ่มกล่าวว่า “...อยากค้าหูก ทำไม่เป็น ไม่ยอมทำค่อยเส้นยืนขาดยังไม่มีคนต่อค้าย คนอื่นมาทำต่อเส้นยืนเลยขาดมากขึ้น เลยเป็นปัญหา ต่อมาจึงไม่กล้าหูก...”²

กลุ่มสหกรณ์บ้านโคกโก่งมีการแบ่งหน้าที่การทำงานอย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกันแต่ละคนสามารถทำหน้าที่ได้หลายบทบาทสามารถทดแทนกันได้ เช่น การทอผ้า การตัดเย็บหรือการจำหน่ายผ้าทอ และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้า ดังนั้นในส่วนของความสัมพันธ์การผลิตจึงเป็นลักษณะกลุ่มช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และพึ่งพาอาศัยกัน ขณะเดียวกันกลุ่มยังนำผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับผ้าเรณุนครมาวางจำหน่ายด้วย

อนึ่งการผลิตผ้าทอ และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าบ้านปรากฏ 2 ลักษณะ คือ การผลิตชนิดของสินค้าแต่ละชนิดให้มีปริมาณและขนาดรูปแบบซ้ำๆกันเพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้บริโภค แม้ว่าจะมีข้อจำกัดในเรื่องของคุณภาพบ้างอันเนื่องมาจากวิธีการผลิตทำด้วยมือเป็นหลัก ลักษณะที่สองเป็นการผลิตซ้ำตลอดอายุ และรูปไดโนเสาร์กินพืช จะปรากฏรูปลักษณะที่มาตรฐานทั้งขนาด สัดส่วน ทั้งนี้เพราะว่าเป็นการใช้วิธีการนำเส้นด้ายยืนร้อยคล้องกับเส้นด้ายเขาหูกหรือตะกอก โดยสอดด้ายยืนคล้องสลับเส้นด้ายและเว้นเส้นด้ายต่อเนื่องกันไปเรื่อยๆ ทำให้เส้นด้ายยืนถูกแบ่งเป็นหมวดหมู่ตามตลอดอายุที่ต้องการ เมื่อเข้าสู่กระบวนการทอตะกอกถูกยกขึ้นจะดึงด้ายยืนที่แบ่งเป็นหมวดหมู่สลับกันเปิดช่องให้พุ่งกระสวยนำด้ายพุ่งมัดกับด้ายยืนแล้วกระทบพืมจะทำให้เกิดตลอดอายุ และรูปไดโนเสาร์กินพืชตามที่ออกแบบเอาไว้ กระบวนการดังกล่าวเป็นกรรมวิธีการผลิตซ้ำทำให้ได้ปริมาณ และคุณภาพของผ้าทอ ก่อนนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ ต่อไป

¹ วุฒิพงษ์ ปรีชา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2546.

² สุวิมล แก่นบุตรดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2546.

กระบวนการทำให้เป็นสินค้าของกลุ่มแม่บ้านตำบลในเมือง และกลุ่มสหกรณ์ บ้านโคกโก่งดังกล่าวข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่าความสัมพันธ์การผลิต มีการแบ่งงานกันทำชัดเจน ภายในกลุ่มสมาชิกของหนึ่งหน่วยการผลิต การทำงานร่วมแรงกันตามวิธีการผลิต ดังนั้นทุกคน จึงเป็นผู้ครอบครองปัจจัยการผลิตและกรรมสิทธิ์ ส่วนสถานะและความสัมพันธ์ในการผลิต มีการแบ่งโครงสร้างหน้าที่ออกเป็นประธานกรรมการ กรรมการ และเลขานุการร่วมแรงร่วมใจ สติปัญญาดำเนินงานร่วมกันอย่างราบรื่น

กระบวนการทำให้เป็นสินค้าของกลุ่มแม่บ้านตำบลในเมือง และกลุ่มสหกรณ์ บ้านโคกโก่งมีการแบ่งงานกันทำชัดเจนภายในกลุ่มสมาชิกของหนึ่งหน่วยการผลิต สมาชิก ได้รับผลประโยชน์โดยการแบ่งปันเท่ากันทุกคน ในส่วนของการแบ่งปันผลประโยชน์ จากการจำหน่ายผ้าทอ และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าสมาชิกในกลุ่มจะได้รับส่วนแบ่งเท่ากันทุกคน

ผ้าและเครื่องแต่งกายมีลักษณะเป็นสินค้าที่มีลักษณะเป็นสินค้าอุปโภค สร้างขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการผู้บริโภคในชีวิตประจำวัน ตอบสนองความต้องการพื้นฐาน และความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุกับจิตใจสามารถสื่อความหมาย

สินค้าผ้าและเครื่องแต่งกายที่ผลิตจากผ้าลวดลายจิด และตัวภาพไดโนเสาร์ ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่สินค้าท้องถิ่น แต่มีความหมายโดยนัย หมายถึง งานฝีมือ/หัตถกรรม ท้องถิ่น และเอกลักษณ์เฉพาะ ย้อมสีธรรมชาติ ทอมือ เย็บมือ

2. หัตถกรรมงานสลัก และเครื่องจักสาน

กลุ่มอาชีพแกะสลักไดโนเสาร์ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ร่วมกันสร้างผลิตภัณฑ์ไม้แกะสลักไดโนเสาร์ งานจักสานไม้ไผ่รูปไดโนเสาร์ งานสลักผลมะพร้าว รูปไดโนเสาร์ เป็นต้น การผลิตมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ กล่าวคือ กลุ่มได้รับแรงบันดาลใจจากการค้นพบฟอสซิลไดโนเสาร์กินพืชสกุลและชนิดใหม่ของโลก จึงนำรูปไดโนเสาร์ไปออกแบบเป็นส่วนประกอบสำคัญกับวัสดุ และเทคนิควิธีการ ดังนั้นไม้ไผ่ ไม้เนื้อแข็ง และผลมะพร้าวแห้งจึงเป็นปัจจัยสำคัญทางด้านวัสดุกรรมวิธีการแกะสลัก จักสาน ผู้การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อันเกี่ยวเนื่องกับไดโนเสาร์ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ สมาชิกทุกคน ในกลุ่มล้วนเป็นแรงงานสำคัญล้วนมีความรู้ความสามารถด้านการแกะสลัก และจักสานหลากหลาย รูปแบบวางจำหน่ายเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ณ ร้านจำหน่ายสินค้าภายในพิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ภูเวียง และได้รับการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจในตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ผ่านเว็บไซต์ของ

ไทยตำบล ดอท คอม¹

อนึ่งการผลิตซ้ำผลิตภัณฑ์ เป็นการผลิตชนิดของสินค้าให้มีปริมาณและขนาดรูปแบบซ้ำๆ กันเพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้บริโภค แม้ว่าจะมีข้อจำกัดในเรื่องของคุณภาพบ้าง อันเนื่องมาจากวิธีการผลิตทำด้วยมือเป็นหลัก ดังนั้นผลงานไดโนเสาร์จึงปรากฏรูปลักษณ์ที่มีทั้งขนาด สัดส่วน ไม่ได้มาตรฐาน

พลังการผลิตในวิธีการผลิตในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติซึ่งมีเงื่อนไขจากการขาดค้นพบฟอสซิลไดโนเสาร์จึงเป็นแรงบันดาลใจนำไปสู่การสลัก และจักสานขึ้นรูปไดโนเสาร์ สกulpt และชนิดใหม่ของโลกผ่านเครื่องมือการผลิตโดยน้ำพักน้ำแรงของกลุ่มซึ่งเป็นทุนทางธรรมชาติและทุนวัฒนธรรมของสังคม

ความสัมพันธ์ทางการผลิต การทำงานร่วมแรงกันตามวิธีการผลิต ผลประโยชน์ มีการแบ่งปันเท่ากันทุกคน ทุกคนจึงเป็นผู้ครอบครองปัจจัยการผลิตและกรรมสิทธิ์ ร่วมแรงร่วมใจ สติปัญญาดำเนินงานร่วมกันอย่างราบรื่น อนึ่งสินค้าดังกล่าวที่วางจำหน่ายในพิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ ต้องหักรายได้บำรุงพิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์จำนวนร้อยละ 10²

3. การแปรรูปเครื่องปั้นดินเผาให้ทันสมัย

กลุ่มปั้นหม้อบ้านคำอ้อ ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี โดยนางวงเดือน ชมพู เป็นผู้ประสานงาน ร่วมมือกันกับสมาชิกผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีความสัมพันธ์กับแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี กล่าวคือ ภายหลังจากการขุดค้นของนักโบราณคดี กรมศิลปากร ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีพบหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ภาชนะดินเผาสามารถแบ่งยุคสมัย ออกได้ 3 สมัย และคณะกรรมการมรดกโลกได้ขึ้นบัญชีแหล่งวัฒนธรรมบ้านเชียงเป็นแหล่งมรดกโลกในช่วงเวลาต่อมา ส่งผลให้ชาวบ้านคำอ้อมีแนวคิดเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาของผลิตภัณฑ์ หม้อแบบดั้งเดิมสู่การลอกเลียนแบบภาชนะดินเผาวัฒนธรรมบ้านเชียงในอดีตเป็นสินค้าแลกเปลี่ยน ทำให้มีผู้เกี่ยวข้องกับการผลิตเพิ่มขึ้นดังคำกล่าวที่ว่า “...บ้านคำอ้อผลิต บ้านปลูจเขียนสี บ้านเชียงขาย...”

¹ ผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ : ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น. ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น. ม.ป.ป.

<<http://www.thaitambon.com/tambon/tprdlist.asp?ID=401602>> 9 มกราคม 2547.

² สมาชิกกลุ่มแม่บ้านตำบลในเมือง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2546.

ประเภท เครื่องปั้นดินเผา
รูปแบบ ใหลาย
วัสดุ ดินเผาเขียนสี
ราคา 850 บาท

ประเภท เครื่องปั้นดินเผา
รูปแบบ ใหลายซุบโคลน
วัสดุ ดินเผาเขียนสี
ราคา 75 บาท

ประเภท เครื่องปั้นดินเผา
รูปแบบ ใหลาย
วัสดุ ดินเผาเขียนสี
ราคา 5, 10 บาท

ประเภท
เครื่องปั้นดินเผา
รูปแบบ ใหลาย
วัสดุ ดินเผา
ราคา 10-850 บาท

ประเภท เครื่องปั้นดินเผา
รูปแบบ ใหลาย
วัสดุ ดินเผา
ราคา 10-40 บาท

ภาพประกอบ 25 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา

กลุ่มผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านคำอ้อ ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี โดยนางเหรียญ จันทร์จรรูญ เป็นประธานกลุ่มกล่าวว่า “...องค์การบริหารส่วนตำบลให้งบประมาณสร้างเตาฟืนเผาเครื่องปั้นดินเผา 4 เตา แต่ละเตาบรรจุหม้อขนาดใหญ่ได้ 30-40 ใบ ที่นี้รับปั้นหม้อทุกชนิด ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์แฉนี้นี้เป็นผลผลิตของกลุ่ม แต่แยกการจำหน่ายผลผลิต...”¹

พนม สุทธิบุญ เจ้าของกิจการผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาร้านตุ้ยไหลหลาย ตั้งอยู่ที่บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียงกล่าวว่า “...ผมมีประสบการณ์ด้านการเขียนลายมา 5 ปี โดยยึดเอาลวดลายเก่าแก่ดั้งเดิมเป็นหลัก ผมประกอบอาชีพนี้เพื่ออาชีพหลักไม่ทำนา หม้อดินตกแต่งเขียนสีแล้วชุบโคลนให้รู้สึกว่ามันเก่าขายที่กรุงเทพฯ คนชอบจำหน่ายได้ราคาสูง...”² ขณะที่วิลาวัลย์ สุทธิบุญ ภรรยา เป็นสุภาพสตรีหนึ่งเดียวของบ้านเชียงที่ประกอบอาชีพเขียนสีเครื่องปั้นดินเผา กล่าวว่า

“...แฟนฉันเจ้าของร้านตุ้ยไหลหลาย แต่ฉันมาเช่าหน้าร้านและทางเท้าบ้านญาติ 3-4 ตารางเมตร เดือนละ 500 บาท แต่ก็คุ้มเพราะอยู่หน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รถนักท่องเที่ยวจอดแฉนี้ ฉันกับแฟนรับหม้อดินเผาส่วนใหญ่จากบ้านคำอ้อมาเขียนสี อันนี้หม้อรุ่นเล็ก 10 บาท ผู้ซื้อส่วนใหญ่เป็นนักเรียนที่มาเที่ยวเพราะนักเรียนมีเงินน้อย ถ้าเป็นราคาส่งใบละ 6 บาท มีผู้รับไปจำหน่ายที่เมืองทองธานี ระหว่างวันที่ 18-28 ธันวาคม 2546...บางครั้งแฟนขายของที่ระลึกในพิพิธภัณฑน์มารับไปจำหน่าย...ฉันเขียนสีหม้อขนาดเล็กได้ 200 ใบต่อวัน ขนาดกลางได้ 100 ใบต่อวัน...”³

¹ เหรียญ จันทร์จรรูญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์บ้านคำอ้อ ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.

² พนม สุทธิบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านตุ้ยไหลหลาย บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.

³ วิลาวัลย์ สุทธิบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สถานผลิต-จำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาชั่วคราว ถนนด้านหน้าพิพิธภัณฑสถานบ้านเชียง บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.

ในส่วนจากร้านจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา เช่น ร้านบ้านเชียง 5000 ปี กล่าวสรุปว่า ได้จ้างแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านปลู ผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบที่ร้านกำหนด ร้านนี้จำหน่ายสินค้าแก่นักท่องเที่ยว อีกทั้งยังขายส่งให้กับฝ่ายจำหน่ายสินค้าที่ระลึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติด้วย¹ ร้านบ้านเชียง 5000 ปี มีลักษณะเป็นการจำหน่ายสินค้าภายในครอบครัว ผลประโยชน์ตอบแทนจึงเป็นส่วนรวมของครอบครัว

กล่าวสำหรับการเผยแพร่สินค้าผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ได้มีผู้เกี่ยวข้องดำเนินการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจในตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานีผ่านเว็บไซต์ของไท่ตำบลดอทคอม² และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย³ จะเห็นได้ว่าสภาพปัจจุบันผู้ผลิตแต่ละกลุ่ม แต่ละหมู่บ้านได้เปลี่ยนแปลงการผลิต การกระจายให้สามารถตอบสนองความต้องการผู้บริโภคมากยิ่งขึ้น

กลุ่มปั้นหม้อบ้านคำอ้อ ตำบลบ้านเชียงทุกคนมีการแบ่งหน้าที่ทำงาน และร่วมมือกันทำงาน ขณะเดียวกันแต่ละคนทำหน้าที่ได้หลากหลาย เช่น การขึ้นรูปเครื่องปั้นดินเผา การตาก การเผา การจำหน่าย เป็นต้น ดังนั้นความสัมพันธทางการผลิตจึงเป็นลักษณะกลุ่มช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกัน ทุกคนมีการแบ่งหน้าที่ทำงาน และร่วมมือกันทำงาน การแบ่งปันผลประโยชน์จากการจำหน่ายกลุ่มจะได้รับส่วนแบ่งเท่ากัน

กลุ่มผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านคำอ้อ ตำบลบ้านเชียง สมาชิกล้วนมีศักยภาพในการทำงาน และมีศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ข้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2225 ตั้งอยู่ตรงกันข้ามหมู่บ้าน แต่สมาชิกแยกออกเป็นกลุ่มย่อยจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ดังนั้นราคาสามารถต่อรองกันได้⁴

¹ ผู้จำหน่ายสินค้านบ้านเชียง 5000 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านบ้านเชียง 5000 ปี บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.

² ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ : ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี. ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี. ม.ป.ป.

<<http://www.thaitambon.com/tambon/ttambon.asp?ID=410609>> มีนาคม 2547.

³ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2002 <http://Space.loxinfo.co.th/tat/tatinfo_head.php> 13 ตุลาคม 2546.

⁴ เจริญ จันทร์จรูญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์บ้านคำอ้อ ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.

กลุ่มดังกล่าวจึงมีลักษณะการแบ่งปันผลประโยชน์ขึ้นอยู่กับการผลิตและความสามารถในการจำหน่าย ส่วนบุคคล หรือกลุ่มย่อย

ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านตุ้ยหลาย บ้านเชียงมีการแบ่งหน้าที่ทำงาน และทำงานร่วมกับภรรยา ทั้งสองทำหน้าที่ได้หลายอย่าง เช่น การขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน การปั้นรูปสัตว์ประดับหม้อ การเขียนลาย การเคลือบผิวด้วยเคลือบให้ผิวมันวาว การชุบน้ำโคลนตกแต่งผิวหม้อให้เกิดการรับรู้ทางสายตาว่ามีความเก่าแก่เลียนแบบของดั้งเดิม อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าผู้ผลิตผู้จำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาดังกล่าวถึงข้างต้นแม้ว่าจะมีลักษณะของการตั้งกลุ่ม แต่ความสัมพันธ์ทางการผลิตยังเน้นการผลิตในครัวเรือนเป็นสำคัญ ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านตุ้ยหลาย จำหน่ายโดยตรงและขายราคาส่ง เป็นต้น ผลประโยชน์ตอบแทนที่ได้จากการจำหน่าย จึงเก็บเป็นสมบัติร่วมของครอบครัวโดยไม่มีการแบ่งปัน

อย่างไรก็ตามผู้ผลิต ผู้จำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาดังกล่าวถึงข้างต้นแม้ว่าจะมีลักษณะของการตั้งกลุ่ม แต่ความสัมพันธ์ทางการผลิตยังเน้นการผลิตในครัวเรือนเป็นสำคัญ

4. ปราสาทพนมรุ้งจำลองโดยกรรมวิธีการหล่อ

จิระศักดิ์ ปงลังกา ร่วมมือกับสมาชิกในครอบครัวสร้างผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งจำลอง ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ ฯลฯ ใช้กรรมวิธีการหล่อปูนปลาสเตอร์จากแบบพิมพ์ยางพารา และตกแต่งผิวด้วยสีน้ำพลาสติก ปิดด้วยสีทองเพื่อให้เกิดความรู้สึกเก่าและขลังตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว¹ ขณะเดียวกันครอบครัวของอ้วน หลอมนาค ได้ดำเนินการผลิตเช่นเดียวกัน เพราะมีสถานะเป็นลูก และบ้านพักอาศัยซึ่งใช้เป็นสถานที่ผลิตตั้งอยู่ติดกัน² การผลิตดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับแหล่งท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง กล่าวคือ ภายหลังจากการบูรณะปฏิสังขรณ์ปราสาทหินพนมรุ้ง โดยกรมศิลปากร ส่งผลให้มีผู้เริ่มผลิตสิ่งจำลองดังกล่าวว่า

“...อาจารย์เป๊ะเป็นผู้เริ่มสร้างปราสาทจำลอง หล่อด้วยเรซิน วางจำหน่ายในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ต่อมาเลิกผลิตชาวบ้านบางกลุ่มมีแนวคิดผลิตปราสาทจากแบบจำลองปราสาทขนาดเล็ก และขนาดใหญ่โดยนำผลงานอาจารย์เป๊ะเป็นแม่แบบ แต่ขั้นการผลิตได้เปลี่ยนวัตถุดิบสำหรับหล่อจากเรซินซึ่งมีราคาสูง และเป็นอันตรายต่อสุขภาพเป็นปูนปลาสเตอร์ทดแทน

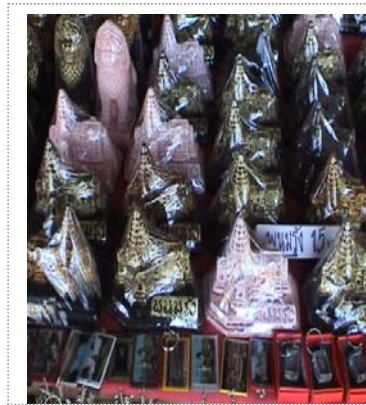
¹ จิระศักดิ์ ปงลังกา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่กลุ่ม 2 เลขที่ 269 หมู่ที่ 12 บ้านบุ ตำบลห้วยจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

² อ้วน หลอมนาค เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่กลุ่ม 2 เลขที่ 193 หมู่ที่ 12 บ้านบุ ตำบลห้วยจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

สืบเนื่องจวบจนปัจจุบัน หนึ่งที่ตั้งของหมู่บ้านไม่มีวัดอุทิศในการผลิตดังนั้นจึงต้องพึ่งพาวัตถุดิบ เช่น ปูนปลาสเตอร์ น้ำยาราดทอง แคลเคล้จากร้านค้าส่งในจังหวัดบุรีรัมย์ นครราชสีมา หรือสระบุรี ดังนั้นปัจจัยด้านแรงงานในครอบครัวจึงเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ¹ กล่าวได้ว่าผู้ผลิตได้ตั้งสมปัจจัยทักษะฝีมือการผลิตรูปจำลองด้วยตนเองจำหน่ายทั้งปลีกและส่ง เช่น ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งได้มีการสร้างร้านค้าสำหรับผู้จำหน่ายสินค้าหัตถกรรม และสินค้าที่ระลึกเช่ารายเดือนดังกล่าวของผู้จำหน่ายสินค้าหัตถกรรม สินค้าที่ระลึกเกี่ยวกับรูปจำลองปราสาทพนมรุ้ง รูปสิงห์ นารายณ์ทับหลังบรรทมสินธุ์ ศิวะนาฏลาส ฯลฯ ว่า “...แผงเช่าเดือนละ 800บาท ต่อห้อง ฉันจึงแบ่งกันกับเพื่อน คนละ 400 บาท คนมาเที่ยวช่วงออกพรรษา ปีใหม่ ช่วงสงกรานต์ และช่วงประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเยอะมาก...”²

ประเภท หล่อปูน
รูปแบบ ทับหลัง
วัสดุ ปูน
ราคา 20 บาท

ประเภท หล่อปูน
รูปแบบ ปราสาท
วัสดุ ปูน
ราคา 15 บาท

ภาพประกอบ 26 รูปจำลอง

¹ จิระศักดิ์ ปงลังกา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่คุ้ม 2 เลขที่ 269 หมู่ที่ 12 บ้านบุ ตำบลห้วยจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

² วรรณะ หลอมนาค เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป๊ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2546.

ขณะที่ร้านค้าในเขตเทศบาลประโคนชัยรับสินค้าไปจำหน่ายนอกเขตอุทยานประวัติศาสตร์กล่าวว่า “...ของที่ระลึก เช่น ทับหลัง 20 บาท ปราสาทพนมรุ้งขนาดเล็ก 20 บาท ใหญ่ 50 บาท แหล่งผลิตที่บ้านพื้อวนบ้านบุ พื้อวนขายราคาส่ง สินค้าเหล่านี้หนูรับมาจำหน่าย จะคิดราคาจำหน่ายเป็นมาตรฐานเท่ากันทุกร้านเช่นเดียวกับร้านจำหน่ายบนเขาพนมรุ้ง...”¹

จิระศักดิ์ ปงลังกา ร่วมมือกับสมาชิกในครอบครัวสร้างผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งจำลอง ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ ฯลฯ ใช้กรรมวิธีการหล่อปูนปลาสเตอร์จากแบบพิมพ์ยางพารา และตกแต่งผิวด้วยสีน้ำพลาสติก ปิดด้วยสีทองเพื่อให้เกิดความรู้สึกเก่าและขลังสมาชิกในครอบครัวที่ผลิตปราสาทพนมรุ้งจำลองมีการแบ่งหน้าที่ทำงาน และร่วมมือกันทำงาน ขณะเดียวกันแต่ละคนทำหน้าที่ได้หลากหลาย เช่น การหล่อปูนปลาสเตอร์ การตาก การลงสีพื้น การตกแต่งด้วยสีทอง การจำหน่าย การบรรจุภัณฑ์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามแรงงานบางคนก็มีข้อจำกัดในเรื่องพัฒนาการทางด้านทักษะฝีมือไม่สามารถทำงานบางอย่างให้เสร็จสมบูรณ์ได้ดังคำกล่าวของอ้วน หลอมนาค ว่า “...ลูกสาวเรียนอยู่ชั้นมัธยมต้นสามารถช่วยเหลืองานได้หลายอย่าง แต่ยังขาดความประณีตในการปิดสีทอง อีกทั้งสีและส่วนผสมสีมีอันตราย จึงไม่อยากให้ลูกทำงานชั้นตอนนี้...”² ส่วนครอบครัวของจิระศักดิ์ ปงลังกา ได้นำแรงงานเพื่อนบ้านมาช่วยผลิตโดยได้รับค่าตอบแทนตามจำนวนที่ผลิตได้ ส่วนอาหารกลางวันก็จะนำมารับประทานร่วมกัน แต่ก็ไม่ถือว่าเป็นการจ้างเพราะมีลักษณะของการมาช่วยทำงานมากกว่า แต่ลูก 2 คนยังช่วยงานไม่ได้เพราะยังขาดทักษะความประณีตและได้กล่าวสรุปว่าในหมู่บ้านมีคนผลิตอยู่ 4 กลุ่ม³

ดังนั้นกล่าวสรุปได้ว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตจึงเป็นลักษณะช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกัน เช่นเดียวกับการผลิตเทียนจำลองของครอบครัววรัช มากนวล ซึ่งร่วมกันผลิตเทียนจำลองกับบุตรชาย อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้มีทักษะฝีมือย่อมเป็นผู้ครอบครองปัจจัยการผลิตเป็นสำคัญ

¹ ผู้จำหน่ายสินค้าที่ระลึก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านโง้งก้วยเตียวเปิด อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

² อ้วน หลอมนาค เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่คุ้ม 2 เลขที่ 193 หมู่ที่ 12 บ้านบุ ตำบลห้วยจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

³ จิระศักดิ์ ปงลังกา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่คุ้ม 2 เลขที่ 269 หมู่ที่ 12 บ้านบุ ตำบลห้วยจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

5. เทียนจำลอง

ในงานประเพณีแห่เทียนพรรษา ประจำปี 2547 “ทวยราษฎร์ไฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา” เกิดให้ 72 พรรษา มหาราชินี ได้มีการนำสินค้าเกี่ยวกับเทียนจำลองมาวางจำหน่าย บนถนนสินค้า OTOP ข้างศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี ผลิตภัณฑ์เทียนจำลองใช้กรรมวิธีผลิต โดยการหล่อด้วยเรซิน โดยสมาชิกในครอบครัวของธวัช มากนวล กล่าวว่า

“...ผมและลูกร่วมกันผลิตเทียนจำลองขนาดต่างๆ หล่อด้วยเรซิน ลูกชายสำเร็จการศึกษาทางด้านศิลปะจากมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี แหล่งผลิตจะตั้งอยู่ที่อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี สินค้าจำหน่ายทั้งปลีกและส่ง สั่งทำได้ตามความต้องการของลูกค้า...”¹

ประเภท เทียนที่ระลึก
รูปแบบ เทียน
วัสดุ เรซิน
ราคา 350, 1600 บาท

ประเภท งานหล่อ
รูปแบบ นูนสูงติดกรอบ
วัสดุ เทียน
ราคา 270 บาท

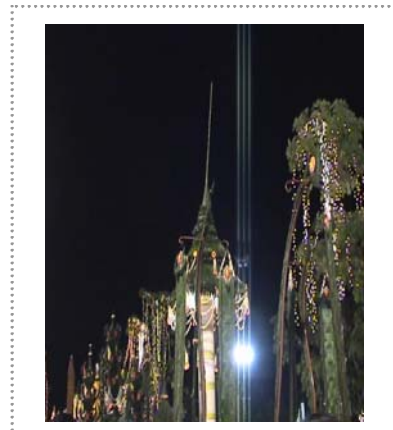
ภาพประกอบ 27 เทียนจำลอง

ประโยชน์ตอบแทนที่ได้จากการจำหน่ายเทียนพรรษาจำลองของครอบครัวธวัช มากนวลเก็บเป็นสมบัติร่วมของครอบครัวโดยไม่มีการแบ่งปัน สินค้าหัตถกรรม เทียนหอมจำลอง ดันเทียน เทียนเรซิน จำลองตันเทียนไม่ได้มีความหมายเพียงแค่สินค้าท้องถิ่นอุบลราชธานี แต่มีความหมายโดยนัย หมายถึง งานฝีมือ เอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

¹ ธวัช มากนวล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ถนนสายเทียน เทศบาลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2547.

6. เทียนพรรษา

ผู้เกี่ยวข้องกับการสร้างเทียนเพื่อเข้าร่วมในงานประเพณีแห่เทียนพรรษา ประจำปี 2547 “ทวยราษฎร์ไฟธรรม งามล้ำเทียนพรรษา” เกิดให้ 72 พรรษา มหาราชินี ได้นำวัตถุดิบต่างๆ ที่สมบูรณ์ในตัวของมันเอง เช่น เทียน ไขผึ้ง ดอกไม้ ใบตอง ฯลฯ มาแปรรูปสร้างสรรค์เทียนพรรษาตามรูปแบบที่กำหนด โดยผ่านการใช้ทักษะฝีมือเฉพาะตัว การผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต เหมือน และแตกต่างกันดังนี้

ภาพประกอบ 28 ช่างและต้นเทียน

พระครูกิตติ วัน โนบล เจ้าอาวาสวัดพระธาตุหนองบัว เป็นหัวหน้ากลุ่มช่างควบคุมการผลิตต้นเทียนพรรษาประเภทแกะสลักขนาดใหญ่ โดยมีช่างวิเชียร พาดิ เป็นรองหัวหน้าช่าง

รับผิดชอบการสร้างต้นเทียน เช่น ต้นเทียนของวัดพระธาตุหนองบัว ต้นเทียนอำเภอตระการพืชผล ช่างวิเชียร พาดิ กล่าวถึงวัตถุประสงค์และปัจจัยทางด้านฝีมือว่า¹

“...ผมเป็นศิษย์พ่อใหญ่สุดสำห้ จันทรวจิตร ผมมาอยู่ ป.7 วัดตุ๊กติม
หลักคือเทียน พวกผมลงมือทำต้นเทียนมาหนึ่งเดือน ช่างลูกมือมา
จากจังหวัดศรีสะเกษ เร่งงานให้เสร็จทันวันแห่ช่างต้องงดการทำนา
เมื่อวานกับวันนี้นักท่องเที่ยวมาชมต้นเทียนของวัดที่ได้รับรางวัล
ชนะเลิศปีที่แล้ว และชมแกะเทียนจำนวนมาก พรุ่งนี้จะนำต้นเทียน
ไปตั้งที่ถนนสายเทียน ใกล้ทุ่งศรีเมือง และจะเข้าร่วมขบวนแห่
ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสในวันถัดไป...”

ความสัมพันธ์ทางการผลิตของกลุ่มช่างผลิตต้นเทียนพรรษาประเภทแกะสลักวัดพระ
ธาตุหนองบัวถูกแบ่งหน้าที่ให้รับผิดชอบการทำงาน และขณะเดียวกันช่างลูกมือสามารถช่วยเหลือ
งานหน้าที่อื่นได้ตามความจำเป็นเร่งด่วน ซึ่งแต่ละคนมีความรู้ความสามารถของตนเองดังกล่าว
ของรองหัวหน้าช่างว่า²

“...การทำงานแบ่งหน้าที่ตามความสามารถของบุคคล และ
ช่วยเหลือกันเมื่อจำเป็น เช่น ฝ่ายตัดเทียน ฝ่ายแกะสลัก ฝ่ายขึ้นหุ่น
ฝ่ายทำแม่พิมพ์ ฝ่ายหล่อ ฯลฯ ซึ่งปีที่แล้ววัดเราได้รางวัลชนะเลิศ
ต้นเทียนพรรษาประเภทแกะสลักขนาดใหญ่...”

¹ วิเชียร พาดิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดพระธาตุหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

² วิเชียร พาดิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดพระธาตุหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

พระสำลี ภิภูมโม วัดทุ่งศรีเมือง เป็นหัวหน้าช่างควบคุมการผลิตต้นเทียนประเภทติดพิมพ์ของหน่วยงานซึ่งมาใช้สถานที่วัด และให้ความอนุเคราะห์การสร้างต้นเทียน เช่น ต้นเทียนขององค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลอ่างศิลา อำเภอปลาปาก และต้นเทียนวัดทุ่งศรีเมืองได้กล่าวว่¹

“...วัดอุทิศสำคัญได้แก่ฝั่ง ซื่อจากร้านค้าในเขตเทศบาลนครอุบล-ราชธานี ปีนี้วัดได้ช่วยเหลือหน่วยงานต่างๆ ทำต้นเทียนรวมทั้งต้นเทียนของวัดจำนวน 5 ต้น เป็นเทียนประเภทติดพิมพ์ทั้งหมด การทำงานช่วงเริ่มแรกพระและสามเณรใช้เวลาช่วงกลางคืนปฏิบัติงานกลางวันพักผ่อน ภายหลังต้องรีบเร่งให้เสร็จทันกำหนดจึงลงมือทำทั้งวันทั้งคืน...”

วัดทุ่งศรีเมือง ทำต้นเทียนให้กับองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทียนอำเภอปลาปาก ค่าจ้าง 20,000 บาท เทียนเทศบาลอ่างศิลา และอื่น ๆ 5 ต้น โรงเรียนกีฬาอุบลราชธานีมาช่วยงานวัดทุ่งศรีเมืองร่วมกับโรงเรียนอนุบาล กลุ่มช่างวัดทุ่งศรีเมืองผลิตต้นเทียนประเภทติดพิมพ์ แบ่งหน้าที่กันทำงานหลากหลายเช่น ฝ่ายทำโครงสร้างไม้บนรถต้นเทียน ฝ่ายต้มผึ้ง ฝ่ายแกะพิมพ์ ฝ่ายตีพิมพ์ ฝ่ายตัดแต่งดอกพิมพ์ ฝ่ายประดับตกแต่งติดพิมพ์บนส่วนประดับ ฝ่ายประดับตกแต่งด้วยดอกไม้ แรงงานแต่ละฝ่ายทำหน้าที่โดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทนดังคำกล่าวของพระสำลีกล่าวว่²

“...หน่วยงานที่เป็นเจ้าของต้นเทียนต้องส่งเจ้าหน้าที่มาสร้าง และตกแต่งต้นเทียนร่วมกันเป็นการฝึกงานไปด้วยโดยไม่คิดค่าตอบแทนงบประมาณการสร้างได้รับการสนับสนุนจากเทศบาล และพุทธศาสนิกชนบริจาค แรงงานหลักที่สำคัญคือ พระภิกษุ สามเณร ส่วนสุภาพสตรีในคุ้มวัดรับผิดชอบประดับดอกไม้ แรงงานแต่ละคนทักษะฝีมือไม่เท่ากัน ดังนั้นจึงแบ่งงานตามความสามารถ...”

¹ พระสำลี ภิภูมโม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

² พระสำลี ภิภูมโม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

พระอาจารย์ญา วัดบ้านนาควาย เป็นผู้รับผิดชอบในการตกแต่งรดต้นเทียนเพื่อเข้าร่วม ขบวนแห่เทียน มีหน้าที่ควบคุมการประดับตกแต่งดอกไม้ ใบบทอง และอื่นๆ ส่วนต้นเทียนเป็นเทียน ดัดพิมพ์ขนาดเล็กได้จ้างช่างในเขตเทศบาล และได้กล่าวถึงปัจจัยด้านฝีมือว่า “...การตกแต่งส่วน อื่นๆ เช่น นาครประดับรดทำด้วยใบบทอง บายศรี การมัดผ้า ดอกไม้ประดับ เสนาธรรมจักร อาตมา และชาวบ้านร่วมมือกันทำ...”¹ สำหรับพุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธาเข้าร่วมตกแต่งขบวนรดต้นเทียน ได้กล่าวถึงทักษะความรู้ความสามารถในการทำงาน และแรงงานที่มาจากโดยไม่หวังผลตอบแทน แลกเปลี่ยนว่า²

“...อาจารย์ญาท่านเก่งเรื่องดอกไม้ใบบทอง งานลอยกระทงปีที่ผ่านมา กระทงที่ท่านทำได้รับรางวัลชนะเลิศ แรงงานผู้ชายจะทำโครงสร้าง รดขบวนแห่ต้นเทียน นักเรียนหญิงจากโรงเรียนเมืองอุบลมาช่วย อาจารย์ประดับดอกไม้ตกแต่งรด ส่วนฉันเป็นครูสอนอยู่ที่ตำบลหัวเรือ โรงเรียนตั้งอยู่นอกเขตเทศบาล มาช่วยงานเพราะบ้านอยู่ในเขตคุ้มวัด...”

วัดบ้านนาควาย ต้นเทียนประเภทดัดพิมพ์ขนาดเล็ก พระพุทธรูปปางประทานพร จ้างช่างในจังหวัดอุบลราชา 30,000 บาท ส่วนประดับตกแต่งรดใช้ดอกไม้ใบบทอง บายศรีผ้า แรงงานหลักคือพระสงฆ์ สามเณร ชาวบ้านในคุ้มวัด เช่น เพศชายรับผิดชอบโครงสร้างไม้ หญิงรับผิดชอบงานดอกไม้ใบบทอง ดอกไม้ประดับเช่นดอกเบญจมาศสั่งซื้อมาจากภาคเหนือดอกละ 10 บาท การทำต้นเทียนของวัดว่างวันไป 10 ปี เพราะต้นทุนสูงปีนี้มาเริ่มทำใหม่เพราะได้รับ งบดำเนินการจากเทศบาลนครอุบลราชธานี 30,000 บาท ชาวคุ้มคณะกรรมการวัดโรงเรียนรวมพลัง มาช่วยทำ แต่ไม่มีค่าแรง กอปรกับวัดไม่ได้จัดขบวนพ็อนแห่ร่วมขบวนต้นเทียน ทางวัดไม่มีขบวน พ็อนนำหน้าต้นเทียน แต่มีชาวบ้านผู้สูงอายุของคุ้มวัดที่มีความศรัทธาในคุ้มวัดเข้าร่วมขบวนแห่ ต้นเทียนหลังจากแห่เสร็จต้องเก็บจี๊ซั้งไว้ในกระสอบหลอมในปีต่อไป³

¹ พระอาจารย์ญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดบ้านนาควาย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

² เพ็ญพิไล ภาสุมูล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดบ้านนาควาย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

³ พระอาจารย์ญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดบ้านนาควาย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

อนึ่งวัดบ้านนาควายได้ให้ความอนุเคราะห์องค์การบริหารส่วนจังหวัด ส่งเจ้าหน้าที่มาร่วมทำดินเทียนหน่วยงานตนเอง มาร่วมทำกับพระสงฆ์สามเณรของวัด โดยมาใช้แม่พิมพ์และคำปรีक्षा หน่วยงานมีเวลาทำ 2 สัปดาห์ วัดอื่นๆ ไม่ให้ความอนุเคราะห์เพราะต้องเร่งงานดินเทียนเช่นกัน งบประมาณ 30,000 – 40,000 บาท

วัดสว่างอารมณ์ ร่วมกับทวยกทายิกา อุบาสกอุบาสิกาชุมชน กลุ่มวัดสว่างอารมณ์ อุบลราชธานี ชุมชนสามัคคี 1, 2 หน่วยร้านต่างๆ นายช่างตระกูล สุทธิประภา และคณะ ดินเทียนมีฐานกว้าง 250 เมตร ยาว 8 เมตร ดินเทียนสื่อถึง การตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเพื่อโปรดสัตว์โลกประกาศพุทธศาสนา¹

วัดเมืองเดช อำเภอเดชอุดม มีนายช่างใหญ่สุวัฒน์ สุทธิประภา และคณะเป็นผู้ประดิษฐ์รวมเวลา 45 วัน ผู้ร่วมบริจาคสมทบทุน ได้แก่ ร้านค้า องค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาจังหวัด สมาชิกสภาเทศบาล และผู้ศรัทธาอื่น ๆ²

วัดผาสุการาม อำเภอวารินชำราบ ดินเทียนประเภทแกะสลักขนาดเล็ก เนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติ พุทธจริยวัตรบางประธานพร บางสมาธิ บางแสดงปฐมเทศนา ส่วนฐานแบ่งออกได้ 3 ส่วน³

1. ส่วนหน้า แกะสลักรูปนางวิสาขาอุบาสิกาถวายผ้าอาบน้ำฝน เนื่องในวันเข้าพรรษา

2. ฐานรองรับดินเทียน นาคขุดตัวรองรับดินเทียนแผ่พังพาน

3. ฐานด้านหลัง แกะสลักตราสัญลักษณ์ 72 พรรษา

นายช่างใหญ่คือนายไชยรักษ์ สุทธิประภา และคณะ ผู้ออกแบบควบคุมคือ ช่างสุวัฒน์ สุทธิประภา ใช้เวลา 29 วัน ประธานดำเนินการฝ่ายสงฆ์ พระครูถาวร ธรรมสถิต เจ้าอาวาสพระโศภิตกานุกุญชรวง ญาณวโรผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายประธานงานและดำเนินการ เทศบาลวารินชำราบ ชาวคุ้มวัดผาสุการามให้การสนับสนุน คณะครูอาจารย์ โรงเรียนเทศบาลล้วนสุขสำราญประดับตกแต่ง

กล่าวสรุปได้ว่าปัจจัยการผลิตสำคัญในการทำดินเทียนได้แก่ วัสดุดิบ เช่น ฝ้าย เทียน ดอกไม้ ฯลฯ และปัจจัยด้านทักษะฝีมือ การแบ่งหน้าที่ทำงาน และร่วมมือกันทำงาน ขณะเดียวกันแต่ละคนทำหน้าที่ได้หลากหลาย

¹ พิธีกรบรรยาย. ดินเทียนวัดสว่างอารมณ์.

² พิธีกรประจำดินเทียน.

³ พิธีกรประจำดินเทียน.

สินค้าเขียนพรรษาเกี่ยวกับเขียนแกะสลัก เขียนติดพิมพ์ เขียนโบราณ ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่เขียนแห่ในงานประเพณีเข้าพรรษา แต่มีความหมายโดยนัย หมายถึง ศิลปกรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมราษฎร์ ศิลปกรรมท้องถิ่นวัฒนธรรมราษฎร์ งานฝีมือ/เอกลักษณ์เฉพาะ พุทธลักษณะอริยาบทต่างๆ ตัวภาพ รูปสัตว์ เทวดา เขียนมัด เขียนต้น

รูปแบบ และความหมายใหม่ของอาหาร

ในช่วงวันอนุรักษ์มรดกไทยจังหวัดบุรีรัมย์ ประจำปี 2547 ตรงกับวันที่ 2 เมษายน 2547 และงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ประจำปี 2547 ตรงกับวันที่ 3-4 เมษายน 2547 ได้มีการจัดงานเลี้ยงตอนกลางคืน ณ ลานโพธิ์ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ซึ่งพิธีกรประจำวันได้พิธีกรประจำวันได้ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับงานเลี้ยงตอนกลางคืนก่อนการแสดง แสง สีเสียงว่า

“...เย็นนี้เราถือโอกาสต้อนรับเขื่อนานาชาติเชิญของโตกละ 1,000 บาทได้ที่ลานโพธิ์ กับเสมียนตราอำเภอเฉลิมพระเกียรติ คุณศิริรัตน์ อารีรอบ งานเขื่อนานาชาติ ครั้งที่ 2 : โสปปายดินเนอร์ ผู้ว่าราชการจังหวัดธงชัย อนันตกุลเป็นผู้ริเริ่ม เชิญรับประทานอาหารพาแลง และร่วมกิจกรรมบายศรีสู่ขวัญเขยฝรั่งของจังหวัดบุรีรัมย์ กรุณานั่งตามหมายเลข หนึ่งสามารถจองบัตรได้ที่ ที่ทำการปกครองอำเภอเฉลิมพระเกียรติ สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์ เสมียนตราจังหวัดบุรีรัมย์ เขยบุรีรัมย์ ได้แก่ คนเยอรมัน อเมริกา ญี่ปุ่น เนเธอร์แลนด์ จำนวนเขยชาวเยอรมันมากที่สุด...”¹

อาหารแบบ “โสปปายดินเนอร์” ผู้เข้าร่วมรับประทานต้องจองโตกรราคา 1,000 บาท จำนวน 8 ที่นั่ง บริเวณลานโพธิ์ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ (กรณีชำระเงิน 1200 บาท สามารถเข้าร่วมชมแสงสีเสียงโดยต้องซื้อบัตร) วันที่ 2 เมษายน 2547 รายการอาหารประกอบด้วยอาหารหลากหลายชนิด เช่น เนื้อแดดเดียว ไช้ผัดแดง ผักท้องถิ่น ปลาช่อนแดดเดียว หมูเค็ม หมูย่างน้ำตก ไก่ทอด ข้าวเหนียว ผลไม้ตามฤดูกาล แกงผักหวานใส่ไช้ผัดแดง และชมการแสดงโปงลาง¹

¹ พิธีกรดำเนินรายการ เป็นผู้ประชาสัมพันธ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึก, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป๊ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

ในขณะที่หมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมหมู่บ้านโลกโคง กำหนดค่าบริการบ้านพักแรม ตามสัดส่วนผู้เข้าพักดังนี้ นักท่องเที่ยว 5-8 คน ค่าบริการคนละ 900 บาท นักท่องเที่ยว 9-19 คน ค่าบริการคนละ 600 บาท นักท่องเที่ยว 20-25 คน ค่าบริการคนละ 500 บาท การนำเที่ยวหมู่บ้าน วัฒนธรรมผู้ไทย โคงแบบไม่พักค้างคืน และแบบพักค้างคืน รายการนำเที่ยว เช่น พิธีต้อนรับ แยกเข้าที่พักเปลี่ยนชุดผู้ไทย พร้อมกันที่ศาลาวัดศรีภูจันทร์ร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ รับประทานอาหาร พื้นบ้านตามฤดูกาล “พาแลง” 8 คนต่อ 1 โคง ณ หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านโลกโคง รายการอาหาร ประกอบด้วยอาหารหลากชนิด เช่น แกงเห็ดใส่ผักอืดู ไข่ต้ม แกงไก่ใส่หน่อไม้ส้ม ป่นปลา แกงไก่ ลวกผัก ปิ้งเจียด ไข่เจียว ข้าวเหนียว ของหวาน ข้าวต้มมัด² ชมการแสดงศิลปวัฒนธรรม พักแรม ที่บ้านชาวผู้ไทย รุ่งเช้าใส่บาตรพระ เทียนน้ำตกตาดสูง เดินป่าฯ³

สินค้ามีนัยวัฒนธรรม “อาหาร” ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่ไฮโปบายดินเนอร์ หรือ พาแลง แต่มีความหมายโดยนัย หมายถึง อาหารตามฤดูกาล อาหารท้องถิ่นอาหารแบบ ผู้เข้าร่วม รับประทานอาหารต้องจองโตกราคา 1,000 บาท จำนวน 8 ที่นั่ง บริเวณลานโพธิ์ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ รายการอาหารประกอบด้วยอาหารหลากชนิด เช่น เนื้อแดดเดียว ไช้ผัดแดง ผักท้องถิ่น ปลาช่อนแดดเดียว หมูเค็ม หมูย่างน้ำตก ไก่ทอด ข้าวเหนียว ผลไม้ตามฤดูกาล แกงผักหวาน ใส่ไช้ผัดแดง และชมการแสดงโปงลาง⁴

สินค้ามีนัยวัฒนธรรม “อาหาร” ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่หมูขอ กุนเชียง ไข่กรอก แต่มีความหมายโดยนัย หมายถึง ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของสินค้าบริโภคเกี่ยวกับอาหาร ที่มีชื่อเสียงในท้องถิ่น เช่น หมูขอดาวทอง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม วัตถุดิบทำจากเนื้อ

¹ พิธีกรดำเนินรายการ เป็นผู้ประชาสัมพันธ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึก, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป๊ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

² พรหม ไตรระวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีภูจันทร์ บ้านโลกโคง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.

³ สีเทียด ไตรระวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน บ้านโลกโคง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2546.

⁴ พิธีกรดำเนินรายการ เป็นผู้ประชาสัมพันธ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึก, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป๊ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

ส่วนขาหลังของหมูเท่านั้น ห่อด้วยใบตองหุ้มทับอีกชั้นด้วยพลาสติกแล้วจึงนำไปนึ่ง หมูยอตองหนึ่ง ทำพิสูจน์ อันดับ 1 เมืองอุบล อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี วัตถุประสงค์ทำจากเนื้อส่วนขาหลัง และเนื้อสันใน นำไปบรรจุในถุงพลาสติก และห่อทับด้วยใบตองแล้วจึงนำไปต้ม เป็นต้น

รูปแบบและความหมายใหม่ของประเพณี

1. ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปสัมผัสได้ทุกวัน ไม่เว้นวันหยุดราชการ เวลา 06.00-18.00 น. ปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือปัจจัยทางด้านโบราณวัตถุ และโบราณสถานแห่งเดียวของประเทศไทยดึงดูดใจนักท่องเที่ยวสัมผัสปราสาทหินทรายสีชมพู ตั้งอยู่บนภูเขาไฟซึ่งดับสนิทเป็นที่ประดิษฐ์ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ แสงดวงอาทิตย์ลอดผ่าน 15 ช่องประตูควบคู่กับปัจจัยด้านการแสดง ปี พ.ศ. 2547 อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ ร่วมกับกรมศิลปากร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คณะนักแสดงแสงสีเสียงชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวงพระศิวะ ถวายพวงมาลัยและสรนน้ำศิวะลึงค์ จัดงานเทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์แห่งพนมรุ้ง งานประเพณี ขึ้นเขาพนมรุ้ง ประจำปี 2547

วันอนุรักษ์มรดกไทยจังหวัดบุรีรัมย์ประจำปี 2547 ตรงกับวันที่ 2 เมษายน มีการจัดแสดงขบวนแห่เจ้าชายนเรนทราทิตย์พร้อมขบวนข้าราชการขึ้นเขาพนมรุ้ง¹ และวงดนตรี พื้นบ้านกันตรึมโบราณด้วยพระราชทาน 2546 ของเกรียงศักดิ์ ส.ส.ไปทอง² การแสดงแสง สี เสียง ชุดพนมรุ้งมหาเทวาลัย ค่าบัตรเข้าชม 300 บาท...” อนึ่งช่วงเวลากลางวันอุทยานประวัติศาสตร์ พนมรุ้งเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปสัมผัสปราสาทพนมรุ้งโดยยกเว้นการเก็บค่าธรรมเนียม จากนักท่องเที่ยวทุกคน

งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ประจำปี 2547 ตรงกับวันที่ 3-4 เมษายน แสดงจำลอง ขบวนแห่พระนางรูปดินรตักขมิเทวี และเทพพาหนะทั้ง 10 เป็นประติมากรรมรูปสัตว์พาหนะ ประจำทิศ หล่อด้วยเรซิน ได้แก่ หงส์ ช้าง วัว ระมาด คชสีห์ นกยูง นาค ม้า รากษส และ กระบือ เคลื่อนขบวนสู่มหาเทวปราสาทพนมรุ้ง ขบวนทั้งหมดอำนวยความสะดวกโดยนายอำเภอเฉลิม

¹ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์เป็นผู้ดำเนินการจัดแสดง

² เกรียงศักดิ์ ส.ส.ไปทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป๊ก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

พระเกียรติ¹ โดยมีการถ่ายทอดสดผ่านสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 ในส่วนของการแสดงแสง สี เสียง ชุดพนมรุ้งมหาเทวาลัย ค่าบัตรเข้าชม 300 บาท...” อนึ่งช่วงเวลากลางวันมีการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชมเพิ่มเป็น ชาวไทย 20 บาท ชาวต่างชาติ 50 บาท (เดิม 10 บาท และ 40 บาท)

วันอนุรักษ์มรดกไทยจังหวัดบุรีรัมย์ งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ประจำปี 2547
หน่วยงานของรัฐ เอกชน และผู้เกี่ยวข้องมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบดำเนินการ อาจได้รับประโยชน์
ตอบแทน หรือมาโดยสมัครใจ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์ องค์การบริหาร
ส่วนท้องถิ่น โรงเรียน เอกชน ฯลฯ ดังคำกล่าวที่ว่า

“...ผมเป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการวิทยาลัยสารพัดช่าง มาแสดงด้วยใจ
เป็นกุศล งบประมาณจะถูกนำไปใช้จ่ายส่วนอื่นๆ แต่นักแสดงไม่ใช่
เช่น ตัวเอกชายเอกธวัช พรหมจินดาเป็นผู้ประกาศข่าวช่อง 3 นักแสดงนำ
หญิงเป็นคารานักร้องนักแสดงทีวีชื่อกัลยกร นาคสมภพ มีทหารร่วม
แสดง ซ้อมมา 2 วันแล้ว ทุกคนเคยแสดงจนรู้บท ผมแสดงปีที่ 3 แล้ว...”²
“...แสง สี เสียง บริษัท Sound Group จากกรุงเทพฯ มาทุกปียกเว้น ปี 2545³
“...ผมนำพล ดอกไม้ไฟมาจากอำเภอคอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ผม
มีหน้าที่ยิงพล 70 นัดต่อวัน ร่วมแสดงแสงสีเสียง 3 วัน จุด 210 นัด ราคา
60,000 บาท...”⁴

¹ พิธีกร เป็นผู้บรรยาย, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นบันทึกเสียง, ที่อุทยานประวัติศาสตร์
พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2547.

² วิวัฒน์ อานันต์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ
จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

³ พนักงาน Sound Group เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเมือง
จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

⁴ ธงชัย บัวทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเมือง
จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

องค์กรท้องถิ่นทำเองโดยไม่มี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้าร่วม นักแสดงเสงสีเสียง มาร่วมด้วยความเสียสละ กุศล ศรัทธา เช่น สื่อมวลชน นักศึกษา ชาวบ้าน ข้าราชการ ไม่มีค่าตอบแทน ตอนเข้ามีพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นักแสดงทุกคนต้องเข้าร่วมทุกคนแสดงจนรู้บทแล้ว ปีนี้เป็นปีที่ 3 ที่มาร่วมแสดง¹

ในส่วนของหัวหน้าคณะวงดนตรีได้กล่าวสรุปว่าและวงดนตรีพื้นบ้านกันตรึมโบราณ ถ้วยพระราชทาน 2546 ค่าจัดแสดงวันละ 7,000 บาท นักแสดง นักดนตรีเป็นนักเรียนทั้งหมด²

การแสดงเสงสีเสียงชุดพนมรุ้งมหาเทวาลัย โดยจังหวัดบุรีรัมย์ กรมศิลปากร พร้อมด้วยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การแสดงเสนอประวัติความเป็นมา สร้างตามนัย ศาสนสถานประวัติศาสตร์ คำบอกเล่าวัฒนธรรมท้องถิ่น นักวิชาการ ผู้การแสดง นักแสดง จินตนาการเสง-สี เสียง อำนวยการเสงโดยชงชัย อนันตกุล ผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ เอื้อเฟื้อสถานที่ ประสานงานโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมศิลปากร การบินไทย สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัดบุรีรัมย์ เทศบาลตำบลพนมรุ้ง เบียร์ช้าง สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์ หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง พระนางรูปดินทรลักขมี เทวีแสดงโดย นางหมวดโทธารณา สัตยาลักษณ์ อดีตผู้พิพากษาศาลสมทบจังหวัดบุรีรัมย์ แผนกคดีเยาวชนและครอบครัว องค์ศิระมหาเทพ แสดงโดยสมาชิกสภาองค์การบริหารจังหวัดบุรีรัมย์ พระนารายณ์แสดงโดย คุณเกรียงศักดิ์ เพ็ญสุกร นายกององค์การบริหารส่วนตำบลจันทร์พบเพชร อำเภอบ้านกรวด พระพรหมโดยคุณพงศ์พันธ์ เทพนคร โรงแรมเทพนคร นเรนทราทิตย์แสดงโดยคุณนนทวัช พรหมจินดา ผู้ประกาศข่าว และพิธีกรช่อง 3 อสมท. นางสุรพีแสดงโดยกัลยากร นาคสมภพ นักแสดง นักร้อง ผู้บริหาร ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ ทหารถือเครื่องสูงจากค่าย ร.23 พัน 4 จำนวน 150 นาย อุปกรณ์ประกอบฉากคุณเทวินทร์ วิเศษฤทธิ์ และจังหวัดทหารบกรบุรีรัมย์ กระทรวงลอยวิฑาลัยการอาชีพบุรีรัมย์ กำกับการแสดงโดยนายจร สัตยานุรักษ์ หัวหน้ากลุ่มส่งเสริมกองจัดการการศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่ 1 จังหวัดบุรีรัมย์

¹ วิวัฒน์ อานันต์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป๊ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

² เกรียงศักดิ์ ส.สไปทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป๊ก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

ผู้ช่วยผู้กำกับนางหมวดโทธารณา สัตยานุรักษ์ บันทึกเสียงตัดต่อ ชัยยศ ชิดรัมย์

ในนามจังหวัดขอขอบคุณ เดินทางโดยปลอดภัย และเชิญบันทึกภาพกับนักแสดงค่ะ¹

สินค้ามีนัยวัฒนธรรมการแสดงแสงสีเสียง ไม่ได้มีความหมายเพียงพนมรรุ่งมหาเทวาลัยเท่านั้น แต่ยังมีความหมายโดยนัยคือการผลิตซ้ำวัฒนธรรมขอมโบราณผ่านหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ

2. ประเพณีแห่เทียนพรรษา

งานประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี เทศบาลนครอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) จัดงานสัปดาห์ประเพณีแห่เทียนพรรษา ณ บริเวณทุ่งศรีเมือง ช่างผู้เกี่ยวข้องกับการสร้างเทียนเพื่อเข้าร่วมในงานประเพณีแห่เทียนพรรษา ประจำปี 2547 “ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา” เทิดไท้ 72 พรรษา มหาราชินี สร้างสรรค์เทียนพรรษารูปแบบที่กำหนด โดยผ่านการใช้ทักษะฝีมือเฉพาะตัว การผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต เหมือน และแตกต่างกัน ในการทำต้นเทียนแต่ละคนทำหน้าที่ได้หลากหลาย ความสัมพันธ์ทางการผลิตมีทั้งลักษณะช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกัน และหรือการได้รับผลประโยชน์ตอบแทนตามศักยภาพของตนเอง เช่น กลุ่มช่างผลิตต้นเทียนพรรษาประเภทแกะสลักวัดพระธาตุหนองบัวแต่ละคนจะได้รับผลตอบแทนแตกต่างกันตามความรู้ความสามารถของตนเอง ดังคำกล่าวของรองหัวหน้าช่างว่า²

“...การทำงานแบ่งหน้าที่ตามความสามารถของบุคคล ค่าตอบแทนต่อวันพิจารณาจากฝีมือเป็นเกณฑ์ เช่น เป็นงานมีฝีมือ ค่าแรง 200-300 บาท ไม่เป็นงาน 100 บาท แรงงานอาสาสมัครหญิงอาศัยภายในคุ้มวัดมาช่วยต้มเทียน เดี่ยวนี้การทำต้นเทียนต้นทุนสูง 250,000-300,000 บาท ส่วนผลตอบแทนหากชนะเลิศจะได้รับเงินรางวัล 100,000 บาท ปีที่แล้วได้รางวัลชนะเลิศต้นเทียนพรรษาประเภทแกะสลักขนาดใหญ่...”

¹ พิธีกร.

² วิเชียร พาดิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระธาตุหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

ในส่วนของกลุ่มช่างวัดทุ่งศรีเมืองผลิตต้นเทียนประเภทติดพิมพ์ แบ่งหน้าที่กันทำงานหลากหลาย แรงงานแต่ละฝ่ายทำหน้าที่โดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทนดังคำกล่าวของพระสำลี กล่าวไว้¹ “ได้รับงบประมาณการสร้างสนับสนุนจากเทศบาล และพุทธศาสนิกชนบริจาค แรงงานหลักที่สำคัญคือ พระภิกษุ สามเณร ส่วนสุภาพสตรีในคุ้มวัดรับผิดชอบประดับดอกไม้ ในขณะที่คุ้มวัดบ้านนาควายโดยพระอาจารย์ญา กล่าวสรุปว่าต้นเทียนประเภทติดพิมพ์ พระพุทธรูปปางประทานพร ้างทำ 30,000 บาท ทางวัดไม่มีช่างทำเทียนจึงจ้าง²

คณะกรรมการจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานีร่วมพร้อมใจกันกราบบังคมทูลขอพระราชทานเทียนพรรษาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเทศกาลเข้าพรรษา เป็นกรณีพิเศษ นอกเหนือจากที่พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่พระอารามหลวงปกติ เมื่อปี พ.ศ. 2522 เพื่ออัญเชิญเป็นเทียนชัยมิ่งมงคลนำขบวนแห่เทียนพรรษาอุบลราชธานี และนำไปจุดบูชาพระรัตนตรัยในพระอารามหลวงในจังหวัด ซึ่งในแต่ละปีที่มีการจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จะมีพิธีอัญเชิญเทียนพรรษาพระราชทานไปประดิษฐานไว้ในบริเวณพิธีเปิดงานที่ลานหน้าศาลาจตุรมุขทุ่งศรีเมือง³

ประเพณีแห่เทียนพรรษา ได้รับการถ่ายทอดสดผ่านฟรีทีวี สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 และไทยทีวี Global Network 177 ประเทศ ดังคำกล่าวของพิธีกรกล่าวไว้⁴ “...ขอขอบคุณฯพณฯ โภคิน พลกุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย...” จีระศักดิ์ เกษณียบุศย์ ผู้ว่าราชการจังหวัด กล่าวไว้ “...ปีนี้ทำเทียน 72 ต้น เพื่อถวายสมเด็จพระราชินี มีขบวนแห่เทียนโบราณ และมีการนำเครื่องยศผู้ปกครองเมืองอุบลมาเป็นส่วนประกอบขบวน...”

กิจกรรมในงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี 2547 เริ่มจากวันที่ 26 กรกฎาคม 2547 – 1 สิงหาคม 2547 สรุปได้ดังนี้⁵

¹ พระสำลี ภิภูมโหม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

² พระอาจารย์ญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดบ้านนาควาย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

³ จังหวัดอุบลราชธานี และหน่วยงานอื่น. “เทียนพรรษาพระราชทาน,” เล่มเดิม. หน้า 4 – 5.

⁴ รัชภรณ์ วงศาโรจน์ และคณะนิเวศ สุกทัศน์. ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประจำปี 2547 อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5. 1 สิงหาคม 2547. เวลา 09.50 – 10.50 น.

⁵ จังหวัดอุบลราชธานี และหน่วยงานอื่น. เล่มเดิม. หน้า 16 – 17.

26 กรกฎาคม 2547 พิธีเปิดการจำหน่ายสินค้าเศรษฐกิจชุมชน “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” สถานที่หน้าศาลากลางจังหวัด

27 กรกฎาคม 2547 มหกรรมพลังอาหารปลอดภัย

28 กรกฎาคม 2547 พิธีทำขวัญนา

29 กรกฎาคม 2547 การประกวดสาวงามประจำต้นเทียนพรรษา – งานพาแลง

30 กรกฎาคม 2547 พิธีหล่อหลอมเทียนหลอมใจ

31 กรกฎาคม 2547 ชมถนนสายเทียน ตั้งเทียนไขว์จัดพิธีเวียนเทียน

1 สิงหาคม 2547 พิธีปล่อยขบวนแห่เทียนพรรษา

เทียนโบราณจำแนกได้ 4 ประเภท ได้แก่ เทียนมณฑป เทียนปราสาทผึ้ง เทียนพุ่ม และเทียนมัดรวม เทียนดังกล่าวถูกสร้างขึ้นจากคำบอกเล่าของคุณประดับ ก้อนแก้ว มีความหมายและรูปแบบแตกต่างกัน คือ¹

1. เทียนมณฑป หมายถึง เทียนตั้งไว้บนแผ่นโลหะเป็นเครื่องบริขารนำไปประดิษฐานในมณฑป เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ความสวยงาม และหมายถึงฐานะของเจ้าศรัทธาเพื่อถวายพระสงฆ์
2. เทียนปราสาทผึ้ง หมายถึง เทียนที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ หรือทำเพื่อแก้บน อนึ่งมีการใช้ดอกพิมพ์จากแบบพิมพ์ไปประดับตกแต่งให้สวยงาม
3. เทียนพุ่ม หมายถึง การนำเทียนที่ปั้นเสร็จมามัดรวมกันตั้งไว้ในขันหรือพานไม้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำไปถวายพระสงฆ์
4. เทียนมัดรวม หมายถึง การนำเทียนที่ปั้นเสร็จมามัดรวมกัน มีการตกแต่งตั้งเทียนสั้น ยาว ปานกลาง ตัดกระดาษสีเป็นลวดลายมาร์ดเป็นเปลาะ ๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่อถวายแด่พระสงฆ์ในสำนักสงฆ์หรือวัด

ประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา เพื่อแสดงเอกลักษณ์ของจังหวัดอุบลราชธานี เป็นการรักษามรดกวัฒนธรรม ประเพณีและเป็นการสนับสนุนเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามนี้ไว้ เพื่อเป็นศูนย์รวมพลังในด้านจิตใจ ในการแสดงออกถึงความพร้อมเพรียง ความสามัคคี และความศรัทธา และเพื่อเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ²

¹ จังหวัดอุบลราชธานี และหน่วยงานอื่น. เล่มเดิม. หน้า 6 – 7.

² แหล่งเดิม. หน้า 11.

งานประเพณีแห่เทียนพรรษาอุบลราชธานี สื่อให้เห็นถึงการสืบสานประเพณีอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ที่แสดงออกถึงศิลปะสกุลช่างเมืองอุบลฯ ที่มีอยู่มากมายหลากหลายแขนง ผลงานด้านศิลปะอย่างต่อเนื่อง เช่น งานหัตถกรรมพื้นบ้าน และงานก่อสร้างตกแต่งโบสถ์วิหาร จึงใช้โอกาสในช่วงประเพณีนี้ทดสอบ ทดลอง และประลองฝีมือเชิงช่างผ่านต้นเทียนพรรษา ดังนั้นนักท่องเที่ยวที่มาร่วมงานประเพณีแห่เทียนพรรษาอุบลราชธานีจึงสามารถชื่นชม และศึกษากิจกรรมของงานทั้งในด้านสืบสานขนบนิยมประเพณีในด้านศิลปะ การตกแต่งขบวนเทียนพรรษา กิจกรรมอื่นได้อย่างหลากหลาย

ปัจจุบันสังคมชาวอุบลราชธานีได้กำหนดบทบาทหน้าที่ใหม่ให้ “ต้นเทียน” ในระบบดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปดังนี้

1. ต้นเทียน “อภิมหาเทียนพรรษาเฉลิมพระเกียรติ” ประดิษฐาน ณ สนามทุ่งศรีเมือง มีแนวคิดเกี่ยวกับ “พระมหาชนก” รูปแบบผสมผสานระหว่างศิลปะไทยประเพณีกับศิลปะอีสานประเพณี เป็นสัญลักษณ์เทียนพรรษาที่สร้างขึ้นมาเพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสได้ตลอดทั้งปี

2. ต้นเทียนในงานประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี 2547 “ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา เทิดไท้ 72 พรรษา มหาราชินี” นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสได้ในช่วงเวลาที่นำต้นเทียนเข้าร่วมขบวนแห่ และจัดแสดงในถนนสายเทียน ช่างและผู้เกี่ยวข้องมอบหน้าที่ใหม่ให้ “ต้นเทียน” โดยสร้างส่วนประกอบร่วมระบบสัญลักษณ์ผ่านรูปทรงวัสดุ-กรรมวิธี ทักษะเชิงช่างสกุลช่างเมืองอุบล ดังปรากฏให้เห็นได้จากต้นเทียนที่เข้าร่วมขบวนแห่ในวันที่ 1 สิงหาคม 2547 จำนวน 72 ต้น ต้นเทียนดังกล่าวสื่อความหมายผ่านรูปทรงที่ใช้กรรมวิธีวัสดุ อุปกรณ์ซึ่งเกื้อกูลต่อการแสดงออก ดังนี้

2.1 ต้นเทียน มีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ ส่วนฐาน จำเนกออกได้แก่ ฐานเหลี่ยม ฐานบัว และส่วนประดับอื่น เช่น ตัวภาพรูปพระอินทร์ หงส์ นาคปรก ฯลฯ ส่วนลำต้น จำเนกออกได้ 2 กลุ่ม ได้แก่ ลำต้นประดับลวดลาย กับลำต้นต้นประดับลวดลายเคล้าตัวภาพ ตัวภาพที่นิยมแกะสลักได้แก่ พุทธประวัติ ทศชาติชาดก ส่วนยอด ทรงบัวตูม บัวกลุ่ม 3, 6 ชั้น บัวคว่ำ-บัวหงาย ลูกแก้ว ส่วนปลายสุดคือไส้เทียนทำด้วยฝ้าย

2.2 ส่วนประดับร่วมขบวนรถต้นเทียน ประกอบด้วย รูปสัตว์ เช่น นาคปรก หงส์ ครุฑ ครุฑยุคนาค พญานาค เรือสุพรรณหงส์ เทวดา เช่น พระอินทร์ เทวดา พระนารายณ์ ทรงครุฑ รุกขเทวดา นางฟ้า มาตุรีราชบุตร พระพุทธเจ้าในพระอริยาบถต่างๆ เช่น ประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพาน ปางมหาภิเนษกรมณ์ ประทับนั่งขัดสมาธิปางมารวิชัย ปางลีลา ปางโปรดพุทธมารดา บนสวรรค์ ทศชาติชาดก เช่น เวสสันดร มหาชนก สุวรรณสาม ตัวภาพบุคคล เช่น นางมุสดี และตราสัญลักษณ์ 72 พรรษา

จากบทบาทหน้าที่และองค์ประกอบของต้นเทียน และส่วนประกอบร่วมของระบบสัญลักษณ์ที่ผ่านการสร้างสรรค์อย่างประณีตโดย “ช่าง” และ “ผู้เกี่ยวข้อง” ต้นเทียนมีคุณสมบัติถูกนำมาใช้สร้างบรรยากาศ และเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึงความศรัทธา ทักษะความเป็นอุปราชาธานีสัญลักษณ์ของเมืองนักปราชญ์

นอกเหนือจากการทำต้นเทียนพรรษา แต่ละคุ้มวัดยังให้ความสำคัญกับองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น ดอกไม้ ใบตอง ผ้า ประติมากรรมลอยตัว เป็นต้น ในส่วนของประติมากรรมสกุลช่างเมืองอุบลฯ นิยมนำเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับพุทธประวัติตอนต่าง ๆ เช่น เสด็จออกบวช เสด็จลงจากดาวดึงส์สวรรค์ ปฐมเทศนา เสด็จปรินิพพาน ทวยเทพยดา นางฟ้า และสัตว์จินตนาการในป่าหิมพานต์ ส่งผลให้เกิดความสมบูรณ์ทางด้านองค์ประกอบศิลปะ เนื้อหา และส่วนประดับอื่น ซึ่งต้องใช้ทักษะความสามารถเฉพาะตัวควบคู่กับระยะเวลา

การทุ่มเทแรงกาย แรงใจในช่วงระยะเวลาอันยาวนาน เพื่อผลงานอันยิ่งใหญ่อดสายตานักท่องเที่ยว ณ ถนนสายเทียน และถนนอุปราชา ซึ่งใช้เป็นพื้นที่ของขบวนแห่ต้นเทียน กลุ่มช่างล้วนตั้งตารอคอยคำตอบจากผลการประกวด และเงินรางวัลที่จะเป็นรายได้ส่วนหนึ่งนำไปลดต้นทุนการผลิต แต่เหนืออื่นใดช่างทุกคนล้วนทราบดีว่า รางวัลชนะเลิศอาจเป็นเครื่องหมายหรือใบเบิกทางนำไปสู่งานสายอาชีพ ช่างฝีมือขบวนเทียนพรรษาที่ฝากไว้ให้ตราตรึง แก่ผู้ที่ได้มาสัมผัส เพื่อความมั่นคงในอาชีพในปัจจุบันและอนาคตสืบไป

รูปแบบและความหมายใหม่ของมหรหรรรมและงานฉลอง

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 4 (นครพนม) สำนักงานจังหวัดนครพนม องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครพนม เทศบาลเมืองนครพนม บุคคล กลุ่มบุคคล และเอกชน ร่วมกันจัดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว 2547 ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง (Visit Nakhon Phanom Year 2004) ได้จัดกิจกรรมเทศกาลและงานประเพณีจังหวัดนครพนม ปี 2547 เช่น งานนมัสการพระธาตุพนม งานนมัสการพระธาตุบริวาร งานประเพณีไหลเรือไฟ ฯลฯ¹ พลังการผลิต ได้แก่

¹ สำนักงานจังหวัดนครพนม. ปฏิทินท่องเที่ยว จังหวัดนครพนม 2547 “2547 ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง” (Visit Nakhon Phanom Year 2004). ม.ป.ป., ไม่ระบุเลขหน้า.

ปัจจัยด้านวัตถุ ผู้เกี่ยวข้องกับโครงการนำประเพณีชาวเหนือของคนล้านนาซึ่งมีคติความเชื่อว่าคนเกิดปีใดจะต้องไปสักการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดตามปีนักษัตร เชื่อกันว่าจะได้รับอานิสงส์มากและเป็นสิริมงคล ดังที่ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 4 เปิดเผยว่า

“...จังหวัดนครพนมกำหนดให้ปีพุทธศักราช 2547 เป็นปีท่องเที่ยวของจังหวัด ทั้งนี้เป็นการนำเอาคติความเชื่อของชาวล้านนาเกี่ยวกับการไหว้พระธาตุประจำปีเกิดมาสร้างสรรค์ให้เกิดกิจกรรม โดยเชื่อว่าปีเกิดทั้ง 12 นักษัตรมีความสัมพันธ์กับการบูชาพระบรมธาตุ หากใครได้มีโอกาสไปสักการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดของตนถือว่าจักได้อานิสงส์และเป็นสิริมงคลแก่ตนยิ่งนัก จังหวัดนครพนมเป็นที่ประดิษฐานขององค์พระธาตุพนมพระธาตุประจำปีเกิดของนักษัตรวอก ซึ่งในปี 2547 นี้ นักษัตรวอกได้เวียนมาครบอีกครั้ง...”¹ “...รายการนำเที่ยวพิเศษชุด “ไหว้พระธาตุประจำวันเกิด เสริมมงคลชีวิต” เพื่อแนะนำเส้นทางท่องเที่ยวสักการบูชาพระธาตุประจำวันเกิดทั้ง 7 แห่งของจังหวัด...”²

ดังนั้นเพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดการเดินทางมานมัสการพระธาตุพนมเพิ่มมากขึ้น จังหวัดนครพนมจึงจัดรายการลดราคาพิเศษสำหรับคนเกิดปีวอกในรูปแบบต่างๆ ระยะเวลา 10-50 ที่เดินทางมาเที่ยวตลอดทั้งปี เช่น ค่าที่พัก รีสอร์ท โรงแรม อาหารตามร้านอาหาร โดยการแสดงหลักฐานบัตรประชาชนต่อสถานบริการที่ติดสัญลักษณ์ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง จะได้รับบริการทันที หนึ่งได้มีการจัดงานนมัสการพระธาตุบวัวร์ เช่น พระธาตุท่าอุเทน พระธาตุเรณูนคร พระธาตุศรีคุณ พระธาตุมหาชัย พระธาตุมรุกขนคร และพระธาตุประสิทธิ์ พระธาตุบวัวร์ดังกล่าวได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบจากองค์พระธาตุพนม ได้ถูกให้ความหมายว่าเป็นพระธาตุประจำวันเกิด หนึ่งการจัดงานดังกล่าวได้มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่ออย่างหลากหลาย เช่น สิ่งพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง และเว็บไซต์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ข่าว ททท. PRESS RELEASE. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 4 ข่าวที่ 1/2547 ม.ป.ป.

² การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ข่าว ททท. PRESS RELEASE. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 4 ข่าวที่ 2/2547 ม.ป.ป.

ปัจจัยด้านการแสดง ใ้ร่างกาย และเสียงเพื่อสื่อความหมายในพิธีเปิดงาน 2547
ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง มกราคม-ธันวาคม 2547 มีการแสดงมดเลย์ลีลานาฏกรรมนครลำน้ำ
โขงโดยวิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพฯ และวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ เนื้อหาสื่อถึงการประชาสัมพันธ์
ป๊วอกเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว ราชภัฏกระพระธาตุ และรำไทยภูพาน การผสมผสาน
ระหว่างร่างกายมนุษย์และวัตถุภายนอก ได้แก่ การสวมหน้ากากเล่นละคร เช่น การแสดงโขน
และการแสดงละครนอกเรื่องพระอภัยมณี ตอน หนีนางผีเสื้อสมุทร

ในแหล่งท่องเที่ยวศาสนาจำแนกออกได้ 2 โอกาส ได้แก่ โอกาสปกติ และโอกาสพิเศษ

1. โอกาสปกติในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา วัดพระธาตุพนมมรรมหาวิหาร
พุทธศาสนิกชนผู้จาริกแสวงบุญสามารถเดินทางเข้ามัสการองค์พระธาตุพนมได้ตลอดทั้งปี ทั้งนี้
เพราะจากหลักฐานตำนานและหลักฐานทางโบราณวัตถุทำให้เชื่อได้ว่าองค์พระธาตุพนมเป็นที่
ประดิษฐานพระอรุ้งกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือปัจจัยวัตถุ
องค์พระธาตุพนม ณ สถานที่ตั้งปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนที่มีความศรัทธาประสงค์จะนมัสการต้อง
เดินทางเข้าถึงที่ตั้งด้วยตนเอง ดังนั้นคณะกรรมการวัดและผู้เกี่ยวข้องจึงตอบสนองความต้องการ
ของผู้จาริกแสวงบุญโดยการดำเนินวิธีการผลิตวัตถุ สิ่งของ พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ
ดังฝ่ายประชาสัมพันธ์ของวัดซึ่งตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้วด้านทิศตะวันออกองค์พระธาตุพนม
ได้ประชาสัมพันธ์ผ่านเครื่องกระจายเสียงของวัดเกี่ยวกับแนวปฏิบัติการณ์มัสการพระธาตุว่า¹

“...หีบได้เลยนะครับดอกไม้ รูป เทียน ทอง วัดพระธาตุพนม
ไม่ได้ตั้งราคาไว้ แล้วแต่จะบริจาคใครจะทำบุญกับวัดมีจิตศรัทธา
มีใจศรัทธา ก็มีคู่บริจาคเตรียมไว้ นะครับ เป็นการแบ่งเบาภาระให้กับ
สาธุชนที่เดินทางมานมัสการพระธาตุพนม มีบริการอยู่ 3 หน่วย
แต่ละหน่วยจะมีแม่ชีเป็นบุคลากรของวัด วัดจัดให้มาเตรียมดอกไม้
รูป เทียน ทอง วัดไม่ได้ตั้งราคาบริการ ฟรีก็ได้...”

¹ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ เป็นผู้ประชาสัมพันธ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึกข้อมูล,
ที่วัดพระธาตุพนมมรรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 17
มกราคม 2547.

ภาพประกอบ 29 วัตถุมงคลให้เข้าบูชา

ขณะเดียวกันฝ่ายประชาสัมพันธ์ยังได้บรรยายสรุปความรู้เกี่ยวกับตำนานอูรังธาตุจากอดีตสืบเนื่องปัจจุบันผ่านเครื่องกระจายเสียงเชื่อมโยงกับพิพิธภัณฑ์โมลีศรีโคตบูรว่า¹

“...หลังจากนมัสการพระธาตุ เข็ญชวนเข้าชมพิพิธภัณฑ์ทางวัดหรือศูนย์ศิลปวัฒนธรรมโมลีศรีโคตบูร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกองค์พระธาตุพนม ไหว้พระธาตุพนม ชมวัตถุโบราณเป็นแหล่งรวมสงวนรักษาวัตถุโบราณอันล้ำค่า ซึ่งส่วนหนึ่งได้มาจากพุทธศาสนิกชนได้น้อมนำถวายเป็นสมบัติของวัด...ส่วนหนึ่งได้จากองค์พระธาตุพนมหักพังลงมาเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2518 ชมอุทยานการศึกษาของวัด ชมของโบราณยังได้ศึกษาวิถีชีวิตของคนในกลุ่มน้ำโขงเกี่ยวกับประเพณี 12 เดือน...พุทธปรัชญา พุทธจริยา การบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมตั้งแต่ พ.ศ.8 สมัยพญาสุริยธรรมวงศา...มีหนังสือ ภาพวาดในพิพิธภัณฑ์ สถานที่จอดรถทางวัดไม่ได้เก็บค่าที่จอดรถ...”

ในส่วนของวัตถุมงคล หรือสิ่งให้เข้า บูชา จำหน่ายบริเวณที่วัดจัดไว้ เช่น ชั้นล่าง

¹ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ เป็นผู้ประชาสัมพันธ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึกข้อมูล, ที่วัดพระธาตุพนมรรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2547

ของอาคารศูนย์ศิลปวัฒนธรรมโมลีศรีโคตบูร และซุ้มตั้งภายนอกกำแพงแก้วองค์พระธาตุพนม วัดอุดมคงค หรือสิ่งให้เช่าบูชา จำหน่าย เช่น ผลิตภัณฑ์โลหะ ได้แก่ เหรียญหล่อรูปพระธาตุพนม แหวนรูปพระธาตุพนม ผลิตภัณฑ์หล่อเรซิน ได้แก่ องค์พระธาตุพนมจำลองสำหรับแขวนและตั้งพื้น ขนาด และสีต่างๆ โปสเตอร์รูปองค์พระธาตุพนม ใบโพธิ์ปิดทอง ธงแขวนพิมพ์ด้วยตะแกรงไหมรูปพระธาตุพนม แผ่นสติ๊กเกอร์พิมพ์รูปพระธาตุ ขันหมากเบ็ง หนังสือเกี่ยวกับอุรังคธาตุ ฯลฯ เป็นต้น วัดอุดมคงค หรือสิ่งให้เช่า บูชาของทางวัดที่จัดไว้ดังกล่าวข้างต้นได้คิดราคาแลกเปลี่ยนชัดเจน เพื่ออำนวยความสะดวกในการตัดสินใจเช่าบูชาตามความต้องการในกรณีสิทธิ์ส่วนตัวสำหรับใช้ยึดเหนี่ยวจิตใจของนักท่องเที่ยว อนึ่งวัดพระธาตุพนมมรรมหาวิหาร หน่วยงานของรัฐ และเอกชนได้จัดทำเว็บไซต์เผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารและอื่นๆ ของวัด เช่น เว็บไซต์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย¹

เว็บไซต์กาญจนานิกะ²

ในขณะที่แม่ค้ารายย่อยจำหน่ายดอกไม้สำหรับบูชาพระธาตุพนมในตลาดเทศบาลธาตุพนมได้กล่าวถึงแหล่งที่มาของดอกไม้ในปัจจุบันซึ่งตนเองจำหน่าย และดอกไม้ให้บริการในวัดพระธาตุพนมเกี่ยวกับแหล่งที่มา ราคาแลกเปลี่ยนดอกไม้ในว่า

“...ดอกไม้เบญจมาศสีขาวเหลือง กิโลละ 50 บาท (กำละ 5 บาท) แต่ละหมู่บ้านรับโค้วค้าส่งดอกไม้ดอกดาวเรืองพระธาตุ 10 คน แต่ละคน 10,000 ดอก ราคา 1,000 บาท วัดจะนำเงินที่ได้จากการบริจาคนำซื้อดอกไม้ บ้านดอนกลางทุ่งเราปลูกดอกไม้ตลอดปี ดอกมะลิรับมาจากกรุงเทพฯ...”³ “...ที่บ้านพระกลางทุ่ง บ้านหัวเมืองเก่าปลูกใบเตย ดอกบัวช่อละ 25 บาท กำละ 5 บาท ปลูกมา 20-30 ปี...”⁴

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กิจกรรมเทศกาลและงานประเพณี. 2544. <<http://www.tat.or.th/tourthai/>> 5 กุมภาพันธ์ 2546.

² วัดพระธาตุพนมมรรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม. <<http://kanchanapisek.or.th/oncc-cgi/text.cgi?no=7454>> 14 มกราคม 2547.

³ กาญจนานิกะ แสนกลาง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ตลาดสด ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2547.

⁴ กาวนา กะสันเทียะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ตลาดสด ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2547.

ในขณะที่ผู้จาริกแสวงบุญซึ่งเคยเดินเข้ามานมัสการพระธาตุพนมเมื่อครั้งอดีตกล่าวถึงราคาแลกเปลี่ยนดอกไม้ รูป เทียน ทอง กล่าวว่า “...ในอดีตดอกไม้ รูป เทียนมีขายเช่นปัจจุบันแต่ราคา 1 สลึง หรือ 50 สตางค์เท่านั้น...”¹

กล่าวสำหรับผู้นำเที่ยวภายในบริเวณวัดซึ่งเป็นปัจจัยทางด้านบุคคล มีกลุ่มยุวมัคคุเทศก์จากโรงเรียนพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม จัดตั้งชมรมให้บริการนำเที่ยวให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา สภาพปัจจุบันตามเส้นทางท่องเที่ยวภายในบริเวณวัด เช่น องค์พระธาตุพนม เสาอินทขิล พระพุทธรูปใหญ่ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ กลอง รอยพระพุทธรบาทจำลอง หอพระนอน ยอดพระธาตุพนมองค์เดิม ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตบูร โดยไม่คิดค่าบริการตอบแทนดังกล่าวว่า²

“...กลุ่มยุวมัคคุเทศก์มีหลายกลุ่ม กลุ่มนี้มีหนูเด็กหญิงศศิประภา ลำทอง เด็กหญิงไพลิน ปาณะ เด็กหญิงปวันสินี หาญมนตรี เด็กชายทรงพล ชนมมนตรี และเด็กชายจักรกฤษณ์ นุทนู ทั้งหมดอยู่ชมรม Inter Nation Club อาจารย์ที่ปรึกษาคืออาจารย์สมหญิง มิ่งขวัญ เป็นยุวมัคคุเทศก์ให้บริการความรู้นักท่องเที่ยว...วันจันทร์ถึงวันศุกร์ ถ้าว่างจะมาตอนหลังเลิกเรียน วันหยุดเสาร์และวันอาทิตย์ทำงานบ้าน เสร็จมาอยู่ประจำที่วัด การให้บริการไม่มุ่งหวังหรือกำหนดค่าตอบแทน แต่นักท่องเที่ยวต้องเขียนบันทึกความคิดเห็นลงในสมุดบันทึกเพื่อเป็นหลักฐานรายงานสรุปต่ออาจารย์ที่ปรึกษา บางครั้งนักท่องเที่ยวมอบเงินให้ก็ต้องบันทึกหลักฐานลงในสมุด และนำเงินที่ได้เข้าชมรมเพื่อนำไปเป็นค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น ค่าจ้างตัดเสื้อชมรม ซึ่งยังมีไม่ครบทุกคน เสื้อที่หนูใส่หนูยืมรุ่นพี่ในชมรม...”

¹ โกสิ สุ่มมาตย์ พัน สุรเสน ลำไต่ ตะลาศรี และสำลี เทียงผดุง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่แก่งกะเบา อำเภอห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2547.

² ศศิประภา ลำทอง, ทรงพล ชนมมนตรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระธาตุพนมวรวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 14 เมษายน 2547.

บริการนำเที่ยว ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่แหล่งท่องเที่ยว วิถีชีวิต เส้นทางไหว้พระธาตุประจำวันเกิดเสริมมงคลชีวิต แต่มีความหมายโดยนัย หมายถึง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การพักผ่อน การแลกเปลี่ยน การพึ่งพาส่งชีดเหนี่ยวจิตใจ และการได้รับส่วนลดพิเศษตามเงื่อนไขกำหนด

2. โอกาสพิเศษ ของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาในจังหวัดนครพนม งานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนมประจำปี 2547 วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร พุทธศาสนิกชน ซึ่งเป็นคณะกรรมการมีบทบาทหน้าที่โดยตรง และโดยอ้อม งานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม คณะกรรมการวัดและผู้เกี่ยวข้องได้แบ่งหน้าที่การทำงาน เช่น แผนกจัดหาประโยชน์ แผนกการกุศล แผนกสวัสดิการ แผนกเลขานุการ และแผนกโฆษณาประชาสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ทางการผลิต มีการแบ่งงานกันทำหน้าที่ตามภาระกิจ สามารถดำเนินงานได้เป็นอย่างดี

ปัจจัยการผลิตทางวัตถุที่สำคัญ ได้แก่ พระอุปัชฌาย์ และองค์พระธาตุพนม ในพิธีแห่พระอุปัชฌาย์ ถวายข้าวพืชภาค ประจำปี 2547 ในวันพฤหัสบดีที่ 29 มกราคม 2547 เวลา 08.00 น. พิธีกรได้กล่าวสรุปกำหนดการว่า¹

“...งานนมัสการพระธาตุพนมจะมีขึ้นระหว่างวันขึ้น 10 ค่ำ ถึง วันแรม 1 ค่ำ เดือน 3 ตรงกับวันเสาร์ที่ 31 มกราคม ถึงวันศุกร์ที่ 6 กุมภาพันธ์ 2547 ตามประเพณีที่เคยถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแต่โบราณ ก่อนทำพิธีเปิดงานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม พุทธศาสนิกชนที่เลื่อมใสศรัทธาในองค์พระธาตุพนมพร้อมด้วย ข้าโอกาสองค์พระธาตุพนม พร้อมกันอัญเชิญพระอุปัชฌาย์เพื่อคุ้มครองงานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม และเพื่อถวายข้าวพืชภาค แห่มายังวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร...”

ปัจจัยการผลิตด้านการแสดง โดยใช้ร่างกาย และเสียงเพื่อสื่อความหมาย ได้แก่ การแสดงตัวตนผ่านชุดเครื่องแต่งกาย “ชุดศรีโคตรบูร” เป็นชุดประจำจังหวัดนครพนม เข้าร่วมพิธีแห่พระอุปัชฌาย์ ถวายข้าวพืชภาค ประจำปี 2547 ในวันพฤหัสบดีที่ 29 มกราคม 2547 เวลา 08.00 น. ดังคำกล่าวสรุปกำหนดการของพิธีกร กล่าวว่²

¹ พงษ์ศักดิ์ สังกา เป็นพิธีกร, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึกเสียง, ณ บริเวณท่าด่านน้ำโขง ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2547.

² พงษ์ศักดิ์ สังกา เป็นพิธีกร, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึกเสียง, ณ บริเวณท่าด่านน้ำโขง ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2547.

“...งานนมัสการพระธาตุพนมจะมีขึ้นระหว่างวันขึ้น 10 ค่ำ ถึง วันแรม 1 ค่ำ เดือน 3 ตรงกับวันเสาร์ที่ 31 มกราคม ถึงวันศุกร์ที่ 6 กุมภาพันธ์ 2547 ตามประเพณีที่เคยถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแต่โบราณ ก่อนทำพิธีเปิดงานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม พุทธศาสนิกชนที่ เลื่อมใสศรัทธาในองค์พระธาตุพนมพร้อมด้วย ข้าโอกาสองค์พระธาตุพนม พร้อมกันอัญเชิญพระอุปคุตเพื่อคุ้มครองงานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม และเพื่อถวายข้าวพีชภาค แห่มายังวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ขบวนนำเป็นรถนำโดยสถานีตำรวจพระธาตุพนม ช้าง 4 เชือก ขบวนพระ เครื่องสูง นักฟ้อนเจ้าเฮือน 3 พระองค์ รถพระอุปคุต สองฟากทางเป็นขง ธรรมจักร ธงชาติ ชั้นหมากเบงใหญ่ (เครื่องบูชา) ศรีโคตรบูรทั้งหมด ที่มาจากพระกลางทุ่ง สาวน้อยยรมโขง ชุดศรีโคตรบูร หัวหน้าที่มคือ คุณทูลใจ จากร้าวมสมใจ...ขบวนแห่เจ้าเมืองทั้ง 5 มีนักศึกษา วิชาทหารถือธงชาติ ธงธรรมจักรขนบข้าง...”

คณะกลองยาวประมาณ 35-40 คณะได้อาสาเข้าร่วมแห่กลองยาว เช่น กลองยาว คณะสาวน้อยจิตรใจรัก จากบ้านหนองสอ ตำบลลำปาว อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ เป็นคณะกลองยาว ที่มีสมาชิกสุภาพสตรีทั้งหมด กลองยาวดงคราม บ้านดงคราม อำเภอธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นคณะกลองยาวที่มีสมาชิกสุภาพบุรุษทั้งหมด กลองยาวของนักเรียนกล่าวสรุปว่า “...จะมีผู้ดูแลจัดคิวกลองยาวค่าแรงแล้วแต่วัดจะให้ ไม่ต่อรอง ไม่คุ้มค่าแรง มาด้วยใจ ถือว่ามาช่วยวัดใครจะมาร่วมก็ได้ เพราะเป็นลูกพระธาตุ...”¹

การผลิตสินค้า วัดถุมงคลให้เข้าบูชามีเงื่อนไขจากการผลิตซ้ำจำลองรูปแบบ พระธาตุพนมหลากหลายรูปแบบ พลังการผลิตมีเครื่องมือสำคัญคือการผลิตในเชิงอุตสาหกรรม เช่น รูปหล่อเรซิน เหริยธู แหวน องค์พระธาตุพนมจำลอง หนังสืออูร์งคณิทาน จากแหล่งผลิตภายนอก วัด โดยบุคลากรของวัดเป็นปัจจัยแรงงานในการให้เข้าบูชาเป็นสำคัญ พลังการผลิตสินค้า จากสถาบันของรัฐ เช่น โรงเรียนพระธาตุพนมแสดงผ่านความสามารถเฉพาะบุคคล เช่น การร้อง การรำ และการเล่นดนตรี โดยมีผู้แสดงเป็นปัจจัยแรงงานสำคัญ

¹ คณะนักดนตรีกลองยาว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2547.

สินค้ารูปพระธาตุจำลอง โปสเตอร์ ภาพพิมพ์ ภาพเขียน และหนังสือตำนาน พระธาตุ ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่ พระธาตุพนม แต่มีความหมายโดยนัย หมายถึง วัตถุประสงค์ ให้เช่า สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ สินค้าที่ระลึก องค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรีใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ชาวไทยพวน ข้าราชการ นักการเมืองร่วมกันจัดงานฉลองมรดกโลกบ้านเชียง ระหว่างวันที่ 19-21 มีนาคม 2547

ประกอบด้วย ขบวนแห่อารยธรรมย้อนยุคประวัติศาสตร์ ขบวนแสดงศิลปวัฒนธรรมบ้านเชียง

การแสดงหมอลำ การแสดงวิถีชีวิตชาวบ้านเชียง คารานักร้องนักแสดงเข้าร่วมพิธีเปิด¹ การแสดงแสงสีเสียงชุด “รอยอดีตอันงามล้ำ อารยธรรมบ้านเชียง ตอน รัตนแห่งธานี” มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี เป็นผู้รับผิดชอบการแสดง² โดยใช้งบประมาณ 400,000 บาท³ ช่วงเทศกาลมรดกโลก 19-21 มีนาคม 2547 ไม่เก็บค่าเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ⁴ ขณะเดียวกันเทศบาลตำบลบ้านเชียงแจ้งศรีไพร มหาชัยผลิตซีดีต้นแบบเกี่ยวกับงานมรดกโลก บ้านเชียงประจำปี 2547 จำนวนเงิน 4,500 บาท ก่อนนำไปผลิตซ้ำและวางจำหน่ายเป็นชุด 2 แผ่น ราคา 200 บาท

การแสดงแสงสีเสียง ไม่ได้มีความหมายเพียงรอยอดีตอันงามล้ำ อารยธรรมบ้านเชียง ตอน รัตนแห่งธานีเท่านั้น แต่ยังมีความหมายโดยนัยคือการผลิตซ้ำการถือกำเนิดกลุ่มชาติพันธุ์ จากน้ำเต้า การแสดงวิถีชีวิตของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ในแอ่งสกลนคร

¹ พันโทสุเมธ คำพิมาน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง หมู่ที่ 2 บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.

² Studio การแสดงแสงสีเสียงชุด อลังการบ้านเชียง VDO 2547.

³ สาคร ภูมิศรีแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.

⁴ ธรรมนุญ มนตรีพิทักษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.

การบริโภคสินค้าและบริการ

สินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคของผู้บริโภค การวิเคราะห์การบริโภคสินค้าและบริการครั้งนี้ ผู้วิจัยนำทฤษฎีการบริโภคเชิงตรรกวิทยาของ ฉอง โบคริยาร์ด เป็นเครื่องมือการวิเคราะห์ โดยนำกลุ่มตัวอย่างสินค้าและบริการมาพิจารณาคูณค่าว่าวัตถุจะไม่ถูกบริโภคในฐานะที่เป็นวัตถุ แต่จะถูกบริโภคส่วนที่เป็นความแตกต่าง ตามหลักทฤษฎีเชิงตรรกวิทยาการบริโภค 4 ประการ ดังนี้คือ ตรรกวิทยาเชิงหน้าที่ของการใช้ วัตถุอาจได้รับการพิจารณาว่ามีประโยชน์ใช้สอย ตรรกวิทยาทางการแลกเปลี่ยน วัตถุที่ถูกกำหนดให้เป็นสินค้าจะมีมูลค่าการแลกเปลี่ยน ตรรกวิทยาความแตกต่าง เป็นตรรกวิทยาเชิงฐานะในสังคม วัตถุที่มีสถานภาพสัญลักษณ์จะอยู่ภายใต้มูลค่าเชิงสัญลักษณ์ และตรรกวิทยาของค่าการแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ เป็นตรรกวิทยาหลายความหมาย (Ambivalence) หรือเรียกว่า ตรรกของความเป็นสองแง่มุม¹

จากการศึกษาการบริโภคสินค้า และบริการในพื้นที่ศึกษา พบว่ามีการบริโภคส่วนที่เป็นความแตกต่าง ดังนี้

1. ตรรกวิทยาเชิงหน้าที่ของการใช้ จากการวิเคราะห์สินค้า และบริการในแหล่งท่องเที่ยวพบว่าสินค้าและบริการปรากฏคุณค่าเชิงหน้าที่ชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรม คือ มีหน้าที่เบื้องต้นสำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวัน ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน และการให้ความรู้ความบันเทิงกับผู้บริโภค ดังต่อไปนี้

1.1 การใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เช่น ซองบรรจุโทรศัพท์มือถือผลิตจากผ้าทอมือลายจิด รูปไดโนเสาร์ กระเป๋าสะพายลายจิด รูปไดโนเสาร์ ผ้าเช็ดมือลายจิด รูปไดโนเสาร์ นาฬิกาแขวนผนังมีส่วนประกอบสำคัญเช่น ผ้าลายจิด หม้อเขียนสีขนาดเล็ก นำมาจัดองค์ประกอบเข้ากรอบและกระจกใจ

¹ ฉอง พรองซัว ชิบซัง. “โบคริยาร์ด นักคิดที่มองเจาะลึกความเป็นไปของสังคมแห่งการบริโภค ตอนที่ 1 ปูแนวทางสำหรับการบุกเบิกทางปัญญา,” จดหมายข่าวสังคมศาสตร์ ฉบับบ้าน. 10(4) : 57-74 ; พฤษภาคม-กรกฎาคม 2531. แปลโดย สุทธิพันธ์ จิราธิวัฒน์.

1.2 ตอบสนองความต้องการพื้นฐาน เช่น ปัจจัยทางด้านเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ผ้า และผลิตภัณฑ์จากผ้า ดังคำกล่าวจากการสัมภาษณ์ว่า “...ผ้าขาวม้า ผ้าถุง และเสื้อขาย ได้มากเพราะราคาไม่แพง...”¹ ปัจจัยทางการบำบัดรักษา ได้แก่ การนวดแผนโบราณ และศึกษา ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ณ ชุมช่อโรยศาลาในงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ปัจจัยด้านอาหาร ได้แก่ อาหารที่มีชื่อเสียงในท้องถิ่น เช่น ปลาจ่อมแม่สมบูรณ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบุรีรัมย์ วัตถุประสงค์ทำจากกุ้งสดไม่ใส่สารกันบูด หมูยอดาวทอง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม วัตถุประสงค์ทำจากเนื้อส่วนขาหลังของหมูเท่านั้น ห่อด้วยใบตองหุ้มทับอีกชั้นด้วยพลาสติกแล้วจึงนำไปนึ่ง หมูยอทองหนึ่ง ทำพิสูจน์ อันดับ 1 เมืองอุบล อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี วัตถุประสงค์ทำจากเนื้อส่วนขาหลังและเนื้อสันใน นำไปบรรจุในถุงพลาสติก และห่อทับด้วยใบตองแล้วจึงนำไปต้ม

1.3 การให้ความรู้เกี่ยวกับตำนาน ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วรรณคดี ผ่านการแสดงแสง สี เสียงควบคู่กับความบันเทิง เช่น

กรมศิลปากรซ่อมแซมและบูรณะปราสาทหินพนมรุ้งด้วยวิธีอนัสติโลซิส (Anastylosis) ทำรหัสบนของเดิมแล้วรื้อลงมา สร้างฐานรากใหม่ให้แข็งแรง นำชิ้นส่วนที่รื้อถอน หรือที่พังลงมา ก่อนการรื้อถอนไปก่อประกอบในตำแหน่งเดิม โดยใช้กรรมวิธีสมัยใหม่ช่วย

อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง กรมศิลปากร ร่วมกับจังหวัดบุรีรัมย์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จัดงานเทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์แห่งพนมรุ้ง งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ประจำปี 2547 วันอนุรักษ์มรดกไทยจังหวัดบุรีรัมย์ประจำปี 2547 คณะนักแสดง จัดแสดงแสงสีเสียงชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” โครงเรื่องเสนอประวัติความเป็นมาตามนัยศาสนสถาน โดยการสังเคราะห์ข้อมูลจากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ ตำนาน วัฒนธรรมท้องถิ่น และนักวิชาการ

งานประเพณีแห่เทียนพรรษา “ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา เทิดไถ้ 72 พรรษา มหาราชินี” อุบลราชธานี 2547 ระหว่างวันที่ 26 กรกฎาคม ถึงวันที่ 1 สิงหาคม 2547 กิจกรรมในงาน ได้แก่ เยือนชุมชนแกะสลักเทียนพรรษา สัมผัสวิถีวัฒนธรรมพื้นบ้าน ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการประดับตกแต่งต้นเทียนพรรษาตามคุ้มวัดต่างๆ ในเมืองอุบลฯ ระหว่างวันที่ 15-30 กรกฎาคม 2547

¹ สุวิมล แก่นบุตรดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานไดโนเสาร์ ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2546.

การบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมครั้งที่ 1 ราว พ.ศ. 500 ถึงวันที่ 21-23 มีนาคม 2522 รัฐบาลไทยจัดพระราชพิธีบรรจุพระอัฐิธาตุ ทำพิธีแห่พระอัฐิธาตุในวันแรก ในวันที่สองสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกทรงเป็นประธานยกฉัตรพระธาตุ ในวันที่สามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จมาทรงบรรจุพระอัฐิธาตุ พระธาตุองค์ปัจจุบันฐานกว้างด้านละ 12.33 เมตร สูง 53.60 เมตร¹

พิธีเปิดงาน 2547 ปีทองที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง มกราคม-ธันวาคม 2547 ในวันที่ 16 มกราคม 2547 เวลา 18.00 น. เวทีชั่วคราวบริเวณถนนชยางกูร ด้านทิศตะวันออก วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม มีการแสดงมดแลย์ลีลานาฏกรรม นครลำน้ำโขงโดยวิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพฯ และวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ เนื้อหาสื่อถึงการประชาสัมพันธ์ป่าออก เสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว รำสักระพระธาตุ และรำไทยภูพาน การแสดงละครนอกเรื่องพระอภัยมณีตอนหนีนางผีเสื้อสมุทร และการแสดงโขน

1.4 การให้ความรู้เชิงวิชาการ นิทรรศการ การสาธิตกรรมวิธีการผลิต เช่น

พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ภูเวียง เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการ สำหรับให้การศึกษาแก่เยาวชน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่น เปิดบริการทุกวัน เวลา 8.30-17.00 น. โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ภายในอาคารแบ่งออกเป็น ส่วนบริการ ได้แก่ ห้องบรรยาย ร้านอาหาร และร้านจำหน่ายของที่ระลึก ส่วนวิชาการ ได้แก่ ห้องปฏิบัติการ ห้องทำงาน และห้องสมุด ส่วนนิทรรศการชั้นล่าง และชั้นบน พื้นที่ของส่วนบริการพิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ภูเวียง สำหรับวางจำหน่ายผ้าทอ และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าของกลุ่มแม่บ้านได้นำโครงหูกมาตั้งแสดง สาธิตกรรมวิธีการทอผ้า และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวที่สนใจทดลองทอผ้า²

¹ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม. ม.ป.ป.

<<http://kanchanapisek.or.th/oncc-cgi/text.cgi?no=7454>> 14 มกราคม 2547.

² สุวิมล แก่นบุตรดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2546.

หนังสืออรัญคณิทาน ดำเนินพระธาตุพนม (พิสดาร) เรียบเรียง โดยพระธรรมราชานุวัตร และดร.พระมหาสม สุมน โฉมพิศครั้งที่ 10 พ.ศ.2537 มีเนื้อหาเกี่ยวกับ ชนิดเจ้าของถิ่นเดิม แคว้นใหญ่ทั้งเจ็ด มรุกขนครใหม่ พุทธประวัติ อรัญคณิทาน การปฏิสังขรณ์ และจดหมายเหตุท้ายเล่ม¹ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร หน่วยงานของรัฐ และเอกชนได้จัดทำเว็บไซต์เผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารและอื่นๆ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนศึกษา เข้าถึงข้อมูลพื้นฐานของวัด เช่น เว็บไซต์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย² เว็บไซต์กาญจนานิกะ³

สมชาติ เบ็ญจถาวรอนันต์ เจ้าของเว็บไซต์ไก่อูบล ดอทคอม ได้รวบรวมแหล่งท่องเที่ยว อาหาร โรงแรม 3 ดาว 5 ดาว รถตู้ให้เช่า ระยะทางจากกรุงเทพฯ ถึงอุบลราชธานี⁴

2. ตรรกวิทยาทางการแลกเปลี่ยน จากการวิเคราะห์สินค้าและบริการในฐานะที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมพบว่าผู้ผลิตสร้างผลงานขึ้นมาเพื่อเสนอต่อผู้บริโภคให้สามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายโดยมีมูลค่าแลกเปลี่ยนดังต่อไปนี้

2.1 การให้บริการในแหล่งผลิต เช่น

อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เปิดให้เข้าชมได้ทุกวัน ตั้งแต่เวลา 06.00-18.00 น. ค่าเข้าชมชาวไทย 10 บาท ชาวต่างชาติ 40 บาท พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง เปิดให้เข้าชมเวลา 09.00-16.00 น.ทุกวัน ค่าเข้าชมชาวไทยคนละ 10 บาท ชาวต่างชาติคนละ 30 บาท

หมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมหมู่บ้านโคกโก่ง กำหนดค่าบริการบ้านพักแรมตามสัดส่วนผู้เข้าพักดังนี้ นักท่องเที่ยว 5-8 คน ค่าบริการคนละ 900 บาท นักท่องเที่ยว 9-19 คน ค่าบริการคนละ 600 บาท นักท่องเที่ยว 20-25 คน ค่าบริการคนละ 500 บาท การนำเที่ยวหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโคกโก่งแบบไม่พักค้างคืน และแบบพักค้างคืน รายการนำเที่ยว เช่น พิธีต้อนรับ แยกเข้าที่พักเปลี่ยนชุดผู้ไทย พร้อมกันที่ศาลาวัดศรีภูษันธ์ร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ

¹ พระธรรมราชานุวัตร และพระมหาสม สุมน. อรัญคณิทาน ดำเนินพระธาตุพนม (พิสดาร). 2537. หน้า 1-328.

² การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กิจกรรมเทศกาลและงานประเพณี. 2001. <<http://www.tat.or.th/tourthai/>> 5 กุมภาพันธ์ 2546.

³ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม. <<http://kanchanapisek.or.th/oncc-cgi/text.cgi?no=7454>> 14 มกราคม 2547.

⁴ สมชาติ เบ็ญจถาวรอนันต์. “เรื่องเที่ยวเมืองอุบล,” MCOT.NET. สถานีวิทยุ อสมท. เอฟ.เอ็ม. 9 พฤษภาคม 2546. 13.20-13.50 น.

รับประทานอาหารพื้นบ้านตามฤดูกาล “พาแลง” 8 คนต่อ 1 โตก ณ หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านโคก
โก่ง รายการอาหารประกอบด้วยอาหารหลากชนิด เช่น แกงเห็ดใส่ผักอีตู๋ ไข่ต้ม แกงไก่ใส่หน่อไม้
ส้ม ปั่นปลา แกงไก่ ลวกผัก ปิ้งเจียด ไข่เจียว ข้าวเหนียว ของหวาน ข้าวต้มมัด¹ ชมการแสดง
ศิลปวัฒนธรรม พักแรมที่บ้านชาวผู้ไทย รุ่งเช้าใส่บาตรพระ เทียนน้ำตกลาดสูง เดินป่าฯ²

อาหารแบบ “โฮปบายดินเนอร์” ผู้เข้าร่วมรับประทานอาหารต้องจองโตกราคา
1,000 บาท จำนวน 8 ที่นั่ง บริเวณลานโพธิ์ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ (กรณีชำระเงิน 1200 บาท
สามารถเข้าร่วมชมแสงสีเสียงโดยต้องซื้อบัตร) วันที่ 2 เมษายน 2547 รายการอาหารประกอบด้วย
อาหารหลากชนิด เช่น เนื้อแดดเดียว ไช้ผัดแดง ผักท้อในถิน ปลาช่อนแดดเดียว หมูเค็ม หมูย่าง
น้ำตาล ไข่ทอด ข้าวเหนียว ผลไม้ตามฤดูกาล แกงผักหวานใส่ไช้ผัดแดง และชมการแสดงโปงลาง³

2.2 การให้บริการท่องเที่ยว เช่น

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
จังหวัดนครพนม จัดโครงการ “2547 ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง” (Visit Nakhon Phanom
Year 2004) เริ่มมกราคม – ธันวาคม พ.ศ. 2547 กำหนดช่วงการจัดกิจกรรมตลอดทั้งปี
งานนมัสการพระธาตุพนมประจำปีเกิด (ปีนักษัตรวอก) ซึ่งมีการจัดแคมเปญลดราคาพิเศษ
ร้อยละ 20 – 50 เป็นส่วนลดโรงแรม ที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายสินค้าพื้นเมือง ของที่ระลึก
 เป็นต้น ให้กับคนที่เกิดปีวอกที่เดินทางมาท่องเที่ยวในจังหวัดนครพนม และร่วมทำบุญตลอดทั้งปี⁴
บริษัทนำเที่ยว เช่น จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ หจก.แก่นคูณ แทรเวล
แก่นสยาม แทรเวล ฯลฯ⁵

¹ พรหม ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดศรีภูษันธ์ บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.

² สีเทียด ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2546.

³ พิธีกรดำเนินรายการ เป็นผู้ประชาสัมพันธ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึก,
ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านคอนหนองแห่น ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ
จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

⁴ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ข่าว ททท.PRESS RELEASE. ม.ป.ป. ไม่มีเลขหน้า.

⁵ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ขอนแก่น. ม.ป.ป. ไม่มีเลขหน้า.

จังหวัดนครพนม ได้แก่ บริษัทแม่โจงเวลดส์ฮอติเคย์ บริษัทเอส.พี.บี.อาร์ ทัวร์¹ จังหวัดบุรีรัมย์
ได้แก่ เทพนครทัวร์ ธุรกิจทัวร์ ศรีประไพการท่องเที่ยว ฯลฯ²

จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ สักดาการท่องเที่ยว สุรัชัยการท่องเที่ยว และเขยลาว³

เส้นทางท่องเที่ยวด้วยจักรยานเขื่อนบ้านไผทพนม จำนวน 19 จุดท่องเที่ยว
ตัวอย่างเช่น จุดที่ 1 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง จุดที่ 2 เรือนไผทพนม จุดที่ 6 วัดโพธิ์ศรี
ใน จุดที่ 19 ร้านตุ๋นไผทหลาย ของนายพนม สุทธิบุญ⁴

2.3 มูลค่าแลกเปลี่ยนของสินค้า

สินค้าผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองขอมสิริธรรมชาติได้รับการประชาสัมพันธ์เผยแพร่
ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่นผ่านเว็บไซต์ของไทย
ตำบล ดอท คอม⁵ และสินค้าอื่นที่มีมูลค่าแลกเปลี่ยนดังปรากฏในภาคผนวก

3. ตรรกวิทยาความแตกต่าง จากการวิเคราะห์สินค้า และบริการในฐานะ
ที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมพบว่าสินค้าและบริการนอกจากจะมีลักษณะทางกายภาพตอบสนอง
ตรรกวิทยาเชิงหน้าที่ของการใช้ และตรรกวิทยาทางการแลกเปลี่ยนแล้วยังแฝงมิติการบริโภค
ในเชิงความรู้สึกผสานกับจินตนาการของผู้บริโภคสินค้าที่สร้างขึ้นมา ดังต่อไปนี้

3.1 ร้านค้าที่ให้บริการในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ร้านเคียงโขง อำเภอธาตุพนม
จังหวัดนครพนม ร้านอาหารเงินางเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ และร้านอื่นๆ
ที่ผ่านการตรวจสอบจะได้รับป้ายรับรองจากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ปรากฏข้อความว่า
Clean Food Good Test อาหารสะอาดรสชาติอร่อย จะระบุวัน เดือน ปี การได้รับป้ายรับรอง
และระบุวัน เดือน ปี วันหมดอายุ ทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจบริโภค

¹ ลุง บี อาร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอเมือง
จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2547.

² คณะกรรมการประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว. จังหวัดบุรีรัมย์. คณะกรรมการ
ประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ระบบการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ CEO. ม.ป.ป.

³ ไพโรจน์ แก้ววงษา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2547.

⁴ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง. เส้นทาง
ท่องเที่ยวด้วยจักรยานเขื่อนบ้านไผทพนม. ม.ป.ป. ไม่มีเลขหน้า.

⁵ ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ : ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น.
ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น. ม.ป.ป.

<<http://www.thaitambon.com/tambon/tprdlist.asp?ID=401602>> 9 มกราคม 2547.

3.2 สินค้ามีลักษณะเฉพาะ เช่น พระธาตุพนมจำลอง เหรียญ โปสเตอร์รูป พระธาตุพนม ภาพเขียน ปราสาทหินพนมรุ้งจำลอง¹ นารายณ์บรรทมสินธุ์จำลอง² ศิลปหัตถกรรม จากหินทราย หัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาเลียนแบบหม้อเขียนสีบ้านเชียง แจกัน รูปสัตว์ต่างๆ โดยกลุ่มปั้นหม้อบ้านคำอ้อ บ้านปลู และบ้านเชียงผลิตเครื่องปั้นดินเผาเรียกว่า “ไหลาย”³ ลอกเลียนแบบหม้อเขียนสีวัฒนธรรมบ้านเชียง และสินค้าที่ระลึกอื่นที่เกี่ยวข้อง จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว หรือผู้สนใจ ที่ร้านบ้านเชียง 5000 ปี ร้านตุ้ยไหลาย สินค้าที่ระลึกบ้านเชียง โดย เสริม ชำรงรัตน์⁴ กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านจำหน่ายเครื่องดนตรี ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ดังนั้นผู้บริโภคที่มีสถานะทางเศรษฐกิจจึงสามารถครอบครองสินค้าที่มีราคาสูงมากกว่าผู้มีรายได้น้อย

4. ตรรกวิทยาของค่าการแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ จากการวิเคราะห์สินค้าและบริการในฐานะที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมพบว่าผู้บริโภคสินค้าและบริการมีมิติการบริโภคในรูปแบบดังนี้

¹ วรรณะ หลอมนาค เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ 193 บ้านบุ หมู่ 17 ตำบลห้วยจรเข้มาก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

² ประดับ ปงลังกา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ 269 บ้านบุ หมู่ 17 ตำบลห้วยจรเข้มาก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

³ พนม สุทธิบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านตุ้ยไหลาย บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.

⁴ เสริม ชำรงรัตน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ลานค้า빙นาคำ บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.

4.1 เป็นสัญญาณของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของสังคมที่แตกต่าง เช่น การแสดงจำลองขบวนแห่พระนางรูปดินรลัทธิขงจื้อ และเทพพาทนหะทั้ง 10 เป็นประติมากรรมรูปสัตว์พาหนะประจำทิศ หล่อด้วยเรซิน ไม้ แก้ว หงส์ ช้าง วัว ระมาด กษัตริย์ นกยูง นาค ม้า รากษส และกระบือ เคลื่อนขบวนสู่มหาเทพปราสาทพนมรุ้ง¹ ในส่วนของรายการนำเที่ยวหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโคกโก่ง เช่น เริ่มจากพิธีต้อนรับนักท่องเที่ยวเข้าสู่วัดศรีภูษันธ์ แนะนำผู้รับผิดชอบงานแต่ละฝ่าย แยกย้ายเข้าบ้านพักแรม นักท่องเที่ยวอาบน้ำเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นชุดผู้ไทย รวมตัวกันที่ศาลาวัดของหมู่บ้าน ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ รับประทานอาหารตามฤดูกาลพื้นบ้านพาแลง ชมการแสดงศิลปวัฒนธรรม ร่วมรื่นเรึง แยกกลุ่มกลับเข้าบ้านพักแรม รุ่งเช้าใส่บาตรพระ รับประทานอาหารเช้า เดินเที่ยวน้ำตกตาดสูง เดินป่า ฯลฯ เป็นต้น

4.2 การสร้างลักษณะเฉพาะตัว หรือกลุ่ม เช่น การแสดงดนตรีพื้นบ้าน “กันตรึม” ของ เกรียงศักดิ์ ส.สไปทอง การแสดงตัวตนผ่านชุดเครื่องแต่งกายชาย หญิง “ชุดศรีโคตรบูร” เป็นชุดประจำจังหวัดนครพนม เข้าร่วมพิธีแห่พระอุปคุต ถวายข้าวพืชมงคล ประจำปี 2547 การแสดงตัวตนผ่านชุดเครื่องแต่งกายสตรีไทยพวน ในงานมรดกโลกบ้านเชียงประจำปี 2547

4.3 การมอบและการได้รับความรู้สึกระประทับใจจากการให้บริการ ผลจากการให้บริการบ้านพักแรมแก่นักท่องเที่ยวของหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโคกโก่ง นักท่องเที่ยวได้บันทึกแสดงความคิดเห็นผ่านมุมมองที่แตกต่าง เช่น “ขอแสดงความชื่นชมวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ทำได้ยาก... คาดหวังให้คนในชุมชนมีรายได้จากวัฒนธรรมที่ยั่งยืน...ขอเป็นกำลังใจให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างเข้มแข็ง”²

4.4 ความอุดมด้วยคุณค่า และมูลค่า หรือด้อยมูลค่า สินค้ามีกรรมวิธีการสร้างเฉพาะตัว เช่น ดันเทียนในงานประเพณีแห่เทียนพรรษาทวยราษฎร์ไผ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา เทิดไถ้ 72 พรรษา มหาราชินี มีการสร้างต้นเทียน 3 รูปแบบ ได้แก่ เทียนประเภทแกะสลัก ตัดพิมพ์ และเทียนโบราณ ในส่วนของเทียนประเภทแกะสลัก และตัดพิมพ์ยังถูกจำแนกขนาด โดยคณะกรรมการจัดงานออกได้เป็น ขนาดใหญ่ และขนาดเล็ก ซึ่งแต่ละขนาดจะส่งผลต่อจำนวนเงินรางวัลที่จะได้รับหากผลการประกวดประกาศผล

¹ พิธีกร เป็นผู้บรรยาย, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นบันทึกเสียง, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป็ก อำเภอนครชัยศรี จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2547.

² เมตตา ปรีชากุล เป็นผู้บันทึกในสมุดแสดงความคิดเห็น, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้ตัดลอก, ที่วัดศรีภูษันธ์ บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2547.

สุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP ระดับประเทศ 3-5 ดาว ได้ผ่านการรับรองว่ามีมูลค่า และคุณค่าทางสังคม แต่สินค้าอื่นที่ไม่ได้รับรองมีความแตกต่างกันด้านมูลค่า และคุณค่าทางสังคม เช่น จิระศักดิ์ ปงลังกา กล่าวถึงมูลค่า และคุณค่าที่ปรากฏในปราสาทพนมรุ้งจำลอง และผลิตภัณฑ์อื่นซึ่งตนเอง และครอบครัวผลิตขึ้นว่า “ของที่ระลึกทำมาก่อนสินค้า OTOP เช่น ปราสาทพนมรุ้งจำลองขนาดต่างๆ นารายณ์ทับหลังบรรทมสินธุ์ ศิวะนาฏลาส ฯลฯ มีคุณค่าทางวัฒนธรรมหลายอย่าง แต่ไม่มีราคา”¹

พื้นที่ทางสังคมของวัฒนธรรมประดิษฐ์

แหล่งท่องเที่ยวในภาคอีสาน เป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีการผลิต ผลิตซ้ำ การสืบทอดภายใต้ปฏิบัติการเกี่ยวกับแห่งที่ว่าง การแสดงของพื้นที่ และภาพแสดงพื้นที่

ปฏิบัติการเกี่ยวกับแห่งที่ว่าง (Spatial Practice) สถาบันทางสังคม เช่น องค์กรระหว่างประเทศ องค์กรภายในประเทศ สถาบัน ปังเจกชน หรือกลุ่มบุคคลเป็นผู้ปฏิบัติการทางสังคม ล้วนมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการผลิตพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวภาคอีสาน ดังนี้

องค์กรระหว่างประเทศ² เช่น คณะกรรมการมรดกโลกได้ขึ้นบัญชีแหล่งวัฒนธรรมบ้านเชียงเป็นแหล่งมรดกโลก อันดับที่ 359 ของโลก ในปี พ.ศ. 2535 ด้วยคุณค่าตามหลักเกณฑ์มาตรฐานข้อ 3 เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยากยิ่ง หรือเป็นพยานหลักฐานแสดงขนบประเพณี หรืออารยธรรมที่ยังหลงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไปแล้ว

องค์กรภายในประเทศ ได้แก่หน่วยงานของรัฐ หรือเอกชน ดังนี้

สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว³ มีหน่วยงานประจำส่วนภูมิภาค เช่น

¹ จิระศักดิ์ ปงลังกา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ 269 บ้านบุหมู่ 17 ตำบลห้วยจรเข้มาก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

² ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสัญญาองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก วันที่ 17 ธันวาคม 2530.

³ สังกัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มีพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2535 กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยว และมัคคุเทศก์ผ่านการได้รับอนุญาตให้ประกอบการและอาชีพจากนายทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์เพื่อยกระดับมาตรฐานเทียบเท่านานาชาติ

สำนักงานทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีบทบาทควบคุมดูแลผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ ดังนั้นนิติบุคคล หรือบุคคล เช่น นายเคหรือคนชื่อ มัคคุเทศก์ประจำหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโคกโก่งผ่านการได้รับอนุญาตเป็นมัคคุเทศก์เฉพาะ (วัฒนธรรมท้องถิ่น)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย¹ มีสำนักงานตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาค เช่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบ่งออกเป็น 5 เขต เพื่อรับผิดชอบแต่ละกลุ่มจังหวัด

อุทยานแห่งชาติภูเวียง² ได้รับความชอบแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติด้านการสงวนรักษาซากดึกดำบรรพ์ไดโนเสาร์ในแหล่งขุดค้น เปิดให้ประชาชนเข้าชมโดยการชำระค่าธรรมเนียมตามอัตรากำหนด

พิพิธภัณฑิ์ไดโนเสาร์ภูเวียง³ มีบทบาทหน้าที่ให้บริการด้านการศึกษาค้นคว้าแก่นักวิชาการ ให้การศึกษาแก่เยาวชน เปิดให้บริการฟรีโดยไม่เก็บค่าธรรมเนียม

สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ⁴ ตราภุมายบังคับใช้ในปัจจุบันคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มีหน่วยงานภายใต้การกำกับดูแล เช่น อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรีใน

วัดพระธาตุพนมมรรมหาวิหาร⁵ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมโมลีศรีโคตบุร มีหน้าที่ดูแลทำนุบำรุงพระธาตุพนม ให้บริการดอกไม้ รูป เทียน ทองคำเปลว ให้เช่าเหรียญ ตำนานพระธาตุ ฯลฯ แก่พุทธศาสนิกชนผู้จาริกแสวงบุญ

¹ หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ เป็นฝ่ายกำหนดแผนการตลาดการท่องเที่ยว เป้าหมาย ทิศทางการดำเนินงาน ให้บริการข้อมูลการท่องเที่ยว กิจกรรม เทศกรงานประเพณี จัดทำเว็บไซต์ เว็บบอร์ด ให้งบประมาณ สนับสนุน จัดทำคู่มือการท่องเที่ยวจังหวัด ประชาสัมพันธ์ แหล่งท่องเที่ยว

² สังกัดกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ 2507.

³ สังกัดกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

⁴ สังกัดกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

⁵ สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานอิสระ และส่วนราชการ มีฐานะเป็นกรมไม่สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี หรือกระทรวง

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือกรมสหกรณ์การเกษตร สังกัดกระทรวงเกษตร และสหกรณ์ จัดสรรงบประมาณด้านการอาชีพแก่กลุ่มสหกรณ์ทอผ้า เช่น กลุ่มสหกรณ์ทอผ้า บ้านโคกโก่ง จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านคำอ้อ จังหวัดอุดรธานี

สถาบันทางสังคมภายในจังหวัด ได้แก่ จังหวัด เทศบาล องค์การบริหาร ส่วนจังหวัด อำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล ชุมชน ที่มีบทบาทหน้าที่ร่วมมือจัดการท่องเที่ยว เช่น งานประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ภายใต้อุตสาหกรรม วิสัยทัศน์ พันธกิจ ขณะที่ระดับหมู่บ้าน เช่น บ้านโคกโก่ง บริการนักท่องเที่ยวศึกษาวัฒนธรรมประเพณี สินค้า หัตถกรรม วิถีชีวิตท้องถิ่น และพักร่วมกับเจ้าของบ้าน (Home Stay)¹

บุคคล กลุ่มบุคคล หรือปัจเจกชนสนับสนุนงบประมาณ หรือสิ่งอื่นในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ผลิตภัณฑ์เครื่องคัมตราสิงห์สนับสนุนงานประเพณีแห่เทียนพรรษา หรือนักการเมืองระดับต่าง ๆ สนับสนุนการจัดงานโดยมีป้ายประชาสัมพันธ์ผู้ให้การสนับสนุน

บุคคล กลุ่มบุคคล ปัจเจกชน หรือหน่วยงาน บริการรถนำเที่ยว ที่พัก ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึกเข้าร่วมโครงการ “2547 ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง” นักท่องเที่ยวที่เกิดตรงกับปีนักษัตรวอกจะได้รับส่วนลดค่าบริการร้อยละ 10-20 อนึ่งยามักคุเทศก์ จากโรงเรียนธาตุพนมให้บริการนำเที่ยวโดยไม่คิดค่าบริการ ขณะเดียวกันในแหล่งท่องเที่ยวอื่น กลุ่มอาชีพได้นำสินค้าจำหน่าย หรือบริการแก่นักท่องเที่ยว เช่น กลุ่มอาชีพแกะสลักไดโนเสาร์ ตำบลในเมือง กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านโนนสูง ทอผ้าพื้นเมืองย้อมด้วยสีธรรมชาติ และกลุ่มสตรีทอผ้า ตำบลในเมืองผลิตสินค้าที่ระลึกโดยสร้างรูปทรง และรูปแบบลวดลายไดโนเสาร์เป็นส่วนประกอบ ในผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างจุดดึงดูดใจนักท่องเที่ยวโดยการนำเสนอว่าไดโนเสาร์ที่ขุดค้นพบเป็นครั้งแรกของประเทศไทยมาเป็นจุดขาย

กล่าวโดยสรุปได้ว่าปฏิบัติการทางสังคมขององค์กร หน่วยงาน สถาบัน กลุ่มบุคคล หรือปัจเจกชนได้ปฏิบัติการเกี่ยวกับแหล่งที่วางในแหล่งท่องเที่ยวตามบทบาทหน้าที่โดยมีการบังคับใช้กฎหมาย พระราชบัญญัติ ระเบียบ ประกาศ หรือข้อตกลงของกลุ่มนำไปเป็นบรรทัดฐานบังคับใช้ เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องถือปฏิบัติตามเงื่อนไขในสถานที่ และพื้นที่จริง

การแสดงของพื้นที่ (Representation of Space) หมายถึงพื้นที่ที่อยู่ในความคิดของผู้เกี่ยวข้องใช้ความรู้ความเข้าใจจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ทางสังคมในแหล่งท่องเที่ยวภาคอีสาน ดังนี้

¹ สีเทียด ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีบุญ-ขันธุ์ บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ อุทยานแห่งชาติภูเวียง แบ่งพื้นที่ออกเป็นแหล่งจุดค้น ไคโนเสาร์ เช่น หลุมขุดที่ 1 ประตูดิหมา หลุมขุดค้นที่ 2 ถ้ำเจีย ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว พื้นที่ กาง-เต็นท์ อัตราค่าธรรมเนียมการกางเต็นท์ พื้นที่จำหน่ายสินค้าที่ระลึก พื้นที่ร้านสวัสดิการ ฯลฯ พิพิธภัณฑิไคโนเสาร์ แบ่งพื้นที่ ภายในอาคารออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนบริการ ได้แก่ ห้องบรรยาย ร้านอาหาร และร้านจำหน่ายของที่ระลึก ส่วนวิชาการ ได้แก่ ห้องปฏิบัติการ ห้องทำงานและห้องสมุด ส่วนนิทรรศการ ได้แก่ ห้องจัดแสดงชั้นล่าง และชั้นบน กลุ่มสตรีทอผ้า และกลุ่มอาชีพแกะสลักไคโนเสาร์ ได้ผลิตสินค้าที่ระลึกโดยสร้างรูปทรงและรูปแบบหลากหลาย ไคโนเสาร์ เป็นส่วนประกอบในผลิตภัณฑ์ เพื่อจำหน่ายในพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูเวียง และ พิพิธภัณฑิไคโนเสาร์ภูเวียง อนึ่งหน่วยงานราชการทั้งสองนำสินค้าที่ระลึกที่แตกต่างวางจำหน่ายควบคู่กันในพื้นที่เดียวกันกับกลุ่มสตรีทอผ้าและกลุ่มอาชีพแกะสลักไคโนเสาร์

แหล่งท่องเที่ยวศาสนา พื้นที่วัดพระธาตุพนมในสภาวะปกติ จำแนกออกได้ 3 ส่วน คือ

เขตพุทธาวาส เป็นพื้นที่สำหรับประดิษฐานปูชนียวัตถุอันเกี่ยวเนื่องด้วยการปฏิบัติ ธรรมประกอบกิจทางสังฆกรรมของสงฆ์ ได้แก่ โบสถ์ หอระฆัง เจดีย์บรรจุพระธาตุ และอัฐิธาตุ

เขตสังฆาวาส เป็นพื้นที่อยู่อาศัยของสงฆ์ เช่น กุฏิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ

เขตสาธารณะหรือเขตปรก หมายถึงเขตซึ่งอยู่นอกเหนือสองเขตข้างต้น ได้แก่ สถาปัตยกรรมสำหรับใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรม พิธีกรรม ประเพณี เช่น หอพระแก้ว เมรุ ศาลาพักผ่อน ประตูดิหมา สถานศึกษา ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมโมลิสรีโคตบูร ปะรำ เต็นท์ผ้าใบ

งานประจำปีมัสการพระธาตุพนม และงาน “2547 ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง” เขตสาธารณะหรือเขตปรกบางพื้นที่ได้ถูกกระทำโดยใช้ประโยชน์ เช่น ถนน ลานจอดรถ ถูกแปรสภาพเป็นร้านจำหน่ายสินค้า ลานหน้าพระธาตุ เป็นพื้นที่สำหรับทำพิธีเปิดงาน และรับบูชา พระธาตุ ขณะเดียวกันพื้นที่วิหารคด และลานรอบพระธาตุพนมเป็นที่พัก-จำวัดสำหรับพุทธศาสนิกชนผู้แสวงบุญเดินทางมาร่วมงานมัสการพระธาตุพนม

แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งช่วงเวลาปกติใช้ประโยชน์ จากพื้นที่ เช่น ลานจอดรถ ร้านจำหน่ายสินค้า ร้านอาหาร สำนักงาน ศูนย์บริการข้อมูล และที่ตั้ง โบราณสถานสำหรับบริการแก่นักท่องเที่ยว ในขณะที่วัดปราสาทพนมรุ้งได้แบ่งพื้นที่ออกเป็นเขต แต่มีจุดเน้นอยู่ที่รอยพระพุทธรูปจำลอง และพระพุทธรูปพนมรุ้ง เพื่อให้พุทธศาสนิกชนผู้แสวงบุญ ได้สักการะบูชา ช่วงเทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์แห่งเขาพนมรุ้ง งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง พื้นที่ บางส่วนได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์สำหรับการแสดงแสงสีเสียง พิธีวงสรวง โสภบยดินเนอร์ ร้านจำหน่ายสินค้า บริการนวดแผนโบราณและศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ณ ชุมอโรคยศาลา เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียงในช่วงเวลาปกติแบ่งพื้นที่ใช้ประโยชน์ เช่น ห้องบรรยาย ห้องประชาสัมพันธ์ ห้องนิทรรศการ ห้องจำหน่ายสินค้า ในช่วงจัดงานฉลองมรดกโลกบ้านเชียง ประจำปี 2547 พื้นที่บางส่วนนำไปใช้เป็นสถานที่บวงสรวงและแสดงแสงสีเสียง ขณะเดียวกันพิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรีใน ถูกนำไปใช้เป็นพื้นที่บวงสรวงก่อนการจัดงานฉลองมรดกโลกบ้านเชียง และเป็น 1 ใน 19 จุดของเส้นทางท่องเที่ยวด้วยจักรยาน

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโคกโก่ง ชุมชนใช้พื้นที่วัดสำหรับต้อนรับนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน เช่น บนศาลาการเปรียญเป็นพื้นที่สำหรับบายศรีสู่ขวัญ รับประทานอาหารเย็นตามฤดูกาล ลานวัดใช้เป็นพื้นที่สำหรับการแสดง การสาธิต เป็นที่ตั้งร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก และได้เปิดบริการนักท่องเที่ยวพักร่วมกับเจ้าของบ้าน (Home Stay)

แหล่งท่องเที่ยวประเพณี งานประเพณีแห่เทียนพรรษา บริเวณสถานที่ทุ่งศรีเมือง ถนนภายในและรายรอบถูกนำมาใช้ประโยชน์สำหรับเป็นพื้นที่ถนนสายเทียน ขบวนแห่เทียน รูปขบวนแห่ การแสดง ผู้ให้การสนับสนุน ที่นั่งสำหรับนักท่องเที่ยวชมขบวนแห่และร้านจำหน่ายสินค้า เพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว เป็นต้น

กล่าวสรุปได้ว่า การแสดงของพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวล้วนมีลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานที่ และล้วนมีที่ตั้งจริง พื้นที่ถูกวางแผนการใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งในช่วงเวลาที่ดำเนินปกติและในช่วงเทศกาลประเพณี พื้นที่จึงมีความสำคัญเกี่ยวข้องเชื่อมโยง และเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมอย่างมีนัยสำคัญ

ภาพแสดงพื้นที่ (Representational Space) หมายถึง สัญลักษณ์และหรือรหัสที่เกี่ยวกับพื้นที่ที่มีความหมายแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา พื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวมีลักษณะเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษ (Heterotopias) เป็นประดิษฐ์กรรมทางสังคม (Social Construct) และเป็นเครื่องบันทึกความทรงจำของสังคมเกี่ยวกับปรากฏการณ์บนพื้นที่เฉพาะชนิดหนึ่ง

“พื้นที่” ในแหล่งท่องเที่ยวเดิมมีลักษณะเป็น “พื้นที่จริง” (Real Space) อาทิ พื้นที่ภูเวียง พื้นที่ภูเขานมรุ้ง ฯลฯ ต่อมาภายหลังปฏิบัติการทางสังคมแต่ละวัฒนธรรมแบ่งแยกแยกแยะสถานที่จริงให้เกิดการเชื่อมโยงอยู่ระหว่างพื้นที่กับพื้นที่อุดมคติกลายเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษขึ้นมา ดังนี้

1. พื้นที่ชนิดพิเศษมีอยู่ในทุกสังคม วัฒนธรรม อาทิ พื้นที่ภูเวียง ได้มีการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติภูเวียง พิพิธภัณฑ์ใดโนเสาร์ภูเวียง การแบ่งเขตปกครองหมู่บ้านโดยกรมการปกครอง และการจัดตั้งกลุ่มสตรีทอผ้า กลุ่มอาชีพแกะสลักใดโนเสาร์ ทำให้หน้าที่ทางสังคม วัฒนธรรม ของพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น กลุ่มคนพิการจำนวน 15 หมู่บ้านได้จัดตั้งกลุ่มพัฒนาอาชีพการจัดทำของที่ระลึกจากวัสดุท้องถิ่น โดยการสนับสนุนจากศูนย์บริการการศึกษาภายนอก โรงเรียน

อำเภอภูเวียง ร่วมกันผลิตของที่ระลึกรูปร่าง-รูปทรงไดโนเสาร์วางจำหน่ายอยู่ในส่วนบริการ พิพิธภัณฑิ์ไดโนเสาร์ภูเวียง ดังนั้นพื้นที่ทางสังคมจึงมีลักษณะเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษของความเบี่ยงเบน ไปจากมาตรฐานหลักของสังคม (Heterotopias of Deviation) เพราะว่าเป็นพื้นที่ของกลุ่มคนพิจารณา ขณะที่ในอดีตปราสาทพนมรุ้งเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไสวนิกาย ซึ่งหมายถึงทิพยวิมาน ที่ประทับของพระศิวะบนยอดเขาไกร-ลาศ ต่อมาได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน เทวสถานจึงถูกให้ความหมายเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนา ภายในปรารภ์ประธานประดิษฐาน ศิวะลึงค์แสดงถึงศูนย์กลางความศักดิ์สิทธิ์ของปราสาท และถือเป็นบุคลิกภาพอันศักดิ์สิทธิ์ของ กษัตริย์ในลัทธิเทวราชา ฤาษี หรือพราหมณ์จึงเป็นผู้มีสิทธิเข้าไปประกอบพิธีในห้วงครรภหฤหัสต์ ดังนั้นพื้นที่ดังกล่าวจึงมีลักษณะเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษขั้นวิกฤต (Crisis Heterotopias) เพราะว่าเป็นสถานที่ต้องห้ามสงวนไว้เฉพาะ

2. พื้นที่ชนิดพิเศษทำหน้าที่ในสิ่งที่นิยามกันสามารถดำรงอยู่ได้ อันเป็นผล จากประวัติศาสตร์เสื่อมคลาย ได้แก่

สถานที่วัดพระธาตุพนมมรรมาวิหาร สังคมได้กำหนดบทบาทหน้าที่ โดยการเชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ เข้าด้วยกัน เช่น การรำบูชาองค์พระธาตุ (รำตำนานพระธาตุพนม) รำศรีโคตบูร ใช้ท่วงท่า “ยกสูง ก้มต่ำ รำวาด” บ่งบอกเอกลักษณ์ของชาวอีสาน แสดงเนื่อง ในโอกาสเปิดงาน “2547 ปีท่องเที่ยวนครแห่งแม่น้ำโขง” (Visit Nakhon Phanom Year 2004) งานนมัสการพระธาตุพนม งานประเพณีไหลเรือไฟนครพนม งานพิธีอัญเชิญพระอุปคุต ถวายข้าว พิษภาคประจำปี 2547 พุทธศาสนิกชน ข้าราชการ นักการเมืองเข้ามามีส่วนร่วมสัมพันธ์กัน ในพื้นที่จริงและพื้นที่อุดมคติ

พื้นที่ปราสาทพนมรุ้ง ปี พ.ศ. 2481 ผู้คนในสังคมร่วมกันประดิษฐาน พระพุทธรูปจำลองที่ปรารภ์น้อย พุทธศาสนิกชนได้เดินทางขึ้นไปนมัสการและทำบุญปิดทองรอย พระพุทธรูปจำลองในช่วงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 และได้ถือปฏิบัติสืบเนื่องกันเป็น “ประเพณีขึ้น เขาพนมรุ้ง” ต่อมาภายหลังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้บูรณะปฏิสังขรณ์ปราสาทพนมรุ้ง จึงได้ เคลื่อนย้ายสถานที่วัดปราสาทพนมรุ้งและรอยพระพุทธรูปจำลองมาตั้ง ณ ที่ตั้งปัจจุบัน กอปรกับ จังหวัดบุรีรัมย์ ร่วมกับกรมศิลปากร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามามีบทบาทการจัดงาน ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเพื่อสืบทอดประเพณี แต่มีการปรับเปลี่ยน เพิ่มกิจกรรมแตกต่างไปจากอดีต¹ เช่น คณะกรรมการจัดงานเทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์แห่งพนมรุ้ง งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

¹ พระประมุด ปิยธรรมโม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปราสาทพนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป๊ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

ประจำปี 2547 วันอนุรักษ์มรดกไทยจังหวัดบุรีรัมย์ประจำปี 2547 คณะนักแสดงแสงสีเสียงชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” ข้าราชการ พ่อค้า นักการเมือง พรานหมันฯลฯ ประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวงพระศิวะ ถวายพวงมาลัยและสร่งน้ำศิวะลึงค์ จะเห็นได้ว่าผู้คนที่เข้ามามีส่วนขับเคลื่อนงานแทนพระและชาวบ้านล้วนก่อให้เกิดจุดเปลี่ยนพื้นที่และความหมายงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในอดีตอย่างสิ้นเชิง

พื้นที่พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรีใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง ชาวไทยพวน ข้าราชการ นักการเมืองร่วมกันจัดงานมรดกโลกบ้านเชียง ประจำปี 2547 ได้ทำพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำบ้านเชียง และแหล่งมรดกโลก พื้นที่การจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา ปี พ.ศ. 2522 คณะกรรมการจัดงานได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานเทียนพรรษาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเทศกาลเข้าพรรษา พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเทียนหล่อสำเร็จประดับด้วยลายไทย นำไปประดิษฐานในบริเวณพิธีเปิดงาน ณ ลานหน้าศาลาจตุรมุขทุ่งศรีเมือง และเข้าร่วมขบวนแห่เทียนพรรษา

กล่าวสรุปได้ว่า พื้นที่ชนิดพิเศษสามารถดำรงบทบาทอยู่ได้เพราะบทบาทหน้าที่ล้วนถูกกำหนดขึ้นในสถานที่จริงทางกายภาพประสานเชื่อมโยงพื้นที่จริงและพื้นที่อุดมคติเข้าด้วยกัน โดยอาศัยพิธีการศักดิ์สิทธิ์เป็นแรงเกาะเกี่ยว ก่อให้เกิดพลังการขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพ

3. พื้นที่ชนิดพิเศษสามารถอยู่ร่วมกับพื้นที่แบบอื่นในที่ตั้งทางสังคม และมีหน้าที่เฉพาะ ได้แก่

สถานที่สำหรับการจัดงานเทศกาลเดือนศักดิ์สิทธิ์แห่งพนมรุ้ง งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง วันอนุรักษ์มรดกไทย จังหวัดบุรีรัมย์ประจำปี 2547 ถูกกำหนดให้พื้นที่มีหน้าที่เฉพาะ เช่น เวทีแสดงกันตรึมโบราณคณะเกรียงศักดิ์ ส.สไปทอง ถ้วยพระราชทาน 2546 ใช้พื้นที่ลานข้างทางเดินคู่สะพานนาคราชชั้นที่ 1 การแสดงแสงสีเสียงนาฏกรรมอลังการชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” ใช้พื้นที่ลานทางสู่ปราสาทสำหรับการแสดง และสำหรับนักท่องเที่ยวสัมผัสการแสดง

สถานที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียงบางส่วน ถูกสร้างให้เป็นพื้นที่เวทีแสดงแสงเสียง รอยอดีตอันงามล้ำ อารยธรรมบ้านเชียงตอน “รัตนะแห่งธานี” ในวันเปิดงาน และเวทีดังกล่าวถูกกระทำและให้ความหมายเป็นสถานที่จุดเทียนชัยเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสฉลองมรดกโลกบ้านเชียง ประจำปี 2547 สถานที่วัดศรีภูษันธ์ บ้านโคกโก่ง ชุมชนได้ร่วมมือกันสร้างเวทีดนตรีผู้ไทโคกโก่ง โครงสร้างหลังคาทรงจั่วสำหรับจัดแสดงดนตรี ฟ้อนผู้ไท ขณะเดียวกันได้ใช้สถานที่บนศาลาวัดเป็นพื้นที่เพื่อทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ รำบายศรี และจัดเลี้ยงอาหารเย็นตามฤดูกาลต้อนรับนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน

กล่าวสรุปได้ว่า พื้นที่ชนิดพิเศษสามารถอยู่ร่วมกับพื้นที่แบบอื่นในที่ตั้งทางสังคมได้ เพราะพื้นที่ถูกสร้างให้มีบทบาทหน้าที่ และมีนัยเฉพาะ

4. พื้นที่ชนิดพิเศษเชื่อมโยงสู่ส่วนในเวลา ซึ่งเวลาจะถูกสะสมอยู่ตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ภูเวียง ได้ดำเนินการจัดส่วนนิทรรศการห้องชั้นล่าง และชั้นบน แสดงเรื่องราวการขุดค้นพบไดโนเสาร์จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดใกล้เคียงเพื่อเผยแพร่ผลงานของกรมทรัพยากรธรณี จัดแสดงเรื่องราวการกำเนิดโลก กำเนิดหิน แร่ วิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต ไดโนเสาร์ วิวัฒนาการของมนุษย์ ประวัติการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ และผลิตภัณฑ์ที่แสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมโมลีสรีโคตบูร ได้รวบรวม สะสมส่วนประดับโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ ศูนย์บริการข้อมูลอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งรวบรวม สะสม จัดแสดงรูปจำลองการสร้างปราสาท ส่วนประดับโบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง รวบรวม สะสม จัดแสดงหลักฐานโบราณคดีในพื้นที่อาคารสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี บ้านไทพวน และพิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรีใน ส่วนสะสมสิ่งจัดแสดงซึ่งมีประวัติความเป็นมายาวนาน ขณะเดียวกันได้สะสมสิ่งใหม่เพิ่มอยู่ตลอดเวลาสืบเนื่องจวบจนปัจจุบัน และสืบไปอนาคต

5. พื้นที่ชนิดพิเศษทำงานภายใต้ระบบเปิดและปิดไปพร้อมกัน ได้แก่

อุทยานแห่งชาติภูเวียงเปิด-ปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมทุกวันเวลา 08.30-18.00 น. อัตราค่าเข้าชมชาวไทย 20 บาท (เด็ก 10 บาท) ชาวต่างชาติ 200 บาท อนึ่งกิจกรรมต่างๆ ต้องปฏิบัติตามข้อกำหนด เช่น บริการให้แสงสว่างระหว่าง 18.00-22.00 น. พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ภูเวียงเปิด-ปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมโดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมทุกวันเวลา 08.30-17.00 น. ยกเว้นวันนักขัตฤกษ์

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมโมลีสรีโคตบูรเปิด-ปิดให้นักแสงบุญเข้าชมทุกวัน โดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมเวลา 9.00-17.00 น. บริการให้เช่าเหรียญ ตำนานพระธาตุ ฯลฯ ตามอัตราที่ทางวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารกำหนด อนึ่งวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารมีข้อห้ามนักแสงบุญที่ต้องการนมัสการพระธาตุพนมทุกคนไม่ให้สวมรองเท้าเข้าไปในเขตกำแพงแก้ว เพราะถือว่าเป็นการเหยียบย่ำ

อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งเปิด-ปิดเวลา 06.00-18.00 น.ทุกวัน กำหนดค่าธรรมเนียมการเข้าชม ชาวไทย 10 บาท ชาวต่างชาติ 40 บาท ช่วงงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเก็บค่าธรรมเนียมเพิ่มขึ้นสำหรับชาวไทย 20 บาท ชาวต่างชาติ 50 บาท แต่นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมได้โดยไม่ต้องชำระค่าธรรมเนียมในวันอนุรักษ์มรดกไทย ในส่วนของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง เปิดปิด เวลา 09.00-16.00 น. อัตราค่าเข้าชมชาวไทย 10 บาท ชาวต่างชาติ

40 บาท แต่เปิดให้เข้าชมฟรีระหว่างวันที่ 19-21 มีนาคม 2547 ซึ่งเป็นช่วงเวลาการจัดงานฉลองมรดกโลก

บ้านโลกโถ่ง เปิดบริการให้นักท่องเที่ยวศึกษาวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และพักร่วมกับเจ้าของบ้าน (Home Stay) อัตราค่าบริการตามข้อตกลงที่สมาชิกกลุ่มสหกรณ์การท่องเที่ยวเป็นผู้กำหนด

กล่าวสรุปได้ว่าพื้นที่ชนิดพิเศษข้างต้นล้วนทำงานภายใต้ระบบเปิด และปิดไปพร้อมกัน ผู้คนทั่วไปไม่สามารถเข้าถึงตามต้องการดังพื้นที่สาธารณะทั่วๆ ไป ดังนั้นการเข้าถึงจำเป็นต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขอย่างเคร่งครัด

6. พื้นที่พิเศษทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ให้พื้นที่อื่นในสังคมเข้าด้วยกัน เช่น ผู้ช่วยศาสตราจารย์สรเชต วรคามวิชัย และคณะ¹ได้จำลองปราสาทประจักษ์ประฐานปราสาทพนมรุ้งโดยใช้กรรมวิธีสลักหินทรายสูง 30 เมตร สูงกว่าองค์จริง 2 เมตร นำไปประดิษฐานเพื่อใช้เป็นโบสถ์สำหรับประกอบพิธีทางศาสนา ณ เกาะโตกุกิมา (Tokushima) ประเทศญี่ปุ่น ขณะที่ชาวอุบลราชธานีได้ร่วมกันสร้างต้นเทียน “อภิมหาเทียนพรรษาเฉลิมพระเกียรติ” ประดิษฐาน ณ ท่งศรีเมือง เพื่อให้นักท่องเที่ยวสัมผัสได้ตลอดทั้งปี จึงมีความแตกต่างจากเทียนที่เข้าร่วมขบวนแห่ในงานประเพณีซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสได้ในช่วงเวลาแห่เทียนเท่านั้น ดังนั้นพื้นที่ชนิดพิเศษทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่จริงและมีบทบาทในการสร้างพื้นที่อื่นขึ้นมา

รูปลักษณะของตราประจำจังหวัดสร้างขึ้นโดยกรมศิลปากร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้จังหวัดต่างๆ ในประเทศไทยมีตราประจำจังหวัดเป็นการเฉพาะ และนำไปใช้เผยแพร่ ตราประจำแต่ละจังหวัดมีรูปลักษณะ และความหมายเฉพาะ และมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับจังหวัดนั้นๆ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในสัญลักษณ์ประจำจังหวัด มีลักษณะรูปลักษณะทางกายภาพมีที่ตั้งอยู่จริงไม่สามารถเคลื่อนย้ายจากแหล่งได้ หากนักท่องเที่ยวต้องการเข้าถึงต้องเดินทางมาสัมผัสของจริงด้วยตนเอง อีกทั้งไม่สามารถครอบครองเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในสัญลักษณ์ประจำจังหวัดมีการให้ความหมายแก่ระบบนิเวศน์ ระบบความเชื่อ และศาสนา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ วิธีการผลิต สินค้าวัฒนธรรม เป็นสินค้าบริการสากล และสินค้านิยัตวัฒนธรรมท้องถิ่น สินค้ามีนัยวัฒนธรรมการแสดง ความสอดคล้องระหว่างภาพแทนและภาพจริงของชุมชน

¹ สรเชต วรคามวิชัย และบุญเรือง คชมาลย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 131 ศูนย์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านบุรีรัมย์ หมู่ที่ 17 อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

คณะรัฐมนตรีมีมติให้ทุกจังหวัดในประเทศไทยกำหนดคำขวัญประจำจังหวัด เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเมื่อปี พ.ศ.2528 ภาคอีสานได้กำหนดคำขวัญประจำจังหวัดเพื่อบ่งบอก ความหมายประจำจังหวัดให้สอดคล้องกับสินค้าการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะ จากการศึกษา สัญลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวผ่านคำขวัญของจังหวัดขอนแก่น นครพนม บุรีรัมย์ อุรธานี กาฬสินธุ์ และจังหวัดอุบลราชธานี พบว่าแต่ละจังหวัดมีคำขวัญ ความหมายที่เชื่อมโยงกับระบบ นิเวศ ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และความหมายเชื่อมโยงกับประเพณี วัฒนธรรม

รูปแบบและความหมายใหม่ของหัตถกรรม อาหาร ประเพณี มหกรรมและงานฉลอง อยู่ภายใต้กระบวนการสร้าง การให้ความหมายในกระบวนการทางสังคมเป็นผู้กำหนด และทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลง ซึ่งผู้ผลิตและผู้บริโภคอาจตีความหมายตรงกันหรือขัดแย้งกันได้เพราะว่าสินค้า ทางวัฒนธรรมย่อมมีความหมายมากกว่าหนึ่งความหมายภายใต้ภาวะเศรษฐกิจ สังคม สถานภาพ ทางเศรษฐกิจ ทุนวัฒนธรรม และช่วงเวลาที่ยื่นไป

สินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนอง ความต้องการบริโภคของผู้บริโภคส่วนที่เป็นความแตกต่าง คือ

เชิงหน้าที่ของการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ตอบสนองความต้องการพื้นฐาน เช่น การให้ความรู้เกี่ยวกับตำนาน ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วรรณคดี ผ่านการแสดงแสง สี เสียงควบคู่กับความบันเทิง การให้ความรู้เชิงวิชาการ นิทรรศการ และสาธิตกรรมวิธีการผลิต

การแลกเปลี่ยน การให้บริการในแหล่งผลิต การให้บริการท่องเที่ยว และมูลค่า แลกเปลี่ยนของสินค้า

ความแตกต่าง เช่น การสร้างลักษณะเฉพาะตัว หรือกลุ่มการแสดงดนตรีพื้นบ้าน “กันตรึม” การแสดงตัวคนผ่านชุดเครื่องแต่งกายชาย หญิง “ชุดศรีโคตรบูร” เป็นชุดประจำ จังหวัดนครพนม

ค่าการแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ สินค้าและบริการถูกกำหนดให้เป็นเป็นตรรกวิทยา หลายความหมาย (Ambivalence) หรือเรียกว่า ตรรกของความเป็นสองแง่มุม เช่น รายการนำเที่ยว หมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโคกโก่งเริ่มจากพิธีต้อนรับนักท่องเที่ยวเข้าสู่วัดศรีภูษันธ์ แนะนำ ผู้รับผิดชอบงานแต่ละฝ่าย แยกย้ายเข้าบ้านพักแรม นักท่องเที่ยวอาบน้ำเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นชุด ผู้ไทย รวมตัวกันที่ศาลาวัดของหมู่บ้าน ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ รับประทานอาหารตามฤดูกาลพื้นบ้าน พาแลง ชมการแสดงศิลปวัฒนธรรม ร่วมรื่นเรียง แยกกลุ่มกลับเข้าบ้านพักแรม รุ่งเช้าใส่บาตรพระ รับประทานอาหารเช้า เดินเที่ยวหน้าตกตาดสูง เดินป่า ฯลฯ เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวในภาคอีสาน เป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีการผลิต ผลิตซ้ำ การสืบทอดภายใต้ ปฏิบัติการเกี่ยวกับแห่งที่ว่าง การแสดงของพื้นที่ และภาพแสดงพื้นที่ ดังนี้

ปฏิบัติการทางสังคมขององค์กร หน่วยงาน สถาบัน กลุ่มบุคคล หรือปัจเจกชน ได้ปฏิบัติการเกี่ยวกับแห่งที่ว่างในแหล่งท่องเที่ยวตามบทบาทหน้าที่โดยมีการบังคับใช้กฎหมาย พระราชบัญญัติ ระเบียบ ประกาศ หรือข้อตกลงของกลุ่มนำไปเป็นบรรทัดฐานบังคับใช้ เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องถือปฏิบัติตามเงื่อนไขในสถานที่ และพื้นที่จริง

การแสดงของพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวส่วนมีลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานที่ และส่วนมีที่ตั้งจริง พื้นที่ถูกวางแผนการใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งในช่วงเวลาที่ดำเนินปกติ และในช่วงเทศกาล ประเพณี พื้นที่จึงมีความสำคัญเกี่ยวข้องเชื่อมโยง และเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คน ในสังคมอย่างมีนัยสำคัญ

ภาพแสดงพื้นที่ หมายถึง สัญลักษณ์และหรือรหัสที่เกี่ยวกับพื้นที่ มีความหมายแปรเปลี่ยน อยู่ตลอดเวลา พื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวมีลักษณะเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษ (Heterotopias) เป็นประดิษฐ์กรรมทางสังคม (Social Construct) และเป็นเครื่องบันทึกความทรงจำของสังคมเกี่ยวกับปรากฏการณ์บนพื้นที่เฉพาะชนิดหนึ่ง “พื้นที่” ในแหล่งท่องเที่ยวเดิมมีลักษณะเป็น “พื้นที่จริง” (Real Space) อาทิ พื้นที่ภูเวียง พื้นที่ภูเขาพนมรุ้ง ฯลฯ ต่อมาภายหลังปฏิบัติการทางสังคม แต่ละวัฒนธรรมแบ่งแยก แยกแยะสถานที่จริงให้เกิดการเชื่อมโยงอยู่ระหว่างพื้นที่กับพื้นที่อุดมคติ

บทที่ 6

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน มีความมุ่งหมายของการวิจัยเพื่อศึกษากระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยว ศึกษารูปแบบสินค้าท่องเที่ยวในภาคอีสาน และเพื่อศึกษาความหมายของสินค้าการท่องเที่ยว จากมุมมองของผู้ผลิต และจากมุมมองของชุมชน

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แหล่งข้อมูล 3 ส่วน คือ แหล่งท่องเที่ยว โดยเลือกศึกษาแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวศาสนา ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสำรวจแหล่งท่องเที่ยว จากภาคสนาม สื่อบริการนักท่องเที่ยว การสังเกต บันทึกภาพเคลื่อนไหว บันทึกเสียง จดบันทึก และ บันทึกภาพนิ่ง ผู้เกี่ยวข้องกับพลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต ข้อมูลประเภทเอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ ภาพประกอบ วิดีทัศน์ วีซีดี สื่อบริการนักท่องเที่ยว ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเก็บรวบรวมต้นฉบับ ถ่ายสำเนา หรือบันทึกแฟ้มข้อมูลลงในเครื่องประมวลผลคอมพิวเตอร์ ข้อมูลจากบุคคล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การสังเกต บันทึกภาพเคลื่อนไหว บันทึกเสียง จดบันทึก และบันทึกภาพนิ่งที่เกี่ยวข้องกับการทำให้เป็นสินค้า รูปแบบ และความหมายของสินค้าการท่องเที่ยวที่มีนัยทางวัฒนธรรม โดยอาศัยกรอบแนวคิดในการวิจัย ผู้การวิเคราะห์ดังนี้คือ แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน แนวคิดวัดดูกับวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับสินค้าวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับความหมาย และแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษา โดยใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์ประกอบตัวอย่าง ผลการศึกษาวิเคราะห์สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะได้ดังนี้

สรุปผล

จากหลักฐานทางโบราณคดีในภาคอีสานพบว่าบริเวณแอ่งสกลนคร และบริเวณแอ่งโคราช เป็นที่ตั้งหลักแหล่งของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และสมัยประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นถึงสภาพสังคมการดำรงชีวิต การตั้งถิ่นฐาน สภาพแวดล้อม พัฒนาการทางเทคโนโลยี มีการติดต่อกับอารยธรรมอินเดียเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา ความรู้ด้านศิลปวิทยา การรับวัฒนธรรมข้างเคียง จากมอญ เขมร และไท-ลาว นำมาประยุกต์ใช้จนมีลักษณะเฉพาะตน

แหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษามีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ศักยภาพทางกายภาพ และศักยภาพของพื้นที่ทางวัฒนธรรมมีลักษณะเฉพาะ เช่น แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติมีสภาพเป็นภูเขาล้อมรอบเป็นที่ตั้งของอุทยานแห่งชาติภูเวียง พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ภูเวียง หลุมขุดค้นซากฟอสซิลไดโนเสาร์ ศักยภาพในการท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติภูเวียงมีศักยภาพในระดับนานาชาติ เช่น สามารถเดินทางไป-กลับ และเป็นแหล่งขุดค้นพบไดโนเสาร์แห่งแรกในประเทศไทย แหล่งท่องเที่ยวศาสนา ตำนานกล่าวถึงอาณาจักรศรีโคตบูรเรื่องอำนาจ พระมหากัสสะปะเถระ พญาทั้ง 5 และพระอรหันต์ 500 องค์ สร้างพระธาตุพนมราว พ.ศ. 8 เสร็จแล้วได้อัญเชิญพระอัฐกธาตุของพระพุทธเจ้าประดิษฐาน ต่อมาพระธาตุพนมหักล้มลงรัฐบาลไทยจึงจัดสร้างขึ้นใหม่ และจัดพระราชพิธีบรรจุพระอัฐกธาตุ ปี พ.ศ. 2522 ศักยภาพในการท่องเที่ยว เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองผู้บริโภค และมีศักยภาพสูง อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับกลุ่มเป้าหมายระดับประเทศ เช่น สามารถเดินทางไป-กลับได้ แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง สร้างระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-17 เป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย พุทธศตวรรษที่ 18 จึงดัดแปลงเป็นพุทธสถานลัทธิมหายาน จังหวัดบุรีรัมย์ ร่วมกับกรมศิลปากร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) การจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 ศักยภาพในการท่องเที่ยว เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองผู้บริโภค และมีศักยภาพสูง อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับกลุ่มเป้าหมายระดับนานาชาติ เช่น สามารถเดินทางไป-กลับได้ แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดีบ้านเชียง การขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี เช่น โครงกระดูกมนุษย์ ภาชนะดินเผา โบราณวัตถุทำด้วยสำริด และเหล็กมีอายุ 5600-3000 ปีมาแล้ว จึงได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียงขึ้น ต่อมาปี พ.ศ. 2535 คณะกรรมการมรดกโลก ได้ขึ้นบัญชีแหล่งวัฒนธรรมบ้านเชียง เป็นแหล่งมรดกโลกอันดับที่ 359 ศักยภาพในการท่องเที่ยว เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองผู้บริโภค และมีศักยภาพสูง อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับกลุ่มเป้าหมายระดับนานาชาติ เช่น สามารถเดินทางไป-กลับได้ แหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม บ้านโลกโง่งเปิดหมู่บ้านให้นักท่องเที่ยววิถีชีวิตท้องถิ่น ร่วมพักในบ้านพักแรมกับเจ้าของบ้าน ศักยภาพในการท่องเที่ยวเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นได้รับรางวัลยอดเยี่ยมประเภทแหล่งท่องเที่ยวเมืองและชุมชนในการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวครั้งที่ 3 ประจำปี 2543 แหล่งท่องเที่ยวประเพณี พ.ศ. 2520 เทศบาลเมือง จังหวัดอุบลราชธานีร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จัดงานสัปดาห์ประเพณีแห่เทียนพรรษา ณ บริเวณทุ่งศรีเมืองปี สนับสนุนเป็นงานประเพณีระดับชาติสืบเนื่องจวบปัจจุบัน ศักยภาพในการท่องเที่ยว สามารถตอบสนองผู้บริโภค และมีศักยภาพสูง อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับกลุ่มเป้าหมายระดับนานาชาติ เช่น สามารถเดินทางไป-กลับได้

องค์กรของรัฐมีนโยบายด้านการท่องเที่ยวปี 2547 กำหนดวัตถุประสงค์การดำเนินการในภาพรวมค้ำึงถึงเป้าหมายทางการตลาดจากกลุ่มเป้าหมายตลาดต่างประเทศ ตลาดในประเทศ โดยเสนอสินค้าการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสินค้าหลักทางการท่องเที่ยว และสินค้าใหม่พร้อมขายในส่วนของนโยบายการท่องเที่ยวภาคอีสานได้มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัด กำหนดวิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ของกลุ่มจังหวัด หรือแต่ละจังหวัด มีผู้รับผิดชอบ และกำหนดช่วงการจัดกิจกรรม อีกทั้งทรัพยากรท่องเที่ยวแต่ละจังหวัดมีความแตกต่างและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแหล่งท่องเที่ยวทางด้านธรรมชาติ ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม และประเพณี ดังนั้นการสร้างภาพลักษณ์ของสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวล้วนเป็นการสร้างความรู้จักมักคุ้นต่อผู้บริโภคเป็นสำคัญ

จากการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานจากหน่วยงานรัฐ เอกชน กลุ่มบุคคล ในส่วนที่เกี่ยวกับถนน สนามบิน รถไฟ รถทัวร์ และธุรกิจโรงแรม รีสอร์ทเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวส่งผลให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวตอบสนองความต้องการผู้บริโภคสินค้าการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวในช่วงเวลาปกติ หรือโอกาสพิเศษ อนึ่งแหล่งท่องเที่ยวไม่สามารถเคลื่อนย้ายจากแหล่งที่ตั้งได้ ดังนั้นโครงสร้างพื้นฐานจึงอำนวยความสะดวกต่อผู้บริโภคมีศักยภาพเดินทางไปกลับได้มาสัมผัสด้วยตนเอง

เส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษาซึ่งอยู่ในเขตการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 1-5 มีรายการนำเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งล้วนมีศักยภาพและดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวให้สามารถเข้าถึงและสามารถสัมผัสได้

การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเกี่ยวกับประเพณีในแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ รัฐวิสาหกิจการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน ช่างค้ำ และกลุ่มช่าง สินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสานต้องพึ่งพาตลอดนักท่องเที่ยว ส่งผลให้ผู้ผลิตปรับปรุงผลิตภัณฑ์ให้มีทั้งรูปแบบดั้งเดิม และแบบตามกระแสนิยมของนักท่องเที่ยว ดังนั้นรูปแบบ และเนื้อหาอาจมีการปรับเปลี่ยนโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยงงานประเพณีแห่เทียนพรรษา และงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง รัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ข้าราชการ นักการเมือง และชาวบ้านล้วนเข้ามาร่วมงานด้วยเกียรติศักดิ์ศรี หรือโดยคำสั่ง หรือให้ความร่วมมือ ผู้ได้รับผลประโยชน์คือผู้ประกอบการทางธุรกิจ เป็นสำคัญ

ในอดีตชุมชนอีสานดำเนินชีวิตด้านการผลิตแบบพึ่งตนเองเป็นหลัก ดังนั้นความหมายและรูปแบบเดิมของสินค้าในแหล่งท่องเที่ยวภาคอีสาน เกี่ยวกับวิธีการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านอีสานเพื่อยังชีพ อาหารพื้นบ้านในวิธีการผลิตแบบยังชีพ ประเพณีพื้นบ้านในวิธีการผลิตแบบยังชีพ การฉลองสมโภชในประเพณีพื้นบ้านอีสาน และค่านิยมการบริโภคในวิธีการผลิตแบบยังชีพ

ซึ่งกระบวนการทางสังคมในภาคอีสานล้วนเป็นผู้กำหนดกรอบการเคลื่อนไหว และเป็นผู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างกรรม ต่างวาระ ซึ่งในส่วนของ การสร้างความหมายโดยผู้ผลิต อาจส่งผลให้ผู้บริโภคตีความหมายตรงกันกับผู้ผลิต หรืออาจตีความแตกต่างจากผู้ผลิต ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่ากระบวนการสร้างความหมายในสินค้าสามารถทำให้มีความหมายมากกว่าหนึ่ง ความหมาย ภายใต้สถานะทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงของช่วงเวลา ล้วนเป็นปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญส่งผลทำให้ความหมาย และรูปแบบเดิมของหัตถกรรม อาหาร ประเพณี งานฉลองสมโภชในประเพณีพื้นบ้านอีสาน มีมากกว่าหนึ่งความหมาย

รูปลักษณะของตราประจำจังหวัดสร้างขึ้น โดยกรมศิลปากร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ จังหวัดต่างๆ ในประเทศไทยมีตราประจำจังหวัดเป็นการเฉพาะ และนำไปใช้เผยแพร่ ตราประจำ แต่ละจังหวัดมีรูปลักษณะ และความหมายเฉพาะ และมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับจังหวัดนั้นๆ

ความหมายด้านภูมิทัศน์มีลักษณะรูปลักษณะทางกายภาพมีที่ตั้งอยู่จริงไม่สามารถเคลื่อนย้าย จากแหล่ง นักท่องเที่ยวต้องเดินทางมาสัมผัสของจริงด้วยตนเอง อีกทั้งไม่สามารถครอบครองเป็น กรรมสิทธิ์ส่วนตัว ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในสัญลักษณ์ประจำจังหวัดมีการให้ความหมายแก่ระบบนิเวศ ระบบความเชื่อ และศาสนา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ชาติพันธุ์ วิธีการผลิต สินค้าวัฒนธรรม เป็นสินค้าบริการสากล และสินค้านำยวัฒนธรรมท้องถิ่น สินค้ามีนัยวัฒนธรรมการแสดงความ สอดคล้องระหว่างภาพแทนและภาพจริงของชุมชน

ภาคอีสานได้กำหนดคำขวัญประจำจังหวัดเพื่อบ่งบอกความหมายประจำจังหวัดให้ สอดคล้องกับสินค้าการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะ คำขวัญมีความหมายที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศ ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และความหมายเชื่อมโยงกับประเพณี วัฒนธรรม

รูปแบบและความหมายใหม่ของหัตถกรรม อาหาร ประเพณี มหกรรมและงานฉลอง อยู่ภายใต้กระบวนการสร้าง การให้ความหมายในกระบวนการทางสังคมเป็นผู้กำหนด และทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลง ซึ่งผู้ผลิตและผู้บริโภคอาจตีความหมายตรงกันหรือขัดแย้งกันได้เพราะว่าสินค้า ทางวัฒนธรรมย่อมมีความหมายมากกว่าหนึ่งความหมายภายใต้ภาวะเศรษฐกิจ สังคม สถานภาพ ทางเศรษฐกิจ ทุนวัฒนธรรม และช่วงเวลาที่ผ่านมา

สินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนอง ความต้องการบริโภคของผู้บริโภคส่วนที่เป็นความแตกต่าง คือ

เชิงหน้าที่ของการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ตอบสนองความต้องการพื้นฐาน เช่น การให้ความรู้เกี่ยวกับตำนาน ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วรรณคดี ผ่านการแสดง แสง สี เสียงควบคู่กับความบันเทิง การให้ความรู้เชิงวิชาการ นิทรรศการ และสาธิตกรรมวิธีการผลิต

การแลกเปลี่ยน การให้บริการในแหล่งผลิต การให้บริการท่องเที่ยว และมูลค่าแลกเปลี่ยนของสินค้า

ความแตกต่าง เช่น การสร้างลักษณะเฉพาะตัว หรือกลุ่มการแสดงดนตรีพื้นบ้าน “กันตรึม” การแสดงตัวคนผ่านชุดเครื่องแต่งกายชาย หญิง “ชุดศรีโคตรบูร” เป็นชุดประจำจังหวัดนครพนม

ค่าการแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ สินค้าและบริการถูกกำหนดให้เป็นเป็นตรรกวิทยาหลายความหมาย (Ambivalence) หรือเรียกว่า ตรรกของความเป็นสองแง่มุม เช่น รายการนำเที่ยวหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยโลกโค้งเริ่มจากพิธีต้อนรับนักท่องเที่ยวเข้าสู่วัดศรีภูษันธ์ แนะนำผู้รับผิดชอบงานแต่ละฝ่าย แยกย้ายเข้าบ้านพักแรม นักท่องเที่ยวอาบน้ำเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นชุดผู้ไทย รวมตัวกันที่ศาลาวัดของหมู่บ้าน ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ รับประทานอาหารตามฤดูกาล พื้นบ้านพาแลง ชมการแสดงศิลปวัฒนธรรม ร่วมรื่นเรียง แยกกลุ่มกลับเข้าบ้านพักแรม รุ่งเช้าใส่บาตรพระ รับประทานอาหารเช้า เดินเที่ยวน้ำตกตาดสูง เดินป่า ฯลฯ เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวในภาคอีสาน เป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีการผลิต ผลิตซ้ำ การสืบทอดภายใต้ปฏิบัติการเกี่ยวกับแห่งที่ว่าง การแสดงของพื้นที่ และภาพแสดงพื้นที่ ดังนี้

ปฏิบัติการทางสังคมขององค์กร หน่วยงาน สถาบัน กลุ่มบุคคล หรือปัจเจกชน ได้ปฏิบัติการเกี่ยวกับแห่งที่ว่างในแหล่งท่องเที่ยวตามบทบาทหน้าที่โดยมีการบังคับใช้กฎหมายพระราชบัญญัติ ระเบียบ ประกาศ หรือข้อตกลงของกลุ่มนำไปเป็นบรรทัดฐานบังคับใช้ เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องถือปฏิบัติตามเงื่อนไขในสถานที่ และพื้นที่จริง

การแสดงของพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวล้วนมีลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานที่ และล้วนมีที่แท้จริง พื้นที่ถูกวางแผนการใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งในช่วงเวลาที่ดำเนินปกติ และในช่วงเทศกาลประเพณี พื้นที่จึงมีความสำคัญเกี่ยวข้องเชื่อมโยง และเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมอย่างมีนัยสำคัญ

ภาพแสดงพื้นที่ หมายถึง สัญญาและหรือรหัสที่เกี่ยวกับพื้นที่ มีความหมายแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา พื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวมีลักษณะเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษ (heterotopias) เป็นประดิษฐ์กรรมทางสังคม (Social Construct) และเป็นเครื่องบันทึกความทรงจำของสังคมเกี่ยวกับปรากฏการณ์บนพื้นที่เฉพาะชนิดหนึ่ง “พื้นที่” ในแหล่งท่องเที่ยวเดิมมีลักษณะเป็น “พื้นที่จริง” (Real Space) อาทิ พื้นที่ภูเวียง พื้นที่ภูพานมรุกข์ ฯลฯ ต่อมาภายหลังปฏิบัติการทางสังคมแต่ละวัฒนธรรมแบ่งแยก แยกแยะสถานที่จริงให้เกิดการเชื่อมโยงอยู่ระหว่างพื้นที่จริงกับพื้นที่อุดมคติ

อภิปรายผล

ผู้วิจัยพบว่า กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าท่องเที่ยว และรูปแบบสินค้าท่องเที่ยว ในภาคอีสาน ถูกสถาบันในสังคม ได้แก่ องค์กรระหว่างประเทศ เช่น คณะกรรมการมรดกโลก องค์กรภายในประเทศ เช่น หน่วยงานรัฐ กลุ่มบุคคล สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย อุทยานแห่งชาติ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กลุ่มสหกรณ์ การท่องเที่ยวบ้านโคกโก่ง ฯลฯ เป็นผู้กำหนดนโยบายดำเนินการ และมีบทบาทบังคับใช้กฎหมาย พระราชบัญญัติ ระเบียบ ประกาศ หรือข้อตกลงของกลุ่ม นำไปเป็นบรรทัดฐานบังคับใช้ตามเงื่อนไข ส่งผลให้ทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษาได้ถูกบูรณะในช่วงเวลาแตกต่างกัน แต่ก็ทำให้ลักษณะทางกายภาพมีความสมบูรณ์นักท่องเที่ยวจึงสามารถเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวได้สะดวก เพราะการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้เข้าถึงพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว กอปรกับมีสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว เช่น ถนน สนามบิน รถไฟ รถทัวร์ และธุรกิจโรงแรม เป็นต้น เส้นทาง การท่องเที่ยวในเขตการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 1-5 มีรายการนำเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งล้วนมีศักยภาพ และดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวให้สามารถ เข้าถึงและสามารถสัมผัสทรัพยากรการท่องเที่ยวในช่วงเวลาปกติ หรือโอกาสพิเศษได้ เช่น ในปี พ.ศ. 2547 องค์กรของรัฐมีนโยบายด้านการท่องเที่ยว กำหนดวัตถุประสงค์การดำเนินการ ในภาพรวมคำนึงถึงเป้าหมายทางการตลาดจากกลุ่มเป้าหมายตลาดต่างประเทศ ตลาดในประเทศ โดยเสนอสินค้าการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสินค้าหลักทางการท่องเที่ยว และสินค้าใหม่พร้อมขาย ทรัพยากรท่องเที่ยวแต่ละจังหวัดมีความแตกต่างและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ แหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษามีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ศักยภาพทางกายภาพ และศักยภาพของพื้นที่ ทางวัฒนธรรมมีลักษณะเฉพาะ เช่น แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวศาสนา แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดีบ้านเชียง แหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวประเพณีล้วนมีศักยภาพในการท่องเที่ยวสามารถตอบสนองผู้บริโภค และมีศักยภาพสูง อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับกลุ่มเป้าหมายระดับประเทศ และระดับนานาชาติ สามารถเดินทางไป-กลับได้ผู้วิจัยพบว่าผลการวิเคราะห์สอดคล้องกับแนวคิดของ คาร์ล มากซ์ ซึ่งได้แบ่งโครงสร้างสังคมเป็นสองส่วน คือ “โครงสร้างส่วนล่าง (Infrastructure) และโครงสร้าง ส่วนบน” (Superstructure) โครงสร้างส่วนล่างหรือระบบเศรษฐกิจ (Economic System) ประกอบด้วยวิธีการผลิต (Mode of Production) และความสัมพันธ์ทางการผลิต โครงสร้าง

ส่วนบน ประกอบด้วยการเมืองการปกครอง ระบบความคิด ความเชื่อและค่านิยมทางสังคมต่างๆ¹ คาร์ล มากซ์ สรุปว่า “แรงงานคือสินค้า” สินค้ามูลค่าสูงเพราะมีความต้องการมาก สินค้ามูลค่าต่ำ เพราะการตอบสนองมีน้อย ดังนั้นแรงงานเป็นสินค้าต้องมีมูลค่าสูงต่ำสอดคล้องสัมพันธ์กัน² ตามทัศนะของคาร์ล มากซ์ มองวัฒนธรรมในความหมายที่เป็นระบบคุณค่าอยู่ในโครงสร้าง ส่วนบนซึ่งตอบสนองการผลิตซ้ำทางสังคมและเป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครองสำหรับครอบงำ ผู้ถูกปกครอง

การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเกี่ยวกับ ประเพณีในแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ รัฐวิสาหกิจการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ส่วนราชการ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน ชาวคุ้ม และกลุ่มช่าง ดังนั้นรูปแบบ และเนื้อหา อาจมีการปรับเปลี่ยน งานประเพณีแห่เทียนพรรษา และงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง รัฐ และ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นผู้อยู่เบื้องหลังการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ข้าราชการ นักการเมือง และชาวบ้านล้วนเข้ามาร่วมงาน ผู้ได้รับผลประโยชน์คือผู้ประกอบการทางธุรกิจ ผู้วิจัยพบว่า ผลการวิเคราะห์สอดคล้องกับผลการศึกษาของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ศึกษาท่องเที่ยวบุญบังไฟในอีสาน : บุญบังไฟต้องรับใช้ชายโสธร ไม่ใช่ชายโสธรรับใช้บุญบังไฟ พบว่า บุญบังไฟในโครงสร้าง ทางสังคมของเมืองยโสธรมีกลุ่มคนเข้ามาเกี่ยวข้อง 5 กลุ่ม ได้แก่ ชาวคุ้ม ชาวตลาด กลุ่มชน ชี้นำตามจารีต กลุ่มข้าราชการ และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งกลุ่มดังกล่าวมีความสัมพันธ์ กันทางสังคม นอกจากนี้ผลการศึกษายังสอดคล้องกับ สุริย์ บุญญานุพงศ์ และสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ ศึกษาเรื่องประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวจุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม พบว่า พิธีปอย ส่างลองจัดเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของกลุ่มชนชาวไทยที่สร้างความร่วมแรงร่วมใจกันของคนในชุมชน ต่อมาพิธีปอยส่างลองถูกนำไปเป็น “สินค้า” เพื่อการท่องเที่ยว พิธีกรรมจึงถูกเปลี่ยนแปลงโดยรัฐ ในฐานะผู้ประสานงาน การจัดพิธีเพื่อให้เหมาะสมที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ทำให้ชุมชนห่างเหินกัน มากขึ้น⁴

¹ ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงทวดา : มากชีสม์และมานุษยวิทยามากชีสต์. 2543. หน้า 7. (อ้างอิงมาจาก Marx, K. and F. Engels. 1964. p.1-44.)

² Karl Marx. Economic and Philosophic Manuscripts of 1844. 1974. p 21-34.

³ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ท่องเที่ยวบุญบังไฟในอีสาน : บุญบังไฟต้องรับใช้ชายโสธร ไม่ใช่ชายโสธรรับใช้บุญบังไฟ. 2536. หน้า 18-83.

⁴ สุริย์ บุญญานุพงศ์ และสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ. ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว : จุดเปลี่ยน ของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม. 2540. หน้า 41.

วิธีการผลิตพื้นบ้านอีสานเกี่ยวกับหัตถกรรม อาหาร ประเพณี มหกรรมและงานฉลอง สังคมเป็นผู้กำหนดการเคลื่อนไหว และเป็นผู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการสร้างควาหมาย โดยผู้ผลิต อาจส่งผลให้ผู้บริโภคตีความหมายตรงกันกับผู้ผลิต หรืออาจตีความแตกต่างจากผู้ผลิต ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่ากระบวนการสร้างควาหมายในสินค้าสามารถทำให้มีความหมายมากกว่าหนึ่งความหมาย ภายใต้สภาวะทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงของช่วงเวลา สำหรับความหมายควาหมายและรูปแบบเดิมของสินค้าผู้วิจัยพบว่าผลการวิเคราะห์สอดคล้องกับกรอบแนวคิดในการวิจัยที่ว่า สังคมวัฒนธรรม เป็นผู้ให้ความหมาย กำหนดบทบาทหน้าที่ “สินค้าและบริการ” เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน และคนกับวัตถุมีความสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ทางด้านจิตใจ¹ สอดคล้องกับสรณิ วงศ์เปี้ยสังข์² กล่าวถึงกระบวนการสร้างควาหมายตามแนวคิดของบาร์ตส์ ว่าระดับความหมายของสัญลักษณ์หนึ่งๆ มีสองระดับ คือ ระดับความหมายตรง (Denotation) และความหมายแฝง (Connotation) และเช่นเดียวกับ อูบลรัตน์ ศิริยวศักดิ์³ กล่าวถึง บาร์ตส์ มีแนวคิดวิเคราะห์กระบวนการผลิตควาหมายโดยผ่านความสัมพันธ์ของโครงสร้างระหว่างระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ขึ้นตอนของกระบวนการสร้าง/ให้ความหมาย 2 ขึ้นตอน คือ ความหมายทางปรนัย (Denotation) และความหมายทางสังคม (Connotation)

รูปลักษณะของตราประจำจังหวัดสร้างขึ้นโดยกรมศิลปากร มีรูปลักษณะ และความหมายเฉพาะ และมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับจังหวัดนั้นๆ ความหมายด้านภูมิทัศน์มีลักษณะรูปลักษณะทางกายภาพมีที่ตั้งอยู่จริงไม่สามารถเคลื่อนย้ายจากแหล่งมีการให้ความหมายแก่ระบบนิเวศระบบความเชื่อ และศาสนา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ชาติพันธุ์ วิธีการผลิต สินค้าวัฒนธรรมเป็นสินค้าบริการสากล และสินค้านิยวัฒนธรรมท้องถิ่น สินค้ามีนัยวัฒนธรรมการแสดงความสอดคล้องระหว่างภาพแทนและภาพจริงของชุมชน คำขวัญประจำจังหวัดบ่งบอกควาหมาย

¹ ฌอง ฟร็องซัว ซิบแซก. “โบครियาร์ด นักคิดที่มองเจาะลึกความเป็นไปของสังคมแห่งการบริโภค ตอนที่ 1 ปูแนวทางสำหรับการบุกเบิกทางปัญญา,” จดหมายข่าวสังคมศาสตร์ฉบับบ้าน. 10(4) : 57-74 ; พฤษภาคม-กรกฎาคม 2531. แปลโดย สุทธิพันธ์ จิราธิวัฒน์.

² แหล่งเดิม. หน้า 56. (อ้างอิงมาจาก Hawkes, Terence. *Structuralism and Semiotics*. 1972)

³ อูบลรัตน์ ศิริยวศักดิ์. “สื่อมวลชนกับการเป็นเวทีกลางของการต่อสู้ทางการเมืองและวัฒนธรรม,” ใน วิกฤตสื่อมวลชน. 2541. หน้า 192-244. (อ้างอิงมาจาก Barthes, Roland. *Mythologies*. 1973)

ประจำจังหวัดให้สอดคล้องกับสินค้าการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะ คำขวัญมีความหมายที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศ ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และความหมายเชื่อมโยงกับประเพณี วัฒนธรรม สำหรับความหมายของตรา และคำขวัญประจำจังหวัด ความหมายของสินค้าและบริการผู้วิจัยพบว่าผลการวิเคราะห์สอดคล้องกับกรอบแนวคิดในการวิจัยที่ว่า สังคมวัฒนธรรมเป็นผู้ให้ความหมาย กำหนดบทบาทหน้าที่ “สินค้าและบริการ” เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน และคนกับวัตถุมีความสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ทางด้านจิตใจ¹

รูปแบบและความหมายใหม่ของหัตถกรรม อาหาร ประเพณี และมหรหรรรมและงานฉลอง อยู่ภายใต้กระบวนการสร้าง การให้ความหมายในกระบวนการทางสังคมเป็นผู้กำหนด และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งผู้ผลิตและผู้บริโภคอาจตีความหมายตรงกันหรือขัดแย้งกันได้เพราะว่าสินค้าทางวัฒนธรรมย่อมมีความหมายมากกว่าหนึ่งความหมาย สำหรับความหมายและความหมายและรูปแบบใหม่ของสินค้าผู้วิจัยพบว่าผลการวิเคราะห์สอดคล้องกับกรอบแนวคิดในการวิจัยที่ว่า สังคมวัฒนธรรมเป็นผู้ให้ความหมาย กำหนดบทบาทหน้าที่ สอดคล้องกับสรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์² กล่าวถึงกระบวนการสร้างความหมายตามแนวคิดของบาร์ตส์ ว่าระดับความหมายของสัญลักษณ์หนึ่งๆ มีสองระดับ คือ ระดับความหมายตรง (Denotation) และความหมายแฝง (Connotation) และเช่นเดียวกับ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ กล่าวถึง บาร์ตส์ มีแนวคิดวิเคราะห์กระบวนการผลิตความหมาย โดยผ่านความสัมพันธ์ของโครงสร้างระหว่างระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ขั้นตอนของกระบวนการสร้าง/ให้ความหมาย 2 ขั้นตอน คือ ความหมายทางปรนัย (Denotation) และความหมายทางสังคม (Connotation)

สินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคของผู้บริโภคส่วนที่เป็นความแตกต่าง 4 ประการ ประการแรก เชิงหน้าที่ของการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ตอบสนองความต้องการพื้นฐาน เช่น การให้ความรู้เกี่ยวกับตำนาน ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วรรณคดี ผ่านการแสดงแสง สี เสียงควบคู่กับ

¹ ฌอง ฟร็องซัว ซิบซัค. “โบดริยาร์ด นักคิดที่มองเจาะลึกความเป็นไปของสังคมแห่งการบริโภค ตอนที่ 1 ปูแนวทางสำหรับการบุกเบิกทางปัญญา,” จดหมายข่าวสังคมศาสตร์ ฉบับบ้าน. 10(4) : 57-74 ; พฤษภาคม-กรกฎาคม 2531. แปลโดย สุทธิพันธ์ จิราธิวัฒน์.

² แหล่งเดิม. หน้า 56. (อ้างอิงมาจาก Hawkes, Terence. *Structuralism and Semiotics*. 1972)

³ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. “สื่อมวลชนกับการเป็นเวทีกลางของการต่อสู้ทางการเมืองและวัฒนธรรม,” ใน วิกฤตสื่อมวลชน. 2541. หน้า 192-244. (อ้างอิงมาจาก Barthes, Roland. *Mythologies*. 1973)

ความบันเทิง การให้ความรู้เชิงวิชาการ นิทรรศการ และสาธิตกรรมวิธีการผลิต ประการที่สอง การแลกเปลี่ยน การให้บริการในแหล่งผลิต การให้บริการท่องเที่ยว และมูลค่าแลกเปลี่ยนของสินค้า ประการที่สาม ความแตกต่าง เช่น การสร้างลักษณะเฉพาะตัว หรือกลุ่มการแสดงดนตรีพื้นบ้าน “กันตรึม” การแสดงตัวตนผ่านชุดเครื่องแต่งกายชาย หญิง “ชุดศรีโคตรบูร” เป็นชุดประจำจังหวัดนครพนม และประการที่สี่ ค่าการแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ สินค้าและบริการถูกกำหนดให้เป็นเป็นตรรกวิทยาหลายความหมาย (Ambivalence) หรือเรียกว่า ตรรกของความเป็นสองแง่มุม เช่น นักท่องเที่ยวแต่งกายด้วยชุดผู้ไทย รวมตัวกันที่ศาลาวัดของหมู่บ้าน ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ และร่วมรื่นเริง สำหรับการบริโภคสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยว ผู้วิจัยพบว่าผลการวิเคราะห์ สอดคล้องกับกรอบแนวคิดในการวิจัยที่ตั้งไว้ กล่าวคือ ตรรกวิทยาทางสังคมในสังคมบริโภค สัญลักษณ์ทำหน้าที่แสดงสัญลักษณ์อย่างหนึ่งทำให้คนแตกต่างจากผู้อื่น ดังนั้นวัตถุจึงถูกบริโภค ส่วนที่เป็นความแตกต่าง¹

แหล่งท่องเที่ยวในภาคอีสาน เป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีการผลิต ผลิตซ้ำ การสืบทอดภายใต้ปฏิบัติการทางสังคมขององค์กร หน่วยงาน สถาบัน กลุ่มบุคคล หรือปัจเจกชนได้ปฏิบัติการเกี่ยวกับแห่งที่ว่างในแหล่งท่องเที่ยวตามบทบาทหน้าที่โดยมีการบังคับใช้กฎหมาย พระราชบัญญัติระเบียบ ประกาศ หรือข้อตกลงของกลุ่มเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องถือปฏิบัติตามเงื่อนไขในสถานที่ และพื้นที่จริง มีการวางแผนใช้ประโยชน์พื้นที่ทั้งในช่วงเวลาที่ดำเนินปกติ และในช่วงเทศกาลประเพณี พื้นที่จึงมีความสำคัญเกี่ยวข้องเชื่อมโยง และเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม อย่างมีนัยสำคัญ ส่งผลให้พื้นที่ถูกให้ความหมายแปรเปลี่ยน

ผู้วิจัยพบว่าแหล่งท่องเที่ยวในภาคอีสานเป็นพื้นที่ทางสังคมมีการผลิต ผลิตซ้ำ และการสืบทอดความหมายที่สร้างขึ้นให้เชื่อมโยงกับเครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ หรือองค์กรภายในประเทศ สถาบัน ปัจเจกชน หรือกลุ่มบุคคล ปฏิบัติการเกี่ยวกับที่ว่าง การแสดงของพื้นที่ และภาพแสดงพื้นที่ สอดคล้องกับแนวคิดขององรี เลอเฟวร์ ที่กล่าวว่าพื้นที่ทางสังคมเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการปฏิบัติการทางสังคมต่อพื้นที่จริง ผ่านการกระทำที่เกิดขึ้นในสังคม ส่งผลให้พื้นที่ทางสังคมเป็นเครื่องมือทางการเมืองสำหรับการครอบงำ และควบคุมสังคม² อนึ่งยังสอดคล้องกับ

¹ ฉอง พรองซ์ ชิบซัค. “โบคิริยาร์ด นักคิดที่มองเจาะลึกความเป็นไปของสังคมแห่งการบริโภค ตอนที่ 1 ปูแนวทางสำหรับการบุกเบิกทางปัญญา,” จดหมายข่าวสังคมศาสตร์ ฉบับบ้าน. 10(4) : 57-74 ; พฤษภาคม-กรกฎาคม 2531. แปลโดย สุทธิพันธ์ จิราธิวัฒน์.

² Henri Lefebvre. Urbanity : Lived Space and Difference. <<http://hjem.get2net.dk/gronlund/Naturalmentalsocial.html>> 1 July 2004.

แนวคิดมิเชล ฟูกู ที่กล่าวว่าพื้นที่ชนิดพิเศษมีรูปแบบพบเห็นได้ในสังคมโดยมีสถานที่จริงเชื่อมโยงอยู่ระหว่างพื้นที่จริงกับพื้นที่อุดมคติ¹

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษากระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในภาคอีสาน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ครอบคลุมกว้างขวางยิ่งขึ้น ควรมีการศึกษากระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าการท่องเที่ยวในแหล่งอื่นๆ ทั้งในประเทศ และประเทศเพื่อนบ้าน เพราะว่าการศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยเจาะจงศึกษาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติอุทยานแห่งชาติภูเวียง แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาวัดพระธาตุพนมมรรมหาวิหาร แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดีแหล่งมรดกโลกวัฒนธรรมบ้านเชียง แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมผู้ไทยบ้านโคกโก่ง และแหล่งท่องเที่ยวประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานีเท่านั้น
2. ควรเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกันระหว่างสถาบันทางสังคม นักท่องเที่ยวให้เกิดความตระหนัก และนำไปสู่การให้ชุมชนมีส่วนร่วมจัดการท่องเที่ยว
3. ควรศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบสินค้า และกรรมวิธีการผลิตสินค้าที่ระลึก โดยใช้วัสดุทดแทนวัสดุดั้งเดิม

¹ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร. วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกักษณ์ และความเป็นอื่น. 2545. หน้า 192-212.

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรุณา เตชาดิวงส์ ณ อยุธยา. ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมสื่อสาร ความทันสมัย และความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่ กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว และตัวอย่างของชาวบ้านธารปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2538.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 12 นักยัศธร เทียวตามประเพณีไหว้พระธาตุปีเกิด. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป. ก.
- _____. ภาพลัคน์. ม.ป.ท. : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3., ม.ป.ป. ข.
- _____. ขอนแก่น. ม.ป.ท. : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3., ม.ป.ป. ค.
- _____. ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2536.
- _____. ข่าว ททท. PRESS RELEASE. ม.ป.ท. : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 4 ข่าวที่ 1/2547, ม.ป.ป. ง.
- _____. ข่าว ททท. PRESS RELEASE. ม.ป.ท. : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 4 ข่าวที่ 2/2547, ม.ป.ป. จ.
- _____. แดนอศรชัยอีสาน-เหนือ. ม.ป.ท. : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3 ม.ป.ป. ฉ.
- _____. ผู้ไทยโลกโค้งภาพลัคน์. ม.ป.ท. : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3, ม.ป.ป. ช.
- _____. คู่มือจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา 2546 สืบศาสตร์ สานศิลป์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 2. อุบลราชธานี : ศิริธรรม ออปรเซ็ท, ม.ป.ป. ซ.
- _____. คู่มือจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี ประจำปี 2547 ทวยราษฎร์ ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา เทิดไถ้ 72 พรรษา มหาราชินี. อุบลราชธานี : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 2, ม.ป.ป. ฅ.
- _____. อุดรธานี. ม.ป.ท. : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 5. ม.ป.ป. ญ.

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง. เส้นทางท่องเที่ยวด้วยจักรยานเขื่อนบ้านไผ่ทวน. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป.
- การประชุมเตรียมงานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม ประจำปี 2547. งานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2547.
- กาญจนา แก้วเทพ. การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ : แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, 2541.
- . การวิเคราะห์สื่อแนวคิดและเทคนิค. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- . ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ : เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์, 2544.
- กิตติพร ใจบุญ. “วัฒนธรรมการท่องเที่ยวและการบริโภค : ความหมายที่แปรเปลี่ยน,” วารสารร่วมพฤษ. 12(2) : 70-80 ; กุมภาพันธ์, 2537.
- โกศลพนมกิจ, พระครู. “งานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม,” ใน การประชุมเตรียมงานเทศกาลนมัสการพระธาตุพนมประจำปี 2547. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2547.
- คณะกรรมการประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว. จังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : คณะกรรมการประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ระบบการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ CEO. ม.ป.ป.
- คณิงภรณ์ วงเวียน. ความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวไทย-ลาว : ศึกษากรณีสะพานมิตรภาพไทย-ลาว. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- นัสรา ขมะวรรณ. แนวความคิดของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ในวัฒนธรรมศึกษาและการวิเคราะห์วัฒนธรรมบริโภค. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.
- จริญญา เจริญสุขใจ. “สรุปสถานการณ์และวิเคราะห์,” จุลสารการท่องเที่ยว. 21(2) : 4 ; เมษายน-มิถุนายน, 2545.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. ตลอดดวงดาวลาว. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ม.ป.ป.
- จิราพร กองทอง. ปัจจัยที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวบริเวณด่านช่องจอมอำเภอคาบเชิง จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.
- จุลทรรศน์ พายมรานนท์ บูหลง ศรีกนก และเพ็ญพิศ คำราญ. ช่างสิบหมู่. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชิ่ง, 2540.
- จ้านงค์ ทองประเสริฐ. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2534.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. วัฒนธรรมคือทุน. กรุงเทพฯ : พี.เพรส, 2540.

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : วิชาษา, 2545.
- มอง ฟรองซัว ซิบซัค. “โบคิริยาร์ด นักคิดที่มองเจาะลึกความเป็นไปของสังคมแห่งการบริโภค ตอนที่ 1 ปูแนวทางสำหรับการบุกเบิกทางปัญญา,” จดหมายข่าวสังคมศาสตร์ ฉบับบ้าน. 10(4) : 65-66 ; พฤษภาคม-กรกฎาคม, 2531. แปลโดย สุทธิพันธ์ จิราธิวัฒน์.
- . “โบคิริยาร์ด นักคิดที่มองเจาะลึกถึงความเป็นไปของสังคมแห่งการบริโภค ตอนที่ 2 ความคิดของโบคิริยาร์ด เกี่ยวกับรูปแบบของสังคมปัจจุบัน,” สมุดสังคมศาสตร์. 12(1) : 59-60 ; สิงหาคม-ตุลาคม, 2533. แปลโดย สุทธิพันธ์ จิราธิวัฒน์ และจิรติ ดิงศกัทธิ์.
- เทศบาลเมืองอุบลราชธานี. ผลการดำเนินงานเทศบาลเมืองอุบลราชธานี. อุบลราชธานี : อุบลยงสวัสดิ์ออฟเซ็ท, 2541.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. สรุปภาวะเศรษฐกิจและการเงิน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2545 และแนวโน้มปี 2546. ขอนแก่น : เพ็ญพรินดี, ม.ป.ป.
- นพรัตน์ มุณีรัตน์. การสื่อสารในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ นศ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- นรินทร์ ทวยเจริญ. ศึกษากระบวนการประกอบธุรกิจการจำหน่ายอาหารและของที่ระลึกอีสาน ในแหล่งท่องเที่ยว อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2538.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ท่องเที่ยวบุญบั้งไฟอีสาน : บุญบั้งไฟต้องรับใช้ชายโสธร ไม่ใช่ชายโสธร รับใช้บุญบั้งไฟ. กรุงเทพฯ : มติชน, 2536.
- เน่งน้อย ปัญจพรรค และสมชาย ฒ นคร. วิญญานไม้แกะสลักอีสาน. กรุงเทพฯ : เรียง-รมย์, 2536.
- บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่อนุรักษ์ (เชียงใหม่). ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2541.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. ม.ป.ท. : เพรส แอนด์ ดีไซน์, 2548.
- บำเพ็ญ ฒ อุบล และคณะ. ประวัติเมืองอุบล. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 2535.

- ประยงค์ มุทฺธเสน. วิวัฒนาการรูปแบบ เนื้อหา กลวิธีทางศิลปะที่ปรากฏอยู่ในประติมากรรม
เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี. ปรินญาณิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535.
- ปรัชญา เวสารัชช. แบบฝึกหัดชุดวิชาปัญหาการพัฒนาแบบไทย. กรุงเทพฯ : สาขาวิชา, 2528.
- ปริญญาณ กิกขุ. ประเพณีโบราณ. อุบลราชธานี : ศิริธรรม, 2525.
- พระธรรมราชานุวัตร, และพระมหาสม สุมน. อรัญคณิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร).
พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : นีลนารการพิมพ์, 2537.
- “พระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พุทธศักราช 2522,” ราชกิจจานุเบกษา.
ฉบับพิเศษ เล่มที่ 96. ตอนที่ 72. หน้า 10. 4 พฤษภาคม 2522.
- พัฒนา กิตติอาษา. ท้องถิ่นนิยม. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546.
- เพ็ญศรี เจริญวานิช และนิติพล ภูตะโชติ. การพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาแหล่งท่องเที่ยวใน 5 จังหวัด คือ ขอนแก่น
นครราชสีมา บุรีรัมย์ เลย และอุบลราชธานี. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541.
- พูลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธ์ และคณะ. รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในพื้นที่
จังหวัดสุรินทร์และร้อยเอ็ด. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2544.
- ภัทรพงศ์ คงวิจิตร. พื้นที่และความหมายการท่องเที่ยวหลวงพระบาง. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ศูนย์วิจัยป่าไม้. โครงการศึกษาการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ :
กรณีภาคใต้. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2538.
- มหาวิทยาลัยขอนแก่น. โครงการศึกษาเพื่อทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคอีสาน. ขอนแก่น
: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2538.
- ยศ สันตสมบัติ. จากวรรณถึงเทวดา : มากชีสม์และมานุษยวิทยา มากชีสต์. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- . มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2548.
- ยศ สันตสมบัติ และคณะ. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการ
ทรัพยากร. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2544.
- ยุพดี เสตพรรณ. ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : พิษณุการพิมพ์, 2543.
- ยุวดี นิรัตน์ตระกูล. “ทิศทางการวิจัยด้านการท่องเที่ยวในประเทศไทย,” จุดสารการท่องเที่ยว.
21(1) : 23-30 ; มกราคม-มีนาคม, 2545.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธ์. ทุนวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สุขุมและบุตร, 2539.

- ลำควน สุขพันธุ์. “โบราณคดีเมืองอุบล” ใน อุบลราชธานี 200 ปี. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 2535.
- วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอสัน. ศิลปหัตถกรรมพื้น. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2531.
- วิทย์ เทียงบูรณะธรรม. พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ฉบับห้องสมุด. The Nation’s Most Entries English-Thai Dictionary Cyber Dict VII (Belta)
- ศิริพร ณ ถลาง. การวิเคราะห์ตำนานการสร้างโลกของคนไทย. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2539.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. สังคมวิทยาการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, 2543.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. “อีสานระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16,” ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดี. หน้า 34. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป.
- ศูนย์บริการวิชาการมหาวิทยาลัยขอนแก่น. โครงการศึกษาเพื่อทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคอีสาน. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, 2540.
- สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมกาญจนาภิเษก มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. อุบลราชธานี : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ม.ป.ป.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. รายงานสรุปการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2540.
- . รายงานความก้าวหน้าโครงการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาสามเหลี่ยมท่องเที่ยวเชื่อมโยง ไทย ลาว กัมพูชา. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป.
- สมชาติ เบ็ญจदारอนันต์. “เรื่องเที่ยวเมืองอุบล,” MCOT.NET. สถานีวิทยุ อสมท. เอฟ.เอ็ม. 9 พฤษภาคม 2546. 13.20-13.50 น.
- สมชัย เจียรกุล. ศิลปะการทำเทียนพรรษาของช่างจังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2534.
- สรณี วงศ์เบ็ญจัจ. “สัญญาะกับการสร้าง และสื่อความหมายในสื่อโฆษณา,” มนุษยศาสตร์สาร. 3(1) : 55-56 ; มกราคม-มิถุนายน, 2545.
- สุदारณ เตชะวิบูลย์วงศ์. กระบวนการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ผ่านสื่อมวลชนในอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวยุคหลังสมัยใหม่ในโครงการ Amazing Thailand. วิทยานิพนธ์ ศ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

- สุริชัย หวันแก้ว. โลกาภิวัตน์กับแก่นสารของสังคมวิทยา. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2543.
- . โลกกว้าง-จิตแคบ สู่ทางเลือกทางวัฒนธรรมและความเป็นไทยในยุคโลกาภิวัตน์.
กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2545.
- สุริชัย บุญญาอนุพงศ์ และสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ. ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว : จุดเปลี่ยนของระบบ
ความสัมพันธ์ทางสังคม. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.
สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. อุครธานี. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2545.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “กาฬสินธุ์ : ความหมาย,” ข้อมูลวัฒนธรรม
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545 ก.
- . “กาฬสินธุ์ : คำขวัญประจำจังหวัดกาฬสินธุ์,” ข้อมูลวัฒนธรรม
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545 ข.
- . “ขอนแก่น : ความหมาย,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม).
2545 ค.
- . “ขอนแก่น : คำขวัญประจำจังหวัดขอนแก่น,” ข้อมูลวัฒนธรรม
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545 ง.
- . “นครพนม : ความหมาย,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
(ซีดีรอม). 2545 จ.
- . “นครพนม : คำขวัญประจำจังหวัดนครพนม,” ข้อมูลวัฒนธรรม
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545 ฉ.
- . “บุรีรัมย์ : ความหมาย,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม).
2545 ช.
- . “บุรีรัมย์ : คำขวัญประจำจังหวัดบุรีรัมย์,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
(ซีดีรอม) 2545 ซ.
- . “อุครธานี : ความหมาย,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม).
2545 ฅ.
- . “อุครธานี : คำขวัญประจำจังหวัดอุครธานี,” ข้อมูลวัฒนธรรม
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545 ฉ.
- . “อุบลราชธานี : ความหมาย,” ข้อมูลวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม).
2545 ฎ.
- . “อุบลราชธานี : คำขวัญประจำจังหวัดอุบลราชธานี,” ข้อมูลวัฒนธรรม
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ซีดีรอม). 2545 ฏ.

- สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. Ban Chiang Archaeological Site. ม.ป.ท.,
: ม.ป.พ., ม.ป.ป.
- สำนักงานจังหวัดนครพนม. ปฏิทินท่องเที่ยว จังหวัดนครพนม 2547 “2547 ปีท่องเที่ยว
นครแห่งแม่น้ำโขง” (Visit Nakhon Phanom Year 2004). ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป.,
- สำนักงานสถิติจังหวัดอุบลราชธานี. สถิติและการท่องเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี :
สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี้, 2544.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. ภูมิศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2533.
- อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม.
พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- อรวรรณ ศรีอุดม. การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พ.ศ. 2453-2468). วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2543.
- อุดม บัวศรี และคณะ. การศึกษาพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การศึกษา
ศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น : สถาบันวิจัย
และพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532.
- อำพัน กิจงาม และคณะ. อดีตอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2531.
- Greenwood, Davydd J. “Culture by the Pound : An Anthropological Perspective on
Tourism as Cultural Commoditization,” in Hosts and Guests. 1989.
- Karl Marx. Economic and Philosophic Manuscripts of 1844. 1974.
- MacCannell, Dean. The Tourism : A New Theory of the Leisure Class. 1999.
- McIntosh, Robert W. and Goeldner, Charles R. Tourism Principles, Practices, Philosophies.
6th ed. New York : John Wiley & Sons, 1990.
- Smith, Valene. Hosts and Guests. 1977.
- Studio. การแสดงแสงสีเสียงชุด อลังการบ้านเชียง. VDO. 2547.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- กรมการปกครอง. ประกาศสำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง เรื่อง จำนวนราษฎร
ทั่วราชอาณาจักรแยกเป็นกรุงเทพมหานครและจังหวัดต่างๆ ตามหลักฐานทะเบียนราษฎร
ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2547. ม.ป.ป. <<http://www.dola.go.th/stat/y.stat45.htm>>
9 ตุลาคม 2548.

กรมทรัพยากรธรณี. ไดโนเสาร์ภูเวียง อุทยานแห่งชาติภูเวียง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น.

ม.ป.ป. <http://www.dmr.go.th/Attractive_Geo/ne/ne04.html> 11 กุมภาพันธ์ 2547.

กรมทรัพยากรธรณี. บริการของเรา. ม.ป.ป. <[dmr.go.th](http://www.dmr.go.th)> 1 กันยายน 2546.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กิจกรรมเทศกาลและงานประเพณี. 2544.

<<http://www.tat.or.th/tourthai/>> 5 กุมภาพันธ์ 2546.

———. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2545.

<http://Space.loxinfo.co.th/tat/tatinfo_head.php> 13 ตุลาคม 2546.

———. “นโยบาย,” การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2547.

<http://www.tat.or.th/thai/tatinfo_policy.php> 2 กุมภาพันธ์ 2547.

———. “ประวัติ,” การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2545.

<http://space.loxinfo.co.th/tat/tatinfo_profile.php> 12 ตุลาคม 2545.

———. “สำนักงาน/ศูนย์บริการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย,” การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

2545. <http://Space.loxinfo.co.th/tat/tatinfo_head.php> 13 ตุลาคม 2546.

ไกด์อุบล ดอท คอม. 2000. <<http://www.guideubon.com>> เมษายน 5, 2546.

ข้อมูลทั่วไป : ตำบล. ตำบลในเมือง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น. ม.ป.ป.

<<http://www.thaitambon.com/tambon/ttambon.asp?ID=401602>> 9 มกราคม 2547.

ข้อมูลทั่วไป : ตำบล. ตำบลบ้านเชียง อำเภอบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี. ม.ป.ป.

<<http://www.thaitambon.com/tambon/ttambon.asp?ID=401602>> 9 มกราคม 2547.

ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ : ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. ตำบลกุดหว้า
อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. ม.ป.ป.

<<http://www.thaitambon.com/tambon/tprdsdesc.asp?ID=460506&PROD=11103>>

9 มกราคม 2547.

ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ : ตำบลในเมือง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น. ตำบลในเมือง

อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น. ม.ป.ป.

<<http://www.thaitambon.com/tambon/tprdlist.asp?ID=401602>> 9 มกราคม 2547.

ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ : ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี. ตำบลบ้านเชียง

อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี. ม.ป.ป.

<<http://www.thaitambon.com/tambon/ttambon.asp?ID=410609>> มีนาคม, 2547.

จังหวัดบุรีรัมย์. CEO จังหวัดบุรีรัมย์ (กลุ่มยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว). ม.ป.ป.

<http://Space.loxinfo.co.th/tat/tatinfo_head.php> 13 ตุลาคม 2546.

- ไทยตำบลคอกคอม. ม.ป.ป. <<http://www.thaitambon.com>> 10 มีนาคม 2546.
- วัดพระธาตุพนมมรรมหาวีหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม. ม.ป.ป.
<<http://kanchanapisek.or.th/oncc-cgi/text.cgi?no=7454>> 14 มกราคม 2547.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). Ethnic Groups in Thailand. ม.ป.ป.
<<http://www.sac.or.th/database/ethnic/main.html>> 3 มีนาคม 2546.
- อุทยานแห่งชาติภูเวียง. ม.ป.ป. <<http://www.muangthai.com/pages/park/nation/northeast/puweang.html>> 9 มกราคม 2547.
- Benjamin, Walter. The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction. 1935.
<<http://www.student.cs.uwaterloo.ca/~cs492/Benjamin.html>> 12 July 2003.
- David Patt. The Commodification of Buddhism in the American Marketplace. n.d.
<<http://www.belmont.edu/Sociology/classes/RelCommodified.htm>> 3 April 2003.
- Douglas M. Kellner and Meenakshi Gigi Durham. Adventures in Media and Cultural Studies: Introducing the KeyWorks. n.d.
<<http://www.sac.or.th/projects/title/Adventures.htm>> 1 Mach 2003.
- Henri Lefebvre. The Production of Space. n.d. <<http://www.notbored.org/space.html>>
3 July 2004.
- . Urbanity : Lived Space and Difference. n.d. <<http://hjem.get2net.dk/gronlund/Naturalmentalsocial.html>> 1 July 2004.
<<http://www.thailandmuseum.com/banchiang/history.htm>> 5 September 2003.
<<http://www.Sabuy.com>> 6 September 2003.
- Paul Cloke and Harvey C.Perkins. Commodification and Adventure in New Zealand Tourism. <<http://www.ggy.bris.ac.uk/staff/information/ggpjc/commodification.htm>>
10 April 2003.
- Thailand National Park Online. n.d. <<http://www.Thailand National Park Online Conservation Area.htm>> 6 October 2003.
- Thailand National Park Online. n.d.<<http://www.Thailand National Park Online Conservation Area.htm>> 1 December 2004.
- Theodor Adorno and Max Horkheimer. from Dialectic of Enligtenment The Culture Industry : Enlightenment as Mass Deception. 1944.
<<http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy works/ge/adorno.htm>>
2 September 2003.

Young Creative Travel. “นักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม,” เรื่องเล่า YCT. ม.ป.ป.
<<http://www.creativetraveler.net>> 11 เมษายน 2547.

ภาคผนวก

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

- กลุ่มหัตถกรรมบ้านกระบวย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่ทุ่งศรีเมืองอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2547.
- กังวาน จันทรหนองสรวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
เมื่อวันที่ 14 เมษายน 2547.
- กาญจนา แสนกลาง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ตลาดเทศบาล
ธาตุพนม ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2547.
- ก้าน ธรรมวิเศษ ประสาร ศรีประสาร แก้วศรีคุ้มเหนือ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง
เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2547.
- กิตติ วัฒนโบล, พระครู (เจ้าอาวาสวัดศรีอุบลรัตนาราม) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง
เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ทุ่งศรีเมืองอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม
2547.
- กิฬา คนซื่อ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 5
บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม
2546.
- เกรียงศักดิ์ ส.สไบทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป๊ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ
จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.
- โกสี สุ่มมาตย์ พัน สุรเสน ลำไต่ ตะลาศรี และลำลี เทียงผดุง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,
พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่แก่งกะเบา อำเภอห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร
เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2547.
- โกสี หนองสูง และนางอลิษา ไตรชะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดศรีภูษันธ์ บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.
- คณะนักดนตรีกลองยาว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ณ ที่ ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2547.

- คณะผู้เกี่ยวข้องพิธีเปิดงาน เป็นผู้รายงานข้อมูล, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึกข้อมูล,
บริเวณสถานที่จัดงานถนนชยางกูร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2547.
- คำพอง ฝ่ายหินกอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่อุทยานแห่งชาติภูเวียง บ้านหนองขาม ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น
เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2547.
- เครือ คนซื่อ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 5
บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม
2546.
- จิระศักดิ์ ปงลังกา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์
พนมรุ้ง บ้านคอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.
- เจดีย์ภิบาล, พระโสภณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่กุฏิชัยมงคล
วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2547.
- ฉิมพลี หัตถดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
บ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.
- ฉัมเป็กรอรูป เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านฉัมเป็กรอรูป
ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 14 เมษายน 2547.
- เดือน อ่อนรัตน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์
พนมรุ้ง บ้านคอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.
- ธงชัย บัวทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์
พนมรุ้ง บ้านคอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.
- ธรรมบุญ มนตรีพิทักษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.
- ธวัช มากนวล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ทุ่งศรีเมืองอำเภอเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี. เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2547.

นงคราญ สุขสม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์
พนมรุ้ง บ้านคอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2547.

นงลักษณ์ โอเวนเดิน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติบ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน 2546.

มงคล รัตนสุวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านคินรีสอร์ท
บ้านคอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

บุญธง แสงโคตร และหรั่ง แสงโคตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 5 บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.

ประดับ ปงลังกา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์
พนมรุ้ง บ้านคอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

ประมุท ปิยธรรมโม พระ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดปราสาทพนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านคอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ
จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.

ผู้จำหน่ายสินค้าที่ระลึก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่ร้านใจภัยเดียวเปิด อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.

ผู้จำหน่ายสินค้านบ้านเชียง 5000 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่ร้านบ้านเชียง 5000 ปี บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.

ฝ่ายประชาสัมพันธ์ พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึกข้อมูล, ที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2547.

พงษ์ศักดิ์, พระ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ที่สำนักงานวัดพระธาตุ
พนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 14
เมษายน 2547.

พงษ์ศักดิ์ ตั้งกา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ที่สำนักงานวัดพระธาตุ
พนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 14
เมษายน 2547.

- พจนา สุทธิบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนเชิงจิต
บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21
มีนาคม 2547.
- พนม สุทธิบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านตุ้ยไหลาย
บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2546.
- พนักงาน Sound Group เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ
จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.
- พรชัย ตั้งวรจกร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ลานเปิดงานนคร
แห่งแม่น้ำโขง หน้าวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม
จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2547.
- พรทิพย์ พงษ์พนา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ลานเปิดงานนคร
แห่งแม่น้ำโขง หน้าวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม
จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2547.
- พรหม ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 53
หมู่ที่ 5 บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.
- พรหม ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 53
หมู่ที่ 5 บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2547.
- พิธีกรดำเนินรายการ เป็นผู้ประชาสัมพันธ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึกเสียง,
ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป็ก
อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.
- พิธีกรดำเนินรายการ เป็นผู้บรรยาย, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้บันทึกเสียง, ที่อุทยานประวัติศาสตร์
พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านดอนหนองแห่น ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ
จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2547.
- พิธีกร นิเวศ สุทัศน์ และวัชรภรณ์ วงศาโรจน์ เป็นผู้บรรยาย, พิทักษ์ น้อยวังคลัง
เป็นผู้บันทึกเสียง, ที่ทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม
2547.

- เพ็ญพิไล ผาสุกมุด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ทุ่งศรีเมือง
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.
- ไพโรจน์ แก้ววงษา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอสิรินธร
จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2547.
- ภาวนา กะสันทียะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ตลาดเทศบาล
ธาตุพนม ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2547.
- เมตตาปรีชากุล เป็นผู้บันทึกในสมุดแสดงความคิดเห็น, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้คัดลอก,
ที่วัดศรีภูษันธ์ บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2547.
- แม่ชีอุ๋น แสนกล้า เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์
พนมรุ้ง บ้านคอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.
- ราตรี อาทะวังค์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์
พนมรุ้ง บ้านคอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.
- ร้านกระดังงา, ร้านร่มโพธิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งวัดโพธิ์ศรีใน บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.
- ร้านอาหารเงินาง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์
พนมรุ้ง บ้านคอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.
- ลุง บี อาร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม
เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2547.
- วงเดือน ชมพู เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
บ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.
- วรรณะ หลอมนาค เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง บ้านคอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ
จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2546.
- วิเชียร พาดิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ทุ่งศรีเมืองอำเภอเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี. เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.

- วิลาวัลย์ สุทธิบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านคำริมบาวิถี บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.
- วิวัฒน์ อานันต์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หมู่ที่ 2 บ้านคอนหนองแห่น ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.
- วุฒิพงษ์ ปรีชา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น บ้านหนองขาม ตำบลในเมือง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2546.
- ศรีไพร มหาชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.
- ศศิประภา ลำทอง, ทรงพล ชนะมนตรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 14 เมษายน 2547.
- ศิริรัตน์ อารีรอบ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง บ้านคอนหนองแห่น ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2547.
- ส่ง กาญจนชูศักดิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ผู้สื่อข่าว TV ช่อง 5 เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ถนนสายเทียน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2547.
- สรเชต วรคามวิชัย และบุญเรือง กษมลาชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 131 ศูนย์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านบุรีรัมย์ หมู่ที่ 17 อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.
- สาคร ภูมิศรีแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.
- สิม สิทธิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2547.
- สีเทอด ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีภูษันธ์ หมู่ที่ 5 บ้านโคกโค้ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.

- สีเทียด ไตรยะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 5 บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2546.
- สุเมธ คำพิมาน, พันโท เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.
- สุนทร-ศรีใส โปธิญาณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง บ้านคอนหนองแห่น ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.
- สุวิมล แก่นบุตรดี. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑฯ ใดโนเสาร์ ภูเวียง อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2546.
- เส็ง มาติกา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่งานกาชาด ไหลเรือไฟ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2546.
- เส็ง มาติกา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระธาตุพนม รวมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2547.
- เสริม ชำรงค์รัตน์, เบญจลักษณ์ ชำรงค์ลักษณ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านแสดงสินค้าข้างบึงนาคำ บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.
- สำลี ทิฏฐธมโม, พระ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.
- สำเนียง กิ่งสีดา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่อุทยานแห่งชาติภูเวียง บ้านหนองขาม ตำบลในเมือง อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2547.
- ไสว จันทร์จรรยา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านคำอ้อ เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2546.
- เหรียญ จันทร์จรรยา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2546.

- อนุชิต ภูมิศรีแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง บ้านเชียง เทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2547.
- อลิษา ไตรระวงษ์ ไกลสี หนองสูง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 5 บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2546.
- อาจารย์ญา, พระ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดบ้านนาควาย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547.
- อ้วน หลอมนาค เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ ที่บ้านบุ หมู่ที่ ตำบลห้วยจรเข้มาก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2547.
- Mr.Asger Mollerup เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง บ้านดอนหนองแหน ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2547.
- Rambo เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทักษ์ น้อยวังคลัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านภูเวียงรีสอร์ท อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2547.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นายพิทักษ์ น้อยวังคลัง
วันเกิด	วันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2504
สถานที่เกิด	อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 16 ตักสิลา ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 44000
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	รองศาสตราจารย์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2519	มัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนสุวรรณภูมิพิทยไพศาล อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
พ.ศ. 2524	ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูง (ป.กศ. ชั้นสูง) วิชาเอกศิลปศึกษา วิทยาลัยครูบุรีรัมย์
พ.ศ. 2526	ปริญญาการศึกษาระดับบัณฑิต (กศ.บ.) สาขาวิชาศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
พ.ศ. 2532	ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
พ.ศ. 2555	ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชาไทศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม